

Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla

■ HENRIK LINDERBORG
MARI SUONIO
TYTTI LASSILA
(toim.)

RISE

RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla

■ HENRIK LINDERBORG
MARI SUONIO
TYTTI LASSILA
(toim.)

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Pokke Björkman,
Mainos- ja viestintätoimisto Better Business Office Oy
Julkaisun taitto ja paino: Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, 2014

ISBN 978-951-53-3531-9 (nid.)

ISBN 978-951-53-3532-6 (PDF)

www.rikosseuraamus.fi

ISSN 1798-9213

ISSN-L 1798-9213

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ.....	5
SAMMANDRAG.....	6
ABSTRACT	7
ESIPUHE.....	8
JOHDANTO	9
 OSA I	 17
RIKOLLISUUS SOSIAALISENA ONGELMANA RIKOSOIKEUDESSA KONTROLLIKULTTUURIN MUUTOKSESSA.....	19
<i>Henrik Linderborg</i>	
 KRIMINAALIHUOLTOTYÖSTÄ RIKOSSEURAAMUKSIIN Suomalaisen rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn muutoksia 1960-luvulta nykypäivään.....	48
<i>Timo Harrikari & Kristina Westerholm</i>	
 SOSIAALITYÖ JA PENOLOGIA Sosiaalityö rangaistusteoreettisessa ajattelussa	73
<i>Mari Suonio</i>	
 OSA II	 89
POLKU VAPAUTEEN – PSYKOSOSIAALISEN TYÖN KEHITTYMINEN JA ROOLI VANKEINHOIDON YHTEISKUNNALLISESSA TEHTÄVÄSSÄ....	91
<i>Vuokko Karsikas</i>	
 NÄYTTÖÖN PERUSTUVA KÄYTÄNTÖ: SUOMALAISEN RIKOSSEURAAMUSALAN KESKUSTELUN JA SOSIAALITYÖ- KESKUSTELUN VERTAILUA	113
<i>Teemu Rantanen & Timo Toikko</i>	
 YHDYSKUNTASEURAAMUSTYÖN TAVOITTEET, LINJAUKSET JA TYÖTÄ OHJAAVAT PERIAATTEET AIKUISSOSIAALITYÖN ORIENTAATIOIDEN KYSYMYKSENÄ.....	136
<i>Raija Väisänen & Marja Väänänen-Fomin</i>	
 PSYKOSOSIAALINEN SOSIAALITYÖ JA DESISTANSSIN TUKEMINEN EHDOLLISEN VANKEUDEN VALVONNASSA	159
<i>Marjatta Kemppainen</i>	
 YHDYSKUNTASEURAAMUSTOIMISTON SOSIAALITYÖN YHTEISKUNNALLISIA ULOTTUVUUKSIA.....	176
<i>Minna Haaraoja & Jussi Putkonen</i>	

OSA III	195
YSTÄVYYSSUHTEIDEN MERKITYKSET YHDYSKUNTASEURAAMUS- TYÖN PÄIHDEONGELMAISTEN ASIAKKaidEN MUUTOSPUHEESSA....	197
<i>Harri Sarpavaara</i>	
MOTIVAATION ILMENEMINEN PUHEESSA JA MOTIVAATIOLE ANNETUT MERKITYKSET	213
<i>Tytti Lassila</i>	
MONIMUOTOINEN PAHA VALVONNAN HAASTEENA YHDYSKUNTA- SEURAAMUSTYÖSSÄ.....	231
<i>Ulla Lehtinen</i>	
OSA IV	253
ASUNTO VAI RIKOKSETTOMUUS ENSIN? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta ..	255
<i>Riitta Granfelt</i>	
OIKEUSPSYKIATRISTEN POTILAIDEN HOITO- JA RIKOSHISTORIA	275
<i>Miisa Törölä</i>	
KIRJOITTAJAT.....	293
SUMMARY	294

TIIVISTELMÄ

Tarve rikosseuraamusalan sosiaalisen roolin ja sosiaalisten tehtävien selvittämiseen on kasvanut alaan kohdistuvien odotusten lisääntyessä. Rikosseuraamusalan sosiaalinen rooli ja tehtävät voidaan näkökulmasta riippuen ymmärtää monin eri tavoin. Tässä julkaisussa niitä lähestytään sosiaalisen tuen ja sosiaalityön näkökulmasta.

Julkaisussa on kartoitettu sosiaalisen kysymystä, sosiaalityön ja sosiaalisen tuen merkitystä, sisältöjä ja ilmenemistä rikosseuraamusalan kontekstissa. Julkaisussa on etsitty vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Mikä on sosiaalityön ja sosiaalisen tuen rooli ja tehtävä uusintarikollisuuden vähentämisessä? Millaisia ovat sosiaalityön kohteet ja menetelmät rikosseuraamusalan työssä? Millaista on työn viitekehys ja toiminta? Miten sosiaalinen ja sosiaalinen tuki ovat muotoutuneet osaksi rikosseuraamusalan työtä?

Sosiaalinen tuki ymmärretään sellaisiksi auttamistyön muodoiksi, joilla pyritään edesauttamaan yksilön toimintakykyä, sosiaalista selviytymistä ja hyvinvointia rikosseuraamusalalla. Sosiaalityö on keskeinen sosiaalisen ilmentäjä. Sosiaalityön tavoitteena on edistää yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen hyvinvointia laaja-alaista osaamista ja menetelmiä hyödyntäen. Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki eivät näyttäydykään pelkästään konkreettisten toimenpiteiden, kuten vapauden valmistelun kautta, vaan kokonaisvaltaisen asiakkaan tukemisen areenana.

Rikosseuraamusala ymmärretään julkaisussa laajasti ja kokoelman artikkelit kiinnittyvät sekä alaan että rikosseuraamusjärjestelmään. Niin ikään sosiaalista ja sen ilmenemistä tarkastellaan monipuolisesti, myös muusta kuin ammattikäytäntöjen tai ammatissa käytettävän tiedon kautta. Kirja koostuu 13 artikkelista. Artikkelit ovat sekä ammatillisesti että teoreettisesti jäsentyviä. Osa artikkeleista on ammattikäytäntöihin liittyviä, kuvaavia artikkeleja. Osassa puolestaan tarkastellaan analyttisemmin rikosseuraamusalalla vaikuttavia ideologioita. Kaikki julkaisun artikkelit on hyväksytty tieteellisessä vertaisarviointimenettelyssä.

Julkaisu on jaettu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan sosiaalisen olemusta teoreettisen jäsenysten kautta. Osiossa avataan sosiaalisen ja sosiaalityön kehitystä ja paikkaa rikosseuraamusjärjestelmässä. Toisessa osiossa on kuvattu sosiaalityön ja rikosseuraamusalan yhteyksiä käytännönläheisemmästä näkökulmasta. Kolmannessa osiossa on keskitytty tarkastelemaan sosiaalisen ja sosiaalityön ilmenemistä käytäntöinä asiakastyön kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa. Neljännessä osiossa on analysoitu sosiaalisen tuen kysymystä osana rikosseuraamusalaa, mutta myös osana laajempaa sosiaalityön ja sosiaalisen keskustelua.

SAMMANDRAG

Behovet att utreda brottspåföljdssektorns sociala roll och uppgifter har ökat i takt med att de förväntningar som inriktas på branschen har vuxit. Brottspåföljdssektornas sociala roll och uppgifter kan beroende av perspektiv förstås på flera olika sätt. I denna publikation granskas frågan från perspektivet av socialt stöd och socialt arbete.

I publikationen kartläggs det sociala perspektivet: betydelsen av och innehållet i socialt arbete och socialt stöd och deras uttrycksformer i kontexten av brottspåföljdsbranschen. Publikationen försöker ge svar på bl. a. följande frågor. Hurdan roll spelar socialt arbete och socialt stöd i reduceringen av återfallsbrottslighet och vilka är uppgifterna i detta hänseende? Vilka är det sociala arbetets objekt och metoder i brottspåföljdsbranschen? Hurdan referensram tillämpas i arbetet? Hur har sociala aspekter och socialt stöd utformat sig som en del av verksamheten i brottspåföljdsbranschen?

Med socialt stöd uppfattas sådana former av stödjande arbete som går in för att främja individens funktionsförmåga, sociala överlevnad och välmåga i brottspåföljdssektorn. Socialt arbete är en väsentlig uttrycksform för begreppet "social". Syftet med socialt arbete är att främja välmågan hos individer, grupper och samfund genom att tillämpa övergripande kunskaper och metoder. Socialt arbete och stöd tar sig uttryck inte bara i konkreta åtgärder, såsom förberedelser inför friheten, utan också i form av ett heltäckande stöd till klienten.

Brottspåföljdssektorn uppfattas i publikationen på ett övergripande plan. Artiklarna i samlingen fokuserar både på branschen som totalitet och på brottspåföljdssystemet. Sociala aspekter och deras uttrycksformer granskas också mångsidigt, även utifrån den kunskap som överskrider yrkespraxis och fackligt vetande. Boken omfattar 13 artiklar som är både professionellt och teoretiskt inriktade. Några artiklar hänför sig till yrkespraxis och är till karaktären deskriptiva. Andra artiklar granskar på ett mera analytiskt plan de ideologier som spelar en roll i brottspåföljdssektorn. Samtliga artiklar i publikationen har genomgått en vetenskaplig peer review-bedömning.

Publikationen är indelad i fyra sektioner. I den första sektionen granskas karaktären av begreppet "social" genom teoretisk analys. Här utreds utvecklingen av sociala aspekter och socialt arbete och deras plats i brottspåföljdssystemet. I den andra sektionen granskas växelverkan mellan socialt arbete och brottspåföljdsbranschen från ett mera praktiskt perspektiv. Den tredje sektionen fokuserar på hur sociala aspekter och socialt arbete uppträder som praxis vid konfronterande och växelverkan med klienterna. I den fjärde sektionen analyseras frågan om socialt stöd som en del av brottspåföljdssektorn men också i ljuset av en mera omfattande debatt om socialt arbete och sociala frågor.

SUMMARY

Rising expectations in the criminal sanctions field are driving the need for a clearer definition of the social role and functions of sanctions. Depending on the perspective in question, these can be understood in a number of ways. This book approaches the subject from the perspective of social support and social work.

The work maps out the various aspects of *social*: significance, content and manifestation of social work and social support in the context of the criminal sanctions field. Answers are sought to questions such as: What is the role and function of social work and social support in reducing the risk of reoffending? What are the objects and methods of social work in relation to criminal sanctions? What kind of framework and activities does this involve? What are the ways in which the concept of social and social support have become integrated in the criminal sanctions field?

In the criminal sanctions field, social support refers to forms of assistance that seek to enhance a person's functional abilities, social coping and wellbeing. Social work is a key manifestation of the concept of social, with its objective of promoting the wellbeing of individuals, groups and communities by means of a wide range of skills and methods. Under this definition, social work and social support are not only manifested as concrete measures, such as preparing clients for release, but as holistic client support.

This publication approaches the criminal sanctions field from a broad perspective, focusing on both the field and the system of criminal sanctions. The concept of social and its manifestations are discussed from a number of perspectives, including not only professional practices and knowledge but also other aspects. The book contains 13 articles covering both professional and theoretical themes. Some articles discuss and describe professional practices, while others analyse the ideologies currently influencing the criminal sanctions field. All articles have been approved by scientific peer reviews.

The publication is divided into four parts, the first of which discusses the nature of "social" by means of theoretical analyses. This part explores the development of the concept of social and social work and their place within the criminal sanctions system. Part II describes the points of reference between social work and criminal sanctions from a more hands-on perspective, while Part III focuses on the manifestations of "social" and social work in the practices involved in meeting and interacting with clients. Part IV analyses the question of social support in the criminal sanctions field and as part of the wider debate on social work and the concept of social.

ESIPUHE

Rikosseuraamusalan tehtävät ja tavoitteet niin meillä kuin muuallakin ovat muuttuneet huomattavasti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Perinteisten turvallisuustehtävän lisäksi alan odotetaan vaikuttavan entistä tehokkaammin myös rikollisuuden taustalla oleviin sosiaalisiin ja yksilöllisiin tekijöihin uusintarikollisuuden estämiseksi. Tämä on lisännyt erityisesti sosiaalialan asiantuntijatiedon merkitystä rikosseuraamusalalla.

Artikkeleista kootut teokset ovat kansainvälisesti yleistynyt tapa välittää asiantuntijatietoa rikosseuraamusalan kysymyksistä. Sosiaalialan kysymyksiä rikosseuraamusalalla kartoittavia kokoomateoksia on kuitenkin toistaiseksi ilmestynyt kansainvälisessä mittakaavassakin hyvin vähän, Suomessa ei juuri lainkaan. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisusarjassa nyt ilmestynyt, artikkeleista koostuva teos on siksi tärkeä ja tervetullut lisä rikosseuraamusalan sosiaalista ulottuvuutta koskevaan keskusteluun. Teoksen merkitystä lisää vielä se, että kaikki sen artikkelit on arvioitu tieteellisessä asiantuntija- eli refereemenettelyssä.

Teoksen nimi ”Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla” kertoo tämän teoksen painottumisesta yleisempäänkin kysymykseen siitä, mikä merkitys sosiaalialan kysymyksillä on rikosseuraamusalalla ja millä tavalla se näkyy käytännön toiminnassa ja sitä ohjaavassa tausta-ajattelussa. Artikkeleiden kirjoittajat toimivat yliopistotutkijoina ja Rikosseuraamuslaitoksen asiantuntijoina sekä käytännön työntekijöinä. He tarkastelevat näitä kysymyksiä sekä yleisestä, teoreettisesta että erityisemmästä, käytännön näkökulmasta.

Sosiaali- ja rikosseuraamusalan yhteyksiä kartoittavat yleisartikkelit painottuvat organisatorisen, opillisen ja ammatillisen kehittymisen kuvaamiseen. Käytännön tason artikkelit haaraautuvat monitahoisemmiksi ja yksityiskohtaisemmiksi kuvauksiksi sosiaalialan kysymysten ilmenemisestä rikosseuraamusalan arjessa. Tällä tavalla teoksessa yhdistyy sekä yleinen että erityinen näkökulma sosiaalialan kysymyksiin rikosseuraamusalalla.

Nyt ilmestynyt teos paneutuu monipuolisella tavalla sosiaali- ja rikosseuraamusalaa yhdistäviin kysymyksiin ja kokoaa yhteen näihin liittyvän tutkimuksen ja muun asiantuntijakeskustelun. Se avaa rikosseuraamusalaan liittyvän sosiaalisen auttamistyön luonnetta alalla toimiville samoin kuin muilla sosiaalialan sektoreilla työskenteleville. Teosta voi pitää päänavauksena rikosseuraamus- ja sosiaalialan yhteyksiä kartoittavan kirjoitustyön jatkumiselle myös tulevaisuudessa. Se soveltuu taustamateriaaliksi rikosseuraamusalan kehittämishankkeisiin sekä oppikirjaksi yliopistoihin ja ammattikorkeakouluihin. Teosta voi suositella kaikille rikosseuraamusalasta kiinnostuneille.

Toimituskuntaa ja teoksen kirjoittajia Rikosseuraamuslaitoksen puolesta kiittäen

Esa Vesterbacka

Rikosseuraamuslaitoksen pääjohtaja

JOHDANTO

Mari Suonio & Henrik Linderborg & Tytti Lassila

Rangaistusteoreettisessa keskustelussa rikosseuraamusalan¹ samoin kuin koko rikosoikeudellisen järjestelmän rooli on perinteisesti määritelty sosiaalisena eikä niinkään rangaistuksellisena toimintana. Näin määriteltynä rikosseuraamukset on siis nähtävä sosiaalisena prosessina sosiaalisine syineen ja seurauksineen eikä pelkkänä reaktiona rikollisuuteen. (Garland 2013, 24.) Sosiaalinen tässä yhteydessä tarkoittaakin Garlandin (emt.) mukaan sitä, että *”rikoslakia, rikosseuraamuksia samoin kuin kriminaalipoliittisia päätöksiä ohjaavat sosiaalisesti muotoutuneet käsitykset siitä, miten rikoksiin tulee reagoida ja rikoksentekijöitä rangaista”*. Rikosseuraamusalaan erityisesti liittyvänä yläkäsitteenä sosiaalinen yhdistetään yleensä erilaiseen kuntouttavaan ja tukevaan toimintaan, joka saatetaan joissain yhteyksissä mieltää rikosseuraamusten rangaistukselliselle roolille vastakkaisena. Tässä julkaisussa käsitettä sosiaalinen tarkastellaan pääasiassa sosiaalisen tuen ja sosiaalityön kysymyksenä.

Yleisemmin sosiaalinen määritetään yhteiskunnallisena tai yhteisöllisenä kysymyksenä, joka on samantasoinen, mutta vastakkainen ilmiö yksilölliselle. Näin määriteltynä sosiaalisella viitataan erilaiseen järjestyneeseen ja institutionaaliseen yhteistoimintaan ihmisten kesken. Sosiaalisen ilmaantuminen valtiosta ja yksityiselämästä erilliseksi alueeksi liitetään yleensä modernin elämäntavan syntyyn 19. vuosisadalta lähtien. Kehitymässä olleissa sosiaalitieteissä keskeiseksi kysymykseksi alkoivat tällöin muotoutua ihmisten sosiaalistumiseen ja sosiaaliseen subjektiviteettiin liittyvät kysymykset. (Delanty 2006, 21–23.) Tätä kysymystä käsiteltiin rakenteen ja inhimillisen toiminnan välisenä vastakkaisuutena tai vuorovaikutuksena. Esimerkkinä ovat Durkheimin klassiset itsemurhaa ja anomiaa koskevat sosiologiset tutkimukset. Sosiaalinen voidaan nähdä myös vuorovaikutuksellisena, suhteissa rakentuvana, eli toiminnallisena käsitteenä sosiaalityössä. Tällöin tarkastelun voidaan katsoa lähtevän yksilöstä ja yksilön toiminnasta verrattuna siihen, että tarkastellaan yhteisön, yhteiskunnassa olevien ryhmittymien tai instituutioiden muodostumista. Tässä julkaisussa sosiaaliseen kohdistetaan katsetta molemmista suunnista (yksilö – yhteiskunta) ja sosiaalinen saa merkityksensä sekä yksilön toimintaa kuvaavana että laajempana yhteiskunnallisena ilmiönä.

Niemelä (2008, 17–19) toteaa käsitteen 'sosiaalinen' olevan niin monimerkityksellinen ja epätarkka, että se itsessään vaatii tarkennusta. Hänen mukaansa

¹ Tässä julkaisussa ei ole koottua kuvausta rikosseuraamusjärjestelmästä tai seuraamuksista. Lue lisää rikosseuraamuslaitoksesta, seuraamuksista ja tilastoista <http://www.rikosseuraamus.fi>

ensinnäkin henkilö on sosiaalinen (esimerkiksi vuorovaikutus, auttavaisuus, toisia henkilöitä ymmärtävä) tai henkilöt yhdessä voivat olla sosiaalinen ilmiö (sosiaalinen yhteisö, sosiaalinen teko yhdessä tekemisenä). Toiseksi yhteiskunta on sosiaalinen ilmiö esimerkiksi silloin, kun siinä toteutuu etujen jakamisen sosiaalinen oikeudenmukaisuus tai solidaarisuus. Näiden lisäksi Niemelä katsoo, että ammatti voi olla sosiaalinen, jolloin on kyse yhteiskunnassa heikoimmin menestyvien auttamisesta tai yhteiskunnallisten palveluiden tarjoamisesta.

Sosiaalinen on ollut myös rikosseuraamusalalla keskeinen kysymys modernin alkua ajoista lähtien. Rikosseuraamusalalla sosiaalista on pohdittu pitkälti samoista lähtökohdista kuin yleisessä sosiaalidiskurssissakin. Sosiologisessa ja kriminologisessa tutkimuksessa sosiaalinen on kytkeytynyt paitsi sosiaalisiin ongelmiin (puute jostakin) myös sosiaalis-kuntoutukselliseen, hoidolliseen keskusteluun. Sosiaalinen on siis nähty yhdeksi ratkaisuksi, mahdollisuudeksi poistaa tai vähentää rikollisuudesta johtuvia (tai sitä edeltäviä) sosiaalisia ongelmia. (Garland 2013.)

Keskustelu sosiaalisesta yhdistyy yhteiskuntatieteiden keskusteluissa hyvinvointiin ja järjestelmään. Rikosseuraamusalalla kyseessä on osaltaan operatiivinen, toimintaan ja yhteiskuntaan integroitumiseen liittyvä käsite. Tätä toimintaa on teoreettisesti tarkasteltu esimerkiksi kognitiivis-behavioraalisesta lähtökohdasta, jossa tarkasteluun on nostettu erityisesti rikosseuraamusalan tavoitteet ja se, kuinka menetelmällisesti ja ideologisesti eri ammattiryhmät rikosseuraamusalalla toteuttavat työtä rikoksenteekijöiden kanssa. Uusimpana keskusteluna on tullut desistanssin käsite, käsitys siitä, kuinka rikollisuudesta irtaudutaan (Farrall & Bowling 1999, 258–261; McNeill 2004; Farrall & Calverley 2006, 1–6). Samalla on korostettu enemmän rikoksenteekijän omaa muutosprosessia ja sosiaalista toimintaa muutokseen tähtäämisessä. Tässä mielessä sosiaalinen ja sosiaalinen tuki esimerkiksi vertaistukena on tullut uudestaan keskusteluun ammattimaisen 'sosiaalisen' rinnalle.

Sosiaalinen tuki ymmärretään seuraamusjärjestelmässä monitahoisesti. Siihen sisältyy sekä pakottavia että tukevia, integroivia elementtejä (Cullen & Wright & Chamlin 1999; Colvin & Cullen & Vander Ven 2002). Rangaistuksen ja tehokkuuden painotukset vaihtelevat, mutta ne ovat olleet keskeisesti läsnä seuraamusjärjestelmää koskevassa keskustelussa. Myös käytäntöjen kehittämisessä otetaan huomioon tehokkuusvaatimusta. Länsimaissa seuraamusjärjestelmän kehittämisen osana rangaistuksiin on lisätty kuntouttavia ja sosiaalistavia elementtejä. Kontrolliaspektia on korostettu niin, että esimerkiksi uusien, kehitettävien rangaistusmuotojen tulee olla paitsi vakuuttavia yhteiskunnallisesta näkökulmasta myös yksilöllisyyttä ja kuntoutuksellisuutta huomioivaa. Kuitenkin perinteiset sosiaalityön menetelmät ovat uudestaan painottuneet sosiaalisen tuen keskustelussa erityisesti desistanssi-paradigmassa (kts. esim. McNeill 2004). Näin ollen tarvetta sosiaalityölliselle työlle on havaittu uudestaan. Kuiten-

kin sosiaalityö rikosseuraamusjärjestelmässä nähdään laajana, sosiaalityön professiokeskustelusta irrallaan olevana, enemmän sosiaalista tukea korostavana toimintana kuin sosiaalityön tiede- tai teoriaperustaan kiinnittyvänä keskusteluna.

Sosiaalinen tuki ilmenee mikro-, meso- ja makrotasoilla. Se voi olla sekä vuorovaikutuksellista että materiaalista tukea (Colvin & Cullen & Vander Ven 2002, 24). Sosiaalinen tuki määrittyy myös tunneperäiseksi ja kokonaisvaltaiseksi, joka on luonteeltaan myös ennalta ehkäisevää tukea ja liittyy esimerkiksi persoonallisuuden kehitykseen ja turvallisuuden tunteeseen (Cullen & Wright & Chamlin 1999, 190–195). Colvin & Cullen & Vander Ven (2002) määrittelevät sosiaalisen tuen yhdeksi tärkeäksi kriminologiseksi teoriaksi. Jännitteisen sosiaalisen tuen mallissa (*Model of differential social support and coercion*) sosiaalinen ilmenee kahdella tavalla. Negatiivisesti vaikuttavana, pakottavana tai sosiaalista painetta aiheuttavana jatkuvana tekijänä, esimerkiksi laiminlyöntinä perheessä, yhteisössä sosiaalisten normien kapeutena tai yhteiskunnassa liiallisena kontrollina tai vieraannuttavina käytäntöinä, se voi johtaa rikolliseen käyttäytymiseen. Sosiaalinen tuki taas puolestaan jatkuvana, yhteiskunnan eri tasoilla toistuvana tekijänä ehkäisee rikollista käyttäytymistä ja vaikuttaa esimerkiksi itsehillintään tai sosiaalisten normien mukaiseen käyttäytymiseen. Yleisesti ottaen makrotasolla sosiaalinen tuki ja integraation pyrkimys tulisi olla vahvempi ja painokkaampi lähtökohta kuin kontrollin, rajaamisen tai pakottamisen, vastentahtoisuuden ja vallan korostamisen.

Rikosseuraamusjärjestelmät ovat Euroopan tasolla muuttuneet sosiaalisesti monimuotoisemmiksi sisältäen erilaisia kuntouttavia ja sosiaalistavia elementtejä. Suomessa tämä kehitys on käynnistynyt myöhemmin. Kun kehitys on lähtenyt Suomessa käyntiin, se on ollut suhteellisen nopeaa. Suomeen on tuotu elementtejä eri ajattelusuunnista (muun muassa kognitiivis-behavioraalinen), joiden vaikutukset heijastuivat suhteellisen nopeasti myös seuraamusten kehittämiseen. Seuraamusvalikoimaa on kehitetty laajemmaksi omaksumalla ja muovaamalla muualla jo toteutettavia seuraamusmuotoja ja niiden täytäntöönpanoa. Kuitenkin, jos katsoo muiden maiden esimerkkejä, sosiaalisten periaatteiden omaksuminen seuraamusjärjestelmään ei ole ollut yhtä helppoa ja nopeaa. Elementit (esimerkiksi strukturoidut työmenetelmät) ovat tulleet nopeasti ja osin on jäänyt epäselväksi, mistä näkökulmasta sosiaalista tarkastellaan, mitä sosiaalinen itsessään on ja nähdäänkö se osana kontrolloivia käytänteitä. Esimerkiksi, onko sosiaalisen aspekti osana suunnitelmallisen työn arviointivaihetta yksilöllinen, muutokseen tähtäävä vai järjestelmän tehokkuutta ja vakuuttavuutta ylläpitävä.

Rutherford (ref. Linderborg 2011, 43–44) jakaa rikosoikeuden ideologiat uskomuksiksi: rangaistus-, tehokkuus- ja kuntoutususkoksi. Rangaistususkoa luonnehtii moitittavuus, ankaruus ja legaalisuus. Päämääränä voidaan ajatella olevan se, että järjestelmä osoittaa uskottavalla tavalla tuomitseviensa rikollisen teon. Tehokkuususkoon liittyvät suorituksellisuus, laskettavuus ja pragmaattisuus,

ja se on suuntautunut erityisesti hallinnon kieleen korostaen tuottavuusajattelua. Kuntoutususkoon (caring and the humanity credo) liittyy usko muutoksen mahdollisuuteen ja sitä määrittelevät myötätunto, humanisuus, yksilöllisyys ja sosiaalisuus. Yhteiskunnallinen tila, esimerkiksi poliittis-taloudelliset painotukset sekä rikosseuraamusjärjestelmän omat painotukset vaikuttavat siihen, minkä uskomuksen kautta kulloinkin rikosseuraamusjärjestelmää kehitetään. Voidaan ajatella, että ihanteellisessa tilanteessa nämä kolme ideologiaa ovat tasapainossa eikä esimerkiksi niin, että tehokkuusvaateet vaikuttavat sosiaalista kuntoutusta heikentävästi. Yhtenä tasapainoon pyrkivänä kehityssuuntana voidaan nähdä yhdyskuntaseuraamusten kehittämisen. Siinä pyritään riittävän ankarilla rangaistuksilla (suhteessa rangaistavaan tekoon) ja riittävän vakuuttavalla valvonnalla tai monitoroinnilla (kustannus)tehokkaasti rangaistuksen aikana paitsi säilyttämään rangaistun integraation yhteiskuntaan myös tukemaan muutoksessa omassa sosiaalisessa ympäristössä. Tämä ilmentää yhtä ratkaisua traditionaaliseen kontrollin ja tuen yhdistämiseen.

Sosiaalinen on huomioitu rikosseuraamusjärjestelmää koskevassa lainsäädännössä. Vankeuslaissa (767/2005) korostuu suunnitelmallinen vapauttaminen, johon sisältyy keskeisesti yhteistyö sosiaalipalvelujärjestelmän kanssa. Lain henki tähtää sosiaalisen selviytymisen edistämiseen ja rikoksettoman elämän tukemiseen. Sama on nähtävissä myös yhdyskuntaseuraamusalainsäädännön kehittämisessä, jossa keskeistä on yksilöiden tukeminen ja yhteisön jäsenyyden mahdollistaminen rangaistuksen aikana. Yhteisön jäsenyyden säilyminen on yksi keskeinen tavoite lainsäädännön kehittämisessä. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus.)

Suomessa ei ole kuitenkaan keskusteltu kovinkaan paljon siitä, mitä sosiaalinen ja sosiaalinen tuki on rikosseuraamusalalla. Tässä julkaisussa tarkastellaan edellä mainittuja sosiaalisen ilmentäjiä, kontekstiojia, mahdollistajia ja "uhkia". Rangaistusjärjestelmän kehittämiseen liittyy elementtejä, joissa osaltaan haetaan kontrollin kovenemista sosiaalisen ja yhteiskunnallisen integraation rinnalla. Kuitenkin on todettu, että silloin kuin yhteiskuntaan suuntautuviin, integroiviin menetelmiin liitetään kovia kontrollin käytäntöjä (esim. monitorointi), kontrollin keinot näyttäytyvät suhteellisesti kovempina keinoina kuin vankiloissa, esimerkiksi liikkumisvapauden rajoittamisen kohdalla. Yhteiskuntaan integroivat seuraamukset voivat olla ristiriitaisia ja vapautta selkeästi ja voimakkaasti rajoittavilla yhdyskuntaseuraamuksilla voi olla leimaava vaikutus. (Nellis 2013.) Tästä syystä sosiaalityö tai sosiaalinen tuki voi auttaa selviämään myös esimerkiksi elektronisen valvonnan tuomista, arkielämään kohdistuvista haasteista esimerkiksi perheen vuorovaikutussuhteissa (emt., 205). Von Hirsch (1990) tuo esiin, että yhdyskuntaseuraamuksissa, kuten muissakin rangaistuksissa on riistävää ja rajoittavaa piirrettä. Tästä huolimatta rangaistukset tulisi toimeenpanna ihmisarvoa kunnioittaen ilman nöyryyttäviä elementtejä. Esimerkiksi huumeiden käyttäjille tarkoitetut erilliset hoitoseuraamukset, joissa on tiukkoja ehtoja, ovat haasteellisia

tuen ja kontrollin yhdistämisessä. Tuolloin ohjelmaan valikoitumisen vaihe on tärkeä, jotta se ei johda esimerkiksi vaikeimpien huumeongelmaisten keskeyttämiseen (Linderborg 2011, 71–72). Suomessa integroivana rangaistuksena on esitetty yhdistelmävankeutta, jossa nostetaan esiin yhdyskuntaseuraamusten koventaminen liittämällä niihin ehdoton vankeusrangaistus (Työryhmän esitys yhdistelmävankeutta koskevaksi lainsäädännöksi 2013).

Julkaisussa sosiaalinen tuki ymmärretään niiksi auttamistyön muodoiksi, joilla pyritään laaja-alaisesti edistämään yksilön toimintakykyä ja hyvinvointia rikosseuraamusalalla. Keskeistä on sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitäminen välillä hyvin konkreettisinkin toimin. Sosiaalinen tuki sisältää näin ollen konkreettista auttamis- ja neuvontatyötä esimerkiksi erilaisten sosiaaliturvaetuuksien osalta, asumissosiaalista työtä ja ylipäättään niitä kuntouttavia elementtejä, joilla tavoitellaan rikoksetonta elämää. Sosiaalityö on keskeinen sosiaalisen ilmentäjä. Sosiaalista tukea rikosseuraamusalalla on toteutettu samantyyppisenä toimintana kuin muussa sosiaalipalvelujärjestelmässä, eli samat asiat ovat keskeisiä siinä, miten rakenteellisesti taataan edellytykset elää norminmukaista elämää. Sosiaalityö on ollut yksi keskeinen tapa toteuttaa sosiaalista tukea ja sillä on yhteys yhteiskunnalliseen sosiaalipalvelujärjestelmään. Sosiaalityöllä pyritään edistämään yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen hyvinvointia ja siinä työssä hyödynnetään laaja-alaista osaamista ja menetelmiä. Sosiaalityön keskeisiä toimintatapoja ovat esimerkiksi psykososiaalinen työ, motivoivat menetelmät, verkostotyö ja moniammatillisessa työssä sosiaalisen, sosiaalisen toimintakyvyn ja yksilön kokonaistilanteen hahmottaminen. Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki eivät ole siis pelkästään konkreettisten, esimerkiksi vapautumista valmistelevien toimenpiteiden suorittamista vaan kokonaisvaltaista asiakkaan tukea. Sosiaalityön asema on kuitenkin Suomessa ollut muiden maiden tavoin ongelmallinen kysymys, vaikka sosiaalityöllisiä elementtejä on selkeästi rikosseuraamusalan työssä.

Rikosseuraamusala ymmärretään julkaisussa laajasti paitsi seuraamusten myös rikosoikeudellisen järjestelmän ja kautta muotoutuvana. Julkaisun artikkeleissa rikosseuraamusalaa tarkastellaankin tästä lähtökohdasta monitasoisesti sekä seuraamuskäytäntöihin että kriminaalipolitiikkaan ja järjestelmätason keskusteluun yleisemmin liittyen. Sosiaalista ja sen ilmenemistä tarkastellaan monipuolisesti. Pääpaino julkaisussa on kuitenkin sosiaalityön kautta välittyvän erimuotoisen sosiaalisen tuen tarkastelussa. Sosiaalista tarkastellaan tästä lähtökohdasta sekä ammattikäytäntöjen että laajemman ideologisen ja järjestelmätason keskustelun valossa.

Osa artikkeleista on ammattikäytäntöihin liittyviä ammatillisesti jäsentyviä, kuvaavia artikkeleja. Osassa taas tarkastellaan teoreettisemmin, analyyttisemmällä otteella, rikosseuraamusalalla vaikuttavia ideologioita. Kaikki julkaisun artikkelit ovat läpäisseet tieteellisen vertaisarviointimenettelyn.

Artikkelien avulla sosiaalisen käsitettä avataan eri näkökulmista. Vaikka kaikki artikkelit eivät suoraan liity esimerkiksi ammatillisen sosiaalityön määritelmään, artikkeleja yhdistää sosiaalisen tuen näkökulma ja pyrkimys laajentaa näkemystä rikosseuraamusalalla tehtävästä monitahoisesta työstä.

Julkaistu rakentuu neljään osaan. *Ensimmäisen osan* artikkeleissa tarkastellaan sosiaalityötä ja sosiaalista tukea – sosiaalisen olemusta – teoreettisten jäsenysten kautta. Se tuo teoreettisia näkökulmia ja ikään kuin koordinaatteja ja reunaehtojakin sosiaalisen kysymykseen rikosseuraamusalalla. *Henrik Linderborg* analysoi rikollisuutta sosiaalisena ongelmana rikosoikeudessa kontrollikulttuurin muutoksessa. Teoreettisena lähestymistapana artikkelissa on systeemiteoreettinen malli. Käsitusten kehittymisen lisäksi artikkelissa tarkastellaan rikosoikeuden mukautumista muutokseen, sen vaikutuksia toiminta- ja ajattelutapoihin ja rikosoikeuden muotoutumiseen sosiaalisen kontrollin kenttänä. Toisessa artikkelissa *Timo Harrikari ja Kristina Westerholm* tarkastelevat rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn muutoksia Suomessa 1960-luvulta nykypäivään. Hallinnan analytiikan kautta tarkasteltuna he etsivät vastausta siihen, miten sosiaalisen työn reunaehdot, institutionaalinen itseymmärrys, työn kohde ja työn tavat ovat muuttuneet. *Mari Suonio* hakee artikkelissaan yhtymäkohtia sosiaalityön ja rangaistusteoreettisen ajattelun välillä. Teoreettisessa artikkelissa pohditaan, kuinka sosiaalityön hyvinvointinäkökulma voidaan yhdistää esimerkiksi modernien rangaistusteorioiden esittämiin näkemyksiin rikollisuudesta irtaantumisesta sekä rangaistuksesta kommunikatiivisena toimintana.

Toisessa osassa käsitellään sosiaalityön ja rikosseuraamusalan yhteyksiä erityisesti sosiaalityöstä käsin tarkasteltuna. *Vuokko Karsikas* tarkastelee sosiaalityön yleisen ammatillistumiskehityksen valossa sitä, millaiseksi vankisosiaalityö on kehittynyt Suomessa sotien jälkeisestä ajasta tähän päivään ja miten se on vaikuttanut sosiaalityön organisatoriseen ja ammatilliseen asemaan vankiloissa. *Timo Toikko ja Teemu Rantanen* ovat artikkelissaan tarkastelleet näyttöön perustuvan käytännön näkyvyyttä rikosseuraamusalan kuntouttavassa työssä. He ovat käsitelleet rikosseuraamusalalla esiintyviä näyttöön perustuvan sosiaalityön kehityskulkuja osana laajempaa keskustelua sosiaalityön vaikuttavuudesta. *Raija Väisäsen ja Marja Väänänen-Fominin* artikkelissa pohditaan yhdyskuntaseuramustyötä aikuissosiaalityön näkökulmasta kysymällä, millä tavalla sosiaalityön työorientaatiot ilmenevät yhdyskuntaseuramustyötä linjaavissa asiakirjoissa. *Marjatta Kemppaisen* kohteena on psykososiaalinen sosiaalityö ehdollisen vankeuden valvonnassa. Laadulliseen haastatteluaiaineistoon pohjautuvassa artikkelissa kuvataan, millä tavalla psykososiaalinen työn menetelmät tukevat rikollisuudesta irtaantumisen prosessia ja miten sitä voidaan hyödyntää osana valvontatyötä. Osan viimeisessä artikkelissa valotetaan yhdyskuntaseuramustoimiston sosiaalityön yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. *Minna Haaraojan ja Jussi Putkosen* artikkelissa sosiaalityö määrittyy rikollisuuden ehkäisijän ja yhteiskunnallisen puolustusasianajan tehtävinä.

Kolmannen osan artikkeleissa sosiaalityö ja sosiaalinen tuki ilmenee erilaisina käytännön orientaatioina ja artikkeleissa tarkastelunäkökulmana on erityisesti rikosseuraamustyön lähtökohdat. *Harri Sarpavaara* kuvaa ystävyyssuhteiden merkityksiä yhdyskuntaseuraamustyön päihdeongelmaisten asiakkaiden muutospuheessa. Aineistona artikkelissa on VKM-ohjelman asiakastapaamisia ja aineistoa tarkastellaan laadullisen tutkimuksen keinoin. *Tytti Lassilan* artikkelissa analysoinnin kohteena on puolestaan motivaation ilmeneminen rattijuopumuksesta tuomittujen yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden puheissa. Artikkelin perustuu asiakastapaamisissa kerättyyn keskusteluaineistoon. Motivaatiota tarkastellaan artikkelissa osana muutostyötä yhdistämällä se myös laajempaa rikollisuudesta irtaantumisesta käytyyn keskusteluun. *Ulla Lehtinen* on tarkastellut vankilasta vapautuneiden kanssa työskentelevien rikosseuraamustyöntekijöiden pahalle antamia merkityksiä sekä niiden vaikutuksia valvontatyön sisältöön. Hän on tutkinut pahaa osana vuorovaikutusta; sen uhkia, haasteita ja mahdollisuuksia.

Neljännän osan artikkeleissa keskitytään sosiaalisen tuen kysymyksiin asumis-sosiaalisen työn ja oikeuspsykiatrian näkökulmista. *Riitta Granfelt* käsittelee artikkelissaan asunto ensin -periaatteen soveltuvuutta rikosseuraamusalalle. Lisäksi hän on käsitteellistänyt asumissosiaalityötä ja tarkastellut sitä osana desistanssia. *Miisa Törölä*n artikkelissa selvitetään rekisteriaineiston ja tutkimuskirjallisuuden avulla sitä, millä tavalla oikeuspsykiatristen potilaiden saama sosiaalinen tuki on kehittynyt ja miten se on vaikuttanut heidän elämäntilanteeseensa ja rikollisuuteensa. Artikkelin keskeinen kysymys on ovatko oikeuspsykiatristen potilaiden käyttämät yhteiskunnalliset palvelut ja niiden tarjoama tuki ja toisaalta rikosseuraamustoimenpiteet ohjanneet ja tukeneet heitä tarkoituksenmukaisesti.

Idea tähän julkaisuun saatiin sosiaalityön opiskelijoilta, jotka eräässä seminaarissa pohtivat, ettei aiheesta ole saatavilla kokoavaa teosta. Toimittajina kiitämme aloitteellisia opiskelijoita ideasta ja idean eteenpäin viemisestä, kirjoittajia monipuolisista artikkeleista ja Rikosseuraamuslaitosta julkaisun kustantajana. Julkaisu on tarkoitettu kaikille aiheesta kiinnostuneille, erityisesti rikosseuraamusalalla työskenteleville, alan tutkijoille, sosiaalityöntekijöille ja hyödynnettäväksi sosiaalityön, sosiaalialan ja rikosseuraamusalan opetuksessa.

Kirjallisuus

- Delanty, George 2006: The Foundations of Social Theory: Origins and Trajectories, teoksessa Turner, Bryan S (eds) The Blackwell Companion to Social Theory, 21–46. Malden USA: Blackwell Publishing.
- Colvin, Mark & Cullen, Francis T. & Vander Ven, Thomas 2002: Coercion, Social Support and Crime: An Emerging Theoretical Consensus. *Criminology* 40 (1), 19–42.
- Cullen, Francis T. & Wright, John Paul & Chamlin, Mitchell B. 1999: Social Support and Social Reform: A Progressive Crime Control Agenda. *Crime & Delinquency* 45 (2), 188–207.
- Farrall, Stephen & Bowling, Benjamin 1999: Structuration, human development and desistance from crime. *British Journal of Criminology* 39 (2), 253–268.
- Farrall, Stephen & Calverley, Adam 2006: Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation. Crime and justice series. Maidenhead: Open University Press.
- Garland, David 2013: Punishment and Social Solidarity, teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) The Sage Handbook of Punishment and Society. Los Angeles ym.: Sage. 23–39.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistus-teorianä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2, 41–92.
- McNeill, Fergus 2004: Desistance, Rehabilitation and Correctionalism: Developments and Prospects in Scotland. *The Howard Journal* 43 (4), 420–436.
- Nellis, Mike 2013: Surveillance, stigma and spatial constraint. The ethical challenges of electronic monitoring. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan. Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives. Routledge: London, 193–210.
- Niemelä, Pauli 2008: Sosiaalityö sosiaalitieteenä. Julkaisussa Puurunen, Piia & Suonio, Mari & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön tiede- ja teoriaperusta. Tutkiva sosiaalityö -liite. *Talentia-lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 17–27.
- Työryhmän esitys yhdistelmävankeutta koskevaksi lainsäädännöksi. 2013. Yhdistelmävankeustyöryhmä. Mietintöjä ja lausuntoja 20, Oikeusministeriö.
- Von Hirsch, Anthony 1990: 'The Ethics of Community-Based Sanctions'. *Crime and Delinquency*, 36 (1), 163–173.
- Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Lausuntotiivistelmä. 2012. Mietintöjä ja lausuntoja 71, Oikeusministeriö. Saatavilla osoitteessa <http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1363776884820.html>

OSA I

RIKOLLISUUS SOSIAALISENA ONGELMANA RIKOSOIKEUDESSA KONTROLLIKULTTUURIN MUUTOKSESSA

Henrik Linderborg

Johdanto

Sosiaaliset tekijät ovat aina olleet jollain tavalla mukana rikollisuutta ja rikosoikeutta koskevassa keskustelussa (Haines 1999, 263–264). David Garland (1985; 2001) näkee rikosoikeuden olevan tämän takia perusluonteeltaan enemmän sosiaalinen kuin oikeudellinen kysymys heijastaen kontrollikulttuurissa yleisemmin vallitsevaa käsitystä siitä, miten normaalista poikkeavaa tulee säädellä. Samalla rikosoikeus nähdään kuitenkin myös sille ominaisten piirteiden kautta kehittyvänä ja näin muusta sosiaalisesta kontrollista erottuvana kenttänä (Garland 2013, 23–25; kts. myös Cotterelli 2001, 47–50). Mitä tämä rikosoikeuden kaksinaisluonne luonne yleisen ja erityisen välimaastossa kehittyvänä sosiaalisen kontrollin kenttänä tarkoittaa ja miten se heijastuu rikosoikeuskäytännöissä? Tämä on keskeinen kysymys esimerkiksi oikeussosiologisessa tutkimuksessa (vrt. Cotterelli 2001). Tässä oikeussosiologisessa artikkelissa tätä ongelmaa pohditaan tarkemmin seuraavien kolmen kysymyksen kautta:

1. Miten käsitykset rikollisuudesta sosiaalisena ongelmana ovat kehittyneet rikosoikeudessa ja miten tämä on ollut yhteydessä laajempaan kontrollikulttuurin muutokseen?
2. Miten rikosoikeus on professionaalisen järjestelmän mukautunut muutokseen ja miten se on vaikuttanut siellä toimivien ammattilaisten toiminta- ja ajattelutapoihin?
3. Miten tämä on puolestaan vaikuttanut rikosoikeuden muotoutumiseen tietyin professionaalisin ja institutionaalisin tunnusmerkein erottuvaksi sosiaalisen kontrollin kentäksi?

Käsitettä kenttä käytetään artikkelissa metaforana kuvaamaan rikosoikeutta ”omaa logiikkansa ja sääntöjensä” noudattavana, selkeästi erottuvana alueena (Page 2013, 159). Sen muotoutumiseen vaikuttavat siellä jo olevien ja sinne tulevien toimijoiden kilpailu kentällä olevasta symbolisesta pääomasta ja professionaalisesta arvostuksesta. Symbolisella pääomalla tarkoitetaan kaikkea sitä tietoa ja taitoa, josta muodostuu kentän ammatillinen kulttuuri (emt.). Sosiaalisella kontrollilla tarkoitetaan niitä institutionaalisia käytäntöjä,

joilla ihmisten käyttäytymistä pyritään ohjaamaan ja hallinnoimaan (Dean 1999, 12). Esimerkkejä tällaisesta ovat hyvinvointivaltiolliset säätelyjärjestelmät kuten sosiaalipalvelut ja sosiaaliturvajärjestelmä (Fairbanks 2012, 52–53). Sosiaalinen kontrolli sisältää laajassa mielessä myös rikosoikeuden, jonka oletetaan heijastavan muita käytössä olevia sosiaalisen säätelyn muotoja. Tällaisena sosiaalinen kontrolli heijastaa eri aikakausille tyypillistä ”kontrollin kulttuuria”, jota tarkastellaan laajempien yhteiskunnallisten muutosten taustaa vasten (Garland 2001). Termiä rikosoikeus käytetään yleiskäsitteenä viittamaan järjestelmän kaikkiin toimijoihin (poliisi, syyttäjät, tuomioistuimet, seuraamusjärjestelmä) painopisteen kohdistuessa tässä artikkelissa selkeän toiminnallisen kokonaisuuden (syyttäminen, tuomitseminen ja rankaiseminen) muodostavaan oikeusistuimien ja seuraamusjärjestelmään (Page 2013, 159; kts. myös Bernard ym. 2005). Artikkelin on teoreettinen ja pohjautuu tutkimuskirjallisuuteen, jota analysoidaan systeemiteoreettisessa viitekehyksessä.

Teoreettinen lähestymistapa

Teoreettisena lähtökohtana artikkelissa on Leslie McAran (2001; 2005) kehittämä systeemiteoreettinen malli. McAra (2005) sovelsi malliaan vertaillen tutkimuskirjallisuuden pohjalta sitä, miten yleiset muutostrendit rangaistusajattelussa ja yhteiskuntakehityksessä heijastuvat paikallisen tason rikosoikeudessa käyttäen tapausesimerkinä kotimaataan Skotlantia.

Myös tässä artikkelissa pyritään yleisen ja erityisen kehityksen yhdistävään kuvaukseen. Artikkelissa pyritään antamaan yleisesitystä jäsentyneempi kuvaus siitä, miten käsitys rikollisuudesta sosiaalisena ongelmana ja sosiaalisen kontrollin kysymyksenä on muotoutunut yleisesti ja miten se on heijastunut eri maiden rikosoikeuskäytännöissä. Suomen kehitystä tarkastellaan tätä yleiskehitystä vasten artikkelin lopussa. Näin tässäkin artikkelissa pyritään McAran (2005, 278) sanoin rakentamaan ”paikalliselle ja ajalliselle vaihtelulle herkkiä selitysmalleja ja samalla lisäämään yleisemmän tason teoreettista ymmärrystä”.

Seuraavassa kuvataan tarkemmin, mitkä ovat valitun mallin keskeiset osatekijät ja miten sitä on ajateltu hyödyntää tutkimuskysymyksiin vastaamiseksi.

McAran (2005; 2001) malli on synteesi strukturalistis-funktionaalisista (esim. Parsons 1951; Merton 1968) ja autopoieettisista systeemiteorioista¹ (esim. Teubner 1993; Luhmann 2009). Sosiaalisten järjestelmien muutos kuvataan siinä ulkoisiin muutospaineisiin sopeutumisen (järjestelmien funktionaalinen

¹ Autopoieettisuus= kehittyneet sosiaaliset järjestelmät (esimerkiksi juridiset) pyrkivät säilyttämään erityisluonteensa tuottamalla itsensä uudelleen pääasiassa omista tiedollisista lähtökohdistaan. (Teubner 1993; Luhmann 2009)

ulottuvuus) sekä järjestelmien sisäisten kehitysprosessien (järjestelmien autopoieettinen ulottuvuus) välisenä dynamiikkana. Nämä kaksi ulottuvuutta ovat järjestelmissä samanaikaisesti vaikuttaen erilaisella voimalla niiden sisäiseen ja ulkoiseen kehitykseen. (McAra 2001, 7) Järjestelmät kehittyvät näiden ulottuvuuksien jännitteessä seuraavien mekanismien kautta (McAra 2005, 279): 1) rajamekanismit, 2) liitäntämekanismit sekä 3) uusiutumismekanismit.

Rajamekanismien avulla järjestelmät erottuvat ympäristöstään auttaen järjestelmän sisällä ja ulkopuolella olevia tunnistamaan niiden institutionaalisen statuksen. Rajamekanismien joustavuus vaikuttaa siihen, kuinka avoimia järjestelmät ovat ulkopuolisille vaikutteille. Ovatko ne joustavia ja ulkoiseen muutokseen sopeutuvia vai jäykkiä ja muutokset torjuvia? (Teubner 1993; McAra 2005, 280 mukaan; kts. järjestelmien kognitiivisesta avoimuudesta myös Luhmann 2009). Rikosoikeudellista järjestelmää ajatellen keskeisiä joustomekanismeja ovat lainopillinen järjestelmä sekä maa, jossa rikosoikeus on toimivaltainen (McAra 2005, 280).

Liitäntämekanismit tekevät järjestelmistä yhdenmukaisia kytkemällä niiden sisäiset elementit yhteen. Keskeisiä liitäntämekanismeja ovat ”käsitteellinen sanakirja” eli kaikki se ammatillinen kieli ja terminologia, jota järjestelmien sisällä olevat toimijat käyttäjät sekä niitä tukevat kommunikaatiomuodot. Ne vaikuttavat järjestelmän kognitiiviseen avoimuuteen eli siihen, miten halukkaita ja kykeneviä järjestelmissä ollaan vastaanottamaan ulkoa tulevia vaikutteita. (McAra 2005, 280.)

Sosiaalisten järjestelmien muutosprosessin ymmärtämiseksi on siis tiedettävä, miten järjestelmät kokonaisuudessaan samoin kuin niiden suhde sisäisten ja ulkoisten mekanismiansa ja ympäristönsä välille ovat kehittyneet. Tämä vaikuttaa siihen, miten järjestelmät sopeutuvat muutospaineeseen eli ”muutosta vauhdittaviin ulkoihin ja sisäisiin ja tekijöihin”. (McAra 2005, 281). Ulkoisia tekijöitä ovat laajemmat sosiaaliset muutokset, jotka yhdessä järjestelmän sisäisten muutostarpeiden kanssa vaikuttavat muutoksen suuntaan (emt.).

Rikosoikeutta voi pitää esimerkkinä monitahoisesta professionaalisesta järjestelmästä, jossa muutoksen monimutkaisuus tämän takia myös korostuu (Kraska 2006, 68–69). Seuraavassa tätä muutosprosessia pyritään kuitenkin valottamaan joiltain osin. Kuvaus on historiallinen kattaen 19. vuosisadan loppupuolelta tämän vuosituhannen alkuun jatkuneen muutoksen. Esityksessä noudatetaan yleisesti käytettyä kolmijakoa esimodernin, modernin ja jälkimodernin kontrollikulttuurin aikaan (esim. Garland 1985; 2001). Rikosoikeuden muutosta hahmotetaan tällä jatkumolla kahden keskeisen siirtymävaiheen kautta, jotka on nimetty seuraavasti (kts. Garland 2001): 1) modernin (hyvinvointiyhteiskunnallisen) kontrollikulttuurin vaihe 1890-luvulta 1970-luvulle ja 2) jälkimodernin (globaalitalouden) kontrollikulttuurin vaihe 1970-luvulta tähän päivään.

Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä modernia edeltävässä kontrollikulttuurissa

Malmön keskusvankilassa vuonna 1877 laaditussa elämänkerrassa kuvataan Per-nimisen 30-vuotiaan vangin elämänkulkua, luonnetta ja rikollisuutta sekä vankilassaoloaikaista kehitystä seuraavasti (Svensson 2012, 412–413).

Per osoittautui sopeutumattomaksi jo kansakoulussa. Hänen elämäntapansa oli kevytmielistä ja vakiintumatonta. Hän vietti kuljeskelevaa ja kerjäävää elämäntapaa saaden pääasiallisen toimeentulonsa köyhäinhoidosta. Saamansa rengin paikat hän jätti yleensä saman päivänä. Hän eli aviottomassa suhteessa naiseen, jonka kanssa hänellä oli yksi lapsi. Pääasiallisia syitä hänen rikollisuuteensa olivat juopottelu ja laiskuus sekä tästä johtuva työttömyys. Vankilassa Perin käytökseen yritettiin vaikuttaa niin, että hän valitsisi rikoksettoman elämäntavan vapauduttuaan. Yritykset normalisoida Perin elämäntapaa olivat kuitenkin tähän mennessä osoittautuneet turhiksi. Per oli toistuvasti palannut vankilaan syyllistyttyään samantapaisiin omaisuus- ja väkivaltarikoksiin, jotka olivat yhteydessä hänen irtolaismaiseen elämäntapaansa, jota säätelivät alkoholin liikakulutus ja häiriökäyttäytyminen.

Yllä kuvattu on hyvä esimerkki siitä, miten köyhyys ja syrjäytyneisyys sekä rikollisuus ovat aina olleet yhteydessä toisiinsa ja kuinka sitä on myös pyritty hallitsemaan eri ajoille tyypillisen sosiaalisen kontrollin keinoin (Spierenburg 2004, 2–5; Gestrich ym. 2006, 17–20). Per edusti sitä osatonta maalaisproletariaattia, jonka määrä alkoi kasvaa Ruotsissa ja muissa Pohjoismaissa jo esimodernina aikana 1700-luvun lopulla kaupungistumisen ja teollistumisen vaikutuksesta (Drugge 2004; Pukero 2009; Pulma 2009).

Perin kaltaisten maankiertäjien toimintaa oli siihen asti arvioitu pääasiassa rikosoikeuden näkökulmasta laajemminkin läntisessä kulttuuripiirissä. Esimerkiksi Ranskassa vuoden 1810 rikoslaissa (le code pénal de 1810) maankiertäminen säädettiin sellaisenaan rangaistavaksi sen sisältämän potentiaalisen rikosuhan vuoksi. (Queslin 2013, 235–236) Vastaavin perustein maankiertäminen ja siihen liittyvä elämäntapa kriminalisoitiin Englannissa vuonna 1824 voimaan tulleessa irtolaislaissa (Vagrancy Act) (Rogers 1991, 131).

Myös sosiaalipolitiikassa eli köyhäinhoidossa asiakkaita arvioitiin pääasiassa rikosoikeudellisista lähtökohdista. Esimerkiksi Englannin ja Yhdysvaltojen köyhäinhoitolaissa 19. vuosisadan alussa säädettiin ns. ”parantumattomista” tai ”piintyneistä” maankiertäjistä (incorrigible vagrants, notorious vagrants), jotka rinnastettiin usein myös taparikollisiksi (incorrigible rogues) vastakohtana hyvälle tai kunniallisille köyhille. (Spencer-Wood & Matthews 2011, 4)

Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä modernissa kontrollikulttuurissa

Suhtautuminen rikollisuuteen sekä siihen liittyvään irtonaiseen elämäntapaan alkoi kuitenkin vähitellen muuttua länsimaissa 19. vuosisadan lopussa ja 20. vuosisadan alussa. Moderni länsimainen hyvinvointiyhteiskunta ja sen hyvinvointimalliksi (welfare model) kutsuttu rikosoikeusjärjestelmä alkoivat tällöin muotoutua teollistuminen ja kaupungistuminen käynnistämän yhteiskunnallisen rakennemuutoksen sekä sen aiheuttamien sosiaalisten ongelmien kasvun myötä (Garland 1985; kts. myös Kuhnle & Sander 2010). Myös rikollisuus alettiin nähdä osana ”sosiaalista kysymystä” (Donzelot 1984). Seuraavassa taulukossa (McAran 2005 mukaan) on kuvattu tämän kehityksen yleispiirteet valitun analyysimallin mukaan jäsenneltyinä.

Taulukko 1. Muutosdynamiikka ja vaikutus rikosoikeuden kenttään modernissa kontrollikulttuurissa.

Muutosta vauhdittaneet tekijät	Muutoksen luonne	Sopeutuminen muutokseen
<i>Ulkoiset</i> Teollinen rakennemuutos - Kaupungistuminen - Sosiaalisten ongelmien kasvu Sosiaalipoliittisen ideologian muutos - Universaaliajattelu - Kattavat hyvinvointiohjelmat - Valtiojohtoinen sosiaalipoliitiikka Kontrollikulttuurin murros - Rikollisuus sosiaalisena kysymyksenä - Rikosoikeus sosiaalisena kontrollina	<i>Rikosoikeusideologian ja -viitekehyksen muutos</i> Kriminologinen ajattelu - Empiirinen tutkimus rikollisuuden syistä - Rikollisuuden sosiaaliset taustatekijät	<i>Ulkoiset rajamekanismit</i> Rajojen joustaminen ulospäin - Avautuminen diskursiivisella tasolla uusille näkemyksille rikollisuudesta sosiaalisena ongelmana
<i>Sisäiset</i> Klassisen rikosoikeuden taantuminen Rangaistus- ja peloteajattelun tehottomuus - vankilakeskeisyys - sosiaalinen syrjäytyminen	<i>Käytäntöjen muutos</i> Rikosoikeudellinen sosiaalityö - Ohjaus, neuvonta, tuki - Muut sosiaalistamisammatillaiset - psykologia, sosiaalikasvatus	<i>Sisäiset liitännämekanismit</i> Sosiaalistamisammatillisen näkökulman kiinnittäminen rikosoikeuteen vaikeata - Ammatillisen viitekehyksen kehittymättömyys - "Sosiaalityö hyväntahtoisena auttamisena" - "Pseudoammatillisuus" - Käsitteellisten sanakirjojen eroavuus - Juridisen asiantuntemuksen hallitsevuus
	<i>Järjestelmän muutos</i> Hyvinvointimalli Sosiaalirangaistusjärjestelmä - Nuorisorikosoikeudet - Yhdyskuntaseuraamukset	<i>Uusiutuminen</i> Sosiaalirangaistukselliselta pohjalta - byrokraattis-professionaalisten käytäntöjen muotoutuminen Substantiaalisien rationaliteetin näkökulmasta - "harkinnanvarainen säätely"
	<i>Tavoitteiden muutos</i> Kiinnittäminen yhteiskuntaan - Tukeminen rikoksettoomaan elämäntapaan - Kuntoutus, sosiaalistaminen	

Muutosta vauhdittaneet tekijät

Edellä kuvatut yhteiskunnalliset muutokset vauhdittivat siis ulkoisena tekijänä rikosoikeuden muutosta luomalla edellytykset ja tarpeen uuden kontrollikulttuurin ilmaantumiselle (Rothman 1981; Garland 1985; 2007). Tärkeässä asemassa tässä muutoksessa olivat sosiaaliset uudistusliikkeet. Niitä yhdisti samanlainen universaaliajattelu; pyrkimys mahdollisimman laajojen väestöryhmien hyvinvoinnin turvaamiseen valtiojohtoisen sosiaali- ja talouspolitiikan avulla. (Wilensky 1975; Flora & Alber 1981). Näin oli myös Yhdysvalloissa, jossa sosiaaliset uudistukset saivat vaikutteita Saksasta ja myös Englannista. Yhdysvalloissa korostui kuitenkin alusta lähtien työnteon keskeisyys sekä yksilön oma vastuu ”amerikkalaisen unelman” eli keskiluokkaisen elintason saavuttamisessa (kts. esim. Hofstadter 1955; Patterson 1981; Rodgers 1998; Schäfer 2000). Myös maahanmuuttajat haluttiin ”amerikkalaistaa” tähän palkkatyön keskeisyyttä korostavaan elämäntapaan (Ziegler-McPherson 2009; kts. myös Rodgers 1998).

Uudistusliikkeiden ohjelmissa rikollisuus ja rikoskontrolli olivat keskeisessä asemassa ja ne ymmärrettiin ennen kaikkea sosiaalisesti (Rothman 1981). Rikollisuus oli sosiaalinen reaktio markkinatalouden epäkohtiin. Koska sosiaalipolitiikkaa sovellettiin markkinoiden epäkohtien korjaamiseen oli sitä Titmussin (1950; Knepperin 2007, 8 mukaan) mielestä järkevää käyttää myös rikollisuuden säätelyyn. Garland (1985, 153) toteaa, että Englannin hyvinvointipolitiikassa tavoitteeksi tulikin melko varhain ”sellaisen sosiaalisen, valtiojohtoisen säätelyjärjestelmän luominen, jossa kriminaalipolitiikalla ja rikosoikeudelle olisi luonnollinen paikkansa.” Vanhamallinen klassinen rikosoikeus koettiin tästä näkökulmasta yhä selkeämmin edistysten jarruksi (Garland 1985). Se näkyi Garlandin (2007, 85) mukaan esimerkiksi tavassa, jolla rikosoikeus sulki ”vakavampaan rikollisuuteen syyllistyneet normaalielämän ulkopuolelle jättäen samalla pikkurikolliset sekä eri tavoin sopeutumattomat kaiken sosiaalisen kontrollin ulkopuolelle.”

Myös rikosoikeuden sisällä oli syntynyt tarve uudistaa rikosoikeutta, jonka rangaistuskeskeisyyden Radizinowicz (1966, 127–128) luonnehti esimerkiksi Englannissa ilmenevän ”byrokraattisena ja tiukkana rikoslain tulkintana sekä sosiaalisena aggressiivisuutena heikommassa asemassa olevia rikoksentekejiä kohtaan”. Garlandin (2007, 85) mukaan tällaista asennetta ilmensi esimerkiksi tapa, jolla rikosoikeus ”sulki vakavampaan rikollisuuteen syyllistyneet normaalielämän ulkopuolelle jättäen samalla pikkurikolliset sekä eri tavoin sopeutumattomat sosiaalisen kontrollin ulkopuolelle”. Tavoitteeksi muotoutuikin vähitellen ”sosiaalirangaistuksellisen rikosoikeuskokonaisuuksien luominen”, kuten Garland (emt.) muotoutumassa olevaa hyvinvointiyhteiskunnallista rikosoikeutta eli hyvinvointimallia kutsui.

Muutoksen luonne

Rikosoikeuden sisäinen arvostelu vauhditti keskeisellä tavalla rikosoikeuden muutoksia jo 19. vuosisadan lopulla erityisesti angloamerikkalaisessa maailmassa (Rothman 1981; Garland 1985). Tärkeässä asemassa tässä kehityksessä oli kriminologia, josta tuli järjestelmän ylätasoinen ideologinen ja ammatillinen viitekehys (Garland & Sparks 2000).

Ammatillisena viitekehysenä kriminologia kattoi Garlandin ja Sparksin (emt., 195–196) mukaan muun muassa oikeuspsykiatrian, kriminaaliantropologian, tilastollisen tutkimuksen sekä sosiologian. Positivistisena tieteenä se mahdollisti rikollisuuden tarkastelun todellisuutta paremmin heijastavalla tavalla (Shteir 1979, 620). Esittäessään rikollisuuden yhteiskunnallisten voimien vaikutuksesta syntyvänä sosiaalisena sopeutumattomuutena ”hallinnollinen kriminologia” toi Radzinowiczin (1966, 128) mukaan rikosoikeuteen ”filosofisista doktriineista ja poliittisista dogmeista vapaan empiirisen lähestymistavan”. Tämän takia se sopi Garlandin (2002, 5) mukaan myöskin hyvinvointiyhteiskunnissa myöhemmin ihanteeksi tulleen teknis-rationaalisen ohjauksen eli ”sosiaalisen insinööritaidon” opilliseksi lähtökohdaksi. Tällaisena se myös vaikutti 1970-luvulle asti luoden ”koordinaatit hyvinvointiyhteiskunnallisille rangaistus- ja sopeuttamisinstituutioille” (Garland & Sparks 2000, 196).

Kriminologisen ajattelun lisäksi rikosoikeuden sisälle tulleet uudet ammatillaiset kuten sosiaalityöntekijät vauhdittivat rikosoikeuden muutosta aluksi lähinnä käytännön toimintansa eikä niinkään selkeästi ilmaistun professionaalisen viitekehyksensä kautta (Garland 1985, 25–28). Sosiaalityöstä muotoutui tästä huolimatta uuteen kontrollikulttuuriin sopiva rikosoikeuskäytäntö muiden samaan aikaan kehittymässä olevien sosiaalistamisammattien ohella (psykologia, sosiaalipedagogiikka) (Raynor & Vanstone 2002, 39–41).

Sosiaalityön muotoutuminen tämän nimiseksi käytännöksi tapahtui kuitenkin hitaasti. Yleisen sosiaalityön tavoin myös rikosoikeudellinen sosiaalityö oli kehittynyt epäammatillisen vapaaehtoistyön pohjalta amerikkalaisissa ja englantilaisissa alioikeuksissa. Tällaisena se jatkui myös siinä vaiheessa, kun vapaaehtoistyö vakiintui ehdollisen seuraamuksen valvonnan myötä rikosoikeuteen pyrkien samalla myös vahvistamaan ammatillista profiiliaan. Rikosoikeudellinen sosiaalityö muistutti tästä huolimatta vielä 1950-luvulla esimerkiksi Yhdysvalloissa enemmän ”hyväntahtoista auttamista” (kind-hearted assistance) kuten Sutherland ja Cressey (1955, 431) sitä kuvasivat, jolla oli hyvin vähän yhteistä professionaalisena ihanteenaan pitämänsä diagnostisen työn kanssa. Raynor ja Vanstone (2002, 40) luonnehtivat samanaikaista englantilaista rikosoikeuden sosiaalityötä sekoitukseksi ”pseudolääketieteellistä mallia” yhdistettynä vallitseviin psykologisiin teorioihin ja ”kotikutoiseen filosofiaan”.

Professionaalinen epäselkeys vaikutti myös sosiaalityön lainsäädännölliseen asemaan, joka määrittyi vapaaehtoisen auttamistyön lähtökohdista. (Nellis 2003, 947). Tämä näkyi esimerkiksi Englannin vuoden 1907 Probation-laissa, jota Radzinowicz ja Hood (1986, 581) pitivät sosiaalityön perustamisasiakirjana angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa. Laissa ehdollisen valvojan tehtäväksi säädettiin tukea valvontaan määrättyä "neuvomalla, avustamalla ja ystävystymällä sekä pyrkimällä tarvittaessa löytämään hänelle sopivaa työtä".²

Tämä lain kohta oli voimassa Englannissa 1970-luvulle asti ohjaten rikosoikeudellista sosiaalityötä siinäkin vaiheessa, kun sosiaalityö oli ammattinimikkeenä vakiintunut rikosoikeuteen ja saanut sinne soveltuvan viitekehyksen (Raynor & Vanstone 2002, 41).

Alkuvaikeuksista huolimatta sosiaalityö kiinnittyi kuitenkin vähitellen rikosoikeuteen saaden myös selkeämmin lainsäädännössä määriteltäviä tehtäviä (Whitehead & Statham 2006, 42–43). Sosiaalityö vaikutti alusta lähtien erityisen voimakkaasti nuorisorikosoikeuksissa, jotka rupesivat eriytymään muusta oikeudesta erillisiksi sosiaalirangaistuskokonaisuuksiksi Yhdysvalloissa ja Englannissa jo 19. vuosisadan lopulla (Pratt 1993; Brownell & Roberts 2002; Tanenhaus 2012). Huippunsa nuorisorikosoikeuksien "sosiaalirangaistuksellistuminen" saavutti Prattin (1993, 40) mukaan esimerkiksi Englannissa 1960-luvulla. Vuonna 1969 voimaan astuneella lailla (the Children and Young Persons Act) brittiläisestä nuorisorikosoikeudesta pyrittiin poistamaan kaikki rangaistukselliset elementit tutkintavankeudesta alkaen muuttaen nuorisorikosoikeuden vieläkin leimallisemmin sosiaalityön ja muiden sosiaalistamismattilaisten varassa toimivaksi ei-formaaliksi järjestelmäksi.

Angloamerikkalainen sosiaalirangaistusmalli vakiintui läntiseen Eurooppaan varsinaisesti vasta toisen maailmansodan jälkeen. Useimmat maat saivat vaikutteita angloamerikkalaisesta mallista vaikkakin erilaisin painotuksin. (Beckett & Western 2000; kts. myös Becket & Western 2001, 46) Esimerkkinä voidaan mainita läntinen Saksa, jonka demokratisoitumispyrkimyksiin angloamerikkalainen ajattelu sopi hyvin. Länsisaksalaista rikosoikeutta ryhdyttiin uudistamaan tältä pohjalta 1950-luvulta lähtien lisäämällä rikosoikeuden sosiaalisia palveluita sekä tuomalla sosiaalityön näkökulmaa rikosprosessiin. (Jehle 2009, 35–36) Painopistettä siirrettiin yleisesti yhdyskuntaseuraamuksiin ja kasvatuksellisiin sekä sosiaalistaviin toimenpiteisiin. Nuorten rikosoikeus eriytettiin lastensuojelun periaatteella toimivaksi järjestelmäksi kiinteässä yhteydessä sosiaalitoimeen (Dünkel 2008; Heinz 2012).

Toisena esimerkkinä voidaan mainita Hollanti, jonka sodan jälkeistä kehitystä van Swaaningin (2000, 97) luonnehtii siirtymiseksi "lakikirjan tulkinnasta sosiaa-

² Probation of Offenders Act 1907, section 4; "to advise, assist, and befriend him, and, when necessary, to endeavour to find him suitable employment"

lisen raportin” tulkintaan. Tällä hän halusi painottaa sitä, kuinka Hollannissakin alettiin soveltaa hyvinvointivaltioon sopivaa sosiaalisempaa rikosoikeuskäytäntöä vallalla olleen tiukan rikosoikeusmallin sijaan.

Sopeutuminen muutokseen

Hyvinvointimalliin siirtyminen merkitsi ”substantiaalisen” eli harkinnanvaraisen rikosoikeuskäytännön tulemistä hallitsevaksi ajattelutavaksi rikosoikeuteen (vrt. Cotterelli 2001, 162–163).

Sosiaalirangaistukselliset rikosoikeuskäytännöt olivat osa tätä muutoutumassa olevaa substantiaalista rikosoikeutta (kts. esim. Garland 1985). Tutkimuskirjallisuus osoittaa, kuinka vaikeaa näiden sosiaalista tilannetta huomioivien käytäntöjen ankkuroiminen ja lainsäädännölliseen muotoon pukeminen oli ensimmäisen muutosvaiheen alussa. Tästä olivat osoituksena esimerkiksi Englannin ja Walesin yhdyskuntaseuraamusjärjestelmään vuodesta 1907 lähtien tehdyt erilaiset tarkennukset, joilla sosiaalistavia ja kuntouttavia tavoitteita pyrittiin kodifioimaan ja täsmentämään rikosoikeusajatteluun paremmin sopivaksi (Linderborg 2011, 57–58).

Kehitykseen vaikuttivat monet rikosoikeuden sisäiset ja ulkopuoliset tekijät, jotka joko tukivat tai hidastivat muutosdynamikkaa. Vallitseva kontrollikulttuuri tuki rikosoikeuden sisällä kehittynyttä tarvetta muuttaa rikosoikeuden toiminta- ja ajattelumalleja. Toimivien kommunikaatiotapojen löytäminen erilaisten ammatillisten toimijoiden (juristit, sosiaalityöntekijät ja muut sosiaalistamisammattilaiset) välillä tapahtui kuitenkin viiveellä. Formaali rikosoikeusajattelu toimi tämän takia käytännössä pitkään ”hallitsevana tulkintamallina” ja samalla myös tärkeimpänä professionaalisenä pääomana sosiaalityön ja muiden sosiaalistamisammattien statuksen pysyessä tämän takia pitkään vähemmän arvostettuina. Vaikka kriminologinen ajattelu olikin siis järjestelmän ylätasolla omaksuttu hallitsevaksi tulkintakehykseksi ei se välittynyt rikosoikeuden sisällä ”välittömästi samanaisten ammatillisten suodattimien” kautta tulkittuna käytäntönä. (vrt. McAra 2001, 255–256)

Rikosoikeus mukautti kuitenkin vähitellen myös sisäistä toimintaansa luoden pysyvämpiä institutionaalisia toimintamalleja, jotka vaikuttavat edelleen useiden maiden rikosoikeudessa. Esimerkkinä tästä ovat globaalisti rangaistus-käytännöksi jo 19. vuosisadan lopussa levinneet yhdyskuntaseuraamukset, jotka muuttivat merkittävästi rikosoikeuksien toimintamalleja (Vanstone 2008). Sosiaalistamisammattilaisten asiantuntemus välittyi yhdyskuntaseuraamusten kautta rikosoikeuteen esimerkiksi ehdollisvalvojan laatiman henkilötutkinnan ja muiden byrokraattis-professionaalisten käytäntöjen muodossa. Tällä tavalla sosiaalisen näkökulma kietoutui pysyvämmiin osaksi rikosoikeudellista ajattelu-

tapaa ja toimintamalleja vaikuttaen myös sen uusiutumiseen. Kontrollikulttuurin muuttuessa yhteiskunnallisten muutosten myötä sosiaalisen asiantuntemusta jouduttiin mukauttamaan uusiin olosuhteisiin sopivaksi. (Linderborg 2011, 57) Tähän johtanutta kehitystä kuvataan seuraavassa.

Rikollisuus sosiaalisena ongelmana jätkimodernissa kontrollikulttuurissa

Tutkijoiden mukaan länsimaissa 1970-luvulla alkaneelle jätkimodernille (jätkiteolliselle) rakennemuutokselle on ollut leimallista markkina-ajattelun vahvistuminen, laajenevat talousongelmat ja tästä johtuva hyvinvointiyhteiskuntien alasajo sekä sosiaalisen turvattomuuden lisääntyminen, joka on johtanut yleisen ilmapiirin kiristymiseen ja kontrollikulttuurin tiukkenemiseen (DeKoster ym. 2008, 720; kts. myös Garland 2000).

Länsimaiseen rikosoikeuteen yllä kuvattu muutos on tutkijoiden mukaan heijastunut "rangaistuksellisena käänteenä" ja "uusrangaistuksellisuutena" sekä sen myötä myös rangaistuksellisemmin painottuneina tulkintoina rikollisuuden sosiaalisista yhteyksistä (Hallsworth 2000; 2002; Pratt 2002; 2005; Baker & Roberts 2005). Tätä toisen vaiheen kehitystä kuvataan seuraavassa tarkemmin alla olevan mallin (McAra 2005) mukaan jäsennehtynä.

Taulukko 2. Muutosdynamikka ja vaikutus rikosoikeuden kenttään jälkiodernissa kontrollikulttuurissa.

Muutosta vauhdittaneet tekijät	Muutoksen luonne	Muutokseen sopeutuminen
<i>Ulkoiset</i> Jälkiteollinen rakennemuutos - Globaalitalous - Markkinatalouden hallitsevuus - Epävarmuuden lisääntyminen Sosiaalipoliittisen ideologian muutos - Hyvinvointiyhteiskuntien alasajo - Globaali sosiaalipolitiikka - Vastuullistamisen sosiaalipolitiikka - Sosiaalipolitiikan kriminalisointi Kontrollikulttuurin muutos - Sosiaalisesta kontrollista rikoskontrolliin - Huolenpitovaltiosta rankaisuvaltioon	<i>Rikosoikeusideologian ja -viitekehyksen muutos</i> Uusrangaistuksellisuus, oikeusliike - Tuomitseva rikosoikeus - Ennustettavuus ja puolueettomuus - Rangaistuksen selkeys Uusi rangaistusoppi (aktuaarinen) - Rikosoikeus vaarallisuuden hallintana - Riskiajattelu	<i>Ulkoiset rajamekanismit</i> Rajojen tiukentuminen - Oikeudenmukaisen ja ennustettavan rikosoikeuden lähtökohdasta
<i>Sisäiset</i> Hyvinvointiyhteiskunnallisen rikosoikeusmallin epäonnistuminen - Järjestelmän epäselvyys ja laajuus - Rikollisuuden monimutkaistuminen - Rikosseuraamusasiakkaiden määrän kasvu - Juuttuminen kontrollin kiertäeseen - "Verkoston laajeneminen"	<i>Käytäntöjen muutos</i> Teknoseuraamukset - Sähköinen valvonta Luovat sekoitukset - Yhdistelmärangais- tukset (esim. vankeus yhdistettynä yhdyskun- taseuraamukseen) - Sosiaalistamisen/kun- touttamisen kohdentami- nen - Motivaatio, riskianalyysi	<i>Sisäiset liitäntämekanismit</i> Monimutkaistuminen Sosiaalistavien toimintojen alisteisuus rangaistuksellisuusajattelulle
	<i>Järjestelmän muutos</i> Managerialistiset organisaatiot - Yhdistetyt organisaatiomallit - Liiketaloudellistuminen	<i>Uusiutuminen</i> Sosiaalisten näkökohtien alisteisuus rangaistuksellisille
	<i>Tavoitteiden muutos</i> - Kontrolloituavuus - Turvallisuus - Vaikuttavuus	

Muutosta vauhdittaneet tekijät

Rikosoikeuden muutosta ulkoisesti vauhdittanutta sosiaalipoliittista ideologiaa on kuvattu edeltävälle ajattelulle vastakkaiseksi ennen kaikkea sen suhteen, miten valtion rooli sosiaalisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaajana määrittyy (Garland 2001). Yhdysvalloissa 1970-luvulla alkunsa saanut ja sieltä läntiseen maailmaan levinnyttä ajattelua on kuvattu tässä suhteessa uusliberalistiseksi ja globaalitaloudelliseksi (kts. esim. Gilbert 2002; Reiner 2007; Lacey 2013). Siihen on yhdistetty myös ns. uuden julkishallinnon (New Public Management) konsepti eli managerialismi, jota käytetään yhteisnimekkeenä kuvaamaan julkisen sektorin tehostamis- ja rationalisoimispyrkimyksiä liiketaloudellisia ajattelumalleja soveltaen (kts. esim. Hood 1991; Kickert 1997).

Uutta ideologiaa kutsutaan myös ”globaaliksi sosiaalipoliitikaksi” tai ”vastuullistavaksi ja kannustavaksi sosiaalipoliitikaksi”. Tällä halutaan korostaa sen yhteyttä yllä mainittuihin globaalitalouden yksilöllisiin arvoihin (Gilbert 2002). Kansallisvaltiojohtoiset kollektiiviset hyvinvointiohjelmat nähdään tästä näkökulmasta globaalille kilpailukyvyllä vahingollisina niiden passivoivan ja yksilön vastuuta vähentävän vaikutuksen vuoksi (esim. Beckett & Western 2000; 2001; Banting ym. 2005).

Globaalissa sosiaalipoliitikassa puhutaan Rodgersin (2008a, 18) mukaan hyvinvointivaltion sijaan ”työssä menestymisen valtiosta” (workfare state) sekä ”hyvinvointisopimuksesta” kansalaisen ja valtion välillä (kts. myös Rodgers 2008b).

Yhä useammat länsimaat ovatkin tutkijoiden mukaan siirtäneet sosiaalipoliitiikan painopistettä ”sosiaalisesta hyvinvoinnista sosiaaliseen kontrolliin” tiukentamalla sosiaaliturvajärjestelmäänsä ym. muuttaen näin vanhakantaisen ”huolenpitovaltion rankaisuvaltioksi” (de Koster ym. 2008, 721). Rankaisuvaltioasenne näkyy tutkijoiden mukaan esimerkiksi ”rikoskontrollin laajenemisena sosiaalisen turvaverkon kustannuksella” ja jopa ”sosiaalipoliitiikan kriminalisointina” (Beckett & Western 2001, 16).

Sosiaalipoliitiikan kriminalisointi, jolla tarkoitetaan ”köyhyyden ja muiden sosiaalisten ongelmien muuttamista rikosoikeudelliseksi kysymyksiä”, on Rodgersin (2008a, 18–19) mukaan kaikkialla länsimaissa ainakin jollain tasolla ilmenevä prosessi. Sitä ilmentää esimerkiksi tapa, jolla maahanmuuttajia ja kodittomia kohdellaan enenevässä määrin vaarallisten luokkien edustajina (Wacquant 1999; Spencer-Wood & Matthew 2011). Sen muodot eroavat eri maissa läntisen Euroopan maiden pyrkiessä tasapainottelemaan Yhdysvaltoja selvemmin sosiaalista hyvinvointia lisäävien sekä toisaalta kontrollitoimenpiteiden välillä (Rodgers 2008a, 19). Silti myös Euroopassa on Pohjoismaat mukaan lukien havaittavissa voimistuva suuntaus valikoivampaan ja samalla kontrolloivaan sosiaalipoliittikkaan avun tarvitsijoiden määrän kasvaessa (Bay & Pedersen 2006; Edlund 2006).

Tämä on tutkijoiden mukaan yhteydessä myös länsimaisten yhteiskuntien muuttumiseen sosiaalisesti ja kulttuurisesti heterogeenisemmiksi. Läntisille yhteiskunnille sotien jälkeisinä vuosikymmeninä tyypillinen yhtenäiskulttuuri takasi tutkijoiden mukaan ehkä jonkin verran suuremman solidaarisuuden asteen silloin, kun kyseessä olivat enimmäkseen samaan viiteryhmään kuuluvat alkuperäisväestön keskiluokkaiset palkkatyöntekijät (Lowe 1990). Taloudellisen tilanteen huonontuessa tämä asenne on muuttunut kasvavaksi epäluuloksi potentiaalisia hyväksikäyttäjiä kohtaan. (Garland 2000; 2002; Wacquant 2001)

Rikosoikeuden sisäiset muutokset heijastivat monella tavalla yllä kuvattua yleistä kontrollikulttuurin muutosta. Sisäisessä muutoksessa oli yhtäläisyyksiä ensimmäisen muutosvaiheen kanssa. Muutosta rikosoikeuden sisällä vauhdittivat tälläkin kertaa rikosoikeudellisen ideologian ja käytäntöjen samanaikainen muutos.

Ideologian muutoksessa tärkeässä asemassa olivat monien muiden ohella ns. oikeusliikkeen (just deserts) ohjelmissa esitetyt ajatukset rikosoikeuden uudistamisesta oikeudenmukaisen ja suhteellisen rangaistuksen lähtökohdista sekä uudessa rangaistusopissa esitetyt näkemykset seuraamusjärjestelmän tehostamisesta riskien hallinnan lähtökohdasta (Hudson 2003, 39, 157–159).

Muutoksen luonne

Yhdysvalloissa alkunsa saanut oikeusliike hyökkäsi liian yksilöllisenä ja epäoikeudenmukaisena pitämäänsä hyvinvointimallia vastaan, jossa samasta rikoksesta saatettiin sosiaalisin perustein tuomita tiukkuudeltaan erilaisia rangaistuksia (Hudson 2003, 40). Hyvinvointimallin epäonnistumisesta olivat liikkeen mukaan todisteina myös rikosseuraamusasiakkaiden lisääntyminen sekä juuttuminen kontrollin kierteeseen, jossa he liikkuvat suljetun ja yhteiskuntaan sijoittuvan valvonnan verkossa (Blomberg 1977; Blomberg ym. 1993; Blomberg & Lucken 1994; Innes 2004). Esimerkkinä tällaisesta sosiaalirangaistuksellisesta ”verkoston laajenemisesta” olivat ehdonalaiseen vapauteen päästämisen perusteet, joihin vaikuttivat sosiaaliset ja psykologiset eivätkä niinkään rikosoikeudelliset tekijät (Hudson 2003, 39–40; verkoston laajeneminen kts. myös Cohen 1985).

Läntiseen maailmaan 1980-luvulta lähtien levinnyt oikeusliike otti tavoitteekseen korjata sen epäsuhtan, joka vallitsi rikoksen ja siitä oikeudessa tuomittavan rangaistuksen välillä (Hudson 2003, 40). Rikosoikeutta tuli kehittää jälleen klassisen rikosoikeuden lähtökohdista niin, että siinä korostuisivat ”muodolliset menettelytavat, puolueettomuus, tuomitseva oikeus, tarkoin laissa määritellyt ehdot ja määräykset sekä juridis-hallinnollisen organisaation rationaalisuus ja ennustettavuus” (Kamenka & Tay 1975, 137).

Oikeusliikkeen ajatuksia täydensi Yhdysvalloista lähtöisin oleva ns. uusi rangaistusoppi (new penology), jota kutsutaan myös aktuaariseksi sen tilastollis-matemaattisen luonteen vuoksi (Hudson 2003, 157–158). Lähtökohtana siinä on subjektiivisten ja sattumanvaraisten rikosoikeuskäytäntöjen korvaaminen enenevässä määrin tilastolliseen todennäköisyyteen perustuvilla yhdenmukaisilla ja strukturoiduilla menetelmillä. (Feeley & Simon 1992; 1996) Näin mahdollistetaan yhä suurempien rikosentekijäryhmien kontrolli ja luokittelu osana "vaarallisuuden hallinnan strategiaa" (Kemshall 2002, 155). Samalla toimenpiteet sekä vankeudessa että yhdyskuntaseuraamuksissa voidaan kohdistaa yhä tarkemmin "seuloen oikeaan ainekseen" (emt.).

Rikosoikeutta nuorisorikosoikeus mukaan lukien ryhdyttiin tehostamaan länsimaissa 1980-luvulta lähtien yllä kuvatuista ideologisista lähtökohdista selkeyttämällä muun muassa sosiaalistavien, kuntouttavien sekä rangaistuksellisten elementtien keskinäistä suhdetta seuraamusjärjestelmässä, tiukentamalla ja monipuolistamalla seuraamusjärjestelmää sekä tehostamalla rikosoikeusorganisaatioita ja rikosoikeusprosessia kokonaisuudessaan riskilähtöisemmin (Cavadino & Dignan 2007; kts. myös Hinds 2005; Smith 2005; Tanenhaus 2012).

Esimerkkinä linjan tiukkenemisesta ovat Englannissa ja Walesissa tällä vuosituhannella toteutetut uudistukset. Tuomitsemiskäytäntöjä pyrittiin siellä yhtenäistämään vuonna 2010 voimaan astuneella lailla (Coroners and Justice Act 2009), joka velvoitti kaikkia tuomioistuimia ottamaan käyttöön tarkoin strukturoidut tuomitsemisperusteet (rikoksen vakavuus, aikaisempi rikollisuus, turvallisuusriskikohdat jne). (Roberts 2012) Muutamaa vuotta aikaisemmin toteutetussa hallintouudistuksessa kaikki rikosseuraamukset (vankeus, yhdyskuntaseuraamukset) yhdistettiin Patrick Carterin (2003) ehdotuksen pohjalta samaan organisaatioon (NOMS = National Offender Management Service). Organisaation tehtäväksi määriteltiin "rikollisten rankaiseminen ja uusintarikollisuuden vähentäminen yhden oikeusministerille vastuussa olevan pääjohtajan johdolla" ja täytäntöönpanon yhtenäistäminen sekä jatkuvuus vankeudesta vapauteen. (Robinson & Burnett 2007, 430–434)

Myös seuraamusjärjestelmää uudistettiin yhdistämällä aikaisemmin erillisiä seuraamuksia laajemmiksi ja yhtenäisiksi kokonaisuuksiksi tavalla, joka tarjoaisi selkeämmän vaihteluvälin rangaistuksellisten ja sosiaalistavien elementtien välillä. Lähtökohtana uudistuksessa oli vuoden 2003 rikoslaki, joka velvoitti tuomioistuimia huomioimaan tuomitsemiselle asetetut kriteerit, joita ovat muun muassa rikosentekijän rankaiseminen sekä kuntoutus ja muutostyö. (Linderborg 2011, 66)

Esimerkkinä uuden rikoslain mukaisesta uudistuksesta on vuonna 2005 käyttöön otettu yhdyskuntaseuraamus (Community Order), johon aikaisemmin erilliset yhdyskuntaseuraamukset liitettiin ehdoiksi. Samaan yhdyskuntaseuraamukseen tuomitulle voitiin tästä lähtien määrätä yksilöllisesti erilaisia ehtoja (esimerkiksi päihdekuntoutukseen osallistuminen, kotiaresti, elektroninen valvonta, päiväkeskuksessa olo, yhdyskuntapalvelu jne.) rikollisuuden laadusta sekä sosiaalisesta tilanteesta riippuen. (Linderborg 2011, 66)

Kokemukset uudesta yhdyskuntaseuraamuksesta ovat olleet ristiriitaisia. Tutkijoiden mukaan siinä on käytännössä korostunut rangaistuksellisuus eikä niinkään kuntoutus ja muutostyö (kts. esim. Mair ym. 2007, 31–32; kts. myös Mair & Canton 2007). Tämä näkyy esimerkiksi seuraamuksen keskeyttäneiden määrän lisääntymisenä ja tästä johtuvana vankiluvun kasvuna (Mair & Mills 2010, 15–16). Seuraamusta pidetään myös epäyhtenäisenä ja vaikeasti hallittavana sen monien ehtojen vuoksi. Kaikilla alueilla ehtoja ei voida määrätä resurssipulan vuoksi, joka johtaa epätarkoituksenmukaisiin tuomioihin ja lisää osaltaan keskeyttämisistä. (Mair 2011, 228–229)

Kehitys on ollut samansuuntaista myös muissa maissa. Esimerkkeinä tästä on Ranskassa ja Hollannissa toteutetut uudistukset.

Ranskassa yhdyskuntaseuraamukset yhdistettiin vuonna 1999 vankilaorganisaatioon. Yhdyskuntaseuraamusorganisaation mahdollisuutta vaikuttaa ehdonalaisvapauteen ja muihin yhdyskuntaseuraamuksiin vähennettiin samalla kun sosiaalityöstä luovuttiin yhdyskuntaseuraamustyön menetelmällisenä pohjana. Yhdentämistä perusteltiin sillä, että se mahdollistaa joustavamman ja katkottoman siirtymisen vapauteen. Arvostelijat ovat kuitenkin nähneet sen ensimmäisenä askeleena yhdyskuntaseuraamusjärjestelmän alistamisena vankilajärjestelmään. (Herzog-Evans 2011, 346)

Hollannissa samansuuntainen kehitys alkoi jo 1980-luvulla (van Swaaningen 2000). Siellä on van Swaaningenin (emt., 91–92) mukaan siirrytty yleisesti managerialistiseen malliin yhdistämällä hallintoa riski- ja tuloksellisuusajattelun pohjalta toimivaksi suuremmaksi kokonaisuudeksi. Koko rikosoikeus poliisista syyttäjälaitokseen, tuomioistuimeen sekä rikosseuraamusjärjestelmään on tehnyt tämän myötä välieron sosiaalirangaistukselliseen hyvinvointimalliin riskien hallinnan tullessa toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi samalla tavalla kuin hollantilaisessa hyvinvointipolitiikassa yleisemminkin (Downes & van Swaaningen 2007, 49).

Tämä on näkynyt rikosseuraamusjärjestelmässä esimerkiksi aikaisemmasta hyvinvointiyhteiskunnallisesta ideaalista luopumisena, jonka mukaan kaikkia vankeja on kuntoutettava ja sosiaalistettava yhtäläisin perustein. Nykyään kuntoutus- ja sosiaalistamistoiminta kohdistuu vain siihen vankipopulaation

osaan, jonka uskotaan selviytyvän vapaudessa. Kuntouttavia ja sosiaalistavia toimintoja kuten opetusta on muutenkin vähennetty hollantilaisissa vankiloissa osana valtion budjettipolitiikka samalla kun selliin suljettuna vietettävä aika on lisääntynyt. Tämä yhdessä vankiluvun voimakkaan kasvun kanssa on lähentänyt Hollantia rankaisevuudessaan sellaisiin korkean vankiluvun maihin kuin Iso-Britanniaan. (Kruttschnitt & Dirkzwager 2011, 287)

Muina esimerkkeinä länsimaisten rikosoikeuskäytäntöjen tiukkenemisesta voidaan mainita ns. ”teknoseuraamukset” eli sähköiset valvontamenetelmät, jotka ovat 1990-luvulta lähtien yleistyneet nopeaa vauhtia myös globaaliksi rangaistusstrategiaksi (Papathéodorou 1999; Levis 2004; Paterson 2013).

Patersonin (2013, 211) mukaan teknoseuraamusten globaali laajeneminen on nähtävä osana laajempaa kaupallista rikoskontrollin lisääntymistä, joka alkoi Yhdysvalloissa. Kaupallistumista ja teknologisoitumista ovat vauhdittaneet kylmän sodan ja siihen liittyvien uhkakuvien päättymisen 1990-luvulta lähtien. Näiden tilalle tullut maailmankaupan laajentuminen ja kontrolloimaton siirtolaisuus sekä tähän yhdistetty globaalin rikollisuuden ja terrorismin pelko ovat luoneet globaalit markkinat kaupalliselle rikoskontrollille sekä teknologisille seuraamuksille.

Teknoseuraamukset ovat levinneet Yhdysvalloista Australiaan ja Englantiin 1990-luvulla ja sieltä edelleen Länsi-Eurooppaan viimeisten kahden vuosikymmenen aikana. Sähköisten valvontajärjestelmien kehitys on Patersonin (2013, 211–212) mukaan vasta alullaan ja markkinat kehittyvissä Latinalaisen Amerikan samoin kuin Afrikan maissa ja lisäksi entisissä Itä-Euroopan kansandemokratioissa lupaavia. Toisen sukupolven laitteiden (esimerkiksi satelliittipaikannus, biometrinen tunnistaminen) yleistyessä kasvavat markkinat edelleen.

Tutkijat ovat eri mieltä siitä, miten voimakkaasti teknoseuraamukset eri maissa heijastavat yleisempiä kaupallis-managerialistisia ja riskinäkökohtia sosiaali-kuntoutuksellisten kustannuksella. Tutkimustulokset osoittavat kuitenkin näiden kahden yhdistämisen olevan useimmissa maissa vaikeaa kiristyvän valtiontalouden tilanteessa. (esim. Lilly & Nellis 2013; Mair & Nellis 2013)

Lillyn ja Nellisin (2013, 27) mukaan Yhdysvalloissa kaupallis-managerialistiset ja riskilaskennalliset (aktuaariset) näkökohdat ovatkin juuri tästä syystä olleet sosiaalisia ja kuntouttavia tärkeämpiä. Symbolisella tasolla elektronisesta valvonnasta on tullut eri osavaltioissa tehokkaan kontrollin toteumi vaikka siinä sosiaalinen suhde onkin budjettisyistä muuttunut enenevässä määrin virtuaaliseksi. Kokemukset ovat vastaavanlaisia myös englantilais-walesilaisessa oikeuskulttuurissa, jossa esimerkiksi elektronisen valvonnan käyttö on laajentunut merkittävästi varsinkin sen jälkeen, kun rikosseuraamustoimintoja on säästö- ja tehostamissyistä ryhdytty lisääntyvässä määrin myymään kaupallisille ja vapaaehtoistoimijoille. (Mair & Nellis 2013, 78–79). Myös Ranskassa

samoin kuin Belgiassa ja Hollannissa elektronista valvontaa on poliittisista ja valtiontaloudellisista syistä jouduttu toteuttamaan enenevästi rangaistuksellisen vakuuttavuuden ja riskiajattelun eikä niinkään sosiaalis-kuntoutuksellisen vaikuttavuuden näkökulmasta. (Lazerges 2006; Benaouda ym. 2010; Beyens & Kaminski 2013; Levy 2013, 143)

Beyensin ja Kaminskin (2013, 168) mukaan esimerkiksi Belgiassa tämä selittyy elektronisen valvonnan ulottumisesta koskemaan tehokkuussyistä yhä laajempaa ja samalla myös haastavampaa rikosseuraamusasiakkaiden ryhmää. Tämä yhdessä supistuvien resurssien kanssa on pakottanut tinkimään alkuperäisistä sosiaalistamis- ja kuntouttamistavoitteista. Myös Hollannissa elektronista valvontaa on vastaavista syistä ryhdytty täytäntöön panemaan hallinnollisen tehokkuus- ja rikosoikeudellisen rangaistuksellisuus-rationaliteetin mukaisesti (van Swaaningen & uit Beijersee 2013, 185–187).

Sopeutuminen muutokseen

Kirjallisuus osoittaa rikosoikeuden mukautuneen ulkoiseen muutokseen selventämällä ja tiukentamalla rajojaan suhteessa ympäristöönsä palautumalla takaisin klassisen rikosoikeuden lähtökohtiin. Samalla rikosoikeudessa joudutaan kuitenkin myös joustamaan entistä enemmän ja vastaanottamaan uusia vaikutteita toiminnan vaikuttavuuden turvaamiseksi. Mukautuminen ulkoisen kontrollikulttuurin muutokseen näkyy ehkä selkeimmin rikosoikeusajattelun uudelleen orientoitumisena (yleistä sosiaalipoliittista keskustelua heijastaen) riskin ja yksilöllisen vastuun eikä niinkään auttamisen ja tukemisen ympärille (vrt. Garland 2001; 2007). Sosiaalistamista koskevassa keskustelussa muutos näkyy tutkijoiden mukaan painopisteen siirtymisenä "sosiaalityöstä rikosoikeuspuheeseen" eli ennustettavuuteen ja hallittavuuteen (Robinson 2008, 434). Tämä näkyy myös rikosoikeuskäytännöissä, joissa sosiaalistamis-kuntoutuksellisia toimintoja pyritään integroimaan jälkimoderniin rikosoikeusjärjestelmään "rangaistuksellisuuden ja riskiajattelun" lähtökohdasta (emt.).

Rikosoikeuden sisäinen linkittymisprosessi on yllä kuvatun takia muuttunut monimutkaisemmaksi, jännitteisemmäksi ja vaikeammin hallittavaksi uusien toimijoiden tultua rikosoikeuden kentälle. Yritykset sovittaa hyvinvointimallin elementtejä rikosoikeusmallin kanssa ovat kirjallisuuden mukaan johtaneet jo 1960-luvulta lähtien yhä monimutkaisempien hybridien syntymiseen erityisesti angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa samoin kuin länsimaissa yleisemminkin (kts. esim. Matthews 2002; Hinds 2005; Raynor & Robinson 2009) Rikosoikeuden sisällä sosiaalistavat ja kuntoutukselliset käytännöt ovat tutkijoiden mukaan joutuneet enenevässä määrin tiukentuneelle rikosoikeusajattelulle alistaiseksi muuttaen sosiaalistamiskäytäntöjä kontrollipainotteisemmiksi (Robinson 2008; kts. myös Robinson ym. 2013).

Kirjallisuuskatsaus vahvistaa rikosoikeusjärjestelmien kuitenkin pystyneen uusiutuvan eli toimintaa pyritään viime kädessä mukauttamaan vallitsevien poliittis-taloudellisten ja sosiaalisten eikä pelkästään sisäisten prosessien ohjaamana (vrt. McAra 2005, 284). Tämä näkyy ehkä jopa aikaisempaa muutostavaihetta selkeämpänä riippuvuutena ympäristön muutoksesta. Tutkijoiden mukaan lisääntyvä riippuvuus ympäröivästä todellisuudesta on tutkijoiden mukaan vähentänyt rikosoikeuden sisäistä autonomiaa ja samalla siellä toimivien asiantuntijoiden vaikutusvaltaa (esim. Page 2013, 156). Tämä näkyy siinä, miten nopeasti poliittiseen ilmapiiriin sopiva ”riskiajattelu” ja siihen liittyvät kontrollipainotteisemmat käytännöt sekä sitä tukeva ns. näyttöön pohjautuva käytäntö (evidence-based practice) on omaksuttu länsimaiseen rikosoikeuteen melko yhtenäisessä muodossa (Hamilton 2013, 161–162; kts. myös Robinson ym. 2013, 325–332).

Kirjallisuuden mukaan tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että rikosoikeuden sisälle jo kiinnittyneet sosiaalistamisen ja kuntoutuksen asiantuntijat olisivat kokonaan vieraantuneet hyvinvointiajattelusta jälkimodernin rangaistusretoriikan hyväksi (Hamilton 2013, 161). Hyvinvointiajattelua on tutkijoiden mukana mukautettu uuteen ajatteluun myymällä sitä ”vallitsevaan kontrollikulttuurin ilmapiiriin paremmin sopivalla rangaistuksellis-managerialistisella retoriikalla” verhottuna (Robinson ym. 2013, 325–327). Tällä tavoin sosiaalistamisen ammatillaiset voivat koetella suhdettaan rikosoikeuden kentän hallitseviin toimijoihin ja kerätä samalla kerätä kentällä tärkeää professionaalista pääomaa (McNeill ym. 2009, 434).

Suomen tilanne yleisen kehityksen valossa

Käytetyssä aikaperspektiivissä suomalainen rikosoikeus näyttäytyy muista poiketen sisäisesti sulkeutuneempana ja itseriittoisempana. Ns. klassinen rikosoikeusajattelu on toiminut hallitsevana oppina ohjaten kriminaalipolitiikan tavoitteenasettelua sekä käytäntöjen kehittämistä 1980-luvulle asti. (Kekkonen 1998) Suomessa on pääasiassa pitäydytty juridisessa ajattelussa (käsitteellinen sanakirja) ja sitä tukevissa sisäisissä toimintamuodoissa ja kommunikointitavoissa. Rikosoikeus on tämän takia myös ollut ulkoisilta rajamekanismeiltaan suhteellisen jäykkä ja sulkeutunut vieraille vaikutteille. Pääpaino rikosoikeuden kehittämisessä on ollut rikosprosessin ennustettavuus, yhdenvertaisuus, suhteellisuus ja oikeudenmukaisuus. Tälle ajattelulle vierasta on ollut esimerkiksi edellä kuvattu hyvinvointimallinen rikosoikeus. (Lappi-Seppälä 1998)

Suomessa on pidetty muita länsimaita selkeämmin rajaa rikosoikeuden ja muun sosiaalisen säätelyn välillä, vaikka hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan merkitys kriminaalipolitiikalle sinänsä tunnustettiin toteamalla ”sosiaalipolitiikan olevan parasta kriminaalipolitiikkaa” (Anttila & Törnudd 1973). Sosiaalipolitiikka ei kuitenkaan haluttu kietoa rikosoikeuteen toiminnallisina ratkaisuinakin niin kuin

angloamerikkalaisessa ja eurooppalaisessa oikeuskulttuurissa oli tehty (vrt. esim. Garland 1985). Suomessa ei esimerkiksi ole nähty tarpeelliseksi erillisen nuorisorikosoikeusjärjestelmän perustamista. Nuorisorikosoikeutta on kehitetty pääsääntöisesti muodollisen rikosoikeuden lähtökohdista, joka on herättänyt arvostelua. (Marttunen 2008)

Yhdyskuntapalvelun ja nuorisorangaistuksen saaminen seuraamusjärjestelmään 1990-luvulla merkitsikin tutkijoiden mukaan murrosta uusklassisessa ajattelussa (Takala 1993; Utriainen 1998). Kriminaalipolitiikkaa ja rikosoikeutta ryhdyttiin laajemminkin orientoimaan 1990-luvulta lähtien osin hyvinvointirangaistuksellisista mutta samalla myös rangaistuksen tehokkuutta ja uskottavuutta korostavista näkökulmista.

Hyvinvointipainotukset näkyvät esimerkiksi niissä oikeus- sekä sosiaali- ja terveysministeriön mietinnöissä, joissa pohditaan rikosoikeusjärjestelmän sekä yhteiskunnan tuki- ja palvelujärjestelmien yhteensovittamista tavoitteena rikollisuudesta irtaantumisen edistäminen (Rikoksettomaan... 2001; Vankien jälkihuoltotyöryhmän... 2006). Tavoitteeksi on asetettu rikosoikeuden sekä sosiaalisen säätelyjärjestelmän entistä parempi integraatio ja yhteistyö sekä rikosoikeuden sisäisenä että ulkoisena toimintamallina. Samalla rajaa rikosoikeudellisen ja sosiaalisen välillä halutaan madaltaa monipuolistamalla rikosseuraamusikäytäntöjä sisällöiltään ja rakenteiltaan sosiaalistavammiksi ja kuntoutuksellisimmiksi siirtämällä painopistettä yhdyskuntaseuraamuksiin ja häivyttämällä vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten rajaa lisäämällä vapauttamista nopeuttavia ja helpottavia käytäntöjä seuraamusjärjestelmään muiden länsimaiden esimerkkien mukaisesti.

Managerialistisia ja rangaistuksellisia painotuksia voidaan nähdä niissä kansainvälistä kehitystä seuraavissa uudistuksissa, joilla rikosseuraamusjärjestelmää yhtenäistettiin sekä prosessien että organisaation tasolla (HE 92/2009). Myös elektronisen valvonnan käyttöönottoa voidaan pitää managerialistisia ja rangaistuksellisia tavoitteita heijastavana, vaikka sen käyttöön ottoa perusteltiin melko voimakkaasti sosiaalistamishäkökulmilla (HE 17/2010).

Edellä esitetty osoittaa, että Suomessa melko lyhyen ajan sisällä toteutetut uudistukset ovat lisänneet sosiaalisen ja kuntoutuksellisen asiantuntemuksen tarvetta entisestään. Sosiaalisen asiantuntemusta ei Suomessa ole kuitenkaan vallitsevasta ajattelutavasta johtuen osattu hyödyntää rikosoikeudessa niin paljon kuin olisi toivottavaa. Tässä on artikkelissa on pyritty kartoittamaan, kuinka vaikeaa ja pitkäkestoista uusien ajattelu- ja toimintatapojen istuttaminen on rikosoikeuden kaltaiselle, ammatillisesti eriytyneelle kentälle. Rikosoikeus on myös Suomessa monien erilaisten odotusten ja muutosten ristipaineessa. Siksi olisi hyvä pohtia järjestelmällisemmin, millä tavalla sosiaalisen asiantuntemusta (sosiaalityö ynnä muu) voitaisiin hyödyntää jo käynnistyneiden ja käynnissä

olevien uudistusten edistämiseksi. Ulkoisia, poliittisia toimintaedellytyksiä ajatellen tähän pitäisi olla hyvät edellytykset.

Tutkimuksen mukaan Suomen kaltaiset konsensus-politiikalle perustuvat demokratiat ovat vähemmän rangaistuksellisia painotuksissaan kuin enemmistö-päätöksiin pohjautuvat demokratiat kuten Englanti ja Wales. Kriminaalipolitiikkakaan ei sen takia muodostu ensiksi mainituissa maissa samanlaisen kiistelyn kohteeksi kuin esimerkiksi angloamerikkalaisissa ”enemmistödemokratioissa”. (Lappi-Seppälä 2008, 368)

Tämä voisi luoda yhden lähtökohdan rikosoikeuden uudistamiselle huomioimalla myös sosiaaliset ja hyvinvointiyhteiskunnalliset näkökulmat.

Lopuksi

Tässä artikkelissa on esitetty yleisluonteinen kuvaus siitä, millainen sosiaalisen sääätelyn kenttä rikosoikeus on ja millaista kontrollikulttuuria se edustaa, kun sitä tarkastelee sosiaalisessa ja kulttuurisessa yhteydessään muuttavana. Rikosoikeutta on analysoitu tästä näkökulmasta kahden laajemman siirtymävaiheen aikana sekä ulkoisten että sisäisten tekijöiden vuorovaikutuksesta muotoutuvana. Tarkastelu osoittaa, että rikosoikeus ei ole immuuni ulkopuolisille vaikutteille, vaan joutuu jatkuvasti sopeuttamaan toimintaansa yhä monimutkaisemmaksi muuttuvalla kentällään, jolla statuksesta ja vaikutusvallasta kamppailevat monet eri asiantuntijat. Eri aikakausille tyypillinen kontrollikulttuuri eli käsitys ihmisten käyttäytymisen hallittavuudesta on heijastunut rikosoikeuteen siksi myös yhä monitahoisempina ammatillisina tulkintoina ja viitekehyksinä. Niiden voidaan todeta tiivistyneen kahden pääasiallisen asiantuntemuksen, sosiaalis-kuntoutuksellisen ja oikeudellisen, väliseksi tasapainoiluksi. Keskeiseksi kysymykseksi näiden kahden asiantuntemuksen välillä on noussut se, kuinka rikosoikeuden kentällä tärkeät oikeudelliset näkökohdat (rangaistuksellisuus, oikeusvarmuus, suhteellisuus yms.) saadaan yhteen sovitettua sosiaalistamis-kuntoutuksellisen asiantuntemuksen vaatiman näkökohdan (yksilöllisyys, sosiaalistaminen, kuntoutus) kanssa.

Vaikka tarkastelu tässä artikkelissa onkin laajuutensa takia pysynyt melko yleisellä tasolla, osoittavat maakohtaiset esimerkit näiden kahden asiantuntemuksen yhteensovittamisen olleen käytännön tasolla vaikeaa. Rikosoikeutta voidaankin tässä mielessä verrata ”magneettiseksi kentäksi, jonka toimijoiden vetovoima määräytyy niiden asemasta kentällä” (Page 2013, 153). Tämä on puolestaan riippuvainen toimijoiden ammatillisen ajattelun sopivuudesta kentällä vallitsevaan kulttuuriin ja samalla laajempaan kontrollikulttuuriin kuten edellä on osoitettu. Nämä tekijät puolestaan ovat jatkuvassa muutoksessa asettaen omat haasteensa kaikille toimijoille.

Rikosoikeudessa tarvittava ns. sosiaalisen asiantuntemus (sosiaalistamis-kuntoutuksellinen asiantuntemus, rikosoikeuden sosiaalityöntekijät yms.) on vakiintuneisuudestaan huolimatta pysynyt oikeudelliselle alisteisena kautta historian samalla kun sen vetovoima on yleisemminkin pysynyt melko heikkona rikosoikeuden kentällä. Näin on tapahtunut myös nuorisorikosoikeudessa, jossa sosiaalistamis-kuntoutuksellinen asiantuntemus on ollut muuta rikosoikeutta voimakkaampaa varsinkin niissä maissa, joissa nuorisorikosoikeus on eriytynyt omaksi järjestelmäkseen. Kahden viimeisen vuosikymmenen kehitys on tutkijoiden mukaan osoittanut rangaistuksellisten painotusten lisääntyneen myös nuorisorikosoikeudessa (esim. Smith 2005). Tämä selittää osaltaan sen, miksi sosiaalisia näkökulmia ei ehkä koeta samalla tavalla ensisijaisina kuin aikaisemmin (Junger-Tas 2008; Robinson ym. 2013).

Rangaistuksellisuuskehityksestä huolimatta sosiaalis-kuntoutuksellinen asiantuntemus on tutkimuskirjallisuuden mukaan kuitenkin osoittanut samalla olevansa elinvoimainen. Se on kyennyt säilyttämään asemansa rikosoikeudessa sopeuttamalla toimintaansa. Tällä tavalla se on myös säilynyt osana rikosoikeuden kenttää vaikuttaen omalta osaltaan sen uusiutumiseen oman asiantuntemuksen viitekehyksestä. Näin se on omalta osaltaan myös lisännyt erilaisten näkemysten kirjoa rikosoikeuden kentällä erityisesti rikollisuuden sosiaalisten kytkentöjen suhteen.

Garland (2001, 23) kuvaa länsimaista rikosoikeutta "toisiinsa kietoutuneiden, vanhoja ja uusia elementtejä sisältävien rakenteiden ja strategioiden kautta uudelleen muototuvaksi kokonaisuudeksi, jossa vanha tarkentuu ja suuntautuu uudestaan uudessa toiminnallisessa yhteydessä".

Tätä voi pitää myös tämän artikkelin lopputiivistelmänä. Miten sosiaalisen asiantuntemus kiinnittyy rikosoikeuteen riippuu pitkälti siitä, miten se onnistuu uusiutumaan muistakin kuin poliittisista ja strategisista tarkoituksenmukaisuuslähtökohdista. Yhtenä mahdollisuutena uusiutua voidaan pitää sen tutkimuksen hyödyntämistä, joka on tuonut uutta tietoa sosiaalisten kontekstitekijöiden rikollisuuden kehittymiseen. Esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta on ns. rikollisuudesta irtaantumista sekä sosiaalista tukea tässä prosessissa koskeva tutkimus (esim. Cullen ym. 1999; Farrall 2002; 2004). Näiden tutkimusten tuloksia on myös hyödynnetty lisääntyvässä määrin esimerkiksi angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa. Tämä luo toivoa siitä, että rikosoikeudessa voidaan tulevaisuudessakin luottaa sosiaalisen näkökulman säilymiseen yhtenä rikosoikeuden kentän peruselementtinä.

Kirjallisuus

- Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrick 1973: Kriminologi i kriminalpolitiskt perspektiv. En lärobok. Stockholm: Nordstedts.
- Baker, Estella & Roberts, Julian V. 2005: Globalization and the new punitiveness, teoksessa Pratt, John & Brown, David & Brown, Mark & Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (eds) *The New Punitiveness: Trends, Theories, Perspectives*. Cullompton: Willan, 121–138.
- Banting, Keith & Johnston, Richard & Kymlicka, Will & Soroka, Stuart N. 2005: 'Immigration and Redistribution in a Global Era'. Teoksessa Bowles, Samuel & Bardhan, Branab & Wallerstein, Michael (eds) *Globalization and the Politics of Redistribution*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 95–134.
- Bay, Ann-Helén & Pedersen, Axel West 2006: The Limits of Social Solidarity: Basic Income, Immigration and the Legitimacy of the Universal Welfare State. *Acta Sociologica* 49(4), 419–436.
- Beckett, Catherine & Western, Bruce 2000: Crime Control, American Style: From Social Welfare to Social Control. Teoksessa Green, Penny & Rutherford, Anthony (eds) *Criminal Policy in Transition*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 15–32.
- Beckett, Catherine & Western, Bruce 2001: Governing Social Marginality: Welfare, Incarceration, and the Transformation of State policy. *Punishment & Society* 3 (1), 43–61.
- Benaouda, Abdelmalik & Kensey, Anne & Lévy, René 2010: La récidive des premiers placés sous surveillance électronique. *Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques* 33, 1–6.
- Bernard, Thomas J. & Paoline, Eugene A. & Pare, Paul-Philippe 2005: General systems theory and criminal justice. *Journal of Criminal Justice*, 33, 203–211.
- Beyens, Kristel & Kaminski, Dan 2013: Is the sky the limit? Eagerness for electronic monitoring in Belgium. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and critical perspectives*. New York: Routledge, 150–171.
- Blomberg, Thomas G. 1977: Diversion and accelerated social control. *Journal of Criminal Law and Criminology* 68, 274–282.
- Blomberg, Thomas G. & Bales, William & Reed, Karen 1993: Intermediate punishment: Redistributing or extending social control? *Crime, Law, and Social Change* 19, 187–201.
- Blomberg, Thomas G & Lucken, Karol 1994: Stacking the deck by piling up piling up the sanctions: Is intermediate punishment destined to fail? *The Howard Journal* 33, 62–80.
- Brownell, Patricia & Roberts, Albert R. 2002: A century of social work in criminal justice and correctional settings. *Journal of Offender Rehabilitation* 35 (2), 1–17.
- Carter, Peter 2003: 'Managing Offenders, Reducing Crime – a New Approach', *Correctional Services review by Patrick Carter*. London: Prime Minister's strategy Unit. Internetjulkaisu.
- Cavadino Michael & Dignan, James 2007: *Penal Systems: A Comparative Approach*. London: Sage.
- Cohen, Stanley 1985: *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Cotterelli, Roger 2001: *The Sociology of Law: An Introduction*. Second Edition. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths.
- Cullen, Francis T. & Wright, John Paul & Chamlin, Mitchell B. 1999: Social Support and Social Reform: A Progressive Crime Control Agenda. *Crime & Delinquency* 45 (2), 188–207.
- Dean, Mitchell. 1999: *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. Thousand Oaks: Sage.

- de Koster, Willem & van der Haal, Jeroen & Achterberg, Peter & Houtman, Dick 2008: The Rise of the Penal State: Neo-Liberalization or New political Culture. *British Journal of Criminology* 48 (6), 720–734.
- Donzelot, Jacques 1984: *L'invention du social: essai sur le déclin des passions politiques*. Paris: Fayard.
- Downes, David & van Swaaningen, René 2007: 'The Road to Dystopia? Changes in the Penal Climate of the Netherlands'. Teoksessa Tonry, Michael & Bijleveld, Catrien (eds) *Crime and Justice in the Netherlands*, 31–70. Chicago: University of Chicago Press.
- Drugge, Ulf 2004: Social Change, Popular Movements, and Social Control in Scandinavia 1864–1914. Teoksessa Emsley, Clive & Johnson, Eric & Spierenburg, Pieter (authors): *Social Control in Europe 1800–2000*, vol. 2 *History of Crime and Criminal Justice Series*. Ohio: Ohio State University Press, 93–111.
- Dünkel, Frieder 2008: Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice. teoksessa Junger-Tas, Josine & Decker, Scott H. (eds) *International handbook of Juvenile Justice*. New York: Springer, 225–262.
- Edlund, Jonas 2006: Trust in the Capability of the Welfare State and General Welfare State Support: Sweden 1997–2002. *Acta Sociologica* 49(4), 395–417.
- Fairbanks II, Robert P. 2012: New Modalities of Welfare Governance. Teoksessa Grey, Mel & Midgley, James & Webb, Stephen A. (eds) *The Sage handbook of Social Work*. Los Angeles ym.: Sage, 51–66.
- Farrall, Stephen 2002: Rethinking What Works with Offenders. Probation, social context and desistance from crime. Cullompton: Willan.
- Farrall, Stephen 2004: Supervision, motivation and social context: what matters most when probationers desist? Teoksessa Mair, George (ed.) *WhatMatters in Probation*. Cullompton: Willan, 187–209.
- Feeley, Malcolm & Simon, Jonathan 1992: 'The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Applications'. *Criminology* 30 (4), 449–474.
- Feeley, Malcolm & Simon, Jonathan 1996: 'The new penology'. Teoksessa Muncie, John & McLaughlin, Eugene (eds) *Criminological Perspectives. A Reader*. London: Sage, 367–379.
- Flora, Peter & Alber, Jens 1981: Modernization, Democratization and the Development of Welfare States in Western Europe. Teoksessa Flora, Peter & Heidenheimer, Arnold, J. (eds) *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick: Transaction Publishers, 37–47.
- Garland, David 1985: *Punishment and Welfare: A History of Penal Strategies*. Aldershot: Gover.
- Garland, David 2000: The Culture of High Crime Societies. Some Preconditions of Recent 'Law and Order' Policies. *The British Journal of Criminology* 40 (3), 347–375.
- Garland, David 2001: *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, David 2002: Ideology and Crime: a further chapter. Teoksessa Bottoms, Anthony & Tonry, Michael (eds) *Ideology, Crime and Criminal Justice. A symposium in honour of Sir Leon Radzinowicz*, 3–19. Cullompton: Willan.
- Garland, David 2007: Penal Strategies in a Welfare State. Teoksessa Muncie, John (ed.): *Criminal Justice and Crime Control*, volume 2: *State Punishment*, 73–105. London: Sage.
- Garland, David 2013: Punishment and Social Solidarity. Teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) *The Sage Handbook of Punishment and Society*, 23–39. Los Angeles ym.: Sage.
- Garland, David & Sparks, Richard 2000: Criminology, Social Theory and the Challenge of our Times. *British Journal of Criminology* 40 (2), 189–204.

- Gestrich, Andreas & King, Steven & Lutz, Raphael 2006: The experience of being poor in nineteenth- and early-twentieth-century Europe. Teoksessa King, Stephen & Gestrich, Andreas & Lutz, Raphael (eds) *Being Poor in Modern Europe. Historical Perspectives 1800–1940*. Oxford ym.: Peter Lang Publishing Group, 17–40.
- Gilbert, Neil 2002: *Transformation of the Welfare State: The Silent Surrender of Public Responsibility*. Oxford: Oxford University Press.
- Haines, Kevin 1999: Crime is a Social Problem. *European Journal on Criminal Policy and Research* 7 (2), 263–275.
- Hallsworth, Simon 2000: Rethinking the punitive turn. *Economies of excess and the criminology of the other*. *Punishment & Society* 2 (2), 145–160.
- Hallsworth, Simon 2002: The case for a postmodern penalty. *Theoretical Criminology* 6 (2), 145–163.
- Hamilton, Claire 2013: Punitiveness and political culture. *European Journal of Criminology* 10 (2), 154–167.
- HE 92/2009 Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä kielilain 40 §:n muuttamisesta.
- HE 17/2010 Hallituksen esitys valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi.
- Heinz, Wolfgang 2012: *Das strafrechtliche Sanktionensystem und die Sanktionierungspraxis in Deutschland 1882–2010*. Internet-publication: www.uni-konstanz.de/rftf/kis, version 1/2012.
- Herzog-Evans, Martine 2011: Probation in France: Some things old, some things borrowed, and often blue. *Probation Journal* 58 (4), 345–354.
- Hinds, Lyn 2005: Crime Control in Western Countries, 1970 to 2000. Teoksessa Pratt, John & Brown, David & Brown, Mark & Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (eds) *The New Punitiveness: Trends, Theories, Perspectives*. Cullompton: Willan, 47–65.
- Hofstadter, Richard 1955: *The age of reform*. New York: Random House.
- Hood, Christopher 1991 Public Management for All Seasons? *Public Administration* 69 (1), 3–19.
- Hudson, Barbara 2003: *Understanding Justice: An introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*. Second Edition. Buckingham: Open University Press.
- Innes, Martin 2003: *Understanding social control. Deviance, crime, and social order*. Maidenhead, Berkshire: Open university Press.
- Jehle, Jörg-Martin 2009: *Strafrechtspflege in Deutschland. Fakten und Zahlen*, 5. Auflage. Berlin: Bundesministerium der Justiz.
- Junger-Tas, Josine 2008: Trends in International Juvenile Justice: What Conclusions Can be Drawn? Teoksessa Junger-Tas, Josine & Decker, Scott H. (eds) *International Handbook of Juvenile Justice*. New York: Springer, 505–532.
- Kamenka, Eugene & Tay, Alice Erh-Soon 1975: “Beyond Bourgeois Individualism: The Contemporary Crisis in Law and Legal Ideology”. Teoksessa Kamenka, Eugene & Neale, Richard S (eds) *Feudalism, Capitalism and Beyond*. London. Edward Arnold, 127–144.
- Kemshall, Hazel 2002: ‘Effective Practice in Probation: An example of “advanced liberal” responsibilisation?’ *The Howard Journal of Criminal Justice* 41 (1), 41–58.
- Kekkonen, Jukka 1998: Suomen oikeuskulttuurin suuri linja 1898–1998. *Suomalainen lakimiesyhdistys 100 vuotta. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja C/32*.
- Kickert, Walter J. 1997: Public management in the United States and Europe. Teoksessa Kickert, Walter J (ed.) *Public Management and Administrative Reform in Western Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 15–38.
- Knepper, Paul 2007: *Criminology and Social Policy*. London: Sage.
- Kraska, Peter B 2006: Criminal Justice Theory: Toward Legitimacy and an Infrastructure. *Justice Quarterly* 23 (2), 67–84.

- Kruttschnitt, Candace & Dirkzwager, Anja 2011: Are there still Contrasts in Tolerance? Imprisonment in the Netherlands and England 20 years later. *Punishment and Society* 13 (3), 283–306.
- Kuhnle, Stein & Sander, Anne 2010: "The Emergence of the Western Welfare State". Teoksessa Castles, Francis G. & Leibfried, Stephan, Lewis, Jane & Obinger, Herbert & Pierson, Christopher (eds) *The Oxford Handbook of the Welfare State*. Oxford: Oxford University Press, 63–82.
- Lacey, Nicola 2013: Punishment, (Neo)Liberalism and Social Democracy. Teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) *The Sage Handbook of Punishment and Society*. Los Angeles ym.: Sage, 260–280.
- Lappi-Seppälä, Tapio 1998: Kriminaalipolitiikka – rikosoikeuspolitiikka. *Lakimies* 8, 1285–1308.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2008: Trust, welfare, and political culture: Explaining differences in national penal policies. Teoksessa Tonry, Michael (ed.) *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 37. Chicago: University of Chicago Press, 313–387.
- Lazerges, Christine 2006: 'L'électronique au service de la politique criminelle: du placement sous surveillance électronique statique (PSE) au placement sous surveillance électronique mobile (PSM)' *Revue de science criminelle et de droit compare* 1, 183–196.
- Levis, Chris 2004: Trends in Crime, Victimization and Punishment. Teoksessa Bottoms, Anthony & Robinson, Gwen & Rex, Sue (eds) *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. Cullompton: Willan, 28–58.
- Lévy, René 2013: From tagging to tracking: beginning and development of electronic monitoring in France. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives*. New York: Routledge, 128–149.
- Lilly, Robert J. & Nellis, Mike 2013: The limits of techno-utopianism: electronic monitoring in the United States of America. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives*. New York: Routledge, 21–43.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 41–92.
- Lowe, Rodney 1990: "The Second World War Consensus and the Foundation of the Welfare State". *Twentieth Century British History* 1 (2), Oxford Journals, 152–182.
- Luhmann, Niklas 2009: *Law as a Social System*. Maidenhead, Berkshire: Open University Press.
- Mair, George 2011: The community order in England and Wales: Policy and practice. *Probation Journal* 58 (3), 215–232.
- Mair, George & Canton, Rob 2007: Sentencing, community penalties and the role of the Probation Service. Teoksessa Gelsthorpe, Lorraine & Morgan, Rod (eds) *Handbook of Probation*. Cullompton: Willan, 387–395.
- Mair, George & Cross, Noel & Taylor, Stuart 2007: The use and impact of Community Order and the Suspended Sentence Order. King's College. Centre for Crime and justice Studies. Community sentences series, <http://www.crimeandjustice.org.uk/impact-community-ord>
- Mair, George & Mills, Helen 2010: *The Community Order and the Suspended Sentence Three Years On: The view and experiences of probation officers and offenders*. London: King's College, Centre for Crime and Justice Studies.

- Mair, George & Nellis, Mike 2013: 'Parallel Tracks': probation and electronic monitoring in England, Wales and Scotland. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives*. New York: Routledge, 63–81.
- Marttunen, Matti 2008: Nuorisorikosoiikeus. Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Matthews, Roger 2002: 'Crime Control in Late Modernity'. *Theoretical Criminology* 6 (2), 217–226.
- McAra, Lesley 2001: Parole in the penal system: towards a relational theory of penalty. PhD thesis. The Open University. <http://www.oro.open.ac.uk>
- McAra, Leslie 2005: Modelling penal transformation. *Punishment & Society* 7 (3): 277–302.
- McNeill, Fergus & Burns, Nicola & Halliday, Simon & Hutton, Neil & Tata, Cyrus 2009: Risk, responsibility and reconfiguration: Penal adaptation and misadaptation. *Punishment & Society* 11 (4): 419–442.
- Merton, Robert 1968: *Social theory and social structure*. Toronto & Ontario: Collier McMillan.
- Nellis, Mike 2003: Probation training and the community justice curriculum. *British Journal of Social Work* 33 (7), 943–959.
- Page, Joshua 2013: Punishment and the Penal Field. Teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) *The Sage Handbook of Punishment and Society*. Los Angeles ym.: Sage, 152–166.
- Papathéodorou, Theodor 1999: Le placement sous surveillance électronique des délinquants en droit comparé. Teoksessa Mary, Ph & Papathéodorou, Theodor (eds) *La surpopulation pénitentiaire en Europe. Prison overcrowding in Europe*. Bruxelles: Bruylant, 123–140.
- Parsons, Talcott 1951: *Social Systems*. London: Routledge & Kegan, Paul.
- Paterson, Craig 2013: Commercial crime control and the development of electronically monitored punishment. A global perspective. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives*. New York: Routledge, 211–227.
- Patterson, James T. 1981: *The Welfare State in America, 1930–1980*. Durham, England: British Association of American Studies.
- Pratt, John 1993: 'Welfare and justice: incompatible philosophies'. Teoksessa Fay, Gale & Naffine, Ngaire & Wundersitz, Joe (eds) *Juvenile Justice: Debating the Issues*. Sydney: Allen & Unwin, 38–51.
- Pratt, John 2002: *Punishment & Civilization. Penal Tolerance and Intolerance in Modern Society*. London: Sage.
- Pratt, John 2005: Elias, punishment, and decivilization. Teoksessa Pratt, John & Brown, David & Brown, Mark & Hallsworth, Simon & Morrison, Wayne (eds) *The New Punitiveness: Trends, Theories, Perspectives*. Cullompton: Willan, 256–271.
- Probation of Offenders Act, 1907, <http://www.probation.ie>
- Pukero, Päivi 2009: Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun. Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja nro 100. Joensuu: Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta.
- Pulma Panu 2009: Kerjäläisyys, irtolaisuus, 'mustalaisuus'. Historiallisia yhteyksiä. Teoksessa Mäkinen Virpi & Pessi Anne Birgitta (toim.) *Kerjääminen eilen ja tänään. Historiallisia, oikeudellisia ja sosiaalipoliittisia näkökulmia kerjäämiseen*. Tampere: Vastapaino, 71–98.
- Queslin, André 2013: *D'ailleurs et de nulle part. Mendiants vagabonds, clochards, SDF en France depuis le Moyen Âge*. Paris: Fayard.

- Radzinowicz, Leon 1966: *Ideology and Crime*. New York: Columbia University Press.
- Radzinowicz, Leon & Hood, Roger 1986: *A History of English Criminal Law and its Administration from 1750. The Emergence of Penal policy*. Vol. 5. London: Stevens & Sons.
- Raynor, Peter & Vanstone, Maurice 2007: *Towards a correctional service*. Teoksessa Gelsthorpe, Lorraine & Morgan, Rod (eds) *Handbook of Probation*. Cullompton: Willan, 58–89.
- Raynor, Peter & Robinson, Gwen 2009: *Why help offenders? Arguments for rehabilitation as a penal strategy*. *European Journal of Probation* 1 (1), 3–20.
- Raynor, Peter & Vanstone, Maurice 2002: *Understanding Community Penalties. Probation, policy, and social change*. Buckingham: Open University Press.
- Reiner, Robert 2007: *Political economy, crime and criminal justice*. Teoksessa Maguire, Mike & Morgan, Rod Reiner, Robert, (eds) *The Oxford handbook of criminology*. Oxford: Oxford University Press, 341–380.
- Rikoksettomaan elämänhallintaan. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2001:2. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Roberts, Julian V 2012: *Structured sentencing: Lessons from England and Wales for Common law jurisdictions*. *Punishment & Society* 14 (3), 267–288.
- Robinson, Gwen 2008: *Late-modern rehabilitation: The evolution of a penal strategy*. *Punishment & Society* 10 (4), 429–445.
- Robinson, Gwen & Burnett, Ros 2007: *Experiencing Modernisation: Frontline probation perspectives on the transition to a National Offender Management Service*. *Probation Journal* 54 (4), 318–337.
- Robinson, Gwen & McNeill, Fergus & Maruna, Shadd 2013: *Punishment in Society: The Improbable Persistence of Probation and Other Community Sanctions and Measures*. Teoksessa Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) *The Sage handbook of Punishment and Society*. London: Sage, 321–340.
- Rodgers, Daniel T 1998: *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*. Cambridge and London: Belknap Press of Harvard University.
- Rodgers, John J. 2008a: *The criminalising of social policy*. *Criminal Justice Matters* 74 (3), 17–19.
- Rodgers, John J. 2008b: *Criminalising Social Policy: Anti-Social Behaviour and Welfare in a De-Civilised Society*. Cullompton: Willan.
- Rogers, Nichola 1991: *Policing the Poor in Eighteenth-Century London: The Vagrancy Laws and their Administration*. *Histoire Sociale/Social History* 24, 124–147.
- Rothman, David 1981: *Conscience and Convenience. The Asylum and its Alternatives in Progressive America*. Boston – Toronto: Little, Brown and Company
- Schäfer Axel R. 2000: *Social Policy and Welfare Reform in the United States – An Introduction*. *American Studies Journal*, vol. 44, 3–4.
- Shteir, Vicki 1979: *Positivist Roots of Criminal Law and the West German Criminal Law Reform*. *Rutgers Camden Law Journal* 10 (2), 613–641.
- Smith, Roger 2005: *Welfare versus Justice – Again*. *Youth Justice* 5 (3): 4–16
- Spencer-Wood, Suzanne M. & Matthew, Christopher N. 2011: *Impoverishment, Criminalization and the Culture of Poverty*. *Journal of Historical Archaeology* 45 (3), 1–10.
- Spierenburg, Pieter (2004). *Social Control and History: An Introduction*, teoksessa Emsley, Clive & Johnson, Eric & Spierenburg, Pieter (eds) *Social Control in Europe 1800–2000, Vol. 2 History of Crime and Criminal Justice Series*. Ohio: Ohio State University Press, 1–24.
- Sutherland, Edwin H & Cressey, Donald R 1955: *Principles of Criminology*. Fifth Edition. New York: J.B. Lippincott Company.
- Takala, Jukka-Pekka 1993: *Rangaistus ja siihen soveltuminen. Yhdyskuntapalvelukokeilun alkuvaiheita ja ongelmia*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 120. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

- Tanenhaus, David S. 2012: *The Elusive Juvenile Court. Its Origins, Practices, and Re-Inventions*. Teoksessa Mehlbye, Jill & Walgrave, Lode (eds) *The Oxford Handbook of Juvenile Crime and Juvenile Justice*. Oxford: Oxford University Press, 419–444.
- Teubner, Günther 1993: *Law as an autopoietic system*. Oxford: Blackwell.
- Titmuss, Richard M. 1950: *Problems of social policy. History of the Second World War. United Kingdom Civil Series; 3*. London: HMSO.
- Utriainen, Terttu 1998: Yhteisölliset rangaistukset. Lakimies 6–7, 1198–1205.
- Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 6/2006. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- van Swaaningen, René 2000: Back to the "Iron Gage": The Example of the Dutch Probation Service. Teoksessa Green, Penny & Rutherford, Anthony (eds) *Criminal Policy in Transition*. Oxford and Portland: Hart Publishing, 91–108.
- van Swaaningen, René & uit Beijersee, Jolande 2013: Bars in your head: electronic monitoring in the Netherlands. Teoksessa Nellis, Mike & Beyens, Kristel & Kaminski, Dan (eds) *Electronically Monitored Punishment. International and Critical Perspectives*. New York: Routledge, 172–190.
- Vanstone, Maurice 2008: The international origins and initial development of probation. An Early Example of Policy Transfer. *British Journal of Criminology* 48 (6), 735–755.
- Wacquant, Loic 1999: 'Suitable Enemies : Foreigners and Immigrants in the Prisons of Europe', *Punishment & Society* 1(2) : 215–222.
- Wacquant, Loic 2001: 'The penalisation of poverty and the rise of neo-liberalism'. *European Journal of Criminal Policy and Research* 9 (4), 401–412.
- Whitehead, Philip & Statham, Robert 2006: *The history of probation. Politics, Power, and Cultural Change 1876–2005*. Crayford, Kent: Shaw and Sons.
- Wilensky, Harold L 1975: *The Welfare State and Equality: Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*. Berkeley: University of California Press.
- Ziegler-McPherson, Christina A. 2009: *Americanization in the States: Immigrant Social Welfare Policy, Citizenship, and National Identity in the United States 1908–1929*. Florida: Florida University Press.

KRIMINAALIHUOLTOTYÖSTÄ RIKOSSEURAAMUKSIIN

Suomalaisen rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn muutoksia 1960-luvulta nykypäivään

Timo Harrikari & Kristina Westerholm

Johdanto

Suomalaisella rikollisuutta koskevalla sosiaalisella työllä on modernin aikakauden alkupuolelle ulottuvat juuret. Vuonna 1870 Suomeen perustettiin Vankeusyhdistys, jonka tehtävänä oli vankilasta vapautuvien huollon järjestäminen ja uusintarikollisuuden estäminen. Puolivirallisen organisaation statuksella toiminut yhdistys organisoii työtoimintaa, turvakodin vankilasta vapautuville naisille (1871) ja miesten yömajan (1879). Rikoslainsäädäntöuudistuksen (1889) jälkeen yhdistyksen työ suuntautui selkeämmin vankilasta vapautuneiden huoltotyöhön ja vuoden 1882 sääntömuutoksesta lähtien nuoret rikoksentekijät otettiin yhdeksi työn keskeiseksi kohderyhmäksi. (Huhtala 1984)

1920-luvulle tultaessa Vankeusyhdistyksellä oli takanaan jo 50-vuotinen historia. Kansalaissodan jälkimainingeissa toiminnan tavoitteeksi asetettiin ”rikoslain kanssa ristiriitaan joutuneiden” ja heidän ”perheidensä kanssa toimiminen varjellakseen heitä rikoksiaan uusimasta ja antaakseen heille turvan” (Huhtala 1984, 45). Toiminnan uudeksi painopistealueeksi työvälityksen ja asuntolaittoiminnan rinnalle tuli esitutkimus. 1930- ja 1940-luvuilla yhdistyksen työ sai lainsäädännöllisiä kiinnekohtia (A 1931/279; L 1936/52; L 1940/262; A 1942/1000) ja erityisesti nuorisorikoslainsäädännön myötä yhdistykseen vakiintuivat ”nuorisonvalvontatyön” työmuodot (Harrikari 2004). Vuonna 1966 Vankeusyhdistys muutti nimensä ajan hengen mukaisesti Kriminaalihuolto ry:ksi ja yhdistyksen julkisoikeudellistamisen myötä 1975 se sai nimen Kriminaalihuoltoyhdistys.

Pitkää institutionaalista linjaa edustanut Kriminaalihuoltoyhdistys lakkautettiin vuonna 2000. Yhdistyksen lakkauttaminen ja valtiollisen Kriminaalihuoltolaitoksen perustaminen heijastelivat viimeisen 15 vuoden aikana tapahtunutta rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn nopeaa ja voimakasta murrosta. Tarkastelemmekin artikkelissamme suomalaisen rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn rationaliteettien, mentaliteettien ja tekniikoiden muutoksia laajempien hallinnan strategioiden murrosten valossa 1960-luvulta nykypäivään. Kysymme, miten rikollisuutta

koskevan 1) sosiaalisen työn reunaehdot, 2) institutionaalinen itseymmärrys, 3) työn kohde ja 4) työtavat ovat muuttuneet. Tarkastelun keskiössä on työstä pitkässä historiallisessa jatkumossa vastanneen Kriminaalihuoltoyhdistyksen yhteiskunnallisen aseman, toiminta-ajatuksen, toimintamuotojen ja työmenetelmien muutokset. Käsityksemme mukaan murros on kytkeytynyt useisiin samanaikaisiin ja eritasoisiin kehityskulkuihin, kuten kansainvälistymiseen, yhteiskuntapoliittisiin uudelleensuuntautumisiin sekä varsinaisen rikosseuraamustyön työtapojen ja -menetelmien muutoksiin.

Teoreettisena lähestymistapana on hallinnan analytiikka (Dean 1999; Foucault 2000; Miller & Rose 2008), jossa rikollisuutta koskeva sosiaalinen työ hahmottuu yhtenä hallinnan kenttänä moninaisten valtasuhteiden jännitteisessä verkossa. Tutkimusaineisto koostuu muun muassa komiteamietinnöistä, valtionhallinnon kriminaali- ja sosiaalipoliittisista dokumenteista, Kriminaalihuoltoyhdistyksen/-laitoksen toimintakertomuksista ja alan ammattilehdistä, joita analysoimme kriittisen lähiluennan menetelmin.

Artikkelimme alussa esittelemme lyhyesti hallinnan analytiikan lähtökohdat ja artikkelin tehtävänasettelun. Kuvaamme aineistoa ja sen analyysimenetelmät, jonka jälkeen siirrymme aineistokuvaukseen. Rakennamme empiirisen analyysin valossa hallinnan muutoksesta vertailevan rekonstruktion, jossa keskeisenä ajallisena vedenjakajana on 1990-luvun alun yhteiskunnallinen murros ja sen rikollisuutta koskevaan sosiaaliseen työhön mukanaan tuomat muutokset.

Hallinnan analytiikka

Rikollisuutta koskevaa politiikkaa tavataan yleensä ajatella ”kriminaalipoliitikana”, jossa se ymmärretään perinteisesti rikollisuutta koskevien yhteisten asioiden hoitamisena. Siitä puhutaan virallisissa poliittisissa järjestelmissä ja instituutioissa, esimerkiksi eduskunnassa, toteutettavana hallinnollisena valmisteluna, päätöksentekona ja toimeenpanona (policy) tai poliittisina julistuksina ja toimenpideohjelmina (polity) (Palonen 2006).

Hallinnan analytiikka lähestyy rikollisuutta koskevaa sosiaalista työtä ja kriminaalipoliitiikkaa politologisen teorian kolmannesta viitekehyksestä, jossa se politisoituu tai sitä politisoidaan (politics). Hallintateoreettisesti on tapana puhua asioiden ongelmallistumisesta (Dean 1999; Miller & Rose 2008). Poliitiikkaa ja valtaa etsitään monitasoisista ja -dimensionaalisista, ajassa ja paikassa muuntuvista konteksteista, jotka eivät rajoitu vain juridis-diskursiivisen vallan kentille eli poliittiseen päätöksentekoon, oikeudelliseen sääntelyyn tai lakisääteiseen viranomaistoimintaan (Dreyfus & Rabinow 1983, 126–142). Monimuotoista hallinnointia harjoitetaan myös esimerkiksi moniammatillisissa verkostoissa, perhe- ja yksilökohtaisessa asiakastyössä tai laitosseuraamuksia toimeenpantaessa.

Hallintateoretisointi on kiinnostunut siitä, miten rikollisuus, siihen kohdistetut reaktio-, kontrolli- tai toimintatavat sekä niiden piiriin luetut ilmiöt ovat alkaneet käydä ongelmallisiksi, miten ongelmat on muotoiltu ja tehty näkyviksi sekä miten ne on kytketty muualla havaittuihin ongelmiin niin, että niillä näyttäisi olevan jotain yhteistä. Erityisen kiinnostava on vaihe, jolloin "ongelma" nousee asiantuntijoiden analyysien keskipisteeseen ja sitä aletaan erilaisin kilpailevin sanastoin, retoriikoin ja sisäisin moraalioppein määritellä ongelmaksi (Rose 1999). Ongelmaa aletaan yleensä kehystää yhteisellä kielellä. Ne muodostavat hallinnan rationaliteetteja, ajattelutyyplejä ja tapoja tehdä todellisuus ajateltavaksi siten, että se mukautuu laskelmoitavaksi ja ohjelmoitavaksi (Dean 1999). Hallinnan eetos liittyy hallinnan tapaan oikeuttaa sekä perustella asemansa ja toimensa. Hallinnan tutkimus on nimenomaisesti kiinnostunut todellisuuden muokkaamisen prosesseista, jotka luovat tilan tietyn poliittisen ohjelman tai rationaliteetin toteuttamiselle. (Kantola 2002)

Yhtä lailla hallinnan teoria pitää tärkeänä yrityksiä päästä puuttumaan kyseessä olevaan toimintaan. Hallinta tai hallinnointi viittaa yleisesti ottaen siten "käyttäytymisen ohjaamiseen" (*conduct of conducting*), toimiin ja toimenpiteisiin, joilla muovataan, ohjataan ja muutetaan käyttäytymistä. (Miller & Rose 2008). Hallinnan regiimi, jonka voi ymmärtää poliittisen hallinnan "strategisena muodostelmana", dispositiivina, on tiettyyn ihmisryhmään ja historialliseen tilanteeseen liittyvä hallinnan tapa, joka synnyttää ja tuottaa identiteettejä (Foucault 1980, 134–145). Hallintamentaliteetteja luonnehtii ikuinen optimismi sen suhteen, että yhteiskunta tai jokin sen osa on hallittavissa tehokkaammin ja paremmin niin, että todellisuus on tavalla tai toisella puettavissa ohjelmiksi; hallintamentaliteetti on alati optimistista, "hallinta" luontojaan epäonnistuvaa (Miller & Rose 2008).

Menetelmä ja aineisto

Analysoimme rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn ongelmallistumista ja hallinnan regiimien muodostumista tekstin hallinnan analytiikkaan perustuvan kriittisen lähiluennan keinoin. Hallinnan regiimien vertaileva rekonstruktio edellyttää niiden seikkojen nimeämistä, joita voi pitää niitä koskevan muutoksen indikaattoreina. Regiimin tunnistaminen vaatii erilaisten objektien, ilmaisumuotojen, käsitteiden ja teemojen tai teorioiden välisten riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteiden säännönmukaisuuksien löytämistä (Foucault 1972; kts. myös Kusch 1993, 62). Mitchell Deanin (1999) mukaan voidaan asettaa neljä konkreettista kysymystä, joiden läpi hallinnan regiimejä ja niiden muutosta voi tarkastella: 1) mitkä ovat regiimille tyypilliset näkymisen muodot, tavat nähdä ja havaita, 2) tunnusomaiset ajattelutavat ja kysymyksenasettelut, jotka nojautuvat tiettyihin sanastoihin ja totuuden tuottamisen prosesseihin (esimerkiksi sosiaalitieteistä, humanistisista tai käyttäytymistieteistä johdetut 3) tietyn käytännöllisen rationaliteetin (eksperttiä, know-how) ehdollistamat erityiset tavat toimia, tehdä interventioita ja

ohjata sekä luottamus tiettyihin mekanismeihin, tekniikoihin ja teknologioihin ja 4) tyypilliset subjektien, minuuksien, henkilöiden ja toimijoiden muotoilemisen tavat. (Dean 1999, 23; vrt. myös esim. Kantola 2002; Ojakangas 1997, 28–29.)

Olemme käyttäneet Deanin nelijaottelua tekstien kriittisen lähiluennan metodisena viitekehyksenä. Ensisijaisena tutkimusaineistonaamme ovat Kriminaalihuoltoyhdistyksen, Kriminaalihuoltolaitoksen ja Rikosseuraamusviraston vuosikertomukset 1971–2012. Olemme täydentäneet aineistoamme valtionhallinnon dokumenteilla (komiteamietinnöt, valtiopäiväasiakirjat, lainsäädäntö), joilla analyysissa on tehty kontekstointia sekä ammattilehtiaineistoilla (Kriminaalihuolto, Uusi Kriminaalihuolto, Kontra), joita on pääasiassa käytetty havainnollistamaan ensisijaiseen tutkimusaineiston perusteella esitettyjä väitteitä. Aineistoilta olemme kysyneet, miten rikoksia, rikollisuutta, työmuotoja sekä työn kohdetta ongelmallistetaan, määritellään ja kuvataan paitsi työntekijöiden ja organisaation (ammattilehdet ja toimintakertomukset) toimesta myös laajemmin yhteiskunnallisella tasolla lainsäätäjien toimesta (komiteamietinnöt, lainsäädäntö etc.). ”Kriminaalihuoltotyö”, ”yhdyskuntaseuraamustyö” tai ”rikosseuraamustyö” näyttäytyvät rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn ammatillisina muotoina, jotka ovat sidottuja ajassa vaihteleviin laajempiin hallinnan strategioihin, niiden näkemisen muotoihin, sanastoihin, ekspertiiseihin ja tyypillisiin subjektien muotoilemisen tapoihin.

”Kriminaalihuolto” (~1965–)

1960-luvun yhteiskunnallinen murros ja ”kriminaalihuoltotyö”

1960-luku oli suomalaisessa yhteiskunnassa nopean monella rintamalla tapahtuneen murroksen aikaa. Tällaisia kehityskulkuja olivat *elinkeinorakenteen* nopea muutos agraarisesta Suomesta kohti teollistuvaa ja edelleen palveluelinkeinojen Suomea, *maaltamuutto ja kaupungistuminen* sekä edellä mainittuja muutoksia heijasteleva *poliittisen ilmapiirin muutos* Maalaisliiton hegemoniasta kohti vasemmistolaisempia tuulia. 1960-luku oli voimakasta yhteiskunnallisen liikehdinnän, uusien ideologioiden ja suomalaisen yhteiskunnan ”avautumisen” aikaa, jotka saivat ilmentymänsä niin yleisessä yhteiskuntapolitiikassa kuin rikollisuusilmiön (muun muassa Marraskuun liike) hallinnan tavoissa.

1960- ja 1970-luvuilla Suomessa asetettiin useita komiteoita työskentelemään mittavien yhteiskunnallista sääntelyä käsittelevien kysymysten kanssa. Komiteoiden asettaminen oli ajankohdalle oireellista ja heijasteli sellaisen uudentyyppisen yhteiskuntapolitiittisen ajattelun nousua, jossa ”yhteiskunta” esitettiin erilaisia ”osasysteemejä” sisältävänä systeemisenä kokonaisuutena ja jossa osasysteemien erillispolitiikkojen tuli olla yhteneviä yhteiskuntapolitiikan yleisten tavoitteiden kanssa (KM 1972: A1, 70–71; KM 1976:72, 41). Tavoitteena oli suo-

malaisen yhteiskunnan demokratisoiminen, oikeudellisen laillisuusperiaatteen vahvistaminen ja "kansalaisia" leimaavien käytäntöjen poistaminen. Rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn näkökulmasta 1970-luvun alun keskeisin elin oli Kriminaalihuoltokomitea, jonka työ johti merkittäviin työn organisoinnin muutoksiin. (kts. myös KM 1966: B2; KM 1970: A9; KM 1976: 72)

Komitea tarkasteli "vapaudessa tapahtuvaa kriminaalihuoltoa" ja laajemmin kriminaalipolitiikkaa "kustannus-hyötyanalyttista" ajattelutapaa hyödyntäen "yhteiskunnan osasysteeminä", jonka tavoitteiden tuli olla yhdenmukaisia "yhteiskuntapolitiikan yleisimpien päämäärien kanssa" (KM 1972: A 1, 5, 12, 70–71). Rikollisuuden eliminoiminen oli osoittautunut epärealistiseksi tavoitteeksi, koska kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa oli esiintynyt "rikollisuudeksi nimitettävää poikkeavaa käyttäytymistä". Komitea totesi:

Eliminoimista suoranaisesti virheellisenä pitää oppi, jonka mukaan poikkeava käyttäytyminen on yhteiskunnalle välttämätöntä: rikollisuutta ei voi eikä tule pyrkiäkään poistamaan, sen sijaan rikollisuuden tasoa ja rakennetta voidaan säädellä. (KM 1972: A1, 70)

Myöskään rikollisuuden minimoiminen ei kelpaisi kriminaalipolitiikan ainoaksi tai sen yleisimmäksi tavoitteeksi, eikä seuraamusjärjestelmän muutoksilla voitaisi vaikuttaa rikollisuuden määrään ja rakenteeseen kuin vain rajoitetusti (emt., V). Komitean mukaan viime aikoina oli vahvistunut käsitys, että kriminaalipolitiikan päämääriksi tulisi asettaa

1) rikollisuudesta ja sen kontrolloimisesta aiheutuvien kustannusten ja kärsimysten minimoiminen ja 2) näiden kustannusten ja kärsimysten oikeudenmukainen jakautuminen (emt., 70–71, vrt. KM 1966: B2, 7–8; KM 1976: 72, 48).

Vapaudessa tapahtuvan kriminaalihuollon tuli toteuttaa näitä kriminaalipolitiikan yleisiä päämääriä (KM 1972: A1, VII, 72). Kriminaalihuollon järjestelmää pidettiin kehittymättömänä, mutta uskottiin, ettei kriminaalihuollon kehittämisellä voitaisi vaikuttaa merkittävästi rikollisuuden tasoon ja rakenteeseen. Keskeinen kysymys oli, missä määrin sosiaalihuolto ja kriminaalihuolto järjestettäisiin organisatorisesti vaihtoehtoisina ratkaisuna (emt., 17), vaikka peruslähtökohdat olivatkin selvät:

Kriminaalihuoltojärjestelmään muutoin kuuluvia työmuotoja tulee pyrkiä keskittämään niin paljon kuin mahdollista yleisen sosiaalihuoltojärjestelmän piiriin, jotta henkilöä voitaisiin suojella monella tavalla poikkeavaksi leimautumiselta (KM 1972: A1, 85).

Järjestelmien prioriteetti kytkeytyi ajankohtaiseen keskusteluun rangaistusten yleis- ja erityisestävästä vaikutuksesta (emt., 16; myös KM 1966:B2, 59), joista

jälkimmäinen liitettiin rikoksentehtäjän yksilöllistä sopeuttamista painottavaksi "hoitosuuntaukseksi". Muutamaa vuotta myöhemmin mietintönsä jättänyt Rikosoikeuskomitea (KM 1976:72) esitti "hoitosuuntauksen" (kts. myös KM 1966 B2, 40–41) kannatuksen heikentymiseen vaikuttaneen kaksi tekijää:

Toisaalta oivallus yhteiskuntarakenteen, lainsäädännön, viranomaisten toiminnan ja yleisön asenteiden ratkaisevasta vaikutuksesta rikollisuuteen ja toisaalta tieteellisten tutkimusten havainnot hoitotoimenpiteiden vähäisestä vaikutuksesta uusintarikollisuuteen – Eräät tutkimustiedot viittaavat siihen, että mitä syvällisemmin jokin seuraamus puuttuu rikoksentehtijään ja muuttaa hänen tavallista elämäänsä, sitä todennäköisempää on sen jälkeinen rikoksen uusiminen (KM 1976:72, 63; kts. myös esim. KM 1970: A 9, 12–13.)

Yleisesti ottaen 1960-lukuun liittyi merkittäviä ajattelujärjestelmien muutoksia, joiden ehdollistamina "kriminaalihuolto" määrittyi. Yhteiskuntapolitiikkatieteen nousu, valtiollisten suunnittelujärjestelmien luominen ja universaalien sosiaalipalvelujärjestelmien rakentaminen heijastelivat hyvinvointivaltioutopiaa, jossa yhteiskunnan uskottiin olevan mahdollista ottaa haltuun sekä sitä ohjattavan määrätietoisesti ja suunnitelmallisesti. Keskeisiä periaatteita, joille sosiaalipalvelut rakennettiin, olivat ennaltaehkäisy, normaalisuuden edistäminen ja leimaamisen välttäminen (kts. KM 1971: A 25).

"Kriminaalihuollon" hyvinvointivaltiollinen institutionalisoiminen

Vankeusyhdistyksen nimenmuutoksen Kriminaalihuolto ry:ksi 1960-luvun puolivälissä voi arvella heijastaneen laajempaa murrosta, jossa yhdistyksen perustetävä, toiminta-alue ja -muodot kokivat transformaatiotaan. Muutosta kuvastaa se, että valtiopäivillä kiinnitettiin 1970-luvun vaihteessa useaan otteeseen huomiota yhdistyksen riittämättömiin valtionapuihin tehtäviinsä suhteutettuna (kts. esim. TA 16/1969 vp.; TA 80/1970 vp.). Yhdistyksen johtokunnan jäsenet vaihtuivat vuosina 1965–69 lähes täysin. Vuodesta 1953 ilmestynyt yhdistyksen lehti "Rikollisuutta vastaan" muuntui vuonna 1967 *Kriminaalihuolloksi* ja edelleen vuonna 1984 *Uudeksi Kriminaalihuolloksi*. Organisatorisesti Kriminaalihuollon tehtävät laajentuivat, toimipaikkoja perustettiin ympäri maata ja työntekijöiden tehtävät muuttua sivutoimisista kokopäivätoimiksi. Toiminnan ydin oli Helsingissä, jossa vuonna 1968 erotettiin toisistaan yhdistyksen keskus- ja aluetoimistot.

Kriminaalihuoltokomitea teki mietinnössään ehdotuksen kriminaalihuoltotyön organisoimiseksi: "kriminaalihuollon sosiaalipalvelujen" tarjoamisen organisatoriseksi perustaksi tuli perustaa "erityisorganisaatio." Kriminaalihuolto ry:llä oli puolivirallisen luonteen omaavana toimijana tehtävään tarvittava kokemus, mutta yhdistyksen yksityisoikeudellista luonnetta pidettiin ongelmallisena sen nauttimien valtionapujen sekä sosiaalista kontrollia sisältävien palvelujen vuoksi.

Komitea ehdotti julkisoikeudellisen Kriminaalihuoltoyhdistyksen perustamista, koska yhdistysluonteisuus mahdollisti "asuntolatoiminnan" ja "erityisesti projektiluonteisen kriminaalihuoltotyön" säilyttämisen (KM 1972 A1, 242–254).

Kriminaalihuollon julkisoikeudellistaminen tehtiin vuonna 1975 perustamalla Kriminaalihuoltoyhdistys (L 1975/31; A 1975/134 & 135). Organisaation aseman virallistaminen toi mukanaan selkeämpää sääntelyä ja organisatorisen tehtävän kirkastamista (esim. TK 1975, 3–12; TK 1976, 3–11; TK 1977, 23). Johtokunnan jäsenet koostuivat nyt Valtioneuvoston ja ministeriöiden määräämistä sekä yhdistyksen kokouksen valitsemista henkilöistä. Välittömästi julkisoikeudellistamista seuraavana vuonna 1976 julkaistiin yhdistyksen johtokunnan kokouksessa viimein 19.10.1977 hyväksytty toiminta-ajatus, jonka mukaan

Kriminaalihuoltoyhdistyksen tehtävänä on tukea rikoksiin syyllistyneiden ja niistä tutkittavana olevien itsenäistä selviytymistä ja lisätä heidän toimeentulomahdollisuuksiaan. Yhdistys toimii asiantuntijaelimenä kriminaalihuoltotyön suunnittelussa ja suorittamisessa. Se pyrkii vaikuttamaan kriminaalipoliittisesti merkitykselliseen päätöksentekoon yhteiskunnassa. (TK 1977, 23)

Toiminta-ajatukseseen kytkettyjen toimintojen kokonaisuus, joka säilyi muuttumattomana aina 1990-luvun vaihteeseen saakka (kts. TK 1989, 6; TK 1991, 6) koostui neljästä alapolitiikasta: yleisestä toimintapolitiikasta, asiakaskohtaisesta työstä, aluetoiminnasta ja kriminaalipoliittisesta vaikuttamisesta (TK 1977, 23). Vuonna 1980 yhdistyksen toimintakertomuksissa tehdään ensi kertaa yhdistyksen perustehtävän osalta käsitteellinen jako "ennaltaehkäisevään työhön" ja "jälkihuoltoon" (TK 1980, 6–7).

Julkisoikeudellistaminen vahvisti yhdistyksen oikeudellista, organisatorista ja yhteiskunnallista asemaa. Sen toiminta laajeni koko 1980-luvun. Kun vuonna 1967 yhdistyksessä työskenteli 43 päätoimista ja 23 palkkioperustaista työntekijää, vuonna 1979 yhdistyksellä oli jo 128 johtokunnan perustamaa tointa, joista pääosa johtavia sosiaalityöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä sekä asuntolanhoitajia ja asuntolatyöntekijöitä (TK 1979, 17–18; vrt. myös 1989, 29–30). Asuntolatyöntekijöiden osuus oli kuvatussa ajassa noussut sosiaalityöntekijöiden edelle ja johtavien sosiaalityöntekijöiden ohteen oli perustettu apulaisjohtajien toimia.

Kriminaalihuoltotyön eetos, kohde ja työmuodot

Ajalle tunnusomaiset perusolettamukset jäsensivät kriminaalihuoltotyötä, sen eetosta, kohteita ja toimintamuotoja. Vuoden 1972 komitean käsitykset näkyivät yhdistyksen perusolettamuksissa ja toimintalinjauksissa:

Kriminaalihuoltokomitean suhtautuminen nykyisen tyyppisen pakon ja palvelun yhdistävän valvontaan oli negatiivinen. Myöskin yhdistyksen piirissä on lähdetty realistisesta tosiasiasta: uusintarikollisuuden kokonaiskuvaan ei huomattavammin pystytäkään vaikuttamaan. Eri asia on, että vapaudessa tapahtuva seuraamus on aina todettu kannattavammaksi ja inhimillisemmäksi kuin laitossijoitus ja että uusia mielekkäitä tuntuksia seuraamusmuotoja on todella vaikea kehitellä. Ehdollisesti tuomittujen valvonnassa on pääpaino pidetty pakkotoimenpiteet ja kontrollin taka-alalle jättävässä tukevassa toiminnassa. Samalla on pyritty johdonmukaisesti vapautumaan ”turhista” tapauksista lakkauttamalla virallinen valvonta mahdollisimman pian. (TK 1972, 7)

Yhdistyksen perinteisiä, lainsäädännön nojalla toteutettuja tehtäviä olivat nuorten henkilötutkinnat, oikeusedustus, valvonnanjärjestely, ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta ja ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta (kts. esim. TK 1971, 6–9; TK 1982, 9–13; TK 1989, 14–19). Juridisesta sääntelystä huolimatta yhdistyksessä ja kriminaalihuoltotyössä oli omat sisäiset mentaliteettinsa ja rationaliteettinsa, jotka tulevat kiinnostavasti esiin vuoden 1970 ehdonalaisvalvontaoppaan ohjeistuksessa:

Valvonta – on toimintaa, jonka avulla pyritään kehittämään sosiaalisesti vaurioituneen ihmisen yhteiskuntakelpoisuutta. Valvojan suhteen valvottavan tulisi olla kuntouttajan suhde kuntoutettavaan. Valvojan on pyrittävä ymmärtämään valvottavan asenteet ja mielentilat silti omaksumatta itse samoja asenteita ja kokematta samoja tunteita. – Valvojan on oltava otteissaan määrätietoisien ystävällinen – Tuomitsevan, moralisoivan tai rankaisevan asenteen tilalla on oltava valvottavan ymmärrys sellaisena kuin hän on ja sen kautta pyrkimys kuntouttamiseen. – On pyrittävä molemmin puoliseen ymmärtämykseen perustuvaan ihmissuhteeseen eikä sellainen synny määräysten avulla. Ennen kaikkea on vältettävä sellaisia määräyksiä, joiden voidaan katsoa rajoittavan valvottavan toimintavapautta tuottamatta samalla hyötyä valvonnallisessa mielessä ja toisaalta sellaisia määräyksiä, joiden kontrollointi on vaikeaa. – (EA-valvontaopas 1970, 4–7)

Valvojaohjeistuksesta esille tulevan ”kustannus-hyöty-analyttisen” lähestymistavan lisäksi yhdistyksellä ajateltiin olevan rikosoikeuden ja sosiaalihuollon välimaastoon sijoittuvan erityisorganisaation luonne, jossa sen tehtävä ei palautunut niistä leimallisesti kumpaankaan. Yhdistyksen tuli toimia ikään kuin sosiaalipalvelutarjonnan välikätenä, henkisenä tukena ja asiakkaan ”asianajajana” suhteessa muihin viranomaisiin:

Valvottavien määrän kasvua ei pystytty perustelemaan perinteelliseen valvonta-kontrolli-ajatteluun nojautuen. Sen sijaan on korostettu valvojan tehtävää palvelujen välittäjänä ja tarvittaessa psyykkisen tuen antajana. Sosiaalipalvelujen välityksessä on käytetty hyväksi paitsi jäljempänä tarkemmin käsiteltäviä yhdistyksen omia toimintamahdollisuuksia, yhteistoimintaa eri virastojen ja järjestöjen kanssa. (TK 1971, 8)

Yhdistyksen omiksi sosiaalipalveluiksi – erotuksena lakisääteisestä työstä – luettiin työleirit, työnvälitys, asumispalvelut, taloudellinen avustustoiminta, ohjaus- ja neuvontapalvelut ja nuorisoklubitoiminta. *Työleirit*, joita oli järjestetty aina vuodesta 1934 lähtien, joutuivat sopeutumaan taloudellisiin suhdanteisiin ja niitä järjestettiin kun taloustilanne antoi periksi. Vapaaehtoisuuteen perustuvat työleirit tarjosivat sinne tuleville työehtosopimuksen mukaisen palkkauksen ja asumismahdollisuuden. "Työleirejä ei voida pitää varsinaisina suojatyöpaikkoina vaikka niiden erityisluonne niitä lähestyy", todettiin vuoden 1975 toimintakertomuksessa (TK 1975, 16–17). Työleirien ohella yhdistys harjoitti *työhön sijoittamista*. Helsingissä toimi vuodesta 1970 lähtien päätoiminen "työhönsijoittaja" ja muissa toimistossa välitettiin resurssien puitteissa asiakkaille, joista huomattava osa oli "lyhytjänteisiä" ja "ammattitaidotonta työvoimaa" (kts. 1975, 18; TK 1978, 8). Yhdistyksen sijoittamistoiminnalla hankkimien työpaikkojen määrä oli merkittävä ja sillä oli toimintaan työvoimaministeriön lupa (TK 1985, 20) Onnistuneiden sijoitusten määrä vaihteli ja oli sidoksissa työmarkkinatilanteeseen. Työnvälitystoiminta lopetettiin 1980-luvun lopulla työleirien jatkaessa toimintakeskusten nimellä (kts. TK 1986, 20–21; 1989, 21–22). Yhdistys harjoitti lisäksi perinteisesti asiakkaidensa *taloudellista avustustoimintaa*. Sitä luonnehdittiin 1970-luvun alussa pienimuotoisena "normaalia huoltoapua täydentävänä hätäaputilanteiden paikkaamisena" tai toimeentulotukea täydentävänä (TK 1971, 12; TK 1973, 11; TK 1985, 21).

Toinen merkittävä "kriminaalihuoltotyön" muoto oli yhdistyksen oma asumispalvelutoiminta (esim. TK 1971, 11). Kriminaalihuoltokomitean työn myötä vahvistui käsitys siitä, että asumispalvelujen järjestäminen kuuluisi kriminaalihuoltotyön alaan, kohtuullinen asumistaso olisi vankilan jälkeisen "yhteiskuntaan sopeutumisen edellytys" ja että "ilman tyydyttävää asuntoa ei voida vaatia aktiivisuutta yhteiskunnan normienkaan noudattamisessa" (TK 1973, 8–9). Asuntolatyötä kuvattiin "ajoittain todellista tilanneakrobatiaa" vaativana (TK 1972, 10).

Kollektiivisissa asumisyksiköissä pyrittiin ajalle tunnusomaiseen tapaan rakentamaan yhteisöllisyyttä yhteisökasvatusperiaatteella, jonka tavoitteena oli "asukkaiden vastuullisuuden kasvaminen ja demokraattisten menettelytapojen kehittäminen sekä asukkaiden oman toiminnan aktivoituminen" (TK 1982, 16). Yhdistyksen asuntokotien perustaminen kohtasi voimakasta paikallista vastainta (TK 1982, 16; TK 1983, 18). 1980-luvun puolivälistä lähtien kollektiiviasuminen sai rinnalleen tavoitteen lisätä asiakkaille tarjolla olevien tuki- ja vuokra-

asuntojen määrää yhteistyössä kunnallisten asunto- ja sosiaaliviranomaisten kanssa kun huomattiin, että siirtymät yhdistyksen omista asumispalveluista itsenäiseen asumiseen eivät sujuneet ongelmitta (TK 1984, 17). Tukiasuntojen saannin suhteen aluetoimistot olivat epätasa-arvoisessa asemassa, paras tilanne oli Tampereella (TK 1989, 20), missä yhdistyksellä oli myös kaupungin avustamaa ja kolmen entisen vangin organisoimaa nuorisoklubitoimintaa vuosina 1963–77. Toimintaa pidettiin "etsivänä kriminaalihuoltotyönä", joka siirtyi myöhemmin Tampereen kaupungin nuorisotyön erityismuodoksi (TK 1971, 17; 1977, 22).

Yleisesti voi kuitenkin todeta, ettei rikollisuuteen kohdistuva työ "an sich" ollut asiakaskohtaisen kriminaalihuolto työn fokuksessa vaan "sosiaalinen työ". Esimerkiksi Valvontatyöryhmän mietinnössä (KM 1982: 6) todettiin, että tie rikoksettomuuteen kulkee monivaiheisen *sosiaalustumisprosessin* kautta eikä näin ollen ollut realistista olettaa, että rikoksettomuus olisi saavutettavissa järjestyksessään ensimmäisenä. Myöskään valvonta-asiakkaiden "uusimisriskin" arvioimista ei pidetty realistisena tai edes mielekkäänä (esim. TK 1989, 7). 1980-luvun lopussa yhdistyksen toiminnanjohtaja Harri Montonen kritisoi ammattilehdessä voimakkaasti silloisen ehdonalaisvalvontaa pohtineen työryhmän myönteistä näkemystä arvioinnin mahdollisuuksista:

– – vallitsee suorastaan harvinainen yksimielisyyys, ainakin kriminologien ja yleensä käytännön työtä tekevien keskuudessa, uusimisriskin arvioinnin vaikeudesta lähes mahdottomuudesta. Sitä ei kerta kaikkiaan pystytäkään edes kohtalaisella varmuudella arvioimaan (oikein) – – Eikö merkittävä vaara ole myös uusimisproгноosin mukanaan tuoma yhä vahvempi rikollisen rooliin leimautuminen? – – Työryhmän näkemykset yksinkertaistavat työtä ja heijastavat uskoa kontrollin merkitykseen rikoksien ehkäisemisessä. (Uusi Kriminaalihuolto 1/1989, 37.)

1980-luvulla yhdistyksen henkilöstön sisäisissä valvontaa koskeneissa keskusteluissa pidettiin tärkeänä valvojan tukea valvottavan pyrkimyksille sosiaaliseen ja itsenäistyvään elämään. Keinoina esitettiin kontaktin luomisen tärkeys ja riittävän tiivis vuorovaikutus. Kontaktin luomisen vaiheessa

– – ei työntekijä voi asettaa kovinkaan paljon ehtoja tai rajoja asiakkaalleen. Ensisijaista on luottamuksen luominen ja senlaatuisten työskentelytavan etsiminen, johon asiakas voi tulla mukaan. Vaihe tapahtuu suurella määrällä "asiakkaan ehdoilla". Tässä vaiheessa on tärkeää, että työntekijällä on käytettävissä konkreettisia auttamismahdollisuuksia esim. avustukset ja asuntola- tai työleiripaikka. (UKr 2/1984, 40–42.)

Yhdistyksessä tehtävä työ, eetos ja toimintamuodot osoittivat 1960-luvun lopulta lähtien hiljalleen ammatillistuvan sosiaalityön piirteitä. Vaikka ”kriminaalihuoltotyö” sovelsi yleisiä sosiaalihuollon periaatteita, sitä pidettiin erityisosaaamista vaativana sosiaalityön työskentelytapa, jolla olisi oma erityinen kohderyhmänsä. 1960-luvun lopulta lähtien entiset huoltotyöntekijän, oikeusedustajan, henkilötutkijan ja nuorisonvalvojan nimikkeet alkoivat korvautua sosiaalityöntekijän nimikkeillä sekä asumispalveluissa johtavan valvojan tai valvojan tittelit johtavan asuntolanhoitajan ja asuntolanhoitajan nimikkeillä (esim. TK 1971, 16; TK 1973, 13–17; kts. myös Huhtala 1984, 107).

Sosiaalityön katsottiin olevan keskeinen osa kriminaalihuoltotyötä. Siihen liittyi se huolestuneisuus, joka alkoi näkyä yhdistyksessä 1980-luvun loppupuolella pätevien sosiaalityöntekijöiden saatavuudesta ja yhdistyksen kilpailukykyvyydestä työmarkkinoilla. Syynä edellä mainittuihin pidettiin muun muassa hämmennystä siitä, mitä sosiaalityö yhdistyksessä on ja pelättiin, että kun KHY aletaan mieltää ”avoseuraamusjärjestelmäksi eikä yleistä sosiaaliturvaa täydentäväksi toimijaksi”, sosiaalityöhön koulutettu työvoima alkaa karttaa sitä (esim. TK 1986, 7; TK 1989, 10). Vantaan aluetoimiston johtajana tuolloin työskennellyt Raino Lavikkala totesi alan ammattilehdessä vuonna 1989 ongelmaa kiteyttävästi:

Vailla päteviä sosiaalityöntekijöitä ei ole järkeä puhua vaikuttamisesta, asiantuntijatehtävistä, sosiaaliviranomaisten ja yksityisvalvojen koulutamisesta ja työmenetelmien kehittämisestä (UKr 4/1989, 41).

1990-luvun katkos ja uudelleensuuntaaminen

1990-luku oli merkittävä murroksien ja katkosten vuosikymmen suomalaisessa yhteiskunnassa. Vuosikymmenen alun syvä talouslama, elinkeinorakenteen ja työllisyyden voimakkaat muutokset sekä porvarihallituksen julkisen sektorin leikkauksiin ja niukkojen julkisten resurssien oletukseen perustuva jälkiekspansiivinen finanssipolitiikka antoivat sysäyksensä laajamittaisille hallinnan tapojen muutoksille. Kriminaalihuoltoyhdistyksen pieni organisaatio ei välttynyt talouslaman vaikutuksilta. Niitä esiintyi niin suorasti kuin välillisestikin, ja ne kytkeytyivät kiinteästi muihin yhdistyksessä meneillään olleisiin tendensseihin, kehittämiskohteisiin ja työmuotojen transformaatioon, johtaen edelleen organisatorisiin ja paradigmaattisiin uudelleen suuntaamisiin.

Ensinnäkin laman tuomaan uuteen taloustietoisuuteen ja uuteen julkisjohtamiseen kytkeytyi elimellisesti 1990-luvun puolivälissä KHY:ssä käyttöön otettu ”tulosohjaukseen perustuva johtamis- ja työskentelytapa” (TK 1994, 7–10). Tämä siitä huolimatta, että vain muutamaa vuotta aikaisemmin oli toiminnan ja talouden suunnittelussa todettu olevan vaikeutena ”tulosten ja tuottavuuden arviointi” yhdistyksen edustaessa ”toimialaa, jolle suoritteiden mittareita on vaikea kehittää vertailukelpoisiksi”. (TK 1991, 36). Ammattilehti alkoi 1990-luvun

puolivälistä lähtien vilistä sellaisia käsitteitä kuin "matriisiorganisaatio", "prosessiorganisaatio", "tuloslinjat", "tulosohjausprosessi", "tulosohjaus", "tulosoppi-mus", "strategia", "palvelukyvyyn ja vaikuttavuuden arviointi". Oikeusministeriön Vankeinhoito-osaston kanssa sovitut tulostavoitteet määriteltiin yhdistyksen strategisen toiminta- ja taloussuunnitelman yhteydessä vuodesta 1995 lähtien. (TK 1994; 7–8; 1995, 9–11; 1996, 9–10; 1997, 8–10; 1998)

Toiseksi laajempaa rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn mentaliteetin ja rationaliteettien muutosta ilmensi ja samalla vauhditti KHY:n toiminta-ajatuksen uudistaminen 1990-luvun alkuvuosina. Uudella toiminta-ajatuksella haluttiin korostaa "yhdistyksen asemaa toisaalta vapaudessa tapahtuvien seuraamusten toimeenpanijana mutta myös asiakkaittensa itsenäistä suoriutumista tukevana organisaationa" (TK 1991, 6). Toiminta-ajatus julkaistiin seuraavana vuonna:

Kriminaalihuoltoyhdistyksen tavoitteena on uusintarikollisuuden ja rikollisuutta aiheuttavan ja ylläpitävän syrjäytymisen vähentäminen. Toiminnassaan KHY toteuttaa oikeudenmukaisuutta ja inhimillisyyttä sekä edistää turvallisuutta yhteiskunnassa (TK 1992, 6).

Kolmas, osaltaan taloustilanteeseen kytköksissä ollut muutos, oli perinteisten, jo 1800-luvulta lähtien työmuotona olleiden kollektiivisten asumispalvelujen lakkauttaminen:

Asumispalveluissa on kehityslinjana ympärivuorokautisesti valvottujen asuntoyksikköjen lakkauttaminen, siirtyminen asuntokodeissa yhdenhengen huoneisiin ja tukiasuntojen lisäämiseen. Kun asuntoyksiköissä vuorotyössä ollutta henkilökuntaa on tehtävien sisällön muuttuessa siirretty tukiasuntotyöhön, on samalla ollut tarpeen tarkastella ja kehittää heidän toimenkuviaan. Tähän liittyvät yhdistyksessä laajasti toteutetut rakennemuutokset, joiden avulla saatiin lisätyövoimaan lakisääteisiin tehtäviin. (TK 1991, 23)

Rakennemuutoksilla ja lakisääteisten tehtävien lisätyövoiman tarpeella viitataan neljälänteen keskeiseen murrostekijään eli yhdyskuntapalvelukokeiluun, jonka valmistelu ja henkilöstön koulutus aloitettiin vuoden 1990 aikana. Varsinainen kokeilu aloitettiin vuoden 1991 alusta Turussa, Mikkeliissä, Vaasassa ja Rovaniemellä (TK 1991, 6). Kokeilu toi kriminaalihuoltotyöhön perinteisten sosiaalityön substantiaalistien työmuotojen oheen prosessioikeudellisia elementtejä, mikä toimintakertomuksissa ilmenee tulosjohtamispuheena "käyttöönoton nopeudesta", "toimeenpanon riittävästä yhdenmukaisuudesta" ja "tarkasta ohjeistuksesta" (TK 1991, 13, 20; 1993, 17). Yhdistyksen työntekijöilleen laatimisissa ohjeissa yhdyskuntapalvelun toimeenpanosta, työnkuvan keskiöön nousivat perinteisemmän "kriminaalihuoltotyön" sijaan yhdyskuntapalvelun lainsäädäntöön ja siihen liittyvät hallinnolliset odotukset (kts. myös Hannula 2005,26) Yhdyskuntapalvelu

ei sovittautunut yhdistyksen työskentelyeetokseen mutkattomasti, mitä kuvastaa apulaistoiminnanjohtaja Virpi Hertzbergin aikalaismiagnostinen luonnehdinta:

– Kriminaalihuoltotyön kannalta yksi voimakkaimpia ennakkoluuloja herättänyt kysymys oli, miten yhdistyksen sosiaalityöntekijät haluavat osallistua rangaistuksen toimeenpanotehtävään ja miten he siihen soveltuvat ja sopeutuvat. Tämä liittyy yhdistyksessä hyvin pitkään käytyyn keskusteluun sosiaalityön sisällöstä ja mahdollisuuksista sekä sosiaalityöntekijän valmiudesta käyttää tuen lisäksi myös kontrollia työssään – Ykp sisältää enemmän kontrollia kuin mikään muu kriminaalihuoltotyön muoto ehkä joitakin asumispalveluja lukuun ottamatta – Yhdyskuntapalveluun osallistuvat sosiaalityöntekijät ovat joissakin tapauksissa arastelleet esimerkiksi palvelukertojen kontrollia ja selitelleet asiaa tuomituille anteeksipyyttäväänkin sävyyn – Kontrolli on kuitenkin avointa, jolloin se on helpompi hyväksyä, asiakas kokee työntekijän ponnisteleavan yhdessä häneen kanssaan, jotta hän voisi selviytyä seuraamusvaihtoehdosta – (UKr 3/1991, 22–23)

Kriminaalihuollon asiakkaiden elämässä talouslaman vaikutukset näkyivät nopeammin. Työnsaannin vaikeudet korostuivat entisestään. Helsingissä töttömiä määrä samoin kuin toimeentulotuen varassa elävien määrä oli noussut samalla kun työllään itsensä elättävien määrä putosi parissa vuodessa puoleen (TK 1992, 23). Lamakausi helpotti kuitenkin asiakkaiden asumistilannetta, koska vuokra-asuntoja oli runsaasti saatavilla. Tämä edelleen tuki rakennemuutosta kollektiivisista asumispalveluista tukiasuntojen ja vuokra-asumisen suuntaan. Laman aikaiset muutokset epäilemättä vauhdittivat tiettyjä kehityskulkuja, jotka yhdistyksessä ymmärrettiin kuitenkin olevan ajallisesti pidemmän muutoksen tulosta:

Yhteenvedona suoritetuista kartoituksista voidaan todeta, että ammattitaidottoman, päihdeongelmaisen ja yksinäisen miehen asema työmarkkinoilla on hitaasti heikentynyt jo koko 1980-luvun. (TK 1991, 23)

”Yhdyskunta-” ja ”rikosseuraamustyö” (~1990–)

Yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisen ilmapiirin muutos?

Yhteiskunta- ja kriminaalipoliittinen ilmapiiri alkoi muuttua, jos ei 1990-luvun laman aikana, niin ainakin pian sen jälkeen. Yhteiskuntapolitiikan painopistettä vietiin 1990-luvulla samaan suuntaan kuin Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa edeltävien parin vuosikymmenten aikana (Julkunen 2006). Muutos, jota anglosaksisissa maissa oli toteutettu runsaan parin vuosikymmenen aikana, toteutettiin Suomessa nopeasti ja pieteetillä (Harrikari 2013).

Myös kriminaali- ja kontrollipoliittinen ilmapiiri alkoi osoittaa ankaroitumistaan maassa, jossa kriminaalipolitiikan eliitti oli perinteisesti asettanut sen tavoitteet ja keinot. Rikoslain kokonaisuudistuksen yhteydessä 2000-luvun vaihteessa käsiteltiin esityksiä poistaa rikosvastuun ikäraja (Harrikari 2008). Tunnetut talous- ja politiikkaoppineet nousivat haastamaan eliittiä sekä sen humanina ja rationaalisena pidettyä doktriinia esittäen, että rangaistusten koventamisella voidaan vaikuttaa rikollisuuden tasoon (Viren & Wiberg 1998). Yhdyskuntapalvelua luonnehdittiin julkisessa keskustelussa "Aku Ankka"-seuraamukseksi. Niin ikään eliitissä itsessään alkoi herätä epäilyksiä doktriinia kohtaan ja esiintyi kirjoituksia, joissa oppia rikollisuuden välttämättömyydestä ja hyödyllisyydestä kyseenalaistettiin (Takala 1992). Sellaiset ilmapiirimuutosta indikoivat seikat kuin vankiluku, annetut tuomiot tai julkinen keskustelu eivät yksiselitteisesti tai -suuntaisesti tue väitettä. Keskivankiluku laski 1999 saakka, jonka jälkeen se kasvoi tasaisesti seuraavat lähes 10 vuotta (Rikosseuraamuslaitos 2011).

Hallinnan viitekehyksestä tarkastellen vaikuttaa kuitenkin siltä, että kriminologinen tutkimus tunnistaa heikosti "rikoskontrollia" laajempia hallinnan muutoksia ja polveutumisia. Yksi merkittävimmistä muutoksista on ollut siirtymä rikoskontrollista mitä monimuotoisimpaan ja useat hallinnan kentät lävistämään turvallisuushallintaan, jonka tunnusomaisia piirteitä ovat muun muassa riski- ja turvallisuusanalyysit, jotka päättelyn muotoina ovat haastaneet kustannus-hyöty-analyysit. Samoin minimaalisen intervention eetoksen ovat käytännössä korvanneet varhaisen, nopean ja tuntuva puuttumisen eetos sekä erilaiset nollatoleranssiprojektit. Toiminnan mahdollisuuksien lisäämistä koskevien tavoitteiden oheen on yleisesti tuotu teknistä valvontaa (kameravalvonta, gps-paikannus) ja inkapasitointia (nuorten kotiintuloajat). Tässä suhteessa on Suomessakin noudateltu ylikansallisia trendejä (kts. esim. Garland 2001).

Kohti yhdyskuntaseuraamusinstituutiota

1990-luvun vaihteessa KHY oli saanut yhden lakisääteisen tehtävän lisää yhdyskuntapalveluseuraamuksen myötä, joka sittemmin vakinaistettiin vuoden 1997 alusta (L 1996/1055). Nuorisorangaistus tuli kokeiluun 1997–2004 (L 1996/1058) ja vakinaistettiin vuoden 2005 alusta lähtien (L 2004/1196). Lakisääteisistä, vapaudessa toimeenpantavista rikosoikeudellisista rangaistuksista alettiin nyt entistä säännönmukaisemmin käyttää "avoseuraamusten" sijaan käsitettä "yhdyskuntaseuraamus", joiden täytäntöönpanotehtävistä KHY vastasi. Käsitteellinen muutos vahvistettiin vuoden 1997 alussa voimaan tulleissa lakiuudistuksissa (L 1996/1035; L 1996/1241).

Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano- ja viranomaistehtävän vahvistuminen nosti esiin keskustelua KHY:n asemasta voimakkaan yhteiskunta- ja kriminaalipoliittisen eetoksen omaavana erillisorganisaationa, joka toimii valtio-organin ulkopuolella. Pyrkimyksiä pienen, vain noin 250 työntekijän kokoisen organi-

saation sulauttamiseen vankeinhoitoon oli esiintynyt vuoden 1972 komiteasta lähtien. 1980-luvun lopussa toiminnanjohtaja Montonen esitti näkemyksensä ammattilehdessä asiaa silloin pohtineen Kriminaalihuollon kehittämistoimikunnan mietinnöstä (KM 1988: 46):

– KHY ei näe toimikunnan enemmistön esittämin perustein mitään tarvetta valtiollisen kriminaalihuolto-organisaation perustamiseen. Toimikunnan ainoa ymmärrettävä perustelu on puhtaasti rangaistusten täytäntöönpanoon keskittyvän organisaation aikaansaaminen – nykyiset eivätkä lähivuosina käyttöön tulevat seuraamukset edellytä valtiollista organisaatiota. – Yhdistys ei pidä avoseuraamusten voimakasta rangaistus- ja kontrollipainotteisuutta nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa perusteltuna eikä kriminaalihuoltotyön tuloksellisuutta parantavana, pikemminkin vaarantavana. – (UKr 2/ 1989)

Talouslaman jälkimainingeissa tilanne kuitenkin muuttui ja pienen erillisorganisaation olemassaolon oikeuttaminen oli entistä vaikeampaa mittakaavaedustuista saatavien kustannussäästöjen vuoksi. Kriminaalihuollon kehittämistoimikunnan työ (KM 1988:46) ei silloin johtanut organisatorisiin muutoksiin, vaikka komitea ehdottikin yhdistyksen muuttamista viranomaisorganisaatioksi ja siirtymää jälkihuoltotyöstä selkeämmin kohti rangaistusten toimeenpanotehtäviä (TK 1989, 9–11). Vuoden 1993 Kriminaalihuollon säännöstötyöryhmän (KM 1993:2; TK 1993, 7–8) ja kehittämistoimikunnan työt toivat kuitenkin mukanaan määritelmällisiä, sisällöllisiä ja käytännöllisiä muutoksia KHY:n toimintaan, mutta varsinaisia organisatorisia muutoksia ei tehty.

Toimet yhdistyksen lakkauttamiseksi ja yhdyskuntaseuraamustehtävien siirtämiseksi viranomaisorganisaatiolle aloitettiin vuonna 1999 julkaistun työryhmämietinnön perustalta ja sen työtä jatkoi vuodesta 1999 lähtien selvitystyöryhmä (KM 1999:3; TK 1998, 7–8; TK 2000, 5). KHY lakkautettiin vuonna 2001 ja samalla perustettiin uusi keskushallintoviranomainen, Rikosseuraamusvirasto, jossa sijaitsivat niin yhdyskuntaseuraamuksia hallinnoivan kriminaalihuoltolaitoksen kuin vankeinhoidonkin strategiset yksiköt. KHY:n työtä jatkamaan puolestaan perustettiin Kriminaalihuollon tukisäätiö (TK 2000, 9; TK 2007, 12). Yksi merkittävimmistä valtiollistamiseen vaikuttaneista perusteluista oli 1990-luvulla asteittain uudistettu perusoikeussääntely ja erityisesti vuonna 1999 säädetty perustuslaki (L 1999/731). Kun vuoden 1993 säännöstötyöryhmä vielä arvioi, että yhdistyksen työsuhteisten toimihenkilöiden virkavastuu toteutuu virkarikoslainsäädännön kautta, perusoikeussääntelyn myötä vahvistui käsitys siitä, että merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä, kuten rangaistusten toimeenpano, voidaan antaa vain viranomaiselle (L 1999/731, 124 §).

Oli viimesijainen peruste mikä tahansa, joka tapauksessa 1990-luvun alkuvuosina asetettiin perusta sille merkittävälle hallinnan suunnanmuutokselle, jolla KHY:ssä viimeistään 1960-luvun lopulta lähtien vallinneet ja sosiaalityöhön perustuneet työskentelykulttuurit korvattiin uusilla. Kansainvälisestäkin keskusteluista tunnettu suunnanmuutos ja sidosryhmien vakuuttaminen työn välttämättömyydestä näyttäytyi institutionaalisen säilymisen ehtona (kts. Hannula 2005, 63; myös esim. Mair 2004). Nopeasti 1990-luvun lopulta lähtien toteutetun muutoksen perustana toimivat hieman epäsynkronisesti toteutetut siirtymät johtamisopeissa (tulosjohtaminen, uusi julkisjohtaminen), toiminta-ajatuksessa ("rikoskeskeisyys", syrjäytyminen, turvallisuus), toimintamuodoissa (asumis- ja työllistämispalvelujen lopettaminen ja seuraamusten toimeenpano) ja lainsäädännössä (1996 lainmuutokset). Vain muutaman vuoden välein organisatorista järjestämistä pohtineet elimet kieltämättä herättävät kysymyksen siitä, oliko, ja jos niin missä määrin, kysymys pitkäaikaisemmasta ja määrätietoisesta "käärmeen pyssyyn ajamisesta"?

Yhdyskuntaseuraamustyön eetos, kohde ja työmuodot

KHY uudisti toiminta-ajatuksensa vuonna 1992. Vuoden 1977 toiminta-ajatus asiakkaiden itsenäisen selviytymisen tukemisesta ja toimeentulomahdollisuuksien lisäämisestä vaihtui uusintarikollisuuden ja rikollisuutta aiheuttavan syrjäytymisen ehkäisemiseen ja vähentämiseen. Toiminnassa tavoiteltiin nyt oikeudenmukaisuutta, inhimillisyyttä ja turvallisuuden edistämistä yhteiskunnassa. Laman myötä vanhemmat "kriminaalihuoltotyön" työmuodot häipyivät valikoimasta. 1990-luvun puolivälissä todetaan, ettei yhdistyksellä ole "enää henkilökuntaa, jonka toimenkuva koostuisi kokonaan asumispalvelutehtävistä" (TK 1995, 22) ja seuraavana vuonna kerrotaan, että "omista asuntokodeista on lähes kokonaan luovuttu, ja yksiköt on vuokrattu jonkun yhteistyötahon käyttöön". (1996, 24). Johtavan asuntolanhoitajan ja asuntolanhoitajan nimikkeistä luovuttiin jo vuonna 1991 ja käyttöön otettiin nimeke "vastaava ohjaaja" (TK 1991, 33). Työllistämistehtävät olivat enää toimintakeskusten ammattikoulutushankkeiden varassa.

Toiminta-ajatuksen muutos ja samaan aikaan alkanut yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanotyö lähensi yhdistystä viranomaistahoihin. Loppuvuodesta 1998 valmistui Kriminaalihuoltolaitoksen ja vankeinhoidon yhteinen periaateohjelma. Periaateohjelmassa yhteisiksi päätavoitteiksi nostettiin "yhteiskunnan turvallisuuden edistäminen pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusjärjestelmää" sekä myötävaikuttamalla "uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen". Periaatteiksi nimettiin "tuloellisuus", "yksilöllisyys ja yksilön vastuullisuus", "ammattillisuus", "yhteistyö" ja "hyvä hallinto". Tavoitteisiin pyrittiin "tukemalla ja motivoimalla tuomittua rikoksettomaan elämään", "valvomalla tuomitulle asetettujen rajojen noudattamista" ja "vaikuttamalla muuhun yhteiskuntaan niin, että tavoitteiden mukainen toiminta on mahdollista" (kts. myös TK 1998, 8–11).

Turvallisuuden nostaminen yhdyskuntaseuraamustyön kärkitavoitteeksi on yksi keskeisistä muutostrendeistä, jolla on ollut strategiatasoisien tavoitteenasettelun ohella merkittäviä käytännön vaikutuksia asiakastyöhön. Turvallisuuskurssi vaikuttaa edelleen voimistuvalla, jos tarkastellaan esimerkiksi vastikään perustetun Rikosseuraamuslaitoksen kymmenvuotisstrategiaa 2011–2020 ”Turvallisesti kohti avoimempaa täytöntöönpanoa”; turvallisuus on yksi kolmesta keskeisestä tavoitteesta. Puhe henkilökunnan suojelusta ja keskustelu turvallisuuden lisäämisestä erilaisin turvajärjestelmin lisääntyi 2000-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä. Organisaatiokulttuurin murros on epäilemättä ikäpolvikysymys, jota kuvastavat vuoden 2007 Kontra-lehden artikkelissa kolme työntekijän kokemukset työturvallisuudesta ja sen parantamisesta:

Siihen on laitettava likoon oma persoona, ja asiakas sekä hänen tarpeensa on myös huomioitava. Persoona on hyvin tärkeä ja se, miten asiakkaan kohtaa (vuodesta 1973 työskennellyt)

Meillä on avoimet ovet ja asiakasaika 9–14. Tänä syksynä meille tulee valvontakamerat ja sähköiset lukot. Jos henkilökunta olisi saanut päättää, niin olisikohan tullut vielääkään? Mutta kyllä me ymmärretään, että hallinnolla on tällainen yhtenäistävä käytäntö – parhaiten asiat selviää puhumalla. En osaa pelätä työssäni – (20 v. työskennellyt)

– Ensimmäisesti turvallisuus tarkoittaa sitä, ettei sitä vaaraa ja riskiä ole. Jotenkin tuntuu, ettei turvallisuusasioissa ole panostettu ainakaan riittäväällä nopeudella. Esimerkiksi hälytysjärjestelmistä oli puhetta jo silloin kun aloitin. Niitä ei ole vielääkään. On vähän tragikoomista, että asiakas, jota on pidetty vankilassa eristyksessä, jos hän on ollut aggressiivinen ja vaarallinen, käy täällä ihan ilman mitään. Tässä valossa se riski ja vaara on olemassa (4,5 v. työskennellyt)

On syytä kysyä, missä määrin näytteet ovat edustavia tai konkreettinen esimerkki siitä tavasta, jolla vanhemman ”kriminaalihuoltotyön” paradigman mukainen asiakkaiden asianajotehtävä suhteessa muihin viranomaisiin (sosiaalihoito ja vankeinhoito) ja sosiaalityön tasavertaisen kohtaamisen mentaliteetti ovat häviämässä. Riskiarvoja arvioivat turvallisuuskurssit ja tekninen kehitys ovat kuitenkin epäilemättä alkaneet uudella tavalla ehdollistaa prosesseja, jossa asiakkaita nähdään ja vuorovaikutuskontekstia määritellään. Muun muassa Helsingin aluetoimiston uusia tiloja kuvattiin ammattilehdessä 2010:

Tulija ilmoittaa alaovella nimensä ja asiansa, ja kolmannessa kerroksessa päivystävä tarkistaa, että hänellä on sovittu vastaanottoaika. Tulijan kunto nähdään valvontakameralla. Päivystyksessä asiakasta on aina vastassa kaksi työntekijää. Vielä tässä vaiheessa voidaan varmistaa, että tulija on moitteettomassa kunnossa. Asiakkaan päällysvaatteille ja

muille tavaroille on lukollinen säilytyskaappi. Vastaanotosta asiakasta ei päästetä yksin työntekijän luo, vaan tämä hakee hänet tapaamiseen ja saattaa tapaamisen päätyttyä ulos. Ilmoittautumistiskiä vastapäätä on kaksi huonetta, joissa otetaan vastaan riskialttiit asiakkaat – Tiloissa ei ole mitään turhaa, helposti käteen tarttuvaa (Kontra 1/2010, 10)

Turvallisuuden edistämisen ohella muutkin toiminta-ajatuksen ja periaateohjelman tavoitteet ovat saaneet viimeisen 15 vuoden aikana runsaan määrän konkreettisia sovelluksia, joilla on ollut vaikutuksia asiakastyön itseyttäytymiseen. Käsitys interventoiden tehottomuudesta ja jopa niiden haitallisuudesta kääntyi nopeasti 1990-luvun lopussa uskomukseen rakenteeltaan selkeästi määriteltujen toimintatapojen vaikuttavuudesta uusintarikollisuuteen. Samalla asiakkaan ehdoilla edistyvästä, leimaamista välttävästä ja toimeentulomahdollisuuksia lisäävästä tavoitteenasettelusta siirryttiin kohti viranomais- ja työntekijäjohtoista, kontrolliin uskovaa ja rajoja asettavaa sekä interventoiden voimaan luottavaa asiakastyöskentelyä. Interventiot eivät kuitenkaan olleet enää yömajoja tai tukiasumista, taloudellista avustamista, nuorisoklubeja, työleirejä tai muuta työllistämistoimintaa vaan aivan jotain muuta:

KHY:ssä on 1990-luvun loppupuolelta asti kehitetty eri työryhmissä asiakastyön sisältöjä ja muokattu muista ihmissuhdetyön työvälineistä välineitä nimenomaan rikoksiin syyllistyneiden kanssa tehtävään työhön. Toimintavuoden aikana kehittämistyö koottiin kaikessa asiakastyössä hyödynnettäväksi työkirjaksi – Työkalupakiksi. Yhteisenä viitekehiksenä on ”mikä toimii” (what works) -ajattelu. – Asiakastyön kehittämistä tukevat uudistettavat tietojärjestelmät. KHY:n toimipaikat on liitetty osaksi oikeusministeriön tietoliikenneverkkoa, mikä mahdollistaa jo lähitulevaisuudessa sähköisen tiedonkulun syyttäjä- ja oikeuslaitoksen kanssa. Uusi asiakastietojärjestelmä, TYYNE, tulee sisältämään myös asiakastyön arvioinnin ja ”mikä toimii” -ajattelun mukaisen riskianalyysin tekemisen. –. (TK 2000, 7)

Tietojärjestelmien kehittäminen on ollut yksi merkittävimmistä pitkän ajan työtä mahdollistavista muutoksista. Ensimmäinen maininta ”asiakastyön ATK-ohjelman suunnittelusta” löytyy 1990-luvun vaihteesta (TK 1991, 9) ja vuoden 1999 loppuun mennessä kaikki toimipaikat oli liitetty osaksi OM:n tietoliikenneverkkoa (TK 1999, 6). Asiakasohjelmien kehittäminen on mahdollistanut entistä tehokkaamman toiminnan organisatorisen etäsäätelyn tavalla, joka viittaa *aktuurialisiin* eli entistä tehokkaampaan asiakassegmenttien hallinnointiin ja jatkuvaan reflektointiin tilastotietoon perustuen (Feeley & Simon 1992).

Tietojärjestelmien kehittyminen ja etäsäätelyn mahdollistavien ohjelmavälineiden nivominen kiinteäksi osaksi asiakastyötä ovat merkinneet työskentelytapojen ja ammatillisten skeemojen homogenisoimista tavalla, jossa ”tilanneakrobatialle” on haluttu jättää entistä vähemmän tilaa. Työtä on pyritty standardisoimaan

seuraamusten toimeenpanon "nopeutta, yhdenvertaisuutta ja vakuuttavuutta" koskevien tulostavoitteiden vuoksi. (esim. TK 1998, 9–13) On tuotettu käsi-kirjoja, joissa esiteltäjiä ja normitettuja asiakastyön prosesseja ja menetelmiä asiakastyöntekijöiden odotetaan noudattavan. Ensimmäinen manuaaleista oli ehdonalaishallinnon työssä kehitetty "Työkalupakki" (2000), jota seurasi muutama vuotta myöhemmin nuorisorangaistusten toimeenpanoa varten kirjoitettu "Ohjenuora" (2005). Toimintatavoille on haettu "tieteellistä" oikeutusta ohjelmien ns. "akkreditoinnilla".

Suomessa kuvattu siirtymä tapahtui historiallisesti tarkastellen poikkeuksellisen nopeasti. Sen perustana toimivat 1990-luvun alussa toimeenpannut toiminta-ajatuksen, johtamistapojen, työmuotojen ja lainsäädännön muutokset, mutta viime kädessä muutos toteutettiin organisaatiokulttuurisena heilautuksena vain muutamassa vuodessa: vanhasta paradigmasta, joka usein tiivistyy Robert Martinsonin 1974 ilmestyneen artikkelin otsikkoon 'Nothing works' (Marthinson 1974), siirryttiin iskulauseeseen 'What works'. "Mikä toimii" -paradigmaa voi luonnehtia kriminaalipoliittisena liikehdintänä, joka syntyi Pohjois-Amerikassa rehabilitoivaa ihannetta kannattavien vastatoimena ankaroituvalle kriminaalipolitiikalle. Liikehdintä, positivistisävytteinen tieteenfilosofia ja uskomus meta-analyysillä saadusta tutkimusnäytöstä laajentui Eurooppaan, missä sillä on ollut merkittäviä vaikutuksia rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn näkemyksiin ja toimintatapoihin myös Suomessa (mm. What works 2001).

Liikehdinnän diskurssi toi KHY:n mukanaan niin sanotut riski- ja tarvearviot sekä kognitiivis-behavioristiset toimintaohjelmat, joihin henkilöstöä koulutettiin laajamittaisesti 1990-luvun puolivälistä lähtien (TK 2001, 21–25). "Huonoa ajattelua" (kts. Kendall 2004) eliminoimaan ostettiin Kanadasta lisensoitu Cognitive Skills-ohjelma, jonka lupaukset olivat suuret ja käyttöönottoa varten koulutettiin niin vankeinhoidon kuin kriminaalihuollonkin henkilökuntaa (TK 1999, 7). CS-ryhmätoiminta kuitenkin lakkautettiin kun huomattiin, ettei yhdistyksen asiakas-pohja pääsääntöisesti riitä ryhmämuotoisten ohjelmien vetämiseen. Yhdistyksen sisällä uusien vaikutteiden nopea ilmaantuminen ja huokoinen vakiintuminen kiteytyi jännitteeseen standardisoituihin toimintaohjelmiin nojautuvan "Mikä toimii" -opin ja vanhempaan työskentelymentaaliteettiin perustuneen "sosiaalityön" väliseen välillä, jota toiminnanjohtaja Montosen toteamus ammattilehden haastattelussa vuonna 1996 kuvastaa:

Työskentelyohjelmat ovat asiakastyölle hyvä mauste. On syytä muistaa, että niin kriminaalihuollon kuin vankiloidenkin asiakas on yksittäinen ihminen. Ihmisen kunnioitukseen kuuluu myös hänen oikeutensa määrätä itsestään. Rangaistuksen sisältävä vapauden menetys tai rajoitus on raju poikkeus tähän periaatteeseen. Kun siihen liitetään ohjelmoitua vaikuttamistyötä, on aina lähellä toiminta, jota voi kutsua manipuloinniksi. Ohjelmillakin on varjopuolensa – – (UKr 4/1996, 3)

Työnantajan järjestämän uusia oppeja käsittelevän sisäisen koulutuksen lisäksi työn professionaalinen perusta on ollut murroksessa. "Kriminaalihuoltotyötä" ajateltiin sosiaalityön erityismuotona, jota tekivät koulutetut sosiaalityöntekijät ja vielä 2000-luvun vaiheessa KHL:n työntekijänimikkeet koostuivat sosiaalityöntekijöistä, ohjaajista ja erityisohjaajista (TK 2001, 23). Tilanne alkoi kuitenkin muuttua, jo 1990-luvun loppupuolella, jolloin yhdistyksen tarjoama palkkaus alkoi jäädä jälkeen kunnallisen sosiaalityön palkkauksesta ja kelpoisuudesta sosiaalityöntekijän tehtäviin säädettiin lainsäädännöllä (L 2005/272).

Tilanteeseen ei reagoitu henkilöstön palkkausta parantamalla ja sosiaalityön maisterikoulutuksen saaneiden rekrytoinnilla vaan madaltamalla pätevyysvaatimuksia. Sosiaalityön maisteritutkinnon vaativia sosiaalityöntekijän nimikkeitä alettiin 2000-luvulla korvata "kriminaalihuoltotyöntekijöillä", johon vaadittiin ammattikorkeakoulutasoinen tutkinto. Syksyllä 2002 käynnistettiin ammattikorkeakoulutasoinen rikosseuraamusalan koulutusohjelma, jonka tarkoitus oli tuottaa ammattilaisia laajasti niin yhdyskunta- kuin laitosseuraamustenkin suunnittelu-, arviointi- ja toimeenpanotehtäviin. Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon lähentymisen odotettiin tuovan työntekijävaihtoa niiden välille.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Olemme käsitelleet artikkelissamme rikollisuutta koskevan sosiaalisen työn muutosta 1960-luvulta nykypäivään. Lähestyimme muutosta hallintateoreettisesta näkökulmasta, kiinnittäen huomiota ajassa muuttuviin tapoihin nähdä todellisuutta, käsitteellistää sitä eri sanastoilla, muotoilla työn kohdetta sekä pyrkimyksiin luottaa erilaisiin mekanismeihin ja käyttää tekniikoita.

Suomalaisessa rikollisuutta koskevassa sosiaalisessa työssä voidaan erottaa 1960-luvun lopulta lähtien ainakin kaksi, jopa kolme historiallisesti kerroksellista hallinnan strategiaa, "dispositiivia". Taulukossa 1 kuvataan tätä muutosta yhteiskunnallisen kehyksen, työn eetoksen, työmuotojen, sosiaalisten suhteiden ja positioiden sekä työn kohteen kautta (kts. Taulukko 1.). Ensimmäinen, jota kutsumme "kriminaalihuoltotyöksi", kytkeytyy 1960-luvulla käynnistettyihin hyvinvointivaltion rakentamisen prosesseihin, joissa työn tavoitteet ymmärrettiin kiinteänä osana yleisiä yhteiskuntapoliittisia päämääriä ja jonka keskeisinä periaatteina olivat muun muassa normaalisuuden edistäminen ja leimaamisen välttäminen. KHY:n työ paikantui sosiaalityön erityismuodoksi, jonka työn kohteesta puhuttiin "asiakkaina" sosiaalihuollon yleistä palveluperiaatteen mukailten. Työmuotoina käytettiin kollektiiviasumista organisoivia yömajoja ja asuntoloita, toimeentulon saamiseen tähtäävää työnvälitystä ja työleirejä sekä ohjausta, neuvontaa ja taloudellista avustamista. Asiakassuhteen rakentamisessa pyrittiin välttämään kontrollia ja pakkoa, joiden nähtiin heikentävän vuorovaikutusta.

Taulukko 1. Rikollisuuteen kohdistuvan sosiaalisen työn muutoksia 1960-luvulta nykypäivään.

	Yhteiskunnallinen kehys	Työn eetos	Työmuodot	Sosiaaliset suhteet ja positiot	Työn kohde
~ 1965- KRIMINAALI- HUOLTOTYÖ	Hyvinvointivaltion rakentumisen aika	Uusintarikollisuuteen ei pysyvä huomattavasti vaikuttamaan, uusintariskiä ei voida arvioida	Asiakaskohtainen "sosiaalinen työ"	Yksityisoikeudellisesta julkisoikeudelliseksi toimijaksi	Sosiaalisesti vaurioitunut ihminen
	Elinkeinorakenteen muutos - kaupungistuminen	Tie rikoksettomuuteen kulkee monivaiheisen sosiaaliturvaproessin kautta	Sosiaalipalveluiden välittäminen: - työhön sijoittaminen - työleirit - asumispalvelut - taloudellinen avustustoiminta - ohjaus- ja neuvontapalvelut	Sosiaalipalveluiden erityisorganisaatio	Asiakas
	Keskeisiä periaatteita: ennaltaehkäisy, normaalisuuden edistäminen ja leimaamisen välttäminen	Asiakaskaiden itsenäisen selviytymisen tukeminen, ei kontrollointia		Työntekijä: johtava sosiaalityöntekijä, asuntolanhoitaja, asuntolatyöntekijä	
~ 1990- YHDYSKUNTA- SEURAAMUS- TYÖ	Poikkeava käyttäytyminen yhteiskunnalle välttämättömyyksiä, jopa hyödyllisiä				
	Syvä talouslama	Uusintarikollisuutta ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymisen vähentäminen	Asiakaskohtainen "sosiaalinen työ"	Ristiriita julkisoikeudellisesta toimijasta viranomaiseksi	Syrjäytyneisyys, rikoskäyttäytyminen ja uusimisriskin vähentäminen
	Elinkeinorakenteen ja työllisyyden muutokset	Yhteiskunnan turvallisuuden edistäminen	Sosiaalipalveluiden välittäminen: - asumis- ja työllistämispalvelut - ohjaus- ja neuvontapalvelut	Sosiaalipalveluiden erityisorganisaatio vs. toimeenpanoorganisaatio	
~ 2000- RIKOS- SEURAAMUS- TYÖ	Julkisen sektorin leikkaaminen		Yhdyskunta-seuraamusten toimeenpano	Sosiaalityöntekijä – syrjäytynyt, seuraamuksen toimeenpanija – yhdyskuntaseuraamusta suorittava asiakas	Yhdyskuntaseuraamusta suorittava asiakas
	Rangaistuksia koventamalla voidaan vaikuttaa rikollisuuden tasoon		Kognitiivis-behavioristiset toimintaohjelmat	Työntekijä: apulaisjohtaja, sosiaalityöntekijä, ohjaaja	
~ 2000- RIKOS- SEURAAMUS- TYÖ	Rangaistuksia koventamalla voidaan vaikuttaa rikollisuuden tasoon	Turvallisuus, nopeus, oikeudenmukaisuus, tuloksellisuus, vakuuttavuus	Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano	Viranomaisorganisaatio	Rikoskäyttäytyminen ja uusimisriskin vähentäminen
	Rikoskontrollista turvallisuuden hallintaan	Tuomitun tukeminen ja motivoiminen rikoksettomaan elämään valvomalla asetettujen rajojen noudattamista	Riski- ja tarvearviot	seuraamuksen toimeenpanija – yhdyskuntaseuraamusasiakas, riskiarvioija - riskiarvioitava	Yhdyskuntaseuraamusasiakas
	Varhainen ja nopea puuttuminen		Kognitiivis-behavioristiset toimintaohjelmat	Työntekijä: kriminaalihuoltotyöntekijästä rikosseuraamustyöntekijäksi	

1990-luvulla KHY kohtasi muutoksia, joiden ehdollistamina työ ja sen organisointi ovat kokeneet laajamittaisen transformaation 2000-luvulla. 1990-luvulla asteittain toteutettuja muutoksia olivat 1) uusien julkisjohtamisoppien käyttöönotto, 2) toiminta-ajatuksen muutos, jossa korostettiin yhteiskunnan turvallisuuden edistämistä ja syrjäytymisen ehkäisyä. Lisäksi kriminaalihuollon siirtymää yhdyskuntaseuraamuksia toimeenpanevaksi viranomaisorganisaatioksi edisti 3) yhdyskuntapalvelukokeilu ja samaan ajankohtaan ajoittunut 1990-luvun talouslama, jonka myötä 4) perinteisemmät, yhdyskuntaseuraamuksilta työaikaa vieneet ja kalliina pidetyt työmuodot, kuten asumispalvelut ja työllistämistoiminta jokseenkin täydellisesti lakkautettiin.

1990-luvun alun ja puolivälin muutokset olivat vain välivaihe muutoksessa, jota kriminaalipolitiikan kentällä ilmeisen määrätietoisesti tavoiteltiin 1980-luvun lopun komiteoista lähtien. "Kriminaalihuollon" paradigmat organisaatiokulttuurissaan ja työetoksessaan kantanut KHY lakkautettiin vuonna 2001 ja sen työtä "yhdyskuntaseuraamusten" osalta jatkamaan perustettiin viranomaisorganisaatio eli Kriminaalihuoltolaitos operatiivisine yksiköineen. Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanossa alettiin nyt korostaa turvallisuutta, nopeutta ja oikeudenmukaisuutta. Opillisia malleja, sanastoja, tekniikoita ja käsitteellistämisen tapoja haettiin anglosaksisista liikehdinnöistä, jotka lupailivat merkittävää uusintarikollisuuden vähenemistä. Yksilökeskeiset riski- ja tarvearviot sekä rikokset "an sich" ja niistä puhuminen nostettiin asiakastyön keskiöön.

Tästä näkökulmasta aineistomme ja tutkimustuloksemme tukevat aikaisempaa keskustelua suomalaisessa ja laajemminkin länsimaisissa yhteiskunnissa kasvaneesta huolen ja pelon ilmapiiristä (esim. Garland 2001; Young 2005; Furedi 2006; Suomessa Harrikari 2008; 2013; Koskela 2009), joka on johtanut yhä enenevässä määrin ajatukseen siitä, että erilaiset turvallisuusriskit tulee mahdollisimman pitkälle voida arvioida ja eliminoida. Kun 1960-luvulta eteenpäin kriminaalihuoltotyössä vallitsi yksimielisyys siitä, että uusimisriskiä ei voi eikä ole mielekästä arvioida, vaikuttaa se aineistomme valossa tämän päivän työn lähtökohdalta.

Tätä tekstiä viimeisteltäessä elokuussa 2013 tiedämme kuitenkin, että KHY:n lakkauttaminen ja KHL:n perustaminen operatiivisine yksiköineen oli vain välivaihe, jossa KHY:n, sen työtapojen ja työskentelymentaliteetin omaleimaisuus kokivat lopullisesti transformaationsa. Nykyisyyden historiaa tarkastellen voidaan edelleen kysyä, oliko valtiollistamisen jälkeinen 10 vuottakin ehkä vain välivaihe ja elämmekö mahdollisesti jo toista laajan murroksen ajanjaksoa, jossa "yhdyskuntaseuraamukset" ovat muuntumassa osaksi "rikosseuraamuksia", ja viimeisimmätkin rippeet yhdistyksenaikaisesta organisaatiokulttuurista häviämässä sitä myöten kun valtiollistamisen jälkeiset operatiiviset yksiköt hajotettiin ja yhdistyksen aikaiset työntekijät korvautuvat uuden ikäpolven ammattilaisilla.

Lähdeaineisto

Ammattilehdet

Kontra. Rikosseuraamusalan henkilöstölehti, 2001–2013.

Uusi Kriminaalihuolto (UKr), 1984–2000

Komiteamietinnöt ja työryhmämietinnöt

KM 1966: A 2. Nuorisorikollisuustoimikunnan mietintö. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

KM 1970: A 9. Nuorisorikoskomitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1971: A 25. Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I. Yleiset periaatteet. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1972: A 1. Kriminaalihuoltokomitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1976: 72. Rikosoikeuskomitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

KM 1982: 6. Valvontatyöryhmän mietintö. Helsinki: OM.

KM 1988: 46. Kriminaalihuollon kehittämistoimikunnan mietintö. Helsinki: OM.

KM 1993: 2. Kriminaalihuoltotyön säännöstyöryhmän mietintö. Helsinki: OM.

KM 1999: 3. Yhdyskuntaseuraamusten toimeenpano ja kriminaalihuoltoyhdistyksen tehtävät. Helsinki: OM

Valtiopäiväasiakirjat

TA 16/1969 vp. Leinonen, Armas: Nuorisovalvontatoimiston perustaminen Ouluun. Valtiopäivät 1969. Liitteet I–XII. A. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

TA 80/1970 vp. Mäkelä, Uljas ym.: Määrärahasta Kriminaalihuolto ry:lle nuorten rikoksentekijäin huoltoa ja ehdonalaisten valvontaa varten. Valtiopäivät 1970. Liitteet I–V. A. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Kriminaalihuollon asiakirjat

Ehdonalaisvalvontaopas 1970.

Kriminaalihuolto ry:n toimintakertomukset 1971–1974.

Kriminaalihuoltoyhdistyksen toimintakertomukset 1975–2000.

Kriminaalihuoltolaitoksen toimintakertomukset 2001–2005.

Rikosseuraamuslaitoksen toimintakertomukset 2006–2013.

Lait ja asetukset aikajärjestyksessä

L 1889/39. Suomen suuriruhtinaanmaan rikoslaki.

A 1931/275. Asetus ehdonlaiseen vapautuvan vangin valvonnasta.

L 1936/52. Lastensuojelulaki.

L 1940/262. Laki nuorista rikoksentekijöistä.

A 1942/1000. Asetus nuorista rikoksentekijöistä.

L 1996/1035. Laki kriminaalihuollon järjestämisestä ja rahoituksesta.

L 1996/1055. Laki yhdyskuntapalvelusta.

L 1996/1058. Laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta.

L 1996/1241. Asetus Kriminaalihuoltoyhdistyksestä.

L 1999/731. Suomen perustuslaki

L 2004/1196. Laki nuorisorangaistuksesta.

L 2005/272. Laki sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista.

Kirjallisuus

- Dean, Mitchell 1999: Governmentality. Power and Rule in Modern Society. London: Sage.
- Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul 1983: Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics. Chicago: The University of Chicago Press.
- Feeley, Malcolm & Simon, Jonathan 1992: The New Penology. Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications. *Criminology* 39, 449–474.
- Foucault, Michel 1972: The Archaeology of Knowledge. Lontoo: Routledge.
- Foucault, Michel 1980: Power and Strategies. Teoksessa Colin Gordon (ed.) *Power/Knowledge. Selected Interviews and other Writings 1972–1977*. New York: Pantheon Books, 134–145.
- Foucault, Michel 2000: Governmentality. Teoksessa James D. Faubion (ed.) *Power*. New York: The New Press, 201–222.
- Furedi, Frank 2006: Culture of Fear Revisited. 2nd edition. London: Continuum.
- Garland, David 2001: The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. Oxford: Oxford University Press.
- Hannula, Päivi 2005: Sosiaalityön paikka kriminaalihuoltotyössä – näkökulmia ammatilliseen kriminaalihuoltotyöhön. Lisensiaatintutkimus. Kuntouttava sosiaalityö, Tampereen yliopisto.
- Harrikari, Timo 2004: Alaikäisyys ja rikollisuuden muuttuvat tulkinnat suomalaisessa lainsäätämiskäytännössä. *Julkaisuja* 48. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Harrikari, Timo 2008: Riskillä merkityt. *Julkaisuja* 87. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Harrikari, Timo 2013: Securitising childhood. *Childhood and Youth in Finnish Crime Prevention Programs*. *Youth Justice* 13 (1), 57–72.
- Huhtala, Johanna 1984: Kriminaalihuoltotyön vaiheita. Helsinki: OM/VAHO.
- Julkunen, Raija 2006: Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Kantola, Anu 2002: Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Kendall, Kathleen 2004: Dangerous thinking: a critical history of correctional cognitive behaviouralism. Teoksessa George Mair (ed.) *What Matters in Probation*. Collompton, Devon: Willan, 53–89.
- Koskela, Hille 2009: Pelkokierre – Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Kusch, Martin 1993: Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Ojakangas, Mika 1997: Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Palonen, Kari 2006: The Struggle with Time. A Conceptual History of »Politics» as an Activity. Münster: Lit Verlag.
- Mair, George 2004: The origins of What Works in England and Wales: a house built on sand? Teoksessa George Mair (ed.) *What Matters in Probation*. Collompton, Devon: Willan, 12–33.
- Marthinson, Robert 1974: What works? Questions and Answers about Prison Reform. *The Public Interest* 35, 22–54.
- Miller, Henry & Rose, Nikolas 2008: Governing the Present. Cambridge: Polity Press.
- Rose, Nikolas 1999: Powers of Freedom. Reframing Political Thought. Cambridge: Cambridge University Press.
- Takala, Jukka-Pekka 1992: Rikollisuuden höydyllisyys ja välttämättömyys. Oudon puhettavan juurilla. *Sosiologia* 29 (2), 73–88.

Virén, Matti & Wiberg, Matti 1998: Kallis rikollisuus. Järkevät vastatoimet rikollisuudelle.
Helsinki: Edita.

What works 2001. Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa.

Young, Jock 2005: The Vertigo of Late Modernity. London: Sage.

SOSIAALITYÖ JA PENOLOGIA

Sosiaalityö rangaistusteoreettisessa ajattelussa

Mari Suonio

Johdanto

Sosiaalityö on sosiaalista toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan yksilön ja hänen ympäristönsä väliseen vuorovaikutukseen sekä sen haasteisiin ja ongelmakohtiin. Sosiaalityö tieteenalana ja teoreettisesti tarkasteltuna pyrkii muun muassa teoretisoimaan ja käsitteellistämään niitä ilmiöitä, joita sosiaalityön tekemiseen liittyy. Sosiaalityötä voidaan lähestyä esimerkiksi sosiaalityössä tarvittavan tiedon, toimintatapojen ja ammatillisen toiminnan kautta (Raunio 2004). Tässä artikkelissa tarkastelen sosiaalityötä ja sen tietoperustaa inhimillisen toiminnan teorian ja tapauskohtaisuuden näkökulmista rikosseuraamusalan penologisen ajattelun viitekehyksessä.

Artikkelissa sosiaalityö jäsennetään inhimillisen hyvinvoinnin kautta ja kysytään a) mitä yhtymäkohtia sosiaalityön ja rangaistusteoreettisen ajattelun välillä on, b) millaisia tulokulmia sosiaalityöllä on rangaistusteoreettiseen ajatteluun ja c) millaisia toimintaedellytyksiä sosiaalityöllä on rikosseuraamusalalla tietyn ajateltavan / paradigman / ideologian vallitessa. Artikkelissa pohditaan kriittisesti, kuinka inhimillisen hyvinvoinnin näkökulma ilmenee tutkimuskysymysten kautta.

Rangaistusteoreettisesti tarkastelussa ovat uudeksi penologiaksi kutsuttu suuntaus, jossa keskiössä on erityisesti riskien tarkastelu, desistanssi-paradigma, joka korostaa asiakkaan muutosprosessia sekä kommunikatiivinen rangaistus-teoria, jossa fokus kiinnitetään rangaistuksen kommunikatiiviseen luonteeseen rikoksentehtäjän ja hänen yhteisönsä välillä. Artikkeliksi on luonteeltaan katsaus ja oletuksena on, että sosiaalityöstä ja penologiasta löytyy yhtymäkohtia, vaikka tulokulmat ovat erilaiset.

Teoreettisena viitekehyksenä artikkelissa on inhimillisen toiminnan teoria, ja sosiaalityö nähdään artikkelissa ihmisen hyvinvointiin tähtäävänä työnä (Niemelä 2004; 2008; 2009). Niemelä (2009, 214) jaottelee inhimillisen toiminnan tasoiksi olemisen, tekemisen ja omistamisen. Hyvinvoinnin näkökulmasta nämä tasot todellistuvat eri ulottuvuuksilla, joilla hyvinvointi nähdään resurssina (well-being), osallisuutena (well-doing) ja tarpeen tyydyttämisenä (well-being) (emt. 218). Voi jopa sanoa, että näihin hyvinvoinnin osatekijöihin perustuu sosiaalityön traditionaalinen tehtävä: perusturvan ja inhimillisen elämän takaaminen, osal-

lisuuden edistäminen ja riittävien sosiaalisten resurssien käyttöön ottamisen mahdollistaminen. Keskeistä tässä on hyvinvointietiiikka eli kysymys siitä, kuinka (hyvinvointi)eettisen päättelyn kautta sosiaalityössä tehdään yksilöä, asiakasta, koskevia päätöksiä niin, että sosiaalityö on tekemisen tasolla eettisesti kestävä. (Niemelä 2011.)

Penologia voidaan määritellä rangaistuksen ja rankaisemisen teorioiden kokonaisuudeksi, joka tarkastelee rankaisun filosofista ja käytännöllistä perustaa. Se pyrkii jäsentämään rikosoikeudellisen rankaisemisen tehtävää ja tarkoitusta suhteessa siihen, mitä rankaisemisella tavoitellaan (Garland & Young 1983; Laine 2011). Se ei pyri selittämään pelkästään rankaisua tai rangaistavuutta itsessään, vaan myös sitä kokonaisvaltaista inhimillisen elämän tukea, jota rikoksentekijä tarvitsee rangaistuksen aikana. Sanakirjamääritelmän (The Sage Dictionary of Criminology, 206–207) mukaan penologia on sekä praktinen että tieteellinen käsite, jonka pyrkimyksenä on tarkastella rangaistusten sisältöjä, tarkoitusta ja toimeenpanoon liittyviä toimintoja. Perinteisesti penologian tarkoituksena on ollut esimerkiksi vankilaolojen rationalisointi ja siihen on liitetty reformiajatus. Penologialla on pyritty tuomaan esiin ja sitä kautta muuttamaan sekä rangaistavuuteen liittyvää ideologiaa että itse toimintaa, eli kyseessä on oppi rangaistuksesta.

Inhimillisen toiminnan teoria ja tapauskohtaisuus sosiaalityötä jäsentämässä

Sosiaalityö pyrkii osaltaan toteuttamaan tehtävää, jolla varmistetaan kansalaisten inhimillistä hyvinvointia. Tässä työssä sosiaalityöntekijä käyttää välineenä tiedollista, taidollista ja ammattietiiikkaan perustuvaa osaamista (Niemelä 2011, 13). Konteksti, jossa sosiaalityötä toteutetaan ja päämäärä, jonka vuoksi sosiaalityö on kyseessä olevassa kontekstissa olemassa, määrittelevät osaltaan sitä konkreettista toimintaa, jolla sosiaalityö toteuttaa tehtävänsä. Asiakastason työnä sosiaalityö sisältää hyvinvointieettisiä näkökulmia. Näin ollen sosiaalityön toteuttamisessa ei voida sivuuttaa eettisiä lähtökohtia (kts. esim. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005; Standards in Social Work Practice Meeting Human Rights 2010; Niemelä 2011). Sosiaalityön on oltava inhimillisesti tarkasteltuna eettisesti kestävä toimintaa, joka nojaa tasa- ja ihmisarvoon ja jossa ei voi olla esimerkiksi syrjäyttäviä käytäntöjä.

Kun tarkastellaan sosiaalityötä osana rikosseuraamusalaa, sitä kannattaa lähestyä aikuissosiaalityön käsitteen kautta (kts. esim. Juhila 2008a, 30–31). Aikuissosiaalityö on täysi-ikäisten asiakkaiden elämänkulkua vaikeuttavien tekijöiden tasapainottavaa ja poistavaa työtä (Väisänen & Hämäläinen 2008). Siinä on vahvana kuntouttavan työn orientaatio, vaikkakin erityisesti kunnan palvelujärjestelmään kytkeytyvänä siinä on läsnä aktivoinnin ja vastikkeellisuus-

den elementtejä. Aikuissosiaalityötä voi kuvata ongelmanratkaisuprosessiksi poikkeuksellisissa elämäntilanteissa (Raunio 2004), ja sillä on inhimilliseen hyvinvointiin tähtäävä pyrkimys. Vaikka aikuissosiaalityötä ei voida nähdä siinänsä sosiaalityön orientaatioksi, sillä on omat piirteensä verrattuna esimerkiksi lastensuojelutyöhön.

Aikuissosiaalityön ohella keskeisenä käsitteenä nostan tapauskohtaisuuden. Sosiaalityö tapauskohtaisena työnä jäsentää työn kohteen yksilön ja yhteiskunnan väliseen tilaan, toimintaan ja "olemiseen". Tapauskohtaisessa työssä taustalla on holistinen ihmiskäsitys ja vaikuttimena on nähtävissä myös sosiaalinen konstruktionismi eli kielen ja diskurssien merkitys sosiaalisen todellisuuden tuottajana (esim. Parton & O'Byrne 2000). Työn fokus on tilanteessa luoduissa merkityksissä siitä, kuinka asiakas konstruoi omaa elämäänsä, ja esimerkiksi kohtaamistilanne muotoutuu aidossa dialogissa auttajan ja autettavan välillä (esim. Mönkkönen 2007). Tapauskohtaisuuden kautta jäsennettynä on tarkoituksenmukaista nähdä sosiaalityön kohde erityisesti vuorovaikutuksessa asiakkaan ja hänen ympäristönsä välillä (Niemelä 2012). Juhila (2006, 243–245) kuvaa sosiaalityön asiantuntijuuden rakentuvan tilanteittain, jossa myös tietoa ja ymmärrystä asiakkaan tilanteesta tulkitaan uudelleen. Rostila (2001) taas kuvaa sosiaalityön tavoitelähtöisyyttä ongelmanratkaisuprosessin kautta. Kaikki edellä mainitut näkökulmat puoltavat osaltaan sosiaalityön tapauskohtaisuutta tietyllä tavalla sosiaalityön kohteen ainutlaatuisuutta omana tapauksenaan.

Niemelä (2009, 209–210) näkee sosiaalityön ennen kaikkea hyvinvointityönä. Hyvinvointi sosiaalityötä kehystävänä näkökulmana on vahvistunut, vaikkakin sosiaalityö ilmenee ja todellistuu erityisesti marginaaleissa tai pahoinvoinnin poistamisen kautta (esim. Juhila 2006). Toiminnallisuus on lähtökohta ja toiminnan päämäärät inhimillisen toiminnan eri tasoilla nähdään hyvinvoinnin muotoina. Sosiaalityön tieto keskittyy näihin eri näkökulmista. Inhimillinen toiminta, sen päämäärät sekä hyvinvointi ja sen vajeet ovat toisaalta sosiaalityön tietoa ja tehtävää, toisaalta sen tavoitetta ja päämäärää. (Niemelä 2008; 2009.) Sosiaalityön tulee myös toimia eri tasoilla. Kohteina ovat hyvinvoinnin vajeet, jotka todentuvat toiminnan eri ulottuvuuksilla. Ympäristöllä, yhteisöllä ja yhteiskunnalla on suuri merkitys toiminnan kannalta.

Pauli Niemelä (2004; 2008; 2009) lähestyy inhimillisen toiminnan teoriaa kolmen käsitteen kautta. Hän näkee hyvinvoinnin osatekijöinä hyvin olemisen eli hyvinvoinnin, hyvin tekemisen sekä omistamisen, pääoman. Nämä tekijät ilmenevät hyvin- tai pahoinvointina aineellisella, sosiaalisella ja henkisellä ulottuvuudella. Perustavin taso sosiaalisen näkökulmasta on olemisen eli jokapäiväisen elämän tarpeiden tyydyttämisen taso. Tämä liittyy toimeentulon ja esimerkiksi asumisen järjestämisen lisäksi muun muassa yhdessä olemisen ja niin sanottuun liitynnän tarpeeseen. Tekemisen taso taas liittyy itsensä toteuttamiseen ja itsensä tarpeelliseksi, tärkeäksi kokemiseen. Tällä ulottuvuudella hyvinvointi nähdään

ennen kaikkea osallisuutena. Hyvinvointi resurssina, omistamisena ja pääomana sisältävät jokapäiväiset resurssit mutta myös esimerkiksi sosiaalisen toimintakyvyn aspektin. Yksilö nähdään ennen kaikkea toimijana ja teorian taustalla onkin toimintateoria.

Hyvinvointi on kytköksissä päämääriin ja tavoitteisiin (esim. Laitinen 2008, 40–46). Kun sosiaalityöllä täytetään perustarpeita ja sitä kautta pyritään lisäämään hyvinvointia (esimerkiksi toimeentulo, asuminen), voidaan kysyä, millaista ja millaisista sosiaalityön orientaatioista käsin hyvinvointia edistävää työtä tulee tehdä, jotta sen voidaan nähdä olevan kytköksissä ihmisen omiin päämääriin ja tavoitteisiin. Erityisesti sosiaalisen näkökulman kannalta sosiaalityön toteuttaminen on kompleksista. Toisaalta kyse on sosiaalisista merkityksistä ja määrittelyistä (mitä on luonteeltaan hyvä ja merkityksellinen elämä) ja toisaalta siitä, millaisen painoarvon asiakkaan elämässä erilaiset hyvinvoinnin vajeet (esimerkiksi puutteelliset asuinolot) saavat. Näin ajateltuna sosiaalityön päämääränä hyvinvointi, joka todentuu resurssien, osallisuuden ja tarpeiden tyydyttämisen kautta (Niemelä 2009, 218), on aina sidoksissa ihmisen omiin päämääriin ja määrittelyihin hyvästä ja merkityksellisestä elämästä.

Sosiaalityön jäsentyy Niemelän tarkastelujen kautta hyvinvointia edistäväksi, tapauskohtaisesti arvioitavaksi ammatilliseksi toiminnaksi, joka todellisuus inhimillisen toiminnan eri ulottuvuuksilla. Keskeistä sosiaalityössä on suhteissa toimiminen, koska sosiaalityön kohdeilmiöt rakentuvat suhdekeskeisesti: asiakkaan ja hänen ympäristönsä ja yhteisönsä välillä, asiakkaan ja yhteiskunnan välillä sekä sosiaalityön vaikuttamistehtävässä sosiaalityön päämäärien, esimerkiksi heikoimmassa asemassa olevien yhteiskunnallisen aseman parantaminen, ja yhteiskunnallisen tilan välillä.

Penologia – mihin rankaisulla pyritään

Uusi penologia kontrollina ja hallintana

Rankaiseminen on kontrollia, joka tähtää myös yhteiskuntaan integroitumiseen. Laine (2011, 18–19) kuvaa ”penologista heiluria” joka liikkuu yleis- ja erityisprevention sekä teko- ja tekijäkeskeisyyden välillä. Feeley ja Simon (1992) näkevät ns. uuden penologian sisältävän kolme keskeistä muutosta: keskustelun rikoksenuusimisen ja ”riskikäyttäytymisen” todennäköisyyksistä ja riskeistä, tavoitteen siirtymän kohti hallintaa sekä uusien tekniikoiden, esimerkiksi valvontarangaistuksen sähköinen valvontajärjestelmä, kehittämisen. Keskeistä on siis, tähdätäänkö rankaisemisella, eli rikosseuraamuksilla, päämäärään, rikoksettomaan elämään, yhteiskuntaan integroitumiseen, sinänsä vai siihen, kuinka hyvin rangaistusjärjestelmä toimii hallinnan ja kontrollin välineenä (kts. Laine 2011). Yhtenä rangaistusteoreettisena jäsentäjänä on uuden penologian

ohella kontrollin kulttuuri, joka voi ilmetä esimerkiksi yhdyskuntaseuraamuk-
sissa lisääntyneenä monitorointina, raportointina ja liikkumisen rajoittamisena
(Blomberg & Bales & Waid 2008). Kontrollin elementit rangaistuksissa ovat
representaatioita siitä penologisesta ajattelusta, jonka kautta rangaistusten
sisältöjä jäsennetään. Tästä syystä on tarpeen tarkastella rangaistusta eri ta-
voim jäsentävien rangaistusteorioiden sisältöjä, sitä mitä ne selittävät ja mihin
ne tähtäävät.

On esitetty, että uusi penologia ei ole rankaisemista eikä kuntoutusta, vaan
identifioimista ja hallintaa (Feeley & Simon 1992, 455). Tämä liittyy laajemminkin
uusliberalistiseen ”käänteeseen” auttamistyössä, joka ilmenee myös laajemmin
aikuissosiaalityössä (kts. esim. Juhila 2008b). Kun rikollisuuden syitä tarkas-
tellaan riskitekijöinä, tämä jäsentynyt, teoreettinen tieto on osaltaan perustana
rikosseuraamusalan työssä käytettäville metodeille ja työorientaatioille (Farring-
ton 1995, 559–563; Kivivuori 2008, 366–370). Kuitenkin tällöin työn tavoitteiden
tulee kohdistua päämäärään, jossa riskitekijät huomioiden asiakas pyritään
kuntouttamaan takaisin yhteiskuntaan. Näin ollen rikollisuuden syyt tulisi nähdä
osittain myös kontekstiin liittyvinä ja yhteiskunnallisina, ei pelkästään yksilöön
liittyvinä riskeinä, yksilön ominaisuuksina. Sosiaalityön näkökulmasta kyse
on erityisesti siitä, kuinka riskien arviointi ja hallinta suhteutetaan sosiaalityön
arvoperustaan, asiakkaiden oikeuksien toteutumiseen, ja ylipäättään arvioinnin
ja hallinnan hyötyyn asiakastyössä (Littlechild 2004). Kuten muussakin sosiaa-
lityössä, työorientaatioita ja -menetelmiä valittaessa olisi hyvä ottaa huomioon
sosiaalisten ongelmien syitä ja seurauksia, vaikka työskennellään asiakkaiden
tavoitteiden mukaisesti.

Kommunikatiivisuus ja muutossuuntautuneisuus

Rikoksenteekijöiden kanssa tehtävää työtä on lähdetty teoretisoimaan desistanssi-
paradigman kautta. Keskeisintä desistanssikeskustelussa on voimavarakes-
keisyys ja erityisesti niiden tekijöiden tarkastelu, jotka edistävät rikollisuudesta
irtautumista. Kun tarkastellaan sosiaalityötä tai sosiaalista tukea, paradigma
siirtää fokuksen itse auttajasta (ja auttajan tekemistä interventioista) kohti rikok-
sentekijän omaa muutosprosessia ollen kiinnostunut siitä, miten muutos tapah-
tuu. (McNeill 2012; Farrall & Calverley 2006.) Desistanssin ilmeneminen liittyy
monimuotoisiin prosesseihin, jotka kiinnittyvät erityisesti elämäntapoihin sekä
sen psykologisiin ja sosiologisiin kytköksiin. Pääasiallisina tekijöinä näyttäytyvät
ikäntyminen, avioliitto tai parisuhde, työpaikan säilyttäminen tai kiinnittyminen
työelämään ja päätös tavoitella rikoksetonta elämää (Laub & Sampson 2001,
3). Desistanssissa oleellisia ovat niin sanotut elämän käännekohtat, tilanteet,
joissa muutos on otollinen (kts. myös Farrall & Calverley 2006). Vastaavasti
taas esimerkiksi päihteiden käytön ja asunnottomuuden on todettu toimivan
irtaantumista hidastavina tai rajoittavina tekijöinä (emt. 37–38). Desistanssin tai
muutossuuntautuneisuuden näkökulmasta näitä tekijöitä ei kuitenkaan nähdä

sinänsä rikollisuuden riskitekijöinä, vaan rikollisuudesta irtautumisen esteinä ja yhteiskuntaan integroitumista hidastavina tekijöinä.

Kommunikatiivinen teoria pyrkii selittämään, mitä rankaiseminen ilmentää, eli mihin rangaistuksilla pyritään kommunikatiivisessa mielessä. Tämä liittyy myös preventioon, eli onko rankaisemisella yleisestävää tehtävä toimia ikään kuin yhtenä yhteiskunnan vuorovaikutuksen keinona suhteessa yhteiskunnan jäseniin yleisesti, vai onko rangaistus vuorovaikutuksen keino yhteiskunnan ja yksittäisen rikosentekijän välillä. Mikäli rangaistus ymmärretään kommunikaation muotona, siinä on nähtävissä monitahoisia tehtäviä, esimerkiksi kasvatuksellinen tai sovituksellinen tehtävä. (Duff 2001.)

Tyypillisesti yhdyskuntaseuraamuksissa ja valvonnoissa voidaan nähdä taustalla kommunikatiivisen teorian ideaa (esim. Ihalainen, Järvelä & Rautniemi 2011). Restoratiivisuus, eli restoratiivinen oikeus, ja esimerkiksi reintegroiva häpeä lähestyvät kommunikatiivista teoriaa niin, että rikosentekijä voi sovittaa tai sovitella rikoksensa yhdessä uhrin kanssa tai osana sitä yhteisöä, jossa rikos on tapahtunut. Siihen liittyvät keskeisesti vastuunotto ja -tunto sekä kuntouttamisen elementtejä (Braithwaite 2002; Elonheimo 2004). Restoratiivista oikeutta on Suomessa hyödynnetty lähinnä sovittelutoiminnassa. Soveltuvien osin yhdyskuntaseuraamuksissa voidaan nähdä restoratiivisen oikeuden piirteitä (Haaajnen 2007). Reintegroivan häpeän keskiössä on rikollisen käyttäytymisen seurauksien ymmärtäminen uhrin asemasta käsin (Braithwaite 2002, 74). Rikoksen seurauksen tarkastelu sekä uhrin asemaan asettuminen ja sen ymmärtäminen ovat myös toimintatapoina kognitiivis-behavioraalisen ajattelun mukaisissa työmenetelmissä. Kuitenkin reintegroivan häpeän lähtökohdissa ajattelu on enemmän kommunikatiivisessa integraatiossa, kun taas kognitiivis-behavioraalisessa ajattelussa kyse on ennen kaikkea yksilön ajattelutapojen ja käyttäytymisen muutosprosessissa.

Weaver (2009, 10) katsoo, että Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria tarjoaa kommunikatiivisen lähestymistavan rangaistukseen. Sitä kautta riskiorientoituneen lähestymisen rinnalle voidaan nähdä desistanssin näkökulma muutoksen tukemiseen. Duffin (2001) mukaan kommunikaatio ilmenee esimerkiksi siinä, millainen merkitys rangaistuksella on tai millainen rangaistus on kommunikaation muotona rikosentekijälle ja samalla myös ympäröivälle yhteiskunnalle. Kommunikaatio voi ilmetä eklusiona tai inklusiona (emt. 75–77) suhteessa yhteiskuntaan ja kaikki rikosoikeudelliseen prosessiin liittyvät toimet ovat kommunikoinnin välineitä suhteessa rikosentekijään. Duff (2001, 158–163) esittääkin, että rangaistusten täytyisi olla entistä enemmän neuvoteltavissa, *negotiated sentences*, niin, että sovittelun ja uhrille sovitamisen lisäksi rikosentekijä nähtäisi kansalaisena, osallisena, yhteiskunnassa. Vaikka kommunikatiivisen rangaistuksen teoria sisältää desistanssi-paradigman ja restoratiivisen oikeuden, se sisältää myös laajemman tulkinnan siitä, että ran-

gaistukset ovat yhteiskunnallisesti yksi kommunikaation muoto. Sitä vastoin desistanssi-paradigmassa fokus on yksilöllisemmässä rikollisuudesta irtaantumisen prosessissa.

Kuinka sosiaalityö jäsentyy penologiseen ajatteluun?

Suomalaisessa rikosseuraamusjärjestelmässä sosiaalityön juuret voidaan nähdä moninaisina: kristillisen hyväntekeväisyystyön ja Mathilda Wreden työn juurina, rangaistusten toimeenpanoon liittyvänä toimintana sekä vankeusyhdistyksen työn eri muotoina. Oleellista on nähdä sosiaalityö sosiaalista auttamistyötä kehystävänä teoreettisena jäsennyksenä tai menetelmäteoreettisena kysymyksenä, joka todentuu laajemmin kuin vain professiona. Tässä artikkelissa ymmärrän sosiaalityön laajassa merkityksessä osana sosiaalista työtä niin, että sosiaalityö on ennen kaikkea teoreettisesti jäsentynyt tapa tehdä sosiaalista työtä, jolla on myös yhteiskunnallinen tehtävä.

Sosiaalityöllä – erityisesti sosiaalityön yhdellä pioneerilla Jane Addamsilla – on ollut yksi keskeinen rooli kansainvälisesti rangaistusten kehittämisessä sekä penologiassa erityisesti nuoriso-oikeudellisissa ja naisvankeihin liittyvissä kysymyksissä (Gillin 1926; Garland 1985, 112–127; Moyer 2003). Vaikka sosiaalityön rooli tuodaan esiin kansainvälisessä keskustelussa myös penologian historiassa, sen esiintyvyys tieteellisessä keskustelussa ei ole kuitenkaan säilynyt kovinkaan vahvana. Esimerkiksi Peters (2011) osoittaa, että yhdysvaltalaisessa rikosoikeudellisessa järjestelmässä sosiaalityön asema on heikentynyt muun muassa yhteensovittamattomien tai kohtaamattomien tavoitteiden vuoksi. Esimerkiksi case work -perinteeseen kytkeytyvä sosiaalityön teoria ei ollut Petersin mukaan riittävä teoreettinen pohja saada aikaiseksi tehokasta yhdyskuntaseuraamustyötä. Kuitenkin angloamerikkalaisen yhdyskuntaseuraamuskäytännön (probation) on katsottu pohjautuvan hyvinvointiajatteluun (Linderborg 2011, 47–53).

Sosiaalityön diskurssissa on viime vuosina korostunut osallisuuden, dialogisuuden ja suhteissa rakentuvan työn elementit (esim. Juhila 2006). Siitäkin huolimatta, että eri mittarein osoitettavaa tuloksellisuutta, (tutkimus)näyttöön perustuvia käytäntöjä ja managerialismia on tuotu osaltaan sosiaalityön jäsentäjäksi. Erityisesti aikuissosiaalityössä ovat edelleen lisääntyneet vastikkeellisuuden ja aktivoinnin näkökulmat, jotka tuovat haastetta rikoksenteijöiden kanssa tehtävään sosiaalityöhön kunnan aikuissosiaalityössä. Mikäli työn teoreettiset lähtökohdat ovat kaukana toisistaan (esimerkiksi sosiaaliseen oppimiseen perustuva työote vankiloissa vs. kokonaisvaltaiseen, tapauskohtaiseen ja dialogiseen suhteeseen perustuva työote kunnan aikuissosiaalityössä), sosiaalityö jäsentyy ja kohdistuu eri kulmiin saman asiakkaan kohdalla.

Kommunikatiivisessa rangaistusteoriassa (Duff 2001) voidaan nähdä joitain teoreettisia yhtymäkohtia hyvinvointiin tähtäävään tapauskohtaiseen sosiaalityöhön. Kuitenkin ajattelussa on keskeinen epistemologinen ero. Siinä missä kommunikatiivinen rangaistusteoria nojaa yhteiskunnalle (tai yhteisölle) soveltamiseen, tapauskohtainen sosiaalityö toimii yksilön ja hänen ympäristönsä välillä etsimättä ongelman syytä yksilöstä tai yhteiskunnasta (Niemelä 2012). Vaikka syy otetaankin työssä huomioon, niin työssä ei ensisijaisesti etsitä syytä, vaan työskennellään muutos- ja tulevaisuusorientaatiolla.

Day, Ward ja Shirley (2011, 68) esittävät, että silloin kun työskentelyltä puuttuu vahva näyttöön perustuva pohja, tärkeään asemaan nousee teoreettinen tietopohja kuntouttavasta uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävässä työssä. Tämä on tuttua tutkimukseen perustuvan sosiaalityön käytännöissä. Silloin, kun sosiaalityön tekemisen tasolla (käytännössä) ei ole käytettävissä näyttöön perustuvia menetelmiä, sosiaalityö nojaa esimerkiksi teoreettiseen tietoon yhteiskunnan ilmiöistä, sosiaalisista suhteista ja sosiaalityön työmenetelmistä. Rikollisuudesta irtautumiseen liittyvässä muutostyössä hyödynnetään samankaltaisesti tietoa niistä tekijöistä, jotka edesauttavat irtautumista ja yhteiskuntaan integraatiota (Farrall & Calverley 2006, 4–7). Sosiaalityön ja rikollisuudesta irtautumiseen (desistanssin) tähtäävässä muutostyössä on siis samankaltainen tiedon luonne. Tietoa muutosprosesseista ja muutosta edistävästä tekijöistä hyödynnetään työorientaation valinnassa ja keskiössä ei ole niinkään tietyt toimintatavat ja auttajan työskentely, vaan päämäärä.

Sosiaalityö on kontekstisidonnaista. Esimerkiksi tapauskohtaisen työn kohde on aina kontekstiriippuvainen, jopa niin, että tapauksen ja kontekstin rajaa on välillä vaikea erottaa (Niemelä 2012). Näin ollen sosiaalityön kontekstiksi rikosseuraamusjärjestelmässä en ymmärtäisi itse järjestelmää tai penologista viitekehystä, vaan sen olosuhteiden ympäristön jossa autettava (rikoksentekijä, vanki) elää. Tämä tekee esimerkiksi vankilan sosiaalityön monitahoiseksi: jossain kohdin työn konteksti on vankilassa, siinä ympäristössä, jossa osin tulee lieventää tai työskennellä niiden asioiden parissa jotka johtuvat itse rangaistuksesta, mutta pääosin työn konteksti on siviilissä, siinä ympäristössä johon autettava palaa rangaistuksen jälkeen. Voi ajatella, että kontekstisidonnaisuus korostuu myös rikollisuudesta irtaantumisessa. Muutosta edistävinä tekijöinä esimerkiksi vankeusrangaistuksen jälkeinen asuminen, opiskelu ja työ tai sosiaaliset ja perhesuhteet ovat sekä kontekstiin että ihmisen toimintaan ja hyvinvointiin liittyviä tekijöitä, jotka todellistuvat hyvinvoinnin eri ulottuvuuksilla (vrt. Niemelän inhimillisen toiminnan teoria).

Sosiaalityön ilmeneminen penologisessa kehyksessä

Sosiaalityö toimintana

Desistanssi-paradigma tuo esiin samankaltaisia, sosiaalityölle tutumpia päämääriä työhön kuin esimerkiksi "valtavirtana" ollut kognitiivis-behavioraalinen ajattelu. Samankaltaisuus on havaittavissa esimerkiksi sosiaalityön tapauskohtaisessa luonteessa tarkastella erityisesti yksikön ja hänen ympäristönsä välisiä suhteita ja vuorovaikutusta. Sosiaalityö on myös perinteisesti rakentunut muutostyön asiakaslähtöiselle ideologialle. Desistanssi-paradigman voidaan nähdä renessanssina sosiaaliselle. Uudenlaista ajattelua on, että se korostaa rikoksenteekijän omaa muutosta ja siirtää tuen kirjaimellisesti tuen rooliin, josta McNeill (2012) käyttää nimitystä *assistance*, rikoksenteekijää avustava auttamistyö.

Sosiaalityössä osaltaan on kyse hallinnasta ja riskien arvioinnista. Kuitenkin näiden tulisi olla välineellisiä suhteissa kokonaisvaltaiseen, ihmisen hyvinvoinnin osatekijät huomioon ottavaan työhön (vrt. Littlechild 2004). Sosiaalityöhön liittyy roolien jännite rikosseuraamusalan työssä. Samalla, kun sosiaalityö sitoutuu rikoksenteekijän hyvinvointia edistävään ja muutokseen tähtäävään työhön, ikään kuin taustavireenä on riskiperustainen, rikollisen käyttäytymisen riskejä arvioiva ote (Halliday & Burns & Hutton & McNeill & Tata 2008, 201–202). Jännite ilmenee myös hyvinvointietikan kautta. Samalla kun sosiaalityöntekijä pyrkii arvioimaan riskejä, hän perustelee hyvinvoinnin edistämisen kautta tuen tarvetta esimerkiksi kuvaamalla tarvittavan sosiaalisen tuen merkitystä rikollisen käyttäytymisen riskien vähentäjänä. (emt., 205–207.) Voi kuitenkin kysyä, kuinka hallintaan ja riskien tarkasteluun kiinnittyvä työ onnistuu sosiaalityön näkökulmassa, jossa inhimilliseen hyvinvointiin tähtäävän työn tulisi perustua asiakkaan omien tavoitteiden mukaiselle työskentelylle arvopäämäärän ollessa hyvinvoinnin edistämisessä, ei esimerkiksi käyttäytymisen kontrolloimisessa tai poikkeavuuden säätelyssä.

Tarkastellessaan vankeuden psykososiaalisia vaikutuksia van Zyl Smit ja Snacken (2011, 53–54) tuovat esiin, että vahingollisten vaikutusten välttämiseksi tärkeää on inhimillisten perustarpeiden tyydyttyminen. Olemisen lisäksi tärkeinä kuvautuvat esimerkiksi itsenäisen päätöksenteon ja hyväksynnän tarve. Tähän tarpeeseen voi vastata esimerkiksi tarjoamalla osallisuuden mahdollisuuksia vankilaelämään. Tarpeisiin kytkeytyvät myös olemassaoloon ja tarkoituksellisuuteen liittyvät, henkilökohtaiset tarpeellisuuden kokemukset. Nämä tekijät kiinnittyvät vankien oikeuksiin ja ihmisarvoiseen kohteluun, mutta myös selkeästi hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Tästä näkökulmasta sosiaalityö hyvinvointia edistävänä työnä muiden professioiden rinnalla pyrkii ottamaan inhimillisen toiminnan huomioon vankilaympäristössä poistaen hyvinvointia haittaavia tekijöitä. Näin ajateltuna vankilaorganisaatioon liittyvillä osallistavilla toimilla on vähintäänkin kaksoistehtävä pyrkiessään edistämään hyvinvointia

ja rikoksettomuuden tavoitetta sinänsä ja samalla poistaessaan vankeudesta aiheutuvia haittoja. Tulkitsemme niin, että tämä sosiaalityön ja muiden auttamistyön professioiden tehtävä kiinnittyy tässä tapauksessa erityisesti hallinnan ja kontrollin diskurssiin. Tämä on sinänsä loogista, koska vankilakontekstissa omana yhteisönään ovat väistämättä läsnä vallan ja kontrollin mekanismit (kts. esim. Garland 1990; Feeley & Simon 1992).

Restoratiivinen oikeus sisältää dialogisuuden ja kuntoutuksen elementtejä korostaessaan vastuullisuutta ja rikoksen sovittamista (Braithwaite 2002, 12; Elonheimo 2004). Vaikka restoratiivinen näkökulma on sovittelun kautta osa sosiaalityötä, siinä näkyy sananmukaisesti korjaavan oikeuden ajatus. Jos restoratiivista näkökulmaa katsotaan hyvinvoinnin tai inhimillisen toiminnan näkökulmasta, siinä toteutuu ”hyvin tekemisen” ajatus, eli vastuun ottamisen kautta aktiivista osallisuutta oikeusprosessiin (itsensä toteutusta, tekemistä, sovitusta) (kts. myös Niemelä 2009, 218–220). Voidaan kuitenkin kysyä, kuinka hyvin sosiaalityö toteuttaa päämääräänsä restoratiivisen näkökulman kautta. Tässä lienee – kuten sovittelutoiminnassa muutoinkin – kyse tapauskohtaisuudesta, eli siitä kuinka hyvin tilanteeseen, rikoksen sovittamiseen, soveltuvat restoratiivinen oikeus tai muut restoratiiviseen ajatteluun perustuvat toimintamallit. Toki esimerkiksi oikeudenmukaisuuden ja yhteiskuntasuhteen ”elvyttämisen” näkökulmasta restoratiivinen oikeus tuo rikoksen sovittamiseen kommunikatiivisen ajatuksen rikoksentekijän, uhrin ja yhteiskunnan välille (Braithwaite 2002, 45–46). Tämän voidaan nähdä kytkeytyvän erityisesti rikoksentekijän toiminnasta johtuvan yksilön ja yhteiskunnan välisen suhteen ”häiriötilan” korjaamiseen, joka liittyy sosiaalityön tehtävään yhdessä olon vahvistajana ja yhteiskuntasuhteen korjaajana (Niemelä, 2009).

Sosiaalityö oikeutena ja etiikkana

Hyvinvointietiikan toteuttaminen on päämäärä, jonka tulisi näkyä kaikessa inhimillisessä toiminnassa. Hyvinvointieettinen päättely tähtää inhimillisen hyvinvoinnin kannalta sosiaalityössä siihen, että sosiaalityö tehdään toisaalta ammatillista harkintaa käyttäen, mutta myös huomioon ottavasti, vastuullisesti ja ihmisystävällisesti. Hyvinvointieettinen päättely perustelee loogisesti praktisen syllogismin kautta hyvinvointiin tähtäävän sosiaalityön rakennetta. Sosiaalityöhön ja auttamistyöhön sovellettuna päättelysääntö ohjaa ammattitoimintaa. (Niemelä 2011.)

Ammattilainen haluaa ja kokee moraaliseksi velvollisuudekseen auttaa asiakasta selviytymään vaikeassa elämäntilanteessa mahdollisimman hyvin. (Haluat q:n)

Voidakseen auttaa asiakasta ja tehdäkseen työnsä mahdollisimman hyvin ammattilaisen on tunnistettava aina tapauskohtaisesti asiakkaan elämäntilanteessa olevat ongelmat ja muutostarpeet. (Jos et tee p:tä, et saa q:ta)

Niinpä ammattilaisen on paneuduttava vastuullisesti ja syvällisesti kuhunkin asiakastilanteeseen tekemällä ensin kattava ja pätevä tapauskohtainen tutkimus (alkuselvitys) (Siis sinun on tehtävä p). (Niemelä 2011, 35).

Jos sosiaalityön ilmenemistä penologisessa kehyksessä tarkastelee hyvinvointitieteen näkökulmasta, riski- ja hallintadiskurssiin liittyy tiettyä problematiikkaa. Ensinnäkin, työn päämääränä tulisi olla inhimillinen hyvinvointi sinänsä, ei hallintoa, tuottavuus tai riskien kartoittaminen (vrt. Halliday ym. 2008; Laine 2011). Lisäksi sosiaalityössä tulisi kartoittaa tapauskohtaisesti elämäntilanteeseen liittyvät muutostarpeet ja muutoksen esteet sekä pyrkiä ihmisarvon mukaiseen ihmisoikeuden toteutukseen (Niemelä 2011, 35–37). Vankeusrangaistuksen kohdalla tässä sosiaalityön peruserätyksessä tulee esiin tapauskohtaisuus, jota myös vankilakonteksti määrittelee. Rikoksentehtäjä suljetaan yhteiskunnan ulkopuolelle ja estetään hänen osallisuutensa ns. normaaliin elämään ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen (Duff 2001, 148–152). Kuitenkin rangaistuksen aikana tulee tavoitteellisesti huomioida asiakkaan muutostarpeet ja edetä kohti muutosta suunnitelmallisen työn kautta. Silloin kun mietitään esimerkiksi monitoroinnin eri muotoja tai valvontarangaistusta, toimeenpanon tulee noudattaa sensitiivisyyttä – eettisyyttä ja ihmisarvoa – ja enemmän kommunikatiivisen rangaistuksen kuin hallinnan periaatteita.

Hallinnan diskurssiin liittyy esimerkiksi riski- ja tarvearviointien tekeminen rangaistusajan suunnitelman perustana. Jos taas ajatellaan sosiaalityön prosessia hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta, asiakkaan tilanteeseen tulee paneutua kokonaisvaltaisesti, hyödyntäen tietoa niin yhteiskunnasta kuin yksilön käyttäytymisestä. Kuitenkin tilannearviota tehtäessä keskiössä ei ole syy-seuraus-yhteydet, vaan muutos- ja tulevaisuusorientaatio. Jos sosiaalityön toteutumisen mahdollisuuksia katsotaan eettisistä lähtökohdista, katse tulisi suunnata enemmän rikollisuudesta irtautumisen (desistanssi) prosessiin kuin rikollisuudesta kiinnipitämisen (rikollinen käyttäytyminen) syihin. Näin ollen hyvinvointieettisesti sosiaalityön tulisi pyrkiä asiakkaan kannalta parhaaseen lopputulokseen (selviytymään mahdollisimman hyvin) niiden reunaehtojen sisällä, joissa esimerkiksi vankilakontekstissa toimitaan.

Johtopäätökset ja pohdinta

Kuntouttamisideologialla on penologiassa pitkät perinteet. Vaikka vallan ja kontrollin näkökulmat ovat korostuneet, on nähtävissä rankaisemisen muotojen, tehtävien ja tavoitteiden pluralisoitumista. Rangaistusmuodot ovat laajentuneet ja voi sanoa, että eri rangaistusmuotoja perustellaan eri tietokäsityksillä. Tämä näkyy esimerkiksi toisaalta riskien tarkasteluna ja toisaalta muutoksen ja motivaation näkökulmina. Sosiaalityön kannalta keskeistä on, mikä on lähestymistapa, joka kehystää sosiaalityötä. Yksi tapa on nähdä sosiaalityö ennen kaikkea

inhimilliseen hyvinvointiin tähtäävänä, kokonaisvaltaisena työnä, jossa asiakas nähdään tapauskohtaisesti. Tästä katsottuna kommunikatiivisen rangaistuksen teoria, sisältäen desistanssi-paradigman ja restoratiivisen ajattelun näkökulmat rangaistuksen ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, on lähellä sosiaalityön traditionaalista tehtävää.

Puhe osallisuudesta on korostunut yhteiskunnassamme. Mitä se tarkoittaa vaikkapa vankilasta vapautuvan kohdalla? Mikäli kunnallinen aikuissosiaalityö lähtee osallisuuden oletuksesta, mitä annettavaa sillä on vankilasta vapautuvan kohdalla? Osallisuus mahdollistuu, mikäli myös rangaistusjärjestelmän ulkopuolisessa sosiaalityössä omaksutaan desistanssin ajatusta siitä, että motivaation ja muutoksen on lähdettävä ihmisestä itsestään ja auttaja on prosessissa vain tukemassa, ei itseisarvo. Lähtökohtainen oletus osallisuuden ja hyvinvoinnin edistämisessä vapautumisessa on haastavaa, mutta desistanssikeskustelun laajeneminen myös vapautumisen ja ylipäättään rangaistusten jälkeiseen aikaan voisi muuttaa sosiaalityön kontrolli- ja huono-osaisuusnäkökulmaa kohti muutoksen korostamista. Näin osallisuuden merkitys yhteiskuntaan integroitumisessa rangaistuksen jälkeen korostuisi ja hyvinvoinnin näkökulmasta toteutuisi paremmin myös osallisuuden merkityksen huomioiminen yhteiskuntaan integroinnissa.

Sosiaalityöllä olisi mahdollisuuksia avautua osallisuuskeskustelun kautta myös kokemusasiantuntijuuden suuntaan. Sosiaalityöllä penologisessa keskustelussa voisi siis olla ”juurille” palaava rooli esimerkiksi entistä enemmän vertaisosaamisen hyödyntäjänä toimien tapauskohtaisesti yksilön ja yhteiskunnan välissä luoden samalla mahdollisuuksia vertaisosaamisen merkitykselle sosiaalisen tuen kontekstissa. Tällainen paradigman muutos desistanssikeskustelun suuntaan voisi olla yksi ratkaisu sosiaalisen näkökulman vahvistumiseen riski- ja hallintapuheen rinnalla. Integroidut palvelut aikuissosiaalityössä eri toimijoiden, esimerkiksi vertaisosaamisen välillä edistäisivät rikollisuudesta irtautumista.

Mielenkiintoisen asetelman tuo se, että sosiaalityö ja sen teoreettinen tarkastelu ei ole kovin näkyvää penologisessa keskustelussa. Kun kansainvälisessä tieteellisessä keskustelussa jäsennetään rangaistusteoriaa ja rangaistusten sisältöjä ja tehtäviä, sosiaalityö – käsitteenä ja mainintana – on melko näkyvätöntä. Rangaistuksen sisältöjä ja merkitystä sekä erityisesti rangaistukseen liitettävän tuen teoreettisia lähtökohtia tarkasteltaessa on nähtävissä sosiaalityöllisiä tulokulmia, mutta perusteluna, argumenttina tai osana rangaistusteoriaa sosiaalityötä ei näy. Sosiaalityön jäsennystä osana penologista viitekehystä tulisikin vahvistaa ja tehdä näkyväksi sosiaalityön mahdollisuuden penologian ja sosiaalityön rajapintojen tarkastelussa. Varsinkin, kun esimerkiksi desistanssi-paradigman mukainen työskentely muutos- ja motivaatorakenteineen on hyvin lähellä sosiaalityön lähtökohtia ja tietoperustaa.

Kirjallisuus

- Blomberg, Thomas & Bales, William D. & Waid, Courtney A 2008: Punishment and Culture. Teoksessa Shoham, Shlomo Giora & Beck, Ori & Kett, Martin (eds) *International Handbook of Penology and Criminal Justice*. Boca Raton: Taylor & Fransic Group, CRC Press, 1–15.
- Braithwaite, John 2002: *Restorative Justice & Responsive Regulation*. New York: Oxford University Press.
- Day, Andrew & Ward, Tony & Shirley, Lyn 2011: Reintegration Services for Long-Term Dangerous Offenders: A Case Study and Discussion. *Journal of Offender Rehabilitation* 50 (2), 66–80.
- Duff, R. A 2001: *Punishment, Communication, and Community*. New York: Oxford University Press.
- Elonheimo, Henrik 2004: Restoratiivinen oikeus ja suomalainen sovittelu. *Oikeus* 33 (2), 179–199.
- Farrall, Stephen & Calverley, Adam 2006: Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation. Crime and justice series. Maidenhead: Open University Press.
- Farrington, David P 1995: Human Development and Criminal Carees. Teoksessa Maguire, Mike & Morgan, Rod & Reiner, Robert (eds) *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 511–584.
- Feeley, Malcolm M. & Simon, Jonathan 1992: The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications. (*Criminology* 30 (4)). Teoksessa Melossi, Dario (ed.) *The Sociology of Punishment. Socio-Structural Perspectives. The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 449–482.
- Garland, David 1985: *Punishment and Welfare*. Aldershot: Gover Publishing Company Limited.
- Garland, David 1990: Frameworks of inquiry in the sociology of punishment. (*British Journal of Sociology* 41 (1)). Teoksessa Melossi, Dario (ed.) *The Sociology of Punishment. Socio-Structural Perspectives. The International Library of Criminology, Criminal Justice and Penology*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 441–455.
- Garland & Young (eds) 1983: *The Power to Punish. Contemporary Penalty and Social Analysis*. New Jersey: Humanities Press.
- Gillin, J. L. 1926: *Criminology and Penology*. The Century Social Science Series. New York: The Century Co.
- Haajanen, Petri 2007: Yhdyskuntapalvelun sisältämät restoratiiviset piirteet – tutkimus yhdyskuntapalvelusta kolmatta sektoria edustavilla palvelupaikoilla. Kuopion yliopisto. Pro gradu -opinnäytetyö.
- Halliday, Simon & Burns, Nicola & Hutton, Neil & McNeill, Fergus & Tata, Cyrus 2008: Shadow Writing and Participant Observation: A Study of Criminal Justice Social Work Around Sentencing. *Journal of Law and Society* 35 (2), 189–213.
- Ihalainen, Jari & Järvelä, Sampo & Rautniemi, Lasse 2011: Lainrikkosten integraatio – mistä ja mihin. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik. *Rikosseuraamus-työn kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica* 2, 227–247.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2008a: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 14–47.
- Juhila, Kirsi 2008b: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 48–81.

- Kivivuori, Janne 2008: Rikollisuuden syyt. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Laine, Matti 2011: Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2, 13–40.
- Laub, John H. & Sampson, Robert J 2001: Understanding desistance from crime. University of Chicago. Saatavilla osoitteessa <http://troublesofyouth.pbworks.com/f/laub%20and%20sampson%20-%20understanding%20desistance.pdf> Luettu 1.10.2013.
- Laitinen, Arto 2008: Joseph Raz ja hyvinvoinnin ulottuvuudet. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija. Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, Gaudeamus Helsinki University Press.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusteorianana. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2, 41–92.
- Littlechild, Brian 2004: Risk assessment and social work values – problems and possibilities. Teoksessa Erath, Peter & Littlechild, Brian & Vornanen, Riitta (eds) Social Work in Europe – Descriptions, Analysis and Theory. Materialien zur vergleichenden Sozialarbeitswissenschaft und zur interkulturellen/internationalen Sozialarbeit. Volume 3. Eichstätt: Institut für vergleichende Sozialarbeitswissenschaft und zur interkulturelle/internationale Sozialarbeit (ISIS), 147–157.
- Moyer, L. I 2003: Jane Addams: Pioneer in Criminology. In Women & Criminal Justice 14 (2/3), 1–15.
- McNeill, Fergus 2012: Four forms of 'offender' rehabilitation: Towards an interdisciplinary perspective. Saatavilla <http://blogs.iriss.org.uk/discoveringdesistance/useful-resources/> Luettu 9.8.2013.
- Mönkkönen, Kaarina 2007: Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.
- Niemelä, Pauli 2004: Theory of Human Action – A Basis to Analyse Social Work Theoretically. Teoksessa Erath, Peter & Littlechild, Brian & Vornanen, Riitta (eds) Social Work in Europe – Descriptions, Analysis and Theories. Materialien zur vergleichenden Sozialarbeitswissenschaft und zur interkulturellen/internationalen Sozialarbeit. Volume 3. Eichstätt: Institut für vergleichende Sozialarbeitswissenschaft und zur interkulturelle/internationale Sozialarbeit (ISIS), 161–175.
- Niemelä, Pauli 2008: Inhimillisen toiminnan teoria. Toiminnan systemaattista jäsentämisestä ja soveltamisesimerkkejä. Teoksessa Niemi, Petteri & Kotiranta, Tuija (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, Gaudeamus Helsinki University Press.
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 209–236.
- Niemelä, Pauli 2011: Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus, 13–43.
- Niemelä, Pauli 2012: Tapauskohtaisuus sosiaalityössä "Case Study – Case Work – Case Evaluation" -prosessimalli sosiaalityön ja sen käytännön opetuksen jäsentäjänä. Teoksessa Tuohino, Noora & Pohjola, Anneli & Suonio, Mari (toim.) Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä. SOSNET julkaisuja 5. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet, 20–35.
- Parton, Nigel & O'Byrne, Patrick 2000: Constructive Social Work: Towards a New Practice. Palgrave MacMillan.
- Peters, Clark M 2011: Social Work and Juvenile Probation: Historical Tensions and Contemporary Convergences. Social Work 56 (4), 355–365.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rostila, Ilmari 2001: Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi 61. Jyväskylän yliopisto.

- Standards in Social Work Practice meeting Human Rights. 2010. IFSW Europe e.V. Saatavilla <http://ifsw.org/resources/publications/standards-in-social-work-practice-meeting-human-rights/> Luettu 15.12.2012.
- Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Arki, arvot, elämä, etiikka. 2005: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.
- The Sage Dictionary of Criminology. Compiled and edited by Eugene McLaughlin and John Muncie. 2001. London: Sage Publications Ltd.
- Weaver, Beth 2009: Communicative punishment as a penal approach to supporting desistance. *Theoretical Criminology*. 13(1), SAGE Publications, 9–29.
- Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha 2008: Aikuissosiaalityön ajankohtaisuus ja yleinen luonne. Teoksessa Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha (toim.) Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6, 9–45.
- Zyl Smit van, Dirk & Snacken, Sonja 2011: Principles of European Prison Law and Policy. Penology and Human Rights. Oxford: Oxford University Press.

OSA II

POLKU VAPAUTEEN – PSYKOSOSIAALISEN TYÖN KEHITTYMINEN JA ROOLI VANKEINHOIDON YHTEISKUNNALLISESSA TEHTÄVÄSSÄ

Vuokko Karsikas

Johdanto

Vankeinhoidon tavoitteena on Suomessa ollut yli sadan vuoden ajan se, että rikoksenteekijä ei tulisi takaisin vankilaan. Tähän on pyritty monilla keinoilla, ensin lähinnä työnteon, sielunhoidon ja opetuksen kautta. Sosiaalityö – siinä vaiheessa huoltotyö – sai omia työntekijöitä toisen maailmansodan jälkeen. Psykososiaalisen työn uutta aaltoa edustavat päihdekuntoutus ja uusintarikollisuuteen vaikuttavat kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat, joissa korostuvat vuorovaikutus ja sosiaalityölle tyypillinen osaaminen (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008).

Mielestäni on tärkeää saada tietoa siitä, miten vankeinhoidon ammatillinen sosiaalityö on kehittynyt yleisen sosiaalityön rinnalla, jotta sosiaalityön asiantuntemusta voitaisiin hyödyntää nykypäivänä paremmin rikosseuraamusallalla. Yleisellä sosiaalityöllä tarkoitan julkisissa ja yksityisissä hyvinvointipalveluissa tehtävää monimuotoista sosiaalityötä. Se on kehittynyt toisaalta materiaallisen avun antamisesta köyhäinhoidon piirissä, toisaalta case work -menetelmään perustuvasta sosiaalityöstä, jota käytettiin Suomessa ensin päihde- ja perhetyössä (Eräsaari 1991, 166–169; Raunio 2004, 14, Toikko 2005, 174–209). Nykyisin puhutaan psykososiaalisesta työstä (Sipilä 1989, 231; Toikko 2005, 175), jota käytän kattavana ilmaisuna tarkasteltavasta toiminnasta. Vankien sosiaalisten asioiden hoitamiseen liittyvästä sosiaalityöstä käytän artikkelissa käsitettä vankilasosiaalityö. Vaikka vangit voivat olla asiakkaina myös sosiaalityössä, tarkastelu rajautuu vankilassa tehtävään työhön. Vankilasosiaalityötä en määrittele etukäteen tarkemmin, koska sosiaalityön rakentuminen vuosien varrella kuuluu tutkimustehtävään. Sosiaalityö määritellään muutenkin harvoin muuten kuin ammatillisena toimintana (Raunio 2004, 30). Vankilasosiaalityöhön sisällytän artikkelissa työn, jota tekevät vankiloiden sosiaalityöntekijät ja heidän edeltäjänsä sekä nykyiset (sosiaalityön) erityisohjaajat, joilla ei ole muodollista kelpoisuutta sosiaalityöntekijäksi. Sen lisäksi tarkastelen lyhyesti vankiloiden muuta psykososiaalista toimintaa, johon luen päihde- ja muun sosiaalisen kuntoutuksen ja toimintaohjelmat, sekä vankiarviointia ja rangaistusajan suunnitelmatyöskentelyä.

Tutkimustehtävänä on selvittää vankilasosiaalityön ja muun psykososiaalisen työn kehittymistä ja toimintaympäristön tavoitteiden vaikutusta työn muotoutumiseen. Tarkastelen asiaa seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- vankilasosiaalityön kehittyminen professionaalisenä toimintana suhteessa yleisen sosiaalityön kehittymiseen
- vankilasosiaalityö ja muu psykososiaalinen työ suhteessa vankeinhoidon yhteiskunnalliseen tehtävään (vrt. Raunio 2004, 28; Toikko 2005, 185)
- miten sosiaalityön ammatillisia periaatteita ja työkäytäntöjä voitaisiin hyödyntää nykyistä paremmin rikosseuraamusalalla

Artikkeli on historiallinen, ja se pohjautuu tutkimuskirjallisuuteen, lähinnä erita-soisiin opinnäytetöihin, lainsäädäntöön, viranomaisdokumentteihin ja lehtiar-tikkeleihin. Lisäksi olen tehnyt nykyisille sosiaalityöntekijöille ja (sosiaalityön) erityisohjaajille kyselyn heidän käsityksistään vankilasosiaalityöstä. Yleisen sosiaalityön kehittymistä koskeva tieto on saatu lainsäädännöstä ja sosiaalityötä koskevista julkaisuista. Käytän artikkelissa myös sosiaalityöstä Rikosseuraa-muslaitoksen virkamiehenä saamaani hiljaista tietoa. Aineistosta on mahdollista saada yleisluonteinen käsitys vankilan psyko-sosiaalisen työn kehittymisen suurista linjoista. Vaikka aineisto on osittain sattumanvarainen, saatu tieto on hyvin yhdensuuntaista, mikä lisää sen uskottavuutta.

Aineiston analyysimenetelmänä käytän sisällönanalyysiä. Etsin aineistosta sosiaa-lityön kehityskaarta kuvaavia tietoja sekä sitä, mitä yleisen sosiaalityön perinteitä vankilasosiaalityöstä on tunnistettavissa. Tässä käytän apuna muun muassa Toikon vuonna 2005 esittämiä sosiaalityön perinteitä sekä jakoa materiaalliseen ja ei-materiaalliseen sosiaalityöhön. Sen lisäksi vankilasosiaalityöhön sisältyy vankeinhoidon hallintoon liittyviä tehtäviä. Sosiaalityön erilaisina perinteinä Toikko mainitsee hallinnollisten toimenpiteiden, henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja yhteisöllisen muutostyön perinteen. Myös palveluiden piiriin ohjaaminen on materiaalista sosiaalityötä, joka rakentuu juridis-hallinnolliselle logiikalle. Ei-materiaalinen apu perustuu muun muassa kasvatukseen, yhteisöllisyyteen tai sosiaaliseen vuorovaikutukseen, jonka odotetaan johtavan muutokseen yksilön, ryhmän tai yhteisön elämässä. Ei-materiaalisen elementin tunnuspiirteenä on myös asiakkaan tasavertainen kohtaaminen. (Toikko 2005, 213–234)

Vankilasosiaalityöhön on sisällytetty myös perhetyö. Sen lisäksi käsittelen muuta psykososiaalista työtä. Perhetyötä ja muuta psykososiaalista työtä vankilassa tekevät myös muut henkilöstöryhmät kuin sosiaalityöntekijät. Tarkastelu kos-kee aikaa 1800-luvun lopulta tähän päivään asti. Pääpaino tarkastelussa on toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa, jolloin vankilassa on ollut nimetty työntekijä sosiaalityötä varten. Eri aikakausia kuvataan sosiaalityötä tehneiden virkamiesten nimikkeiden mukaan.

Vankilasosiaalityön kehittyminen

Sosiaalinen työ ennen toista maailmansotaa

Vankeja on autettu ja tuettu sosiaalisesti jo ennen varsinaista sosiaalityötä. Siitä käytän artikkelissa käsitettä sosiaalinen työ (vrt. Satka 1994; Toikko 2005, 15) erotukseksi professionaalisesta sosiaalityöstä.

Vankilassa oman työnsä ohella sosiaalista työtä tekivät 1800-luvun lopulta ennen huoltovirkailijoiden nimittämistä muun muassa johtaja, pastori ja opettaja. Vangille tuli antaa opetusta kouluaineissa ja ammattitaidon saamiseksi. Vangin muualla olevan omaisuuden hoito tuli järjestää. Jos vankilasta vapautuvalla ei ollut tiedossa toimeentuloa, tuli yrittää hyvissä ajoin edeltäpäin hankkia palvelupaikka tai muu elatus. (RTA 1889, 5, 12–13 §) Työpaikan hankinta oli tärkeää myös siksi, että työkykyisten henkilöiden tuli hankkia toimeentulonsa itse tai he saattoivat joutua työlaitokseen (Toikko 2005, 47–48). Tällöin Suomessa puhuttiin vaivahoidosta. Köyhäinhuoltolaki säädettiin 1922, ja sitä täydensi 1936 muun muassa alkoholin väärinkäyttäjien huoltoa koskeva laki. Tämän jälkeen varsinkin isoimpiin kuntiin palkattiin huoltotyöntekijöitä, huoltosihteereitä ja huoltotoiminnan johtajia (Satka 1994, 294).

Kristillissosiaaliseseen aatteeseen perustuva Suomen Vankeusyhdistys aloitti vuonna 1870 toimintansa, jolle oli keskeistä asunnon ja työpaikan hankkiminen vapautuville ja valistustoiminta vankilassa. Yhdistys perusti turvakoteja vapautuville. Jälkihuoltotehtäviä kuten työpaikkojen hankintaa teki työasiamies. Vankilälähetystyötä tekevästä Mathilda Wrede pyrki myös vankien olosuhteiden parantamiseen ja vapautuneiden auttamiseen. Tätä tekivät myös Pelastusarmeija ja Suomen Kirkon Sisälähetysseura, joka muun muassa julkaisi työtä varten opaskirjan. (Huhtala 1984, 7–12; Antikainen 2003, 19, 150–154; Toikko 2005, 87–95; Soine 2009, 164–165)

Vankeinhoidon sosiaalisessa työssä painottui ennen 2. maailmasotaa materiaallinen apu lähinnä avustamisena työpaikan hankinnassa. Toisaalta vankeinhoidotyössä korostui silloin ei-materiaalinen elementti kasvatuksellisen toiminnan muodossa.

Huoltovirkailijan aika 1940-luvun lopulta vuoteen 1981 saakka

Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa aloitettiin vuonna 1942 sosiaalihuoltajakoulutus. Huoltotyön opetusjaostossa järjestettiin vuosina 1949–1954 opetusta myös vankeinhoidon ylempiin virkamiestehtäviin (Anttila 1981, 342). Vankeinhoidon koulutusta vastustettiin, ja se siirrettiin 1955 vankeinhoitolaitoksen alaisuuteen (Soine 2009, 168–170). Tällä saattoi olla kauaskantoiset vaikutukset vankeinhoidon suuntautumiselle. Vuonna 1950 annettiin laki sosiaalihuollon hallinnosta ja 1956 huoltoapulaki. Sosiaalityö ja sosiaalityöntekijä-nimike yleistyivät 1950-luvulla sosiaalihuollon ulkopuolella (Satka 1994, 307–311).

Vankilasosiaalityön kehittämisessä näkyy sosiaalihuollon järjestelmäkeskeinen perinne (Raunio 2004, 22): siinä otettiin aluksi käyttöön huoltoasiamiehen ja huoltovirkailijan nimikkeet. Ensimmäiset kolme tointa perustettiin vuosina 1946–1947. Suurin osa keskusvankiloista sai huoltovirkailijan viimeistään 1950-luvulla, pienimmät vankilat vasta 1970-luvulla. (Santala & Toivonen 1971, 14) Huoltovirkailijalta edellytettiin tarpeellista ammattikoulutusta ja perehtyneisyyttä ammattialaan sekä suullista kuulustelua vankeinhoito- ja kasvatusopissa (VHA 1954, 16 §).

Huoltovirkailijat tulivat vankeinhoitoon sodan jälkeisenä aikana, jolloin vankiluku oli korkea (Aho 1981, 237). Vankeinhoidossa oli puutetta taloudellisista resursseista ja henkilökunnasta. Alkunsä saivat vähemmän kontrollia käyttävät työsiirtolat ja vankisiirtolat. Sodan jälkeen oli paljon uudistustarvetta. Vankeinhoidossa kritisoitiin toisaalta ammattikasvatuksen vähäisyyttä, toisaalta kurin puutetta, koska suuri vankimäärä ja vähäiset henkilöstöresurssit johtivat helposti järjestyshäiriöihin. Lempämpää vankikäsittelyä vastustettiin eikä yksilöllisen kasvatuksen vaikutuksiin uskottu. (Laitinen 2002, 302–303; Soine 2009, 186–220) 1960-luvun lopulla syntyi ns. Marraskuun liike, joka halusi uudistaa kriminaalipolitiikkaa (Soine 2009, 228).

Yhdistyneiden Kansakuntien Vankeinhoidon vähimmäissäännöissä edellytettiin sen varmistamista, että vapautuva oli halukas ja kykenevä elämään lainkuuliaista elämää (kohta 58). Kansainväliset – ennen kaikkea amerikkalaiset – vaikutteet olivat tärkeitä sosiaalityön kehittämiselle. Huoltovirkailijan virkojen perustamisella pyrittiin inhimillistämään vankeinhoitoa, ja henkilökohtaisen vuorovaikutuksen asiakkaaseen uskottiin vähentävän uusintarikollisuutta. (Soine 1961; Makkonen 1992, 58–59; Soine 2009, 174–176) Sosiaalityön perinteinen missio on ollut marginaaleissa elävien ihmisten integroiminen normaaliyhteiskuntaan (Juhila 2002, 13–14), minkä vuoksi sosiaalityö sopi hyvin myös vankeinhoitoon, vaikkakin se sai osakseen myös vastustusta.

Huoltoasiamiehen tuli avustaa pastoria muun muassa vangin kasvattamisessa yhteiskuntakelpoiseksi sekä yhteydenpidossa muun muassa huoltojärjestöihin. Hän keräsi tietoja vankien tilanteesta ja avusti vapautuvia toimeentulon hankkimisessa sekä suhteiden ylläpidossa omaisiin. Työpaikan hankkimisesta tai vapautuvan huollosta tuli ajoissa neuvotella eri tahojen kanssa (VHA 1950, 27§, 109 §). Merkittävä uusi mahdollisuus työttömien ja asunnottomien vapautuvien tilanteen parantamiseen olivat vuonna 1948 perustetut työleirit (Huhtala 1984, 75; Soine 2009, 179). Huoltovirkailijoilta odotettiin sosiaalivaltion organisaatioiden ja palveluiden tuntemusta sekä terapeutista työskentelyä. Uusintarikollisuuden uskottiin vähenevän palkkatyöhön pääsyn ja perhesuhteiden avulla. (Makkonen 1992, 59) Huoltovirkailija teki myös kotikäyntejä ja saattoi vapautuneita kotitai työpaikkakunnalle väärän seuran välttämiseksi (Luukkonen 1947, 86–89; Luukkonen 1948, 16–17).

Huoltovirkailijoita oli 1970-luvun alussa jo kaikissa 18 vankilassa. Huoltovirkailijalla oli keskimäärin 236 vankiasiakasta: pienimmissä laitoksissa 50 ja suurimmissä jopa 550. He eivät pystyneet auttamaan kunnolla vankeja henkilökohtaisissa ongelmissa eikä aikaa ollut myöskään riittävästi yhteistyöhön vankien omaisten eikä muiden tahojen kanssa. Valtaosa työajasta kului toimistotyöhön. Suurin osa huoltovirkailijoista oli suorittanut vankeinhoitotutkinnon, jota he eivät pitäneet parhaana mahdollisena koulutuksena huoltotyöhön. (Santala & Toivonen 1971, 32–38, 55–57, 62–64) Myös vankeinhoidon ylin johto katsoi, että huoltovirkailijoille pitäisi järjestää korostetumpi asema sekä laajemmat toimintamahdollisuudet (Soine 1961; Soine 2009, 166).

Rikoksista irrottautuminen oli vankeinhoidon tavoitteena 1960-luvulle saakka. 1970-luvulla tavoitteeksi rajattiin vankilan aiheuttamien haittojen vähentäminen ja vangin suoriutumismahdollisuuksien lisääminen (RTA 1974) yhdensuuntaisesti sen kanssa, että länsimaissa kritisoitiin vankeinhoidon mahdollisuuksia vähentää uusintarikollisuutta (Laine 2007, 268–269; Lavikkala 2011, 94–95). Toisaalta 1970-luvulla Suomessa vahvistui näkemys sosiaalityöstä yhteiskunnallisena muutostyönä (Raunio 2004, 35) – sosiaalityön tuli pyrkiä aktiivisen sosiaalisen muutoksen agentiksi (Toikko 2005, 209). Vangeille haluttiin edelleen tarjota kuntouttavia palveluita. Asunnon ja työpaikan tarpeessa olikin moni vanki. Vapaudessa epäonnistuminen liittyi varsinkin runsaaseen alkoholin käyttöön ja epäsäännöllisiin työsuhteisiin. (Karsikas 1976, 3–6, 24–25)

Huoltoasiamiehen/-virkailijan työhön sisältyi alusta pitäen vankeinhoidon hallinnollisia tehtäviä ja heidän koulutuksensa liittyi enemmänkin vankeinhoitoon kuin sosiaalityöhön. Virka oli luonteeltaan apuprofessio, ja viran oma kohdealue ja työvälineet jäivät rajautumatta (Makkonen 1992, 59; Kirjavainen 2012, 88). Tehtävät tähtäsivät vankeinhoidon tavoitteiden mukaisesti uusintarikollisuuden ehkäisyyn. Suuren asiakasmäärän vuoksi työ ei ole voinut olla kovin tuloksellista yleisellä tasolla. Tehtävässä on kuitenkin alusta lähtien nähtävissä ituja sosiaalityön ammatillistumiseen, tieteellisen tiedon hyödyntämiseen (Eräsaari 1991, 166–167), humanismiin, auttamisen oikeuttamiseen, ongelmien kehityksen analysointiin, omien työvälineiden kehittelyyn ja ammatilliseen sosialisatiokäsittelyyn (Makkonen 1992, 59).

Huoltovirkailijan kausi kesti yli 30 vuotta, jona aikana tapahtui suuria yhteiskunnallisia muutoksia, muun muassa sosiaaliturvajärjestelmän rakentaminen suurelta osalta. Vankilasosiaalityö on koko ajan sisältänyt vaihtelevassa määrin sekä materiaalisia että ei-materiaalisia elementtejä, vankien auttamista aineellisissa ja henkisissä kysymyksissä. Työ oli pitkälle järjestelmäkeskeistä, lakeja korostavaa vankeinhoidon hierarkkisessa organisaatiossa. Huoltovirkailijoilla oli myös paljon toimistotyötä. Materiaalista apua oli lähinnä toimeentulon hankkimisessa auttaminen. Huoltovirkailija keräsi tietoja vankien tilanteesta, jonka pohjalta toimenpiteet määräytyivät sen aikaisten mahdollisuuksien mukaisesti.

Esimerkiksi Kriminaalihuolto ry järjesti 1980-luvulle saakka sosiaalisia palveluita (Karsikas 1989, 46–54; Hannula 2005, 22, 24). Toimeentulon järjestäminen edisti yksilöiden kohdalla sosiaalista oikeudenmukaisuutta, mutta huoltovirkailija ei juuri pystynyt vaikuttamaan oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen laajemmin, vaikka hänellä olikin paljon tietoa syrjäytymisestä (Makkonen 1992, 62).

Ei-materiaalista sosiaalityötä oli ohjaaminen ”parannukseen”, joka oli vankeinhoidon funktioon sopivaa henkilökohtaista huoltoa ja sisälsi kasvatuksellisia elementtejä ja terapeutista työskentelyä. Suhtautuminen asiakkaaseen lienee ollut varsin holhoavaa, vaikka subjektiudesta alettiin puhua jo 1960-luvulla (Makkonen 1992, 58). Ei-materiaalisen elementin osuus on todennäköisesti ollut suurimmillaan 1950- ja 60-luvuilla, koska sen jälkeen rikoksista irrottautumisen tavoitteesta luovuttiin. Myös materiaalisella avulla toimeentulon järjestämiseksi pyrittiin samaan tavoitteeseen. Yhteisöllisen muutostyön perinteitä ei ole havaittavissa sellaisina kuin muualla yhteiskunnassa. Vankilalta on tosin saatettu odottaa hoidollisuutta (Anttila 1981, 342) mutta käytännössä tämä ei ole voinut toteutua kurjissa olosuhteissa ja kielteisessä ilmapiirissä. Ryhmätyötä ei käytetty vankilasosiaalityön yhteydessä.

Sosiaaliohjaajan aika 1982–1990

Sosiaalityön periaatteita ja koulutusta pohdittiin yhteiskunnassa laajasti 1970-luvulla (Komiteanmietinnöt 1971, 1973 ja Sosiaalityön koulutuskomiteanmietintö 1972), mikä heijastui 1980-luvun sosiaalityön ja sen koulutuksen kehittämiseen. Sosiaalityön ja sosiaalityöntekijän käsitteet vakiintuivat koulutukseen 1980-luvulla. Koulutuksen taso nostettiin maisterin tutkintoa vastaavaksi. Sosiaalityö ammatillisena toimintana ei ollut enää sidottu sosiaalihuollon organisaatioon (Raunio 2004, 23). Myös vankeinhoidossa luovuttiin vihdoinkin huoltovirkailijanimikkeestä, joka muutettiin vuonna 1982 sosiaaliohjaajaksi. Sosiaaliohjaajan kelpoisuusvaatimuksissa näkyy yhteys yleisen sosiaalityön vaatimuksiin (Asetus sosiaalihuollon... 1983), mutta myös vankeinhoitotutkinto riittävän sosiaalityön tuntemuksen kanssa hyväksyttiin edelleen (VHA 1986, 45 §).

Samoihin aikoihin uusi sosiaalihuoltolaki määritteli sosiaalityön siten, että se tarkoittaa ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia (18 §). Sosiaalityön menetelmiä olivat yksilö-, perhe- ja yhdyskuntatyö (sosiaalihuoltoasetus 7 §). Sosiaalityöhön kuului byrokratiatyötä, palvelutyötä (neuvonta ja ohjaus) sekä psykososiaalista työtä, ja se sisälsi kontrollia, tukea, sosialisatiota, suojelua ja terapiaa (Sipilä 1989, 57–64, 213). Nämä määrittelyt sopivat hyvin myös vankilan sosiaalityöhön (Lehtiniemi 2004, 77). Työmenetelmänä oli lähinnä yksilötyö (Kuittinen & Rönkä 1991, 7). Tähän sisältyi myös perhetyötä, joka oli luonteeltaan lähinnä välitystehtävä perheasioissa.

Sosiaalityötä tai sosiaaliohjaajan tehtäviä ei mainittu vankeinhoidon lainsäädännössä, joka oli aikaisemman kaltainen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto määritteli päätöksellään sosiaaliohjaajan tehtävät vuonna 1985. Näitä olivat muun muassa neuvoa, opastaa ja auttaa vankeja yhteiskunnan sosiaalipalvelujen käytössä ja arvioida vangin toimeentuloturvan tarvetta. Sosiaaliohjaaja osallistui vankeja koskevien suunnitelmien tekoon, huolehti vapautumisen valmistelusta sekä teki yhteistyötä eri tahojen kanssa. Hän toimi alansa asiantuntijana vankilassa ja osallistui sosiaalityön kehittämiseen.

Tarvitessaan apua vanki saattoi pyytää sosiaaliohjaajan vastaanotolle ns. "rutinalapulla", johon hän kirjoitti asiansa. Vangin tulotilanteen selvittämisen yhteydessä sosiaaliohjaaja täytti ns. toimenpidelehden, johon merkittiin tietoja vangin sosiaalisesta tilanteesta ja vankila-aikaisista toimenpiteistä. Sosiaaliohjaaja antoi lausuntonsa ehdonalaisen vapauden käsittelyä varten (Mäkelä 1987, 85–86), samoin poistumislupa- ja avolaitosasioihin. Monessa laitoksessa sosiaaliohjaajat valmistelivat perhetapaamisia. Perhetyöhön kuuluivat myös välitystehtävät vangin lapsiin liittyvissä tapaamis-, huoltajuus- ja elatusturvasasioissa. Sosiaaliohjaajat valvoivat vankien puheluita, missä yhteydessä keskusteltiin myös omaisten kanssa. Psykologit ja pastorit järjestivät muun muassa perheneuvotteluja. Sosiaaliohjaajan tärkeä yhteistyökumppani viranomaisten ohella oli Kriminaalihuoltoyhdistys (Kriminaalihuolto... vankilatyö 1982; Karsikas 1989, 43). Sosiaaliohjaajat kävivät vangin kanssa edelleen keskusteluja myös henkilökohtaisista ongelmista (Kuittinen & Rönkä 1991, 36).

Käytännön työssä korostuivat erilaiset rutiinitehtävät ja vankien puheluiden valvonta ammatillisen sosiaalityön sijasta. Eräs sosiaaliohjaaja kuvasi tehtävänsä pienipalkkaisen sosiaalityöntekijän sijasta hyvin palkatuksi puheluiden välittäjäksi (Kokko 1987, 37–38). Toimintaa vaikeutti se, että vangit saattoivat käydä sosiaaliohjaajan vastaanotolla vain ruokatauolla. Yhteistyö sidosryhmien kanssa oli vaikeaa byrokratian ja ennakkoluulojen vuoksi. Sosiaaliohjaajat katsoivatkin, että kuntien viranomaiset eivät olleet kiinnostuneita vankilaan joutuneista kuntalaisista. Vankeinhoidon koulutusta ei pidetty riittävänä ammatilliseen sosiaalityöhön. (Mäkelä 1990, 13–14, 17–19) Vankeinhoidon johdonkin mielestä vankilasosiaalityö oli jäänyt jälkeen yleisestä sosiaalityöstä koulutetun työvoiman puutteen vuoksi (Lång 1989, 8). Työ oli alisteista vankeinhoidon rankaisevalle tehtävälle (Ignatius 1990, 48–49).

Myöskään vangit eivät olleet tyytyväisiä sosiaaliohjaajien auttamismahdollisuuksiin. Työntekijään kohdistuvat odotukset saattoivat kuitenkin olla epärealistisia (Kuittinen & Rönkä 1991, 48–52, 68), koska auttamismahdollisuudet olivat rajallisia vankilassa.

Sosiaaliohjaajan virkoja tai toimia oli vankeinhoito-osaston tietojen mukaan vuonna 1987 yhteensä 31, suurimmissa vankiloissa oli yleensä kaksi sosiaaliohjaajaa. Yhtä sosiaaliohjaajaa kohden oli keskimäärin 152 asiakasta, mikä selittää edellä mainittua vankien kritiikkiä. Ylempi korkeakoulututkinto oli vain viidellä sosiaaliohjaajalla. Vankeinhoito-osasto järjesti 1980-luvun alussa sosiaaliohjaajille täydennyskoulutusta yhteistyössä Kriminaalihuoltoyhdistyksen ja myöhemmin Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen kanssa. Tavoitteena oli sosiaaliohjaajien ammatillisten valmiuksien lisääminen sekä sosiaalityöntekijän identiteetin vahvistaminen.

1980-luvulla korostettiin sosiaaliohjaajien valmiuksia työhön: kelpoisuusvaatimuksia nostettiin mutta ne eivät vieläkaan vastanneet yhteiskunnan yleistä linjaa, mitä paikattiin täydennyskoulutuksella. Sosiaaliohjaajan työssä korostui 1980-luvulla materiaallinen elementti. Vankilasosiaalityöhön vaikutti edelleen vankilan voimakas hierarkisuus, sosiaalityöntekijöiden heikko asema sekä vaatimaton ammatillinen identiteetti koulutuksen puutteen vuoksi. Työmenetelmät olivat systematisoituneet toimenpidelehden käyttöönoton myötä. Hallinnolliset toimenpiteet lisääntyivät sosiaaliohjaajan osallistuessa vankilan uusiin tehtäviin muun muassa antamalla lausuntoja eri lupahakemuksiin. Myös yhteiskunnan sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmän monimuotoistuminen aiheutti lisääntyvää työtä. Vankilasosiaalityössä alettiin korostaa luottamussuhdetta asiakkaaseen. Ei-materiaalisen työn osuus kuitenkin väheni, koska vankia ei enää ohjattu parannukseen eikä aikaa keskusteluihin henkilökohtaisista ongelmista ollut riittävästi. Ryhmätyötä ei juuri tehty, eikä käytetty yhteisöllisiä menetelmiä.

Sosiaalityöntekijän aika vuodesta 1990 eteenpäin

Suomessa oli 1990-luvulla taloudellisen epävarmuuden aika, joka toisaalta johti tehokkuusvaatimuksiin sosiaalityössä ja toisaalta toi uusia asiakkaita sosiaalitoimelle. Samalla vastuuta hyvinvoinnista palautettiin yksilöille itselleen tai markkinavoimien hoidettaviksi. (Mutka 1998, 11–12, 53–57; Lehtiniemi 2004, 28–31) Yhteiskunnassa käytiin myös keskustelua sosiaalityön eettisistä periaatteista. Periaatteita tarvitaan muun muassa ratkaisemaan lojaliteettiongelmia, joita syntyy sosiaalityöntekijän joutuessa vastakkain ihmisen ahdistuksen ja yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuden kanssa. (Declaration... 1990; Eettiset periaatteet 1992; Aho 1993, 157)

Vankeinhoidossa otettiin 1.12.1990 käyttöön sosiaalityöntekijän nimike (Kuittinen & Rönkä 1991, 25), ja vuonna 1992 vankilan sosiaalityöntekijän kelpoisuus liitettiin ensimmäisen kerran yleisiin kelpoisuusvaatimuksiin. Virkaan hyväksyttiin edelleen myös vankeinhoidollinen tutkinto riittävän sosiaalityön tuntemuksen kanssa. Vuodesta 2001 lähtien on edellytetty yleisestä lainsäädännöstä ilmenevää koulutusta (Asetus rangaistuksen... 2001), josta annettiin uusi laki vuonna 2005 (Sosiaalihuollon ammatillisen... 2007, 11–13).

Lainsäädännössä ei määritelty vankilan sosiaalityön tehtäviä. Työtä koski rangaistuksen täytäntöönpanon yleinen tavoite edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Vapaudenmenetyksen haittoja tuli ehkäistä. (RTL 1995, 1:4 §) Virkamiesten piti myötävaikuttaa vangin sijoittumiseen yhteiskuntaan. Muut säännökset liittyivät vangin vapauttamiseen. (VHA 31, 59 §; RTL 5:6 §) Toimenkuvat määriteltiin laitostasolla mutta ne pohjautuivat pitkälle aiempaan (1985) vankeinhoito-osaston päätökseen. Vangit kävivät sosiaalityöntekijän vastaanotolla yleisesti, osa useinkin. Heidän asioitaan olivat muun muassa käytännön ongelmat, sosiaaliturva- ja -palveluasiat, asuntoasiat sekä yhteydenotot ulospäin. (Kuittinen & Rönkä 1991, 47–48; Lehtiniemi 2004, 51) Yksilökohtaiseen sosiaalityöhön käytettiin eniten aikaa. Uusi tehtävä oli muun muassa toimintojen järjestäminen vangeille. (Karsikas 1997, 27, 38; Lehtiniemi 2004, 80)

Sosiaalityöntekijät joutuivat usein tekemään tehtäviä, joita muut eivät halunneet, ja hoitamaan vaikeimmat asiakkaat. He eivät yleensä voineet itse rajata tehtäviään. (Wigren 1996, 66–67.) Ikäviiniä olivat rutiiniluonteiset tehtävät, ajan puute, raskas työ ja ankea työympäristö. Yhteistyössä vartijoiden kanssa oli ongelmia johtuen tiukasta työnjaosta, huonosta tiedonkulusta, tavoite- ja asenne-eroista sekä sosiaalityön arvostuksen puutteesta. Nämä kuvastuivat asioiden jarruttamisena ja kireänä ilmapiirinä. Yhteistyön sujuvuus sosiaalitoimistojen kanssa vaihteli kunnittain. (Hannula 1993, 82–87) 1990-luvun lopulla on kuitenkin havaittavissa sosiaalityön ammatillistumista muun muassa asiakaslähtöisyyden ja sosiaalityön omien tavoitteiden korostumisen perusteella (Karsikas 1997, 38–39).

Vankeinhoidossa alettiin jälleen 1990-luvun puolivälissä kiinnostua kansainvälisen mallin mukaisesti uusintarikollisuuden vähentämisestä, mikä otettiin tavoitteeksi periaateohjelmassa 1999. Tavoitteisiin tuli pyrkiä tuen, motivoinnin ja valvonnan kautta sekä vaikuttamalla muuhun yhteiskuntaan. (Vankeinhoitolaitoksen... periaateohjelma 1999) Tavoitteiden muutos ei käytännössä muuttanut sosiaalityön tehtäviä.

Vuoden 2001 alusta tuli voimaan Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, jonka tarkoituksena oli edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa. Lakia haluttiin noudattaa myös vankeinhoidossa soveltuvin osin. Sen katsottiin koskevan lähinnä yhteistyötä kunnan sosiaalitoimen kanssa, jota tehdään toimeentulotukiasioissa (Toimeentulotuki 2001, 2003 ja 2007), lapsiin liittyvissä sekä vapautuvien vankien asumispalvelu- ja päihdehuoltoasioissa. (Vankien hyvä kohtelu... 2001) Asiakaslaki otettiin huomioon myös vuoden 2006 vankeuslaissa (10:6 §).

Vankeinhoidossa työskenteli 1990-luvun lopulla yhteensä 38 sosiaalityöntekijää 25 laitoksessa. Yhden sosiaalityöntekijän edellytettiin hoitavan noin 80–100 vangin asiat. Ylempi korkeakoulututkinto oli vain joka neljännellä. Lähes puolet

oli toiminut myös muissa tehtävissä vankilassa ja yli puolella oli muuta sosiaalityön kokemusta. (Karsikas 1997, 8, 21–22) Pätevien hakijoiden puuttuessa sosiaalityöntekijän virkoja muutettiin useissa vankiloissa 2000-luvun alussa erityisohjaajan viroiksi, joissa kelpoisuusvaatimuksena on korkeakoulututkinto (Valtioneuvoston asetus... 2009, 13 §). Erityisohjaajat ovat yleensä sosionomeja (AMK). Vankeinhoito-osasto hyväksyi menettelyn vuonna 2003 silloin, kun tehtävään ei sisältynyt merkittäviä suunnittelu- ja kehittämistehtäviä. Tällä hetkellä vankiloissa on enää 23 pätevää sosiaalityöntekijää.

Vankilasosiaalityö saavutti vuosituhaten vaihteessa muuta sosiaalityötä vastaavan aseman kelpoisuusvaatimusten suhteen. Sosiaalityöntekijät olivat myös ammatillisesti asennoituneita (Karsikas 1997, 22–24). Päteviä sosiaalityöntekijöitä on kuitenkin sen jälkeen ollut vaikea saada osittain heikon palkkauksen johdosta. Materiaalisen työn osuus on suuri, koska työ rajoittuu resurssipuutteen vuoksi usein akuuteimpiin tehtäviin eikä muutostyöskentelylle ja kehittämiselle jää aikaa (Lehtiniemi 2004, 65, 86; Kysely... 2013). Uusia tehtäviä olivat kuntouttava ryhmätoiminta, muiden virkamiesten ohjaus ja vuodesta 2006 lähtien valvotun koevapauden valmistelu. Verkostotyön käyttö yleistyi vapautumisen valmistelussa (Heikkinen & Lassila 2011), ja työ suuntautui muutenkin ulospäin (Karsikas 1997, 38). Yhteistyöprojekteilla yritettiin parantaa lainrikkojen muun muassa vankilasta vapautuneiden palvelua (Järvelä ym. 2002). Tähän pyrittiin myös kuntien, vankiloiden ja yhteistyötahojen sosiaalityöntekijöiden koulutustilaisuuksilla, joiden järjestämisestä sosiaali- ja terveysministeriö antoi tulostavoitteen lääninhallituksille (Karsikas 2000).

Yhteydenpito sosiaalihallinnon ja vankeinhoidon välillä lisääntyi keskushallintotasolla. Seuraamusjärjestelmää ja yhteiskunnan tukijärjestelmien työtä haluttiin sovittaa yhteen (Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001). Yhteistyöstä kunnan sosiaalitoimen ja vankeinhoidon välillä annettiin sosiaali- ja terveysministeriön, oikeusministeriön ja Suomen kuntaliiton suositukset vuonna 2006 (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006). Niiden käytännön toteuttaminen ei ole kuitenkaan edennyt kovin hyvin (Karjalainen & Viljanen 2009). Sen sijaan Rikosseuraamuslaitoksen oma organisaatio sisältää vuodesta 2010 lähtien sekä vankeinhoidon että yhdyskuntaseuraamustyön, mikä auttaa muun muassa parantamaan verkostotyötä ja edistämään vapautumisen valmistelua.

Perhetyötä on kehitetty 2000-luvulla useilla tavoilla (mm. Perhe muurin toisella... 2003, Lähisuhdeväkivaltaan... 2006, Lapsi- ja perhetyön linjaukset 2013) vankeinhoidon ja Kriminaalihuollon tukisäätiön toimesta. Alkunsa sai vuorovaikutustyön kehittäminen sekä lähisuhdeväkivallan ehkäisy. Vuorovaikutustyötä tehdään erityisesti perheleireillä. Tällä hetkellä korostetaan vangin lapsen näkökulman huomioon ottamista.

Vankeinhoidon muun psykososiaalisen työn kehittyminen

Päihdetyön erityisohjaajat tulivat 1990-luvun lopulla

Päihdehuolto kuuluu yhteiskunnassa kunnan sosiaalitoimen vastuulle (Päihdehuoltolaki 1986), mutta päihdeterapiaan perustuva sosiaalityö syntyi A-klinikoiden perustamisen myötä 1950-luvulla (Toikko 2005, 183). Vankeinhoidossa päihdetyön kehittäminen sai alkunsa huumeiden vuoksi 1990-luvun lopulla. Päihdetyö kattaa päihdekuntoutuksen, päihdevalvonnan ja terveydenhuollolle kuuluvan päihdehoidon, joista sosiaalityöhön liittyvänä käsitellään seuraavassa lähinnä päihdekuntoutusta. Vankeinhoidossa tehtiin ensimmäinen kokonaisvaltainen päihdestrategia vuonna 1999, samoihin aikoihin kuin Suomessa linjattiin yleisellä tasolla huumeiden vastaista työtä (Huumeiden torjunnan... 1991; Huumausainestrategia 1997; Mäki 2002, 242). Päihdestrategian tavoitteena oli torjua päihderikollisuutta, ehkäistä päihdehaittoja sekä tukea vankeja rikoksettomaan ja päihteettömään elämään, johon pyrkiville haluttiin turvata kuntoutusjatkumo yhteistyössä kotikunnan kanssa. Päihdestrategia uudistettiin vuosina 2004 ja 2012 (Vankeinhoidon päihdestrategia... 2005–2006; Päihdetyön linjaukset... 2012–2016).

Päihdetyön käynnistäminen johti uuden ammattiryhmän, (päihdetyön) erityisohjaajien tuloon vankeinhoitoon 1990-luvun lopulla. Noin 50 viran perustaminen oli merkittävä satsaus päihdetyöhön, millä samalla tunnustettiin se, että vankeinhoito ei voi toteuttaa tehtäväänsä, ellei vankien päihdeongelmiin puututa. Erityisohjaajilta edellytetään korkeakoulututkintoa (Valtioneuvoston asetus... 2009, 13 §). Heidän työhönsä kuuluu sekä yksilökohtaista että ryhmämuotoista päihdekuntoutusta. He myös valmistelevat vangin vapautumista.

Psykososiaalisen ohjelmatoiminnan kehittyminen

Vankien ei ollut ennen vuotta 1995 mahdollista osallistua työaikana kuntoutukseen (RTL 1995 3:10§, 4:6 §). Tätä ennen vankiloissa oli vain vapaaehtoistyönä järjestettyä AA-toimintaa toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta lähtien (Soine 2009, 163–164).

Viimeisen vajaan 20 vuoden kehitys on tuonut vankilaan sosiaalisen kuntoutuksen ohjelmat ja uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat. Strukturoitujen ohjelmien käyttöönotto liittyi ns. What Works -ajatteluun, jonka mukaan oikealla tavalla toteutetulla toiminnalla voidaan vaikuttaa uusintarikollisuuteen, mistä on myös tieteellistä näyttöä (esim. McGuire 2003; Konttila & Tyni 2011). Tämä on verrannollista sille, että myös sosiaalityössä puhutaan nykyisin vaikuttavuudesta ja tutkimusnäyttöön perustuvista käytännöistä (Raunio 2011, 119). Ohjelmilla pyritään vähentämään päihdeongelmia ja rikollista käyttäytymistä tukevia asenteita sekä muita uusintarikollisuuden riskitekijöitä (Suomela 2007, 221–238).

Vankiloiden päihdekuntoutus käynnistyi varsinaisesti 1990-luvulla HUPPU SILMILTÄ -projektin myötä (Koski-Jännes 1995). Käyttöön otettiin eri pituisia, pääsääntöisesti kognitiivis-behavioraalisia ohjelmia (Suomela 2007, 238). Päihdeongelmallisille vangeille tuli tarjota myös muita tukitoimenpiteitä ja työn haluttiin jatkuvan vankilasta vapauteen siirryttäessä. Päihdekuntoutus laajeni nopeasti, kun ohjelmia kehittivät sekä ulkopuoliset toimijat (Mutalahti 1999) että vankilan henkilökunta. Enimmillään päihdekuntoutusohjelmia oli noin 50, mutta silloin alettiin huomata epäyhtenäiseen toiminnan ongelmat. Nykyisin pyritään käyttämään vain akkreditoituja eli hyväksymismenettelyn läpikäyneitä ohjelmia. Vuonna 1999 tuli mahdolliseksi vankien sijoittaminen ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen (RTL 1999, Karsikas 2005), mikä mahdollisti kuntoutumisen normaaliyhteisössä. Psykososiaalisiin ohjelmiin kuuluu myös arkielämän taitoja ja yhteiskunnallisia valmiuksia lisäävää toimintaa.

Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat on pääosin tuotu ulkomailta. Cognitive Skills (CS) -ohjelma opettaa ongelmanratkaisutaitoja, itsekontrollia, kriittistä ajattelua, sosiaalisia taitoja, luovaa ajattelua ja arvoja. Seksuaalirikoksiin vaikuttavan STOP-ohjelman (Koikkalainen 1998) sisältöinä ovat rikoksiin liittyvien uskomusten ja ajatusmallien työstäminen, uhrin kokemusten tiedostaminen sekä rikosten välttämiseen tarvittavien taitojen opettelu. Vakaviin väkivaltarikoksiin syyllistyneille on tarkoitettu Omaehtoisen muutoksen ohjelma (OMA) ja suuttumuksen hallintaan SUHA-kurssi. (Suomela 2007, 227–237) Lähisuhdeväkivaltaan on kehitetty Unbeatables-ohjelma Suomessa. VINN-ohjelma on motivointi- ja keskusteluohjelma naisille.

What works -ajattelu jätti jossain määrin varjoonsa perinteisen yksilökohtaisen sosiaalityön, mutta viimeaikainen tutkimus on painottanut vuorovaikutuksen sekä sosiaalisten tekijöiden merkitystä vaikuttavassa työssä (Lavikkala 2011, 93–140). Ohjelmatoiminnan lisäksi rikoksista irtautumisessa auttaa myös esimerkiksi pääsy työhön ja koulutukseen, sopiva asunto sekä perheen tai kumppanin tuki. Apu sosiaalisissa ja käytännön ongelmissa voi olla tärkeää motivaation säilyttämiseksi ja eteenpäin menon esteiden poistamiseksi. (Roberts 2004; Maguire & Raynor 2006)

Suunnitelmallinen työskentely uusintarikollisuuden vähentämiseksi

Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on muun muassa lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan (VL 2005, 1:2 §), mikä muistuttaa sosiaalityön tavoitteita. Vankeinhoitotyön ydin eli suunnitelmallinen työskentely uusintarikollisuuden vähentämiseksi perustuu sosiaalityön ongelmanratkaisu-/asiakasprosessiin, jonka vaiheet ovat ongelman tunnistaminen, arviointi, tavoitteiden asettaminen, toimenpiteet, prosessin arviointi ja päättäminen (Heinonen & Spearman 2001, 147–150). Asiakasprosessi tulisi suunnitella yhdessä asiakkaan kanssa, ja sillä

tulisi olla vastuuhenkilö (Sosiaalihuollon ammatillisen... tehtävärakennesuositus 2007, 22–25), mutta tätä ei ole toistaiseksi pystytty toteuttamaan kaikkien vankien kohdalla.

Arviointikeskuksissa laadittu rangaistusajan suunnitelma ohjaa työskentelyä tavoitteen suuntaan. Suunnittelun pohjana käytetään tietoja vangin sosiaalista olosuhteista, tarpeista ja voimavaroista, työ- ja toimintakyvystä, rikoksen uusimisen riskitekijöistä sekä turvallisuustekijöistä (VL 2005, 4:6-7 §; VNA 2006, 4:18 §). Sosiaalityö on tärkeä osaamisalue arviointikeskusten toiminnassa, mutta sosiaalityöntekijän kelpoisuutta työhön ei edellytetä. Arviointikeskukset pystyvät tapaamaan vain noin viidenneksen vankeuden suorittamisen aloittaneista, joten asiakkaan osallisuus rangaistusajan suunnitteluun ei aina toteudu riittävän hyvin. Tilanne paranee siirrettäessä täytäntöönpanon aloitustoimet ulosotolta Rikosseuraamuslaitokselle, jolloin siellä voidaan haastatella lähes kaikki tuomitut ennen vankilaan tuloa (Tuomioiden... 2013).

Rangaistusajan suunnitelmaa tarkennetaan, toteutetaan ja seurataan vankilassa (VNA 2006, 4:18 §). Asiakasprosessista vastaaminen ja eri työmuotojen koordinointi olisi sopinut luontevasti sosiaalityöntekijöille (Sosiaalihuollon ammatillisen...tehtävärakennesuositus 2007, 40), mutta rangaistusajan suunnitelmatyöskentelystä vastaaminen annettiin entisille ylivartijoille, joista perustettiin uusi ammattiryhmä, vankeinhoitoesimiehet (nykyisin rikosseuraamusesimiehet). Virkamiehet olivat varsin valmistautumattomia tehtäväänsä, ja ovatkin saaneet siihen runsaasti koulutusta (Kinnanen 2007). Nykyisin rikosseuraamusesimiehiltä edellytetään korkeakoulututkintoa (Valtioneuvoston... 2009, 13). Tämä voi olla esimerkiksi sosionomi (AMK) -tutkinto – erityisesti rikosseuraamusalan koulutus Laurea-ammattikorkeakoulussa sopii hyvin tehtävään.

Vuonna 2006 voimaantullut vankeinhoitouudistus ei juuri muuttanut sosiaalityöntekijöiden eikä erityisohjaajien tehtäviä. Sosiaalista kuntoutusta koskeva säännös otettiin vankeuslakiin (2005, 10:6 §), samoin vapauttamissuunnitelma ja siihen liittyvä yhteistyö (VL 2005, 4:6–7 §). Sosiaalityöntekijöiden ympärillä tapahtui paljon muutoksia rangaistusajan suunnitelmatyöskentelyn myötä, mikä on vaikuttanut heidän asemaansa. Rangaistusajan suunnitelma määrittää sosiaalityötä, jos sen on katsottu edistävän tavoitteiden toteutumista. Riski- ja tarvearvio antaa sosiaalityöntekijöille entistä paremmat tiedot vangista, minkä johdosta työn käynnistäminen on helpottunut (Kysely... 2013). Tavoitteet ovat yleisluonteisia ja sosiaalityöntekijä jatkaa vangin sosiaalityön tarpeiden arviointia omalla haastattelullaan. Kaikkien vankien, erityisesti tutkintavankien osalta etukäetietoa ei ole käytettävissä. Vanki voi edelleen tulla sosiaalityöntekijän vastaanotolle myös omasta aloitteestaan. Rekisteritietojen mukaan joka kolmas oli tullut vuonna 2012 tapaamaan sosiaalityöntekijää tuloihin ja talouteen liittyvien kysymysten vuoksi. Muita yleisiä asioita olivat asuminen, sosiaaliset sidokset ja vankilassaolo.

Rikosseuraamusesimies vastaa myös vapautumisen valmistelun käynnistämisestä. Ensin tehdään palvelutarvearvio. Työhön osallistuu useimmiten sosiaalityöntekijä tai (sosiaalityön) erityisohjaaja. He myös yleensä tekevät vapauttamissuunnitelman sekä valmistelevat vapautumista yhteistyössä vangin, sosiaaliviranomaisten ym. ulkopuolisten tahojen kanssa. (Kysely... 2013) Tehtävä on strategisesti tärkeä, koska Rikosseuraamuslaitoksen strategiassa korostetaan polkua rikoksettomaan elämään aktiivisella verkostoyhteistyöllä, mikä myös on sosiaalityön keskeistä osaamista (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020).

Päihdetyön erityisohjaajien työ käynnistyy, kun rangaistusajan suunnitelmassa on asetettu tavoitteeksi päihdeongelmiin vaikuttaminen. He valmistelevat myös päihdekuntoutusjatkumoa siviiliin. Sekä sosiaalityöntekijät että erityisohjaajat kuten myös muu henkilökunta voivat toimia psykososiaalisten ohjelmien vetäjinä.

Sosiaalityön periaatteiden hyödyntäminen vankeinhoidossa

Vankeinhoitotyön tavoitteet muistuttavat sosiaalityön tavoitetta edistää turvallisuutta ja suoriutumista. Kun vankeinhoitotyöllä tähdätään rikoksista irtautumiseen niin sosiaalityössä tavoitellaan asiakkaiden integroitumista. Sosiaalityön eettisistä periaatteista osa vastaa suoraan Rikosseuraamuslaitoksen arvoja ja työn periaatteita (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020; VL 2500 1:3, 5–7 §). Opittavaa sosiaalityöstä on edelleen muun muassa asiakkaan itsenäisyyden ja elämänhallinnan arvostamisessa ja asiakkaan osallisuuden lisäämisessä.

Sosiaalityön kokonaisvaltainen työote (Arki, arvot... 2005, 8) on erityisen perusteltu, kun on kyse moniongelmaisista ihmisistä (Laine 2007, 271–274). Vankeinhoitotyö on hyvin sektoroitunutta; varsinkin vankien terveydenhuolto ja psykososiaalinen kuntoutus sekä valvonta toimivat erillään. Tämä johtuu pitkälle erilaisesta ammatillisesta näkemyksestä sekä myös lainsäädännöstä, joka määrittelee tarkoin salassapidon rajat. Tämä saattaa joissain tapauksissa jopa haitata järkevää työskentelyä. Asiakkaan suostumus kuitenkin mahdollistaa moniammatillisen yhteistyön, mihin tulisi entistä enemmän pyrkiä. (Heikkinen & Lassila 2011, 52–54.)

Rikosseuraamustyössä on korostettu riskien ja tarpeiden huomioonottamista uusintarikollisuuden vähentämisessä. Sosiaalityössä korostetaan asiakkaan vahvuuksia. Tähän suuntaan ollaan jo pyrkimässä vankeinhoidossakin. Asiakkaan näkemysten selvittäminen on itsestään selvää sosiaalityölle, mutta kaipaa parantamista vankeinhoidossa. Vangin tulisi olla aktiivinen yhteistyökumppani, jopa omata määräävän roolin omassa kuntoutumisprosessissaan (Heikkilä 2002, 61; Juhila 2002, 17). Mahdollisuuksia asiakkaan oman toimijuuden ja vastuunoton korostamiseen pitäisi näkyvästi etsiä. Esimerkiksi itsestä huolehti-

misen helpottaminen vankilan arjessa palvelisi tätä. Pakkoyhteisössä asiakkaan itsemääräämisoikeus ei voi kuitenkaan täysin toteutua (vrt. Arki, arvot... 2005, 8; Karsikas 2005, 35), mutta ellei asiakkaan näkemyksiä kunnioiteta, muutostyön edellytykset heikkenevät (Lehtiniemi 2004, 33).

Verkostotyö on tärkeää sosiaalityön ja kuntoutuksen jatkuvuuden kannalta. Verkostotyön onnistuminen ei ole kiinni pelkästään Rikosseuraamuslaitoksen työstä, vaan myös sosiaalitoimistojen mahdollisuuksista ja yhteistyöhalusta (Karsikas 2000; Heikkinen & Lassila 2011). Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmä esittää lain tarkoituksiksi muun muassa parantaa sosiaalihuollon ja muiden toimijoiden yhteistyötä (Sosiaalihuollon... 2012, 169, 175), mikä onkin tarpeen. Jatkuvuutta eri vaiheiden välillä tulisi edistää myös uudentyypisillä ratkaisulla. Vankilasosiaalityön siirtämistä sosiaalihuollon terveydenhuollon rinnalla olisi hyvä pohtia Norjan mallin mukaisesti. Huonona puolena tästä voisi olla se, että vankilassa toimivat eri henkilöstöryhmät eriytyisivät vielä nykyistä enemmän toisistaan. On myös esitetty, että kunnat tulisi vastuuttaa rangaistusta suorittavista asiakkaistaan, mitä varten valtion tulisi periä kunnilta rangaistuksen täytäntöönpanokustannukset. Tämä painottaisi rikollisuuden ennaltaehkäisyä. (Sarvanti 2013.) Hyvä ajatus voi kuitenkin kariutua taloudellisiin syihin.

Sosiaalityöhön sisältyy myös vaikuttaminen asiakkaiden etujen ajamiseksi (Arki, arvot... 2005). Vaikka vankilasosiaalityössä ajetaan asiakkaan asiaa sekä laitosten sisällä että sieltä ulospäin, vaikuttamista tarvitaan myös yleisemmällä tasolla. Tässä tulisi nojautua vahvemmin ammattietiikan pohjalle (Karvinen-Niinikoski 2002, 21). Vangit ovat asiakasryhmänä näkymättömiä vankilassa ollessaan ja ulkopuoliset toimijat mielellään unohtavat heidät vaativana asiakasryhmänä. Rikosseuraamusalan monipuolinen psykososiaalinen työ on varsin tuntematonta eikä laitosta huomioida yhteiskunnallisessa toiminnassa kovinkaan hyvin. Poikkeuksellista on vankilasta vapautuvien mukaan otto kohderyhmäksi pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaan (Valtioneuvoston periaatepäätös 2011).

Johtopäätökset

Artikkelissa on tarkasteltu vankilasosiaalityön kehittymistä professionaalisenä toimintana suhteessa yleiseen sosiaalityöhön ja tiivistetysti muuta psykososiaalista työtä kokonaiskuvan saamiseksi vankeinhoidon sosiaalityön luonteisesta työstä. Vankilasosiaalityö sai alkunsa paljon myöhemmin kuin yleinen sosiaalityö eli vasta toisen maailmansodan jälkeen. Ituja toiminnalle oli tosin jo 1800-luvun lopulta lähtien. Se myös kantoi huoltotyön leimaa pidempään aina 1980-luvun alkuun asti, mikä kuvastanee vankien alisteista asemaa. Sosiaalityöntekijän kelpoisuusvaatimukset saatiin muun yhteiskunnan tasolle vasta vuonna 2001. Sen jälkeen tehtäviin alettiin kuitenkin ottaa erityisohjaajia, koska päteviä sosiaalityöntekijöitä on ollut vaikea saada vankilaan.

Vankilasosiaalityön voidaan nykyisin katsoa vastaavan suurelta osin ammatillista sosiaalityötä. Siihen sisältyy kuitenkin paljon vankeinhoidon hallinnollisia tehtäviä. Kaikki tehtävät eivät välttämättä edellytä sosiaalityöntekijän kelpoisuutta, joten sosiaalityöntekijöille kuulumattomia tehtäviä tulisikin edelleen karsia. Tärkeää olisi myös selvittää, mitkä ovat ne keskeiset ja vaativat tehtävät, joissa tarvitaan sosiaalityön kelpoisuuden omaava työntekijä, ja varata joka rikosseuraamus-alueelle riittävästi sosiaalityöntekijöitä. He voisivat myös kehittää toimintaa ja ohjata erityisohjaajien työtä. Myös vankiarvioinnissa tulisi olla sosiaalityön asiantuntemusta (vrt. Lehtiniemi 2004, 88). Sosiaalityöntekijöiden tulisi saada täydennyskoulutusta oman organisaation lisäksi myös sosiaalihallinnosta. Vaativa työ edellyttää säännöllistä työnohjausta. Työn kehittämistä auttaisi hyvien työkäytäntöjen kokoaminen vankilasosiaalityön käsikirjaan.

Vangit ovat aikuissosiaalityön haastavimpia asiakkaita, jotka usein tarvitsevat pitkää ja intensiivistä työtä sekä vankilassa että sen jälkeen. Ammattitaidottomien ja moniongelmaisten pääsy työhön on vaikeaa, ja mahdollisuudet ovat edelleen vähentyneet heikossa taloudellisessa tilanteessa. Vankilassa olleet ovat usein ei-toivottuja, jopa torjuttuja kunnan normaalipalveluissa. Ilman niitä sijoittuminen yhteiskuntaan ei kuitenkaan onnistu. Toisaalta yhteiskunnan palvelut ovat rajallisia, ja rakenteellisiakin ratkaisuja tarvittaisiin. Myös kustannustenjako tulisi selkiinnyttää. (Karsikas 2002; Lehtiniemi 2004, 87; Laine 2007, 279; Karjalainen & Viljanen 2009, 42–43; Granfelt 2011, 219–221; Strömberg-Jakka 2012)

Vankilasosiaalityössä korostui 1950–60-luvuilla ei-materiaalinen elementti, koska toiminta tähtäsi vangin kasvattamiseen yhteiskuntakelpoiseksi. Se oli omanlaistaan henkilökohtaista huoltoa. Materiaalista apua oli ohjaus yhteiskunnan palveluiden piiriin. Vankilasosiaalityö asettui alkuvaiheessa tältä osin kunnan sosiaalitoimen ja muun sosiaalityön välimaastoon. Erilaisten hallinnollisten tehtävien osuus on vankeinhoitotyön monipuolistuessa ja toisaalta yhteiskunnan lainsäädännön ja palveluiden kehittyessä lisääntynyt ja kiireinen työ ei salli riittävästi ei-materiaalista henkilökohtaista työtä. Muutostyötä tehdään kuitenkin paljon päihdekuntoutuksen ja ohjelmatyön piirissä. Ryhmätyötä erilaisten ohjelmien muodossa käytetään nykyisin paljon vankiloissa, ja päihdekuntoutuksen yhteisöhoitoon sisältyy myös yhteisöllisen muutostyön piirteitä.

Vankilasosiaalityö toimii sosiaalityölle vieraassa ympäristössä, minkä vuoksi se on luonteeltaan apuprofessio riippumatta työn ammatillisuudesta (Eräsaari 1991, 159). Toisaalta vankeinhoidon tavoitteet muistuttavat sosiaalityön tavoitteita, joten ympäristöä ei voida pitää täysin vieraana. Myös yleiseen sosiaalityöhön sisältyy pakkoiluoteisia piirteitä. Sosiaalityö on aina liittynyt kiinteästi vankeinhoidon funktioon joko vähentää uusintarikollisuutta tai lisätä vangin suoriutumismahdollisuuksia, mihin se on pyrkinyt omilla työmenetelmillään. Sosiaalityön tavoitteet saattavat kuitenkin jäädä jalkoihin silloin kun kontrolli sitä edellyttää. On kuitenkin otettava huomioon, että kaikki vangit eivät halua irrot-

tautua rikoksista eivätkä noudattaa vankilan sääntöjä. Eri virkamiesten olisikin tarkasteltava avoimesti yhdessä, mitä tällaisissa tilanteissa pitäisi tehdä: Milloin vangin kuntoutuminen on tärkein tavoite eikä siihen liity suuria riskejä, milloin taas vangin itsensä tai muiden suojele menee kuntoutustavoitteen edelle.

Vankilaympäristö kuvastuu monella tavalla sosiaalityöhön. Se passivoi vankeja ja rajoittaa huomattavasti heidän yhteydenpitomahdollisuuksiaan. Mahdollisuus toimia vangin kanssa riippuu siitä, kuinka luotettavaksi tämä arvioidaan. Sosiaalityöntekijä on riippuvainen sekä ympäristön ulkonaisista rakenteista että vankilan hallinnollisista rakenteista. Sosiaalityöntekijän tulee noudattaa virkamieheltä edellytetyjä normeja, jolloin lojaalisuus asiakasta kohtaan voi vaarantua (Laine 2002, 22). Hyvä asiakassuhde edellyttää kuitenkin myös sitä, että pelisäännöt tehdään asiakkaalle selväksi etukäteen.

Sosiaalityön ammatillisten periaatteiden parempi toteuttaminen vankilasosiaalityössä saattaisi korostaa sosiaalityön roolia ja sitä kautta parantaa vankien kohtelua. Mielestäni on kuitenkin kyseenalaista erottaa sosiaalityö täysin muusta rikosseuraamustyöstä. Eri henkilöstöryhmien yhteinen toiminta vankeinhoidon tavoitteiden saavuttamiseksi on tärkeää. Tärkeää olisikin miettiä, onko sosiaalityön periaatteissa jotain sellaista, mitä voitaisiin hyödyntää Rikosseuraamuslaitoksessa laajemminkin.

Vankilasosiaalityö joutui taistelemaan paikastaan vankeinhoidossa pitkään eikä se vieläkään ole selvä. Myös muu psykososiaalinen työ on joutunut ottamaan paikkansa. Ohjelmatoiminnan käyttöönoton jälkeisessä innostuksessa yksilökohtaisen sosiaalityön eetos jäi vähemmälle. Nykyisin kuitenkin tiedetään, että rikoksista irrottautumisessa tarvitaan ohjelmatoiminnan rinnalla sosiaalisen pääoman kasvattamista ja erilaisia yhteiskuntaan integroivia toimia. Sosiaalityön merkitystä arvioitaessa on otettava huomioon, että sosiaalinen kattaa huomattavasti laajemman toiminnan vankilassa kuin sosiaalityöntekijän työn. Sosiaalityön menetelmiä hyödyntävä työ on viime vuosien uudistusten myötä tullut yhä tärkeämmäksi suunnitelmallisessa työskentelyssä uusintarikollisuuden vähentämiseksi. Tässä työssä sosiaalityöntekijöiden tulisi saada sellainen asema ja rooli, jossa Rikosseuraamuslaitos voisi parhaiten hyödyntää heidän koulutustansa ja ammatillista osaamistansa.

Kirjallisuus

- Aho, Päivi 1993: Mihin me yllämme? Teoksessa Synnöve Karvinen (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. Painatuskeskus, 157–165.
- Aho, Timo 1981: Vankiluvun kehitykseen vuosina 1881–1978 vaikuttaneista tekijöistä. Teoksessa Elina Suominen (toim.) Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsaus vankeinhoidon kehitykseen. Helsinki: Valtion painatuskeskus/ Arvi A. Karisto Oy, 231–267.
- Antikainen, Marjo-Riitta 2003: Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913. *Bibliotheca historica* 83. Helsinki: SKS.
- Anttila, Inkeri 1981: Kansainväliset vaikutteet Suomen vankeinhoidon kehityksessä. Teoksessa Elina Suominen (toim.) Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen. Helsinki: Valtion painatuskeskus/ Arvi A. Karisto Oy, 325–354.
- Arki, arvot, elämä, etiikka 2005: Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.
- Asetus rangaistuksen täytäntöönpanon hallinnosta 22.3.2001/275.
- Asetus sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusehdoista 2.12.1983/888.
- Declaration on Ethical Principles in Social work (1990): IFW / International Federation of Social Workers.
- Eettiset periaatteet 1992: SOSTL / Sosiaalityöntekijäin liitto.
- Eräsaari, Leena 1991: Yksilöllistävä sosiaalityö. Historian tarkastelua. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. A 7.
- Granfelt, Riitta 2011: Vankila auttamistyön ympäristönä? Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–231.
- Hannula, Kristiina 1993: Sosiaalityöntekijänä vankilassa. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma. Taloustieteen ja sosiaalipolitiikan laitos. Turun yliopisto.
- Hannula, Päivi 2005: "Sosiaalityön paikka kriminaalihuoltotyössä" – näkökulmia ammatillisen kriminaalihuoltotyön kehitykseen Suomessa. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkielma. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan laitos. Tampereen yliopisto.
- Heikkilä, Emilia 2002: "Muurien keskellä, lukkojen takana" – sosiaalityö vankilassa. Teoksessa Minna Kivipelto (toim.) Sosionomin asiantuntijuus. Esimerkkejä kriminaalihuolto-, vankila- ja projektityöstä. Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 10, 60–73.
- Heikkinen, Virpi & Lassila, Minttu 2011: Verkostomainen työote vangin vapautumisvaiheessa. Opinnäytetyö. Rikosseuraamusalan koulutusohjelma. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Heinonen, Tuula & Spearman, Len 2001: Social work practice. Problem Solving and Beyond. Toronto/Vancouver: Irwin Publishing.
- Huhtala, Johanna 1984: Kriminaalihuoltotyön vaiheita 1870–1975. Kriminaalihuoltoyhdistys. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Huumausainestrategia 1997: Huumausainepoliittisen toimikunnan mietintö. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Huumeiden torjunnan ja päihdehuollon tehostaminen vankeusaikana 1991: Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1991.
- Ignatius, Anne 1990: Vankeinhoidon sosiaalityön tavoitteet ja toteutuminen: tutkimus Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilan sosiaalityöstä. Sosiaalihuoltajatutkiminnon tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Juhila, Kirsi 2002: Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. SoPhi, 11–19.

- Järvelä, Sampo & Kääriäinen, Juha & Valokivi, Heli 2002. Lainrikkajien projektit 1996–2002. Projektiselvitys Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hankkeelle. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2002.
- Karjalainen, Jouko & Viljanen, Olli 2009: Arki kuntoon – lainrikkajien tuen tarve. Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Avauksia 14/2009.
- Karsikas, Vuokko 2005: Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005.
- Karsikas, Vuokko 2000: Vankeja koskeva sosiaalityö. Yhteenveto kuntien sosiaalitoimen ja vankiloitten välistä yhteistyötä koskevasta kyselystä. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston moniste.
- Karsikas, Vuokko 1997: Sosiaalityön toteutuminen vankeinhoidossa: sosiaalityön ristiriidat ja niiden vähentäminen. Kuopion yliopiston ja Vankeinhoidon koulutuskeskuksen Kehittyvä vankilan sosiaalityö -koulutuksen lopputyö.
- Karsikas, Vuokko 1989: Kriminaalihoito Suomessa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1989. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Karsikas, Vuokko 1976: Jälkihoitotarpeen kartoitus. Osa 5. Loppuraportti. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja sarja D.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2002: Itseensä kunnioittava ja paikkansa ottava sosiaalityö. Kontra 4/2002, 20–21.
- Kinnanen, Ulla 2007: Ylivartijasta vankeinhoitoesimieheksi. AMK-opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosiaalipalvelutyö. Turun ammattikorkeakoulu.
- Kirjavainen, Arja 2012: Vankila ei ole saareke vaan osa yhteiskuntaa – ja juuri niin hyvä kuin yhteiskuntakin. Tutkimus vankilasosiaalityön synnyn historiasta Suomessa. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto.
- Koikkalainen, Sari 1998: Vankeuden aikana järjestettävä seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu toiminta. Projektiryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 2/1998.
- Kokko, Leena 1987: Ammatillistunut sosiaalityö ja vankila. Uusi Kriminaalihoito 4/1987, 37–38.
- Komiteamietintö 1971: A 25. Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö I.
- Komiteamietintö 1973: 86. Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö II. Perheiden ja alaikäisten sosiaalihuollon järjestämistä koskevat ehdotukset.
- Konttila, Arja & Tyni, Sasu 2011: OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2011.
- Koski-Jännes, Anja 1995: Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1995.
- Kriminaalihoitoyhdistyksen vankilatyö 1982: Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/1982.
- Kuittinen, Tarja & Rönkä, Tarja 1991: Sosiaalityön ammattikuva työtehtävien osalta vankilassa. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.
- Kysely sosiaalityöntekijöille 2013: Rikosseuraamuslaitoksen muistio 9.4.2013.
- Laine, Keijo 2002: Sosiaalityöntekijä toimii lojaliteettikysymysten ristipaineessa. Kontra 4/2002, 22–23.
- Laine, Matti 2011: Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/ 2011, 13–40.
- Laine, Matti 2007: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/ 2007.
- Laine, Matti 2002: Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 123–136.

- Laitinen, Jouko 2002: Suomen vankeinhoidon historiaa. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 292–307.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.
- Lapsi- ja perhetyön linjaukset. Rikosseuraamuslaitos 2013. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi-ja_perhetyon_periaatteet_.pdf, luettu 19.10.2013.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011, 93–140.
- Lehtiniemi, Ulla 2004: Sosiaalityö vankilassa. Tutkimus Turun vankiloissa tehtävän sosiaalityön tavoitteista ja sisällöstä. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Sosiaalipoliittikan laitos. Turun yliopisto.
- Luukkonen, R. 1947: Huoltotyö vankilassa I. Vankeinhoito 6/1947, 86–89.
- Luukkonen, R. 1948: Huoltotyö vankilassa II. Vankeinhoito 1/1948, 13–17.
- Lång, K.J. 1989: Vankeinhoitolaitoksen rakennemuutoksista. Uusi Kriminaalihuolto 3/1989, 4–10.
- Lähisuhdeväkivaltaan liittyvä toiminta vankeuden aikana 2006. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2006.
- Maguire, Mike & Raynor, Peter 2006: How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: Or does it? Criminology and Criminal Justice 6 (2006) 1, 19–38.
- McGuire, J. 2003: Rikosten uusintariskin vähentämisessä käytettävät menetelmät – kansainvälisiä näkymiä. Teoksessa What works – Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003, 68–106.
- Makkonen, Sinikka 1992: Vankilan huoltovirkailijan työn historiallinen muotoutuminen. Pro gradu -tutkielma. Kuopion yliopisto.
- Mutalahti, Timo 1999: Hoito ja rangaistus kohtaavat – Vankien päihdehuoltoprojektin loppuraportti. Stakes. Raportteja 242.
- Mutka, Ulla 1998: Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän: Jyväskylän yliopistopaino.
- Mäkelä, Tauno 1990: Sosiaalityöstä ja sen ongelmista vankiloissa. Esitelmä sosiaalityön pätevyitysmiskoulutukseen Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksessa.
- Mäkelä, Tauno 1987: Vankeinhoidon perussäännöstöä. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Opetusmoniste 1/1987. Kerava.
- Mäki, Jukka 2002: Päihdestrategiat. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 239–249.
- Perhe muurin toisella puolella 2003: Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003.
- Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41.
- Päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016: Rikosseuraamuslaitos. http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6Cr2xRZTS/Paihdelinjaukset_2012–2016_RINKIIN.pdf, luettu 19.10.2013.
- Ranta-Nilkku, Minna 2010: Muurissa on portti siviiliin. Rangaistuslaitoksen sosiaalityö vangin näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Raunio, Kyösti 2011: Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 117–138.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001: Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2001:2.

- Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, Suomen kuntaliitto.
- Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008: Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/15158.htm>. Luettu 15.9.2013.
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. <http://www.rikosseuraamus.fi/54002.htm>. Luettu 19.10.2013.
- Roberts, Colin 2004: Offending behaviour programmes: emerging evidence and implications for practice. Teoksessa Ros Burnett & Colin Roberts (eds). What works in Probation and Youth Justice. Developing evidence-based practice. Willan, 134–158.
- RTA 1889: Asetus rangaistuksen täytäntöönpanosta 19.12.1889/39.
- RTA 1974: Asetus rangaistuksen täytäntöönpanosta 19.7.1974/612.
- RTL 1995: Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 31.1.1995/128.
- RTL 1999: Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 19.3.1999/364.
- Santala, Pirjo & Toivonen, Veikko 1971: Huoltovirkailijat vankiloiden sosiaalityössä. Luther-opisto.
- Sarvanti, Tapani 2013: Vankien määrän kasvu on estettävä vastuun uusjaolla. Helsingin Sanomat 14.3.2013.
- Satka, Mirja 1994: Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Helsinki, 261–340.
- Sipilä, Jorma 1989: Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi
- Soine, Valentin 2009: Poliisina ja vankeinhoitajana. Nähtyä ja koettua viiden vuosikymmenen varrelta. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2009.
- Soine, Valentin 1961: Vankiloiden sosiaalikuraattorin työ. Huoltaja 22, s. 639–643, Huoltaja 23, s. 688–691.
- Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimukset valtio-, kunta- ja yksityissektorilla 2007: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:18.
- Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus 2007: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:14.
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen 2012: Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:21.
- Sosiaalihuoltoasetus 29.6.1983/607.
- Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.
- Sosiaalityön koulutuskomiteanmietintö 1972: A 7.
- Strömberg-Jakka, Minna 2012: Miksi sossu ei tee mitään? Teoksessa Minna Strömberg-Jakka & Teija Karttunen (toim.) Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus, 140–172.
- Suomela, Maarit 2002: Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 221–238.
- Toikko, Timo 2005: Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisut 2013:4, 2007:11, 2003:10 ja 2001:7.
- Tuomioiden täytäntöönpanon aloittaminen 2013: Mietintöjä ja lausuntoja 15/2013. Oikeusministeriö.
- Valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta 17.12.2009/1108.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 15.12.2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseksi ohjelmaksi vuosille 2012–2015.

Vankeinhoidon päihdestrategia. I osa. Toimintaohje vuosille 1999–2001. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ohje 27.1.1999.

Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2004–2006. Rikosseuraamusvirasto.

Vankeinhoitoasetus 16.6.1995/878.

Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma 1999. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto ja Kriminaalihuoltoyhdistys.

Vankien hyvä kohtelu, yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa ja tietojen salassapitovollisuus. Rikosseuraamusviraston muistio 21.12.2001.

VHA 1950: Asetus Vankeinhoitolaitoksesta 17.2.1950/86.

VHA 1954: Asetus Vankeinhoitolaitoksesta 9.4.1954.

VHA 1986: Asetus Vankeinhoitolaitoksesta 14.2.1986/134.

VL 2005: Vankeuslaki 23.9.2005/767.

VNA 2006: Valtioneuvoston asetus vankeudesta 21.6.2006/509.

Widgrén, Harri-Sakari 1996: Sosiaalityöntekijän ammattikäytäntöjä vankilassa. Pro gradu -työ. Sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö. Tampereen yliopisto.

Yhdistyneiden Kansakuntien Vankeinhoidon vähimmäissäännöt 1955.

NÄYTTÖÖN PERUSTUVA KÄYTÄNTÖ: SUOMALAISEN RIKOSSEURAAMUSALAN KESKUSTELUN JA SOSIAALITYÖ- KESKUSTELUN VERTAILUA

Teemu Rantanen & Timo Toikko

Johdanto

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana arvioinnin ja vaikuttavuuden kysymykset ovat korostuneet yhteiskunnan eri osa-alueilla. Samalla myös asiakastyöltä on alettu edellyttää vaikuttavuutta. Tätä on perusteltu sekä taloudellisilla syillä että asiakkaan oikeudella laadukkaisiin palveluihin. Osin taustalla näkyy eri ammattien tiedeperustan kehittyminen sekä erilaiset professionaaliset pyrkimykset. Tämä yleinen kehityskulku on luonut tilaa myös näyttöön perustuvien käytäntöjen kehittymiselle.

Evidence-based practice eli näyttöön perustuva käytäntö tarkoittaa sitä, että asiakastyössä tehtävät päätökset perustuvat parhaaseen mahdolliseen tutkimustietoon. Näyttöön perustuvilla menetelmillä ja niihin pohjautuvilla suosituksilla on selkeä asema esimerkiksi hoitotyössä. Näyttöön perustuvuutta on korostettu myös sosiaalisen ja ammatillisen kuntoutuksen yhteydessä. Rikosseuraamusalalla käsite *evidence-based practice* on ollut kohtuullisen vähän käytetty, joskaan ei täysin tuntematon. Sitä vastoin enemmän on käytetty termiä *what works* sekä puhuttu vaikuttavuudesta ja vaikuttavista ohjelmista.

Tässä artikkelissa tarkastelemme *evidence-based practice* -mallin rantautumista suomalaiseen rikosseuraamusalalla tehtävään sosiaalityöhön ja kuntouttavaan toimintaan. Yhdellä tasolla tämän kehityskulun taustalla on rikosseuraamusalan kansainvälinen *what works* -keskustelu. Toisaalta kyse on myös yleisemmästä kehityskulusta, jossa korostetaan vaikuttavien asiakastyön menetelmien merkitystä yhteiskunnan eri osa-alueilla. Tässä artikkelissa kontekstioimme rikosseuraamusalan keskustelua suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen kehityskulkuun ja erityisesti sosiaalityön keskusteluihin. Sosiaalityön käsitteen ymmärrämme laajasti: tarkastelemme kaikkea asiakkaan sosiaaliseen

kuntoutukseen tähtäävää toimintaa riippumatta siitä, onko se sosiaalialan ammatillisen henkilöstön tai esimerkiksi valvontahenkilöstön toteuttamaa¹.

Tutkimustehtävä, aineistot ja lähestymistapa

Tässä artikkelissa kysymme: Mitä erityispiirteitä *evidence-based practice* on saanut rikosseuraamusalan sosiaalityötä ja kuntouttavaa toimintaa koskevassa keskustelussa? Millä tavoin vaikuttavuuden ja näyttöön perustuvien käytäntöjen ajatus eroaa rikosseuraamusalaa koskevassa keskustelussa ja sosiaalityökeskustelussa?

Ensisijaisena tutkimusaineistona käytämme suomalaisia rikosseuraamusalaa käsitteleviä erilaisia julkaisuja ajalta 2000–2012. Ensimmäisen osan aineistoa muodostavat tutkimukset. Tarkastelemme erityisesti rikosseuraamusalan sosiaalityötä, *what works* -ajattelua ja kuntouttavan toiminnan vaikuttavuutta käsitteleviä suomalaisia tieteellisiä artikkeleita ja tutkimuselosteita. Tähän ryhmään kuuluvat myös rikosseuraamusalan kuntoutusparadigmaa ja kuntoutusretoriikkaa kriittisesti arvioivat tutkimusartikkelit. Toiseksi tarkastelemme rikosseuraamusalaa ja rikosseuraamusalan sosiaalityötä, *what works* -toimintatapaa ja ohjelmatoimintaa sivuavia strategiaraportteja ja hallinnollisia asiakirjoja. Kolmanneksi aineisto sisältää ammatillisia tekstejä. Ammattilehdistä aineistoon on otettu mukaan Haaste-lehti².

Rikosseuraamusalan keskustelun kontekstualisoinnissa käytämme apuna aineistoa, joka muodostuu suomalaisista sosiaalialaa käsittelevistä julkaisuista 1990-luvulla³ ja 2000-luvulla. Rikosseuraamusalaa koskevan aineiston tavoin myös tämä aineisto-osa sisältää tieteellisiä tekstejä, virallisia kannanottoja sekä erilaisia ammatillisia tekstejä. Tarkastelemme eri aineisto-osia yhtenä kokonaisuutena, emmekä tässä artikkelissa pyri esimerkiksi tarkemmin analysoimaan tieteellisen, strategisen ja ammatillisen keskustelun eroja. Tavoitteemme on verrata näyttöön perustuvan työtavan vastaanottoa rikosseuraamusalalla ja sosiaalialalla.

¹ Usein sosiaalityö määritellään tehtävistä käsin, jolloin se voidaan nähdä esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukaisena toimintana. Toisaalta sosiaalityö voidaan nähdä myös professiona, joka määrittyy ammatillisten kelpoisuusvaatimusten mukaisesti. Kolmanneksi sosiaalityö on myös oppiaine, joka tarkastelee sosiaalisen avun ja tuen tilanteita myös teoreettisella ja käsitteellisellä tasolla. Neljänneksi sosiaalityö voidaan nähdä yleisenä ammatillis-teoreettisena kehyksenä, joka kokoa erilaisissa sosiaalipalveluiden, työllisyyspalveluiden ja kuntoutuksen tehtävissä olevia sosiaalialan ammattilaisia rakentamaan yhteistä tietoperustaa ja sen toimintakäytäntöjä (kts. Ewijk 2010).

² Haaste-lehti sisältää myös tutkimuselosteita ja erilaisia tutkimukseen perustuvia puheenvuoroja. Niinpä eri aineisto-osien välinen raja ei olekaan jyrkkä.

³ Sosiaalityö-keskusteluun liittyvä aineisto-osio sisältää myös 1990-luvun keskustelua, koska tämä taustoittaa 2000-luvun alun rikosseuraamusalan keskustelun tiettyjä painotuksia.

Tarkastelemme näyttöön perustuvia käytäntöjä koskevaa kirjoittelua monimuotoisena keskusteluna, joka on liikkunut eri tasoilla. Ensinnäkin on esitetty herätteleviä ja uusia näkökulmia avaavia asiantuntijapuheenvuoroja, joissa on korostettu toimivia käytäntöjen ja niiden käyttöönoton merkitystä. Toiseksi on käyty keskustelua erilaisista toimintaohjelmista ja hyvistä käytännöistä. Tähän liittyen on käyty myös organisatorista keskustelua siitä, mitä vaikuttavien käytäntöjen ja erityisesti ohjelmatoiminnan käyttöönotto edellyttää käytännössä. Kolmas keskustelu kulminoituu suunnitelmallisen työotteen korostamiseen. Edelleen neljäs keskustelu liittyy tilastollista ennustamista ja vaikuttavuutta koskevaan tutkimukseen. Tarkastelemme seuraavaksi näitä neljää toisiinsa tiivistä liittyvää teemaa. Kunkin teeman kohdalla pyrimme tunnistamaan rikosseuraamusalan keskustelusta keskeiset painotukset sekä näitä täydentäviä vivahteita ja mahdollisia kriittisiä näkökulmia. Samalla vertaamme rikosseuraamusalan keskustelua sosiaalityötä koskevaan keskusteluun.

Mitä näyttöön perustuvalla käytännöllä tarkoitetaan?

Näyttöön perustuva käytäntö voidaan ymmärtää eri tavoin riippuen siitä, mitä näytöllä tarkoitetaan. Karkeasti ottaen näyttökeskustelu voidaan jakaa kahteen suuntaukseen, joissa ammatillisen käytännön perusteena oleva näyttö ymmärretään eri tavoin.

Puhtaimmillaan näyttö perustuu tieteelliseen vaikuttavuustutkimukseen. Tutkijoiden tieteellisin menetelmin tuottama näyttö toimii lähtökohtana, jota pyritään siirtämään eri ammattilaisten ja asiantuntijoiden käytäntöihin (kts. esim. Miller & Krusky & Franzen & Cochran & Zimmerman 2012). Tällöin voidaan puhua tutkimusperustaisesta käytännöstä (*research-based practice*). Tutkitun tiedon tavoitteena on varmistaa paras mahdollinen ammatillinen toiminta. Parhaimmillaan tutkittu tieto siis legitimoii asiantuntijoiden toiminnan, mutta myös poliittisten toimijoiden päätöksenteon. (Kts. esim. Mullen & Shuluk 2011.) Esimerkiksi kansainvälinen *Cochrane Collaboration* kerää ja levittää terveydenhuoltoa koskevaa tutkittua tietoa [kts. www.cochrane.org]. Sosiaalihuollon alueella samaa tehtävää hoitaa *Campbell Collaboration* [kts. www.campbellcollaboration.org tai www.sfi.dk]. Campbell Collaborationin tavoitteena on tuottaa systemaattisten kirjallisuuskatsausten ja meta-analyysien avulla parasta käytettävissä olevaa tietoa käytännön toimenpiteiden tueksi sosiaalialalle, koulutukseen ja rikollisuuden ehkäisyyn. Se on eräänlainen tutkijaverkosto, joka luo myös kriteerejä tieteelliselle tutkimusnäytölle.

Laveammin ymmärrettynä voidaan puhua myös hyväksi havaitusta toimintanäytöstä, jonka kriteerit ovat monipuolisempia kuin tiukan tieteellisen tutkimusnäytön kriteerit (kts. esim. Smith 2004, 7–27). Hyväksi havaittu toimintanäyttö tarkoittaa

näyttöä, joka perustuu esimerkiksi laatutyössä tai kehittämistyössä kerättyyn tietoon. Hyväksi havaittu toimintanäyttö voi perustua kokemukselliseen tietoon. Keskeinen lähtökohta on, että hyvin toimivaa ja tuloksellista asiaa kannattaa toistaa. Käytännön kokemus riittää toiminnan tuloksellisuuden vahvistamiseen. Tällainen tieto edellyttää kuitenkin käytännön toiminnan systemaattista seurantaakin, vaikka tiedon perusteita saattaakin olla vaikea eritellä. Tällöin tullaan lähelle hiljaisen tiedon käsitettä (kts. Toom 2006). Ammattilaisella on käsitys, että jokin toiminta on hyvä ja tuottaa tulosta, mutta hän ei pysty välttämättä määrittelemään mihin käsitys perustuu. Lisäksi kokemukseen perustuva näyttö voi olla palvelunkäyttäjien kokemusta siitä, että jokin toimintatapa vastaa juuri heidän tarpeisiinsa.

Erilaisten näytön ymmärrystapojen taustalla on erilainen tietokäsitys. Tieteellinen tutkimusnäyttö perustuu ajatukseen, jonka mukaan näytön vahvuus on riippuvainen tutkimusasetelmasta ja tutkimuksen metodisesta toteutuksesta (kts. esim. McNeece & Thyer 2004; Bandelow & Zohar & Kasper & Möller 2008). Ensimmäisenä ja vahvimpana näytön asteena pidetään satunnaistettuja koe-kontrollitutkimuksia, jotka vahvimmillaan perustuvat useiden tutkimusten meta-analysiin. Tähän luokkaan kuuluu myös näyttö, joka perustuu vähintään yhteen satunnaistettua koe-kontrollitutkimukseen. Toiseen luokkaan sijoittuva näyttö perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kontrolloituun, mutta ilman satunnaistamista tehtyyn tutkimukseen. Tähän luokkaan sijoitetaan myös näyttö, joka perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kvasi-kokeelliseen tutkimukseen. Kolmanteen luokkaan kuuluu näyttö, joka perustuu vähintään yhteen hyvin suunniteltuun kokeelliseen tai kuvailevaan aineistoon (esimerkiksi vertaileva tutkimus, korrelaatiotutkimus, tapaustutkimus ja laadulliset tutkimukset). Neljänteen luokkaan sijoitetaan erilaiset asiantuntijaryhmän raportit, jotka perustuvat arvostettujen asiantuntijoiden kokemukseen. Viidennen luokan näyttö perustuu raportteihin ja asiakaspalautteeseen. Alemman tason näyttöä sovelletaan vain, jos ylemmän tason näyttö puuttuu.

Käytännön ammattityön kannalta näytön hierarkiat ovat kuitenkin problemaattisia (Blom 2009). Ammattityössä tuotetaan tietoa useilla erilaisilla tavoilla, eikä aina ole mielekästä asettaa eri tavalla tuotettua tietoa keskenään hierarkkiseen suhteeseen. Tällöin voidaan korostaa, että näytön taustalla oleva tutkimusasetelma ei ole luotettavan tiedon keskeisin kriteeri. Olennaista ei ole se, millä tavalla tieto on tuotettu, vaan se kuinka käyttökelpoista tieto on. Tällainen lähestymistapa on ollut tyypillistä *Hyvät käytännöt*-ohjelmille. Niiden tietokäsitys on ollut laava ja perustunut niin sanottuun dynaamiseen tietokäsitykseen. Hyvä käytäntö jätetään kun sitä siirretään uuteen kontekstiin. Se tuottaa myös uusia rinnakkaisia hyviä käytäntöjä. Tiedon tuottaminen edellyttää kuitenkin kriittistä analyysia ja systemaattista seurantaakin.

Nothing works -ajattelusta what works -ajatteluun

1990-luku merkitsi käännettä suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisessä. Julkisilta palveluilta alettiin odottaa tehokkuutta ja tuloksellisuutta (esim. Rajavaara 2007, 14–17, 131–132). Vaatimuksen taustalla oli julkisten palveluiden reformi, jossa myös sosiaalipalveluita alettiin ohjata laatutyön näkökulmasta (kts. Mäntysaari 1993; 1994; 1995; Mäntysaari & Maaniittu 1995). Toisaalta samaan aikaan julkisia palveluita alettiin kehittää projektien (esim. ESR, RAY) avulla. Projekteihin liitettiin lähes automaattisesti myös arviointi, joka niveltyi osaksi uutta hallinnoinnin tapaa (Rajavaara 2007). Arvioinnista muodostui keskeinen osa kehittämistoimintaa (Seppänen 1997), jota voitiin tehdä esimerkiksi vertailevasta (Vartiainen 1998), refleksiivisestä (Virtanen 1998) ja realistisesta (Rostila 2001a) näkökulmasta⁴.

Sosiaalityössä 1990-luvun henki kulminoitui keskusteluun menetelmien kehittämisestä (Mäntysaari 1991; 1998; Rostila & Mäntysaari 1996; 1997). Sosiaalityöltä odotettiin tuloksia. Merkittäväksi tapahtumaksi muodostui vuonna 1997 Stakesin yhteyteen perustettu FinSoc, jonka tehtäväksi tuli nimenomaan sosiaalityön menetelmien kehittäminen. Esimerkiksi Ilmari Rostilan ja Kati Torniaisen (1999) arviointiraportti *Mikä toimii?* tiivistää hyvin tuon aikakauden keskeisen kysymyksen (kts. myös Kortenieniemi 2004). Tavoitteena oli etsiä toimivia sosiaalipalveluiden käytäntöjä. Kaiken kaikkiaan kysymys oli tutkimuksen suuntaamisesta kohti menetelmien kehittämistä ja niiden arviointia (kts. esim. Mäntysaari 1999). Myöhemmin FinSocin painopiste siirtyi ennen kaikkea arviointitutkimuksen ja sen menetelmien kehittämiseen (kts. Haverinen 2002).

Myös rikosseuraamusalalla aikakauden henki kulminoitui *what works* -keskusteluun⁵. Sen taustalla oli kysymys siitä, voidaanko rangaistuksella ja rangaistuksen aikaisella toiminnalla ehkäistä uusintarikollisuutta. *What works* -ajattelu edusti vastakkaista kantaa aikaisemmalle *nothing works* -teesille, jonka mukaan mi-

⁴ Arviointitutkimusta ei kuitenkaan hyväksytty kritiikittä. Esimerkiksi Anneli Pohjola (1997) näki vaarana, että projektien rahoittajat entistä tiukemmin määrittelevät arviointien perusvalinnat, jolloin tutkijan riippumattomuus vaarantuu. Pekka Sulkusen (2003) mukaan arvioinnit yhtäältä korostavat tutkimuksen asemaa yhteiskunnassa, mutta toisaalta ne palvelevat ennen kaikkea julkisen hallinnon muutosprosessia.

⁵ Esimerkiksi Matti Laine (2006) erottaa toisistaan käsitteet *what works* ja evidence-based korostamalla, että *what works* tarkoittaa sitä mikä toimii rikollisten kuntoutuksessa, kun taas evidence-based -toiminta viittaa sellaisiin menetelmiin, joiden toimivuudesta on olemassa evidenssiä eli tieteellistä todistusaineistoa. Ero onkin tieteenfilosofisessa mielessä periaatteellinen: *what works*in voidaan katsoa liittyvän pragmatistiseen, käytännön toimivuutta korostavaan totuus käsityksen, kun taas evidence-based practice on helppo liittää perinteiseen (korrespondenssiteoreettiseen) totuusteoriaan. Toisaalta rikosseuraamusalan käytännön diskurssissa *what works* on yleensä liitetty myös vaikuttavuuden ja tutkimusnäytön korostukseen, ja siten käsitteiden eroa voidaan käytännössä pitää lähinnä painotuserona.

kään menetelmä ei toimi rikollisten tai vankien kuntouttamisessa. Vuonna 2001 järjestettiin *What works – Mikä vaikuttaa?* -seminaari⁶, jossa puhujina olivat kanadalaiset tutkijat Larry Motiuk ja James Bonta sekä James McGuire ja Colin Roberts Iso-Britanniasta. Seminaaripuheenvuoroissa korostui rikoksenteekijöiden kuntouttamisen, uusintarikollisuuden ehkäisyn ja vaikuttavien ohjelmien kysymykset. (What Works 2003.) Tietty varovaisuus on kuitenkin nähtävissä oikeusministeri Johannes Koskisen avauspuheenvuoron repliikissä:

"Tutkimuksen merkitystä on syytä korosta myös kriittisyyden ja realismin säilyttämisen näkökulmasta. 'Nothing works' -ajattelu on jäänyt taakse. Sen tilalle ei ole syytä toivoa epärealistista hoito-optimismia, sillä kaikkien seuraamusjärjestelmän piirissä olevien henkilöiden rikosten uusimista ei voida tulevaisuudessakaan estää". (What Works 2003, 9.)

Sitaatti kuvaavaa sitä, että uuteen ajattelumalliin asetettiin voimakkaita toiveita, mutta toiveikkuus oli vuosituhannen vaiheessa enemmän varovaisen realistista kuin yltiöpäisen optimistista. Vastaava painotus on nähtävissä myös Matti Lai-
neen (2001) Haaste-lehden kirjoituksessa, jossa hän pohtii kuntoutusohjelmia ja niiden paikkaa rikosseuraamusalalla seuraavasti:

"Kuntoutusohjelmilla on paikkansa, mutta milloin niiden paikka on vankilan muurien sisällä ja milloin niiden ulkopuolella. Tätä strategista keskustelua ei Suomessa ole käyty riittävästi. Näen ongelmana sen, että käytössä on kuntoutusohjelmia, joiden palveluja saa vain menemällä vankilaan. Toimivaa kuntoutusta tulee kehittää ja jatkaa, mutta tuskin ne mullistavat rikosoikeusjärjestelmän perusteita tai vanhaa kriminologista tietämystä."

Sitaatissa tulee selkeänä näkyviin se, että vuonna 2001 elettiin suomalaisella rikosseuraamusalalla vielä *what works* -ajattelun esiinnousun vaihetta, eikä sen perustavanlaatuisen merkityksen ollut vielä täysin näkyvissä.

2000-luvun alussa *what works* -ajattelu omaksuttiin vankeinhoidon ohella myös kriminaalihuollossa. Kehitystä pyrittiin vauhdittamaan laajaan koulutusprosessin ja siihen liittyvän materiaalin (esim. Työkalupakki 2000) avulla. *What works* -ajattelu liitettiin tiettyihin kohtuullisen strukturoituihin asiakastyön välineisiin. Uusi suuntaus nivelti varsin luontevasti osaksi teknis-manageriaalista kehitystä (Saarijärvi 2005; Hannula 2006; Järvinen 2007), joka rikosseuraamusalan hallinnossa oli jo aiemmin omaksuttu lähtökohdaksi. Uuden mallin strukturoidut työtavat sopivat hyvin hallinnossa omaksuttuun manageriaaliseen kehykseen.

⁶ Kts. esim. McGuire, J. (1995) [What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice .Wiley].

Rikosseuraamusalan *what works* -ajattelussa on alusta alkaen ollut tiettyjä oma-leimaisia painotuksia, jotka erottavat sen *evidence-based practice* -suuntauksen yleisestä näkökulmasta. Nämä painotukset siirtyivät myös lähes sellaisinaan kanadalaisesta keskustelusta suomalaiseen keskusteluun. Lähtökohtana on vahva sitoutuminen kognitiivis-behavioraaliseen lähestymistapaan. Kanadalaisissa ja brittiläisissä tutkimuksissa oli saatu empiiristä tukea tiettyjen kognitiivis-behavioraalisten ohjelmien vaikuttavuudesta uusintarikollisuuden ehkäisyssä. Niinpä suomalaiseen keskusteluun omaksuttiinkin samanaikaisesti paitsi näyttöön perustuvuuden ajatus, niin myös tietty asiakastyötä ohjaava teoreettinen viitekehys ja edelleen tietyt konkreettiset menetelmät (kuntouttavat ohjelmat). Näiden ajateltiin ikään kuin edustavan samaa kokonaisuutta.⁷

Käytännössä tämä *what works* -ajatteluun liittyvä kognitiivinen näkökulma on jäsentynyt RNR-mallin (*Risk-Need-Responsivity*) kautta. Riskin periaate korostaa sitä, että toiminnan intensiteetin tulisi vastata uusintarikoksen riskitasoa. Tarveperiaate korostaa huomion kiinnittämistä niihin kriminogeenisiin tekijöihin, jotka ovat yhteydessä rikokseen syylistymisen riskiin. Vastavuusperiaatteen mukaan interventiot toimivat parhaiten, kun työntekijöiden työskentelymenetelmät sopeutetaan vastaamaan rikoksentehtäjän tilannetta ja edellytyksiä. (Esim. Andrews & Bonta & Wormith 2006; Andrews & Bonta 2007.)

Toisaalta *what works* -keskustelun alkuaajoista lähtien on myös kyseenalaistettu se, riittääkö kognitiivisiin valmiuksiin ja sosiaalisiin taitoihin vaikuttaminen. Muun muassa Henrik Linderborg (2004) on korostanut paneutuvan ja välittävän asiakassuhteen tärkeyttä sekä laajemman sosiaalisen kontekstin huomioimista tuettaessa asiakasta rikollisuudesta irtautumiseen. Selkeää vastadiskurssia vallitsevalle *what works* -keskustelulle edustaa puolestaan Kati Rantalan (2006, 226–227) sosiologinen analyysi, jonka mukaan ”yksilökeskeisen kuntoutuksen korostaminen tarkoittaa palvelujen kohdentamista verrattain harvoin ihmisiin”. Rantalan mukaan tähän liittyy myös periaatteellinen ongelma:

”Sikäli kuin vankien huono-osaisuuden uskotaan johtuvan ensisijaisesti yksilön valinnoista eikä yhteiskunnan rakenneongelmasta, vankilakuntoutus tekee yhteiskunnaan huono-osaisimpien sijoittamisen vankilaan sosiaalisesti hyväksyttäväksi”.

Tilalle hän esittää huomion kiinnittämistä peruspalveluihin.

What works -ajattelun asema on rikosseuraamusalalla ollut vahva 2000-luvun alusta alkaen. Vertailu vuosituhannen vaihteen sosiaalityö-keskusteluun osoittaa,

⁷ Toisaalta kriminaalihuollon koulutusmateriaalissa (Työkalupakki 2000, 16) todetaan: ”*What works* -ajattelu perustuu nimenomaan tutkimustuloksiin siitä, mikä toimii. Se ei nojaa mihinkään tiettyyn suuntaukseen eikä näkökulmaan.”

että kyse ei ole pelkästään rikosseuraamusalan omasta korostuksesta, vaan yleisemmästä näkökulmasta. Kuitenkin suomalainen rikosseuraamusalan keskustelu on alusta alkaen sisältänyt tietyn ominaispiirteen: *what works* -ajattelu on liittynyt tiiviisti myös tiettyihin asiakastyötä koskeviin teoreettisiin painotuksiin. Vielä merkillä pantavampaa on kuitenkin se, että *what works* -malli saavutti jo 2000-luvun alussa vahvan aseman osana rikosseuraamusalan kehittämistä koskevaa keskustelua: sitä korostivat niin oikeusministeri kuin kriminaalipoliittisen osaston osastopäällikkökin (What Works 2003) ja sen pohjalta lähdettiin kehittämään myös kriminaalihuoltoa. Joistakin kriittisistä puheenvuoroista huolimatta lähtökohtaa ei vakavasti kyseenalaistettu.⁸

Ohjelmatoiminta ja hyvät käytännöt

Rikosseuraamusalalla *what works* -keskustelun periaatteellinen lähtökohta on konkretisoitunut ennen kaikkea ohjelmatoiminnan kautta. Kuntouttavilla ohjelmilla on pyritty parantamaan vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään. Käytetyt ohjelmat ovat pääosin perustuneet kognitiivis-behavioraaliseen lähtökohtaan. Ohjelmat ovat olleet keskenään erilaisia. Yleisohjelmat soveltuvat varsin laajalle joukolle vankeja. Ne pyrkivät vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen saamalla osallistujat arvioimaan oman toimintansa seuraamuksia eri näkökulmista. Rikosperustaiset ohjelmat puolestaan on suunnattu tiettyyn rikokseen syyllistyneille, kuten väkivalta- tai seksuaalirikollisille. Näiden lisäksi puhutaan erikseen päihdekuntoutuksen ohjelmista. Ohjelmat voidaan jakaa myös lyhytkestoisiin motivointiohjelmiin ja toisaalta varsinaisiin vaikuttavuusohjelmiin. (Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö; Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010.)

Ensimmäiset yleisohjelmat käynnistyivät jo 1990-luvun lopulla:

”Cognitive Skills on ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitojen oppimisohjelma. Ensimmäiset kurssit Suomessa aloitettiin vankiloissa ja kriminaalihuollossa vuonna 1997. Vuoteen 2004 mennessä ohjelman on suorittanut Kriminaalihuoltolaitoksen ja Vankeinhoitolaitoksen järjestämällä kursseilla yhteensä 351 osallistujaa.” (Uusintarikollisuuteen vaikuttavat ohjelmat rikosseuraamusalalla 2005, 4.)

Vuosina 1999–2000 käynnistettiin seksuaalirikollisille suunnattu STOP-ohjelma ja väkivaltarikollisille suunnattu ohjelmatoiminta (Suuttumuksen hallinta, OMA). Nämä alkuvaiheen ohjelmat olivat alun perin angloamerikkalaisia. Myöhemmin

⁸ Tämän artikkelin aineisto rajautuu valikoituneeseen kirjalliseen aineistoon. Siten aineisto ei tuo näkyviin esimerkiksi sitä mahdollista muutosvastarintaa, joka esimerkiksi vankiloissa on liittynyt *what works* -ajatteluun.

on otettu käyttöön myös skandinaavisia ohjelmia (esimerkiksi Viisi keskustelua muutoksesta; VINN – motivointi ja keskusteluohjelma naisille).

Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjauksissa (2008, 4) toimintaohjelmat on määriteltä seuraavasti:

"Ohjelmalla tarkoitetaan selkeälle muutosmallille perustuvaa, strukturoitua ja aikataulutettua sekä tieteellisin menetelmin arvioitavissa olevaa toimintaa, jolla vaikutetaan rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin kriminogeenisiin tekijöihin. Tällaisia tekijöitä ovat täytäntöönpanon alussa tai myöhemmin todettu uusimisriskin taso sekä rikolliseen käyttäytymiseen muuten liittyvät asenteet ja ajattelu- ja käyttäytymismallit. Ohjelmat on suunnattu näiden tekijöiden perusteella valituille asiakasryhmille."

Huomionarvoista tässä on paitsi strukturoinnin sekä vaikuttavuuden ja tutkimusnäytön korostaminen, mutta myös muutosmallin korostaminen. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ohjelmatoiminta pohjautuu tiettyyn teoreettiseen lähtökohtaan, tyypillisesti kognitiivis-behavioristiseen ajatteluun. Vaikka painotus on käytännön toimivuutta korostava, ääri-pragmatismista poiketen toimivuuden osoittamisen ohella edellytetään myös teoreettista lähtökohtaa.

Vankeinhoidon ohella myös kriminaalihuollossa omaksuttiin tiettyjä ohjelmia. Kuitenkin suhde täydelliseen strukturointiin oli hieman toisenlainen. Esimerkiksi Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja korostaa yksilötason työskentelyn yhdistämistä laajempaan sosiaalityön kontekstiin:

"Käsikirja edusta sellaista näkemystä, että ohjelmatyypinen työ, sosiaalityö ja rangaistuksen toimeenpano eivät ole toisilleen vaihtoehtoisia tai vastakkaisia tapoja tehdä yhdyskuntaseuraamustyötä, vaan kuvaavat työskentelyn eri tasoja ja tukevat toisiaan." (Ohjenuora 2005, 11.)

Vastaava eri näkökulmia yhdistävä painotus on nähtävissä myös muun muassa Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjauksissa (2006).

Rikosseuraamuslaitoksen strukturoidusta ohjelmatoiminnasta poiketen sosiaalialan hyvät käytännöt (*best practices*) -ohjelma perustuu vuorovaikutukselliselle ajattelulle. Esimerkiksi FinSocin ohjelman päämääränä oli uudistaa sosiaalialaa kokoamalla, arvioimalla ja välittämällä tietoa hyvistä ja vaikuttavista työmenetelmistä (Julkunen & Haverinen 2004). Hyviä käytäntöjä ei pyritty suoraan siirtämään kontekstista toiseen, vaan kuvaukset toimivat enemmänkin soveltamisen lähtökohtana (Korhonen & Julkunen & Karjalainen & Muuri & Seppänen-Järvelä 2007, 44). Ajatus oli tuottaa näkyville toimivia käytäntöjä, jotka mahdollistavat niiden vertailun ja jatkokehittämisen. Tässä mielessä malli noudatti eräänlaista "dynaamisen kehittämisen" ajatusta.

Sosiaalialalla muotoutuneen linjan taustalla on vaikuttanut se, että hyvät käytännöt nousivat ennen kaikkea kehittämistoiminnan perustalta. Sosiaalialan kehittämistoiminta on ohjelmallisesta rakenteestaan huolimatta ollut heterogeenista, sitä ei ole toteutettu keskitetysti. Kehittämishankkeet ovat olleet pieniä ja paikallisia, jolloin ne ovat tuottaneet lukuisia kontekstuaalisesti perusteltuja työtapoja. Toisaalta hyvien käytäntöjen ymmärrystapaan on vaikuttanut se, että sosiaalityö ei perustu selkeisiin teoreettisiin oletuksiin ja niistä johdettuihin menetelmällisiin käytäntöihin. Hyvissä käytännöissä onkin tukeuduttu lähinnä erilaisiin tehtävälistauksiin. Esimerkiksi lastensuojelun alkuarvioinnissa sovitaan, mitä asioita tarkistetaan milläkin asiakkaiden tapaamiskerralla. Kolmanneksi sosiaalialan tavoitteita ei ole määritetty kovinkaan selkeästi verrattuna rikosseuraamusalaan, jossa tavoitteena on ollut tukea rikoksetonta elämää, ja jossa on systemaattisesti pyritty kehittämään tavoitetta tukevia työmenetelmiä.

Toisaalta vastaava heterogeeninen kehityskulku on nähtävissä myös rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen keskusjohtoisen kehittämisen lisäksi asiakastyön käytäntöjä on kehitetty erilaisissa projekteissa ja järjestöjen toimesta. Esimerkiksi Keravan vankilan *WOP* -projektissa (Work It Out) 2001–2007 kehitettiin kokonaisvaltainen kuntoutusmalli nuorten vankien psykososiaalisessa kuntoutuksessa (kts. Eskelinen 2009). Työskentelymallin yhtenä lähtökohtana oli kognitiivinen työote, mutta toimintaohjelmista poiketen keskeistä olivat myös paneutuva asiakastyö, räätälöity palveluohjaus sekä vankilan ja siviiliin väliin sijoittuvan työmuodon kehittäminen (Collan & Rantanen 2009). Vastaavanlainen kokonaisvaltainen ja siviiliin valmentava työote on ollut lähtökohtana myös Helsingin kaupungin organisoimassa Kuntouttavassa vankityössä, KUVA:ssa (esim. Stenberg 2007).

Enkä merkittävin rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolinen rikosseuraamusalan asiakastyön käytäntöjä kehittävä taho on ollut 2000-luvulla Kriminaalihuollon tukisäätiö (KRITS). Sen projekteissa on kehitetty erilaisia työkäytäntöjä muun muassa vankiperhetyöhön, piikkihuumeiden käyttäjien terveysneuvontaan sekä oppimisvaikeuksista kärsivien vankien kanssa työskentelyyn. KRITS:n kehittämä *Oppimisvaikeuksista vapaaksi* -käytäntö on esimerkki työskentelymallista, joka on hyväksytty sosiaalialan hyväksi käytännöksi (Hyvät käytännöt -ohjelma 2004–2007; www.hyvakaytanto.fi) sekä myös osaksi rikosseuraamuslaitoksen virallista ohjelmatarjontaa, vaikka se ei olekaan varsinainen toimintaohjelma (Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010; Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö).

Rikosseuraamuslaitoksen ulkopuolella kehitetyt toimintamallit eroavat lähtökohdiltaan virallisesta toimintaohjelmapainotteisesta kuntoutuksesta. Ensinnäkin ero paikantuu työskentelyn viitekehykseen: lähtökohta on asiakkaan sosiaalisen tilanteen kokonaisvaltaisessa huomioonottamisessa, ei niinkään käyttäytymiseen vaikuttamisessa kognitiivisten prosessien kautta. Toiseksi käytännöt eivät ole samassa määrin strukturoituja kuin toimintaohjelmat ja siten

työntekijän ammatillinen rooli korostuu. Kolmanneksi menetelmien toimivuuden kriteerit poikkeavat *what works* -ajattelun vaikuttavuustutkimusta korostavasta painotuksesta. Sosiaalialan hyvät käytännöt -ohjelma onkin tarjonnut yhden tarkoituksenmukaisen kanavan ”julkaista” näitä toimintatapoja.

Kaiken kaikkiaan *evidence-based practice* -keskustelusta voidaan erottaa erilaisia painotuksia sen mukaan korostetaanko pitkälle strukturoituja käytäntöjä vai kokemuksen kautta hyviksi osoittautuneita hieman väljemmin määriteltyjä hyviä käytäntöjä. Nämä molemmat painotukset on nähtävissä suomalaisessa rikosseuraamusalan keskustelussa, mutta myös sosiaalityökeskustelussa. Kuitenkin rikosseuraamuslaitoksen menetelmäkehittelylle on ollut ominaista erityisen vahva sitoutuminen strukturoituihin käytäntöihin, kuntouttaviin toimintaohjelmiin.

What works ja ohjelmatoiminta osana suunnitelmallista tuomioiden täytäntöönpanoa

Suunnitelmallisen asiakastyön korostaminen on ollut ominaista viimeaikaiselle kehittämiselle eri yhteiskunnan osa-alueilla. Suunnitelmallisuus on ollut hallinnon vaalima paradigma. Kysymys on ollut monimuotoisten palveluiden ja erilaisten toimintojen kokonaisuuden hallinnasta. Tämä on nähtävissä sekä sosiaali- että työllisyyspalveluissa, mutta myös rikosseuraamusalalla.

1990-luvun aktiivisen sosiaalipolitiikan ja työvoimapolitiikan myötä suunnitelmallisuus tuli osaksi työllisyyspalvelua. Tämä tarkoitti huomion kiinnittämistä suunnitelmalliseen asiakasprosessiin, johon liittyy muun muassa arvio asiakkaan työ- ja toimintakyvystä sekä palvelutarpeesta. Käytännössä korostettiin aktiivisuussuunnitelmia ja niissä määriteltäviä työllistymistä edistäviä ja kuntouttavia toimenpiteitä. Suunnitelmallisuus on koko 2000-luvun ajan vahvistunut myös sosiaalialan eri sektoreilla. Esimerkiksi lastensuojelulaki (13.4.2007/417, 30 §) korostaa, että

”Lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on tehtävä asiakassuunnitelma, jollei asiakkuus pääty lastensuojelutarpeen selvityksen jälkeen tai kysymyksessä ole tilapäinen neuvonta ja ohjaus”.

Vastaavasti sosiaalihuoltolain uudistamistyöryhmän raportissa (Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen 2012, 51–56) korostetaan palvelusuunnitelmien merkitystä sosiaalialan eri sektoreilla.

Rikosseuraamusalalla erityisesti uusi vankeuslaki (23.9.2005/767) korosti suunnitelmallisuutta. Riski- ja tarvearviointi, rangaistusajan suunnittelu ja vankeiden sijoittelu tulivat osaksi vankeinhoidon ydintoimintaa. Hallinnollisesti tämä

organisointiin perustamalla sijoittajayksiköitä. Tavoitteena oli suunnitelmallinen tuomioiden täytäntöönpano, jossa toimintaohjelmat ja muu kuntouttava toiminta olivat osa uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävää tavoitteellista toimintaa. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistuksen myötä arviointitoiminta keskitettiin arviointikeskuksiin vuonna 2010. Vankeinhoitolaitoksen ja kriminaalihuoltolaitoksen yhdistyminen rikosseuraamuslaitokseksi mahdollisti vapautumisvaiheen entistä paremman suunnittelun.

Toisaalta suunnitelmallisuus on myös keskeinen osa rikosseuraamusalan työntekijöiden ammattimaista työtapaa. Taustalla on RNR-periaatteen (*Risk-Need-Responsivity model*) varaan rakentuva asiakastyön prosessi, jossa riski- ja tarvearvioinnit, rangaistusajan suunnitelmat sekä vaikuttavat toimintaohjelmat ovat osa samaa kuntouttavaa prosessia. RNR ja vankeuslaki yhdessä olivat rakentamassa rationaalista asiakastyön käsitystä, jossa työskentelyn tavoite, prosessin mahdolliset etenemispolut sekä käytetyt menetelmät on kohtuullisen tarkoin määritelty.

Kriminaalihuollossa suunnitelmallisen asiakastyön ja *what works* -mallin yhdistäminen on saanut alusta alkaen myös toisenlaisia vivahteita. Esimerkiksi Kriminaalihuoltoyhdistyksen Työkalupakissa (2000,12) korostuu varsinaista ohjelmatoimintaa väljempi käsitys asiakastyössä hyödynnettävistä menetelmistä. Tällöin ohjelmista puhutaan korostaen asiakastyön tavoitteita ja suunnitelmallista prosessia, ei strukturoitua toimintaa:

"Työkalupakki ei siis ole strukturoitu ohjelma samalla tapaa kuin esim. Cognitive Skills, jonka periaatteisiin kuuluu ohjelmamanuaalin tarkka ja yhdenmukainen noudattaminen. Tämä pakki on hyödynnettävissä kaikessa työssä juuri siinä mittakaavassa kuin se asiakkaan tilanteesta käsin tarkasteltuna on tarkoituksenmukaista. 'Ohjelma' -käsitteellä ei tässä tekstissä tarkoiteta mitään tiettyä kaavaa noudattavaa kokonaisuutta, van koko asiakastyön prosessiin kohdistuvaa, suunniteltua, ajallisesti rajattua toimintaa, jolle on määritelty selkeät tavoitteet ja jota arvioidaan jatkuvasti."

Käytännössä työkalupakki sisälsi välineitä asiakastyön prosessin eri vaiheisiin lähtien tilanteen näkyväksi tekemisestä ja tavoitteiden asettamisesta. Kuitenkin manuaalin tarkan noudattamisen sijasta korostetaan asiakkaan tilanteesta lähtevä tarkoituksenmukaisuusarviointia ja jatkuvaa arviointia. Vastaava painotus on nähtävissä myös muun muassa nuorisorangaistukseen ohjeistavassa Ohjenuorassa (2005), jossa nuorisorangaistus jäsentyy prosessina, joka etenee aloituksen ja motivoinnin kautta rikoskeskusteluihin ja lopuksi työskentelyn päätökseen.

Rikosseuraamusalasta poiketen sosiaalityössä suunnitelmallisuutta ei ole nivottu rationaaliseen asiakastyön paradigmaan. Tietystä hallinnollisesta paineesta huolimatta sosiaalityössä on vierastettu lähestymistapoja, jotka perustuvat diagnostisiin määrittäisiin ja systematisoituihin menetelmiin. Vaikka myös sosiaalityötä koskevassa keskustelussa on painotettu tavoitteellisuuden merkitystä (Rostila 2001b; Särkelä 2001), niin asiakastyön katsotaan rakentuvan dialogisesti ja kehkeytyvän kontekstuaalisesti. Sosiaalialalla suunnitelmallisen asiakastyön korostaminen sekä toisaalta sosiaalityön menetelmäkehittäminen ovat pääosin olleet erillisiä diskursseja. Rikosseuraamusalalla tällainen reflektiivinen asiakastyön käsitys on jäänyt vähemmälle huomiolle (vrt. kuitenkin esim. Järvinen 2007). Toisaalta rikosseuraamusalan diskurssi- ja keskusteluanalyytiset analyysit ovat tuoneet esiin, miten sosiaalityön toimintakulttuurit ohjaavat yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksen tekoa (Juhila & Pösö 2001) ja miten työntekijä ja asiakas yhdessä rakentavat tulkintojen muodostumista ohjaavia narratiiveja (Jokinen & Suoninen 2001).

Rikosseuraamusalalla korostunut suunnitelmallisuus voidaan nähdä osaksi laajempaa hallinnollisesti ohjattua asiakastyön kehittämisen prosessia. Tältä osin painotus on yhtenevä esimerkiksi työvoimahallinnon ja sosiaalialan painotusten kanssa. Rikosseuraamusalan ominaispiirteenä kuitenkin on suunnitelmallisen rangaistusten täytäntöönpanon ja vaikuttavuuteen pyrkivien kuntouttavien toimien linkittyminen toisiinsa. Ne muodostavat kohtuullisen selkeästi määrittyneen kokonaisuuden, jossa prosessinäkökulma ja menetelmänäkökulma, hallinnolliset rakenteet ja ammattityö kytkeytyvät tiiviisti yhteen.

Vaikuttavuustutkimus

Näyttöön perustuvilta käytännöiltä, kuten esimerkiksi akkreditoitavilta rikosseuraamusalan ohjelmilta, edellytetään vaikuttavuutta (esim. Knuuti & Vogt-Airaksinen 2010). Vaikuttavuuden käsite on kuitenkin moniulotteinen ja kytkeytyy myös tietokäsityksiin. Esimerkiksi *evidence-based research* -paradigma korostaa vahvaa tutkimuksellista näyttöä, minkä on usein tulkittu johtavan erilaisten tiedon lajien kategorisointiin. Tässä suhteessa satunnaistettuihin koeasetelmiin perustuvat tutkimukset edustavat luotettavinta tietoa.

Tieteellisen tutkimusnäytön omaksuminen on ollut sidoksissa kunkin ammattialueen tutkijoiden metodologiseen viitekehykseen. Esimerkiksi sosiaalityössä on nojattu sosiaalityötutkimuksen metodologiseen kehitykseen, jossa erityisesti positivistinen tutkimussuunta jäi 1980–1990-luvuilla muita vähemmälle huomiolle (kts. esim. Raunio 1998). Vaikka objektivistinen paradigma ja sen mukainen kokeellinen menetelmä onkin saanut myöhemmin enemmän tilaa (esim. Koivisto 2006; Korteniemi & Borg 2008; Raunio 2010), se on kuitenkin ollut koko ajan

marginaalisessa asemassa⁹. Sen sijaan rikosseuraamusalan ohjelmatoiminta on tukeutunut pääosin psykologiatieteen tutkimuksiin ja menetelmiin, joissa kognitiivis-behavioraalisella suuntauksella on perinteisesti ollut vahva asema. Näin ollen myös *evidence-based research* -ajattelu on omaksuttu luontevamman osaksi rikosseuraamusalan menetelmädiskurssia. Vastaavasti myös esimerkiksi päihdetyön tutkijat ovat usein tukeutuneet psykologiatieteen ja lääketieteen tutkimusperinteisiin ja siten omaksuneet keskustelun vaikuttavuudesta.¹⁰

Vaikka rikosseuraamusalalla on korostettu vaikuttavuustutkimuksen merkitystä jo ainakin kymmenen vuoden ajan, sitä on kuitenkin Suomessa tehty toistaiseksi kohtuullisen vähän. Suomalaisessa keskustelussa onkin pitäydytty varsin pitkään kansainvälisissä vaikuttavuustutkimuksissa. Suomalaiselle vaikuttavuustutkimukselle tietä viitoitti Kimmo Hypenin (2004) tutkimus, jossa on tarkasteltu vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneita ja sinne uudelleen palanneita sekä palaamisriskin yhteyttä muun muassa ikään, rikostyyppiin ja kertaisuuteen. Anssi Keinänen (2005; 2009) puolestaan on tarkastellut uusintarikollisuuden tilastollisen ennustamisen mahdollisuuksia rikosseuraamusalalla sekä väitöskirjassaan (Keinänen 2008) yhdyskuntapalvelua. Hänen tulostensa mukaan rikosoikeudellisilla tekijöillä ja yksilön dynaamisilla tekijöillä on vaikutusta yhdyskuntapalvelun keskeyttämiseen, joskin myös rikostyyppillä on tärkeä merkitys. Edelleen Keinäsen (2008) mukaan tilastollisen mallin avulla voidaan löytää ne tuomitut, joilla palvelun keskeyttämisen todennäköisyys on pieni.

Kuntouttavien ohjelmien tutkimuksen osalta suomalainen vaikuttavuustutkimus on rajautunut lähinnä rikosseuraamuslaitoksen omaan tutkimustoimintaan ja muutamiin ohjelmiin. *Cognitive Skills* -ohjelman vaikuttavuutta on tutkittu vertaamalla ohjelman läpikäyneiden, sen keskeyttäneiden sekä verrokkiryhmän uusintarikollisuutta. Tulokset osoittavat ohjelman vaikuttavuuden, joskin vaikutus näkyy ensi ja toista vertaa vankilasta vapautuvilla mutta ei urautuneilla vangeilla. (Honka & Keinänen & Tyni 2006; Kiehelä & Tyni 2009.) Vastaavasti väkivaltarikollisille suunnatun OMA-ohjelman vaikuttavuustutkimuksessa on päästy lupaaviin tuloksiin (Konttila & Tyni 2011). Toisaalta Sasu Tynin ja Peter Blomsterin (2012) tutkimus vankitoimintojen vaikutuksesta osoittaa, ettei toiminnoilla ole suoraan

⁹ Sosiaalityössä on vierastettu erityisesti evidence-based research -lähestymistapaa (esim. Ronnby 2010), mutta siitä huolimatta FinSoc on pyrkinyt ylläpitämään vaikuttavuusdiskurssia. Sen piirissä on kiinnitetty huomiota systemaattisiin kirjallisuuskatsauksiin (Blomgren 2005; Harkko & Haverinen & Koivisto 2005; Bardy & Öhman 2007; Hintikka & Koivisto & Haverinen 2008), jotka ovat tutkimusnäyttöön perustuvan käytännön kulmakivi (Koivisto 2005; Koivisto & Haverinen 2006). Kirjallisuuskatsaukset ovat silti jääneet varsinaisessa työmenetelmien kehittämisessä varsin irralliseksi diskurssiksi.

¹⁰ Ruotsissa tehtiin jo 2000-luvun alussa laajoja meta-analyysejä päihdetyön menetelmien vaikuttavuudesta (Behandling... 2001).

ehkäisevää vaikutusta uusintarikollisuuteen, vaan tietynasteisena toiminnan voivat olla jopa positiivisessa yhteydessä uusintarikollisuusriskiin.

Rikosseuraamusalan ohjelmien vaikutuksen ajatellaan liittyvän nimenomaan menetelmään, ei niinkään sen tietynlaiseen toteutukseen. Variaatioita erilaisten toteuttajien välillä on ohjelmatoiminnassa pyritty minimoimaan ohjelmien selkeän strukturoinnin ja ohjelman toteuttajien koulutusten kautta. Tutkimusta siitä, missä määrin ohjelman toteuttajalla on merkitystä vaikutuksen syntymiseen, ei ole tehty samaan tapaan kuin esimerkiksi suomalaisessa päihdetyön tutkimuksessa. Pekka Saarnio (1999; 2001; kts. myös Saarnio & Mäntysaari 2000) on useissa tutkimuksissaan osoittanut, että työntekijällä on keskeinen merkitys päihdekuntoutuksen vaikuttavuuden kannalta.

Rikosseuraamusalan vaikuttavuustutkimuksissa mielenkiinnon kohteena on tyypillisesti ollut pelkästään uusintarikollisuuteen syylistyminen, mutta muut vaikutukset on sivuutettu. Sosiaalityhteellisestä näkökulmasta katsottuna tällaista rajausta voidaan kuitenkin kyseenalaistaa. Tavoiteltavista vaikutuksista ei välttämättä vallitse yhteiskunnallista yksimielisyyttä (kts. Sulkunen 2006, 29), joten myös vaikutusten mittaaminen on kyseenalaista (Warpenius 2006). Esimerkiksi sosiaalityhteelliseen metodologiaan perustuvassa sosiaalityön tutkimuksessa onkin korostettu erityisesti tiedon moninaisuuden ja erilaisten tiedontuotannon mekanismien merkitystä. Hyvien käytäntöjen yhteydessä on korostettu kokemustiedon merkitystä. Tietoa on tuotettu ammattilaisten, asiakkaiden ja tutkijoiden näkökulmista. Lisäksi on korostettu vaihtoehtoisia vaikuttavuustutkimuksen lähestymistapoja, kuten realistinen arviointi (esim. Rostila & Torniainen 1999; Högnabba & Julkunen & Kainulainen & Korteniemi & Lindqvist & Peitola 2005) ja kontekstuaalinen vaikuttavuusarviointi (Kemppainen & Kostamo-Pääkkö & Niskala & Ojaniemi & Vesterinen 2010).

Johtopäätökset

Rikosseuraamusalan keskustelun tarkastelu suhteessa sosiaalityötä koskevan keskusteluun nostaa esiin tiettyjä erityispiirteitä suomalaisessa rikosseuraamusalan *evidence-based practice* -keskustelussa. Ensinnäkin *evidence-based practice* -ajattelu on saanut *what works* -mallin muodossa erittäin vahvan ja kiistattoman aseman rikosseuraamusalalla. *What works* -keskustelu rantautui Suomeen vuosituhannen vaihteessa, eikä ajattelun peruslähtökotia ei ole vakavasti kyseenalaistettu rikosseuraamuslaitoksen toimijoiden keskuudessa, mutta ei myöskään laitoksen ulkopuolta käsin. Kun kehityskulkua vertaa esimerkiksi sosiaalialan vastaavaan, ero on huomattava. Myös suomalaiseen sosiaalityökeskusteluun näyttöön perustuvuuden ajatus rantautui vuosituhannen vaiheessa. Runsaan kymmenen vuoden ajan sosiaalityön tutkijat ovat korostaneet näyttöön perustuvien menetelmien merkitystä. Kuitenkaan niiden kehittämisessä tai käyttöönnotossa ei

ole juurikaan edistytty. *Evidence-based practice* on suomalaisen sosiaalityön piirissä edelleen kiistakysymys, johon suhtaudutaan eri tavoin (Raunio 2010).

Toiseksi rikosseuraamusalalla näyttöön perustuvien menetelmien kehittäminen ja käyttöönotto on tarkoittanut lähinnä strukturoituja toimintaohjelmia, joiden vaikuttavuudesta on näyttöä. Sosiaalialalla kehitys on vienyt huomattavasti väljemmin määriteltujen hyvien käytäntöjen suuntaan. Rikosseuraamusalan projekteissa ja yhdyskuntaseuraamustyössä, joilla sosiaalialan korostus on vahva, on toki nähtävissä samanlainen painotus hyvien käytäntöjen ja paneutuvan asiakassuhteen suuntaan.

Kolmanneksi *what works* -ajatteluun on alusta alkaen liittynyt tiiviisti myös tavoitteelliseen ja suunnitelmallisen asiakastyön prosessin korostaminen. Suunnitelmallisuuden korostaminen on ollut 1990-luvulta alkaen myös laajempi yhteiskunnallinen trendi muun muassa työvoimapolitiikassa ja sosiaalipalveluissa. Se on näkynyt lainsäädännön kehittämisessä, toimintasuunnitelmien tasolla sekä asiakastyön sisällöllisessä kehittämisessä. Kuitenkin merkille pantavaa rikosseuraamusalan keskustelussa on asiakastyön menetelmien asettaminen organisaation suunnitelmallisen prosessin kehykseen, ei niinkään osaksi ammattilaisten sisällöllistä asiantuntemusta. Organisaation on suunnitelmien avulla ohjannut asiakastyöprosesseja haluamaansa suuntaan.

Neljänneksi rikosseuraamusalalla on korostunut vaikuttavuustutkimus, jossa vaikuttavuuden kriteerinä on ollut uusintarikollisuus. Sosiaalialalla yleinen keskustelu arvioinnista on noussut varsinaista vaikuttavuustutkimusta korostuneempaan asemaan. Tällöin on korostettu muun muassa prosessiarviointia, realistista arviointia, reflektiivistä arviointia sekä niin sanottua REA-arviointia (Koivisto 2009). Rikosseuraamusalalta puuttuu myös sellainen työntekijän persoonan merkitystä ja vuorovaikutussuhdetta tarkasteleva vaikuttavuustutkimus, jota esimerkiksi päihdetyössä on tehty (esim. Saarnio 1999; 2001).

Mistä sitten johtuu *evidence-based practice* -näkökulman menestys rikosseuraamusalalla? Syitä on varmasti useita, mutta eräs keskeinen tekijä liittyy yhteiskunnallisiin tekijöihin. *What works* -ajattelu ja kuntouttavat ohjelmat ovat olleet luonteva jatke humanille pohjoismaiselle kriminaalipolitiikalle. Kuntoutuksen korostaminen sopii suomalaiseen yhteiskuntapolitiittiseen yleislinjaan paremmin kuin pelkkä rikosseuraamusten lainmukaisen suorittamisen korostaminen. 1990-luvulta alkaen valtiontalouden tilanne on edellyttänyt toimintojen uudelleen tarkastelua myös taloudellisesta näkökulmasta. Tämä on tarkoittanut vankeinhoidossa muun muassa pyrkimystä vähentää vankilukua. Uusintarikollisuuden ehkäisy ja *what works* -malli voidaan nähdä luontevana jatkeena tälle taloudellisuuspyrkimykselle. Lisäksi rikosseuraamusalan *what works* -mallille ominainen ryhmätoiminnan korostaminen on myös kustannustehokas tapa organisoida kuntouttavaa toimintaa.

Entä miksi rikosseuraamusalan kehityskulku sitten eroaa niin ratkaisevasta sosiaalityön vastaavasta kehityskulusta? Yksi syy lienee se, että rikosseuraamusalalla on vallinnut varsin selkeä käsitys työn tavoitteesta (kts. Rantala 2006, 28–29). Uusintarikollisuus on ollut sikäli helppo mittari, että siinä yhdistyy talouden intressit ja sosiaalisen hyvinvoinnin intressit. Toinen syy erilaiseen kehityskulkuun lienee siinä erossa, mikä liittyy tavoiteltavan muutoksen luonteeseen. Rikosseuraamusalan kuntoutuksessa painottuu rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen, toisin sanoen siihen, ettei vapautunut henkilö tee tulevaisuudessa sellaista tekoa, joka johtaisiin vankilatuomioon. Kun tavoitteena on tekoihin vaikuttaminen, kognitiivis-behavioraalinen lähestymistapa osoittaa vahvuutensa. Sitä vastoin pyrittäessä yksilön kokonaisvaltaisen sosiaaliseen tukemiseen ja osallistamiseen kognitiivis-behavioraalinen lähestymistapa on usein riittämätön.

Edelleen rikosseuraamusalan ja sosiaalialan erilainen kehityskulku saattaa liittyä erilaisiin ammatillisiin perinteisiin ja kompetensseihin. On tiettyjä haasteita sovittaa yhteen strukturoitujen ohjelmien ”kaavamaista” logiikkaa ja toisaalta sosiaalialan korkeakoulutetun henkilöstön professionaalisuutta ja ammatillista reflektiota. Sitä vastoin strukturoidun ohjelmatoiminnan rakenteilla ja rikosseuraamuslaitoksen organisatorisella logiikalla voidaan olettaa olevan läheisempi analogia.

Lopuksi

Suomalaisen rikosseuraamusalan tulevaisuuden kehitystä voidaan ennakoida eri näkökulmista. Ensinnäkin vaikuttavuustutkimukset eivät ole antaneet yksiselitteistä tukea ohjelmatoiminnalle (kts. esim. Laine 2006; Tyni & Blomster 2012). Suomalaiseen keskusteluun rantautunut rikollisuudesta irrottautumisesta tarkasteleva *desistanssitutkimus* ja *hyvän elämän malli* (GLM) saattavat merkitä tietynlaista paradigman muutosta rikosseuraamusalalla (kts. esim. Kivivuori & Linderborg 2009; Lavikkala 2011; Viikki-Ripatti 2011; Tyni & Blomster 2012). Ne edellyttävät *what works* -mallin täydentämistä myös esimerkiksi yksilönäkökulmalla ja vuorovaikutuksen korostamisella (kts. Andrews & Bonta & Wormith 2011).

Toinen tulevaisuuden suunta saattaa liittyä dialogisen ja paneutuvan asiakastyön kehittämiseen. Ne eivät ole olleet rikosseuraamusalan kehityksen keskiössä, mutta eivät kuitenkaan täysin näkymättömissäkään (esim. Linderborg 2004; Ohjenuora 2005; Järvinen 2007; Granfelt 2008). Näkökulmien entistä selvempi yhteensovittaminen ja siihen liittyvä reflektiivinen työote, joka tarkoittaa myös toimintatapojen ja tavoitteiden uudelleen arviointia, saattaa olla yksi tulevaisuuden kehityskulku.

Kolmanneksi *what works* -ajattelu ja vaikuttavuus saattavat laajentua tulevaisuudessa kuntouttavasta työstä valvontatyöhön. Muutosta on nähtävissä muun muassa vartijakoulutuksessa, jonka uudistamisessa pyrkimys vaikuttavaan

lähityöhön oli tärkeä päämäärä. Edelleen muutosta merkitsee huomion kiinnittäminen dynaamisten kriminogeenisten tekijöiden lisäksi myös staattisiin tekijöihin sekä riskiarviointien hyödyntäminen turvallisuustyön näkökulmasta esimerkiksi rikoksen uusimisriskiä kuvaavia SIR-pisteitä hyödyntäen. Käytännössä tämä voi tarkoittaa vankiloiden entistä selvempää luokittelua valvonnan intensiivisyyden ja valvontaresurssien mukaan sekä tämän huomioon ottamista vankien sijoittelussa (esim. Laulumaa 2011). Tämän näkökulman luontevana jatkeena voisi olla myös näyttöön perustuvien turvallisuustyön käytäntöjen kehittäminen.

Sinänsä se yhteiskunnallinen kehys, josta näyttöön perustuvuuden ajatus saa yhteiskunnallisen oikeutuksensa, ei ainakaan ole katoamassa. Siten kuntoutusta koskevan keskustelun uudet painotukset ja turvallisuustyön korostuminen tuskin pystyvät kyseenalaistamaan näyttöön perustuvuuden ajatusta sinänsä. Sitä vastoin moniäänisyyden lisääntyminen – myös rikosseuraamusalalla – saattaa olla yksi tulevaisuuden visio, jota myös vankiloiden avautuminen kohti yhteiskuntaa voi edesauttaa.

Kirjallisuus

- Andrews, Donald A. & Bonta, James & Wormith J. Stephen 2006: The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime & Delinquency*, 52 (1), 7–27.
- Andrews, Donald A. & Bonta, James 2007: Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation 2007–06. Saatavilla osoitteessa http://securitepubliquecanada.gc.ca/res/cor/rep/_fl/Risk_Need_2007-06_e.pdf. Luettu 15.10.2012.
- Andrews, Donald A. & Bonta, James & Wormith, J. Stephen 2011: Contribute to Effective Crime Prevention? The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model. *Criminal Justice and Behavior* 38: 735–756.
- Bandelow, Bordwin & Zohar, Joseph & Kasper, Siegfried & Möller, Hans-Jürgen 2008: How to grade categories of evidence. *The World Journal of Biological Psychiatry*, 9(4): 242–247.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaija 2007: Vaativa vauvaperhetyö. Katsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. *Stakes, työpapereita* 13/2007.
- Behandling av alkohol- och narkotikaproblem. En evidensbaserad kunskapssammanställning 2001: Vol 1,2. SBU. Statens beredning för medicinsk utvärdering. The Swedish Council on Technology Assessment in Health Care. Stockholm.
- Blom, Björn 2009: Knowing or un-knowing? That is the question in the era of evidence-based social work practice. *Journal of Social Work* 9 (2), 158–177.
- Blomgren, Sanna 2005: Toimivia palveluohjauksen elementtejä etsimässä? Kirjallisuuskatsaus suomalaisesta palveluohjaustutkimuksesta. *FinSoc työpapereita* 1/2005.
- Collan, Marja & Rantanen, Teemu 2009: Kuntouttavasta osastotoiminnasta siviiliin suuntaavaan työhön. Näkökulmia Keravan vankilan WOP (Work Out Project) -projektin prosessiin. Teoksessa Teemu Rantanen (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laureamattikorkeakoulun julkaisusarja A 66. Vantaa, 75–106.
- Eskelinen, Tuija 2009: WOP-kuntoutus. Kokonaisvaltainen toimintamalli nuorten vankien psykososiaalisessa kuntoutuksessa. *Työkirja. Rikosseuraamusviraston monisteita* 2/2009.
- Ewijk, van Hans 2010: European social policy and social work. Citizenship-based social work. Abingdon: Routledge.
- Granfelt, Riitta 2008: Osalliseksi omaan elämään – Work out -ohjelma nuoren vangin tukena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 4/2008. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Hannula, Päivi 2006: Sosiaalityön paikka kriminaalihuoltotyössä – näkökulmia ammatillisen kriminaalihuoltotyön kehitykseen Suomessa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkielma. Julkaisematon.
- Harkko, Jaakko & Haverinen, Riitta & Koivisto, Juha 2005: Alustava kirjallisuuskatsaus osallistavan arvioinnin vaikutuksista sosiaalialalla. *Stakes. FinSoc Työpapereita* 5/2005. Helsinki.
- Haverinen, Riitta 2002: FinSocin haasteita ja työn paikannuksia. *FinSoc News, Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista* 1/2002, 4–6.
- Hintikka, Terhi & Koivisto, Juha & Haverinen, Riitta 2008: Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista. *Raportteja* 12/2006. Helsinki: Stakes.
- Honka, Outi & Keinänen, Anssi & Tyni, Sasu 2006: Vaikuttaako vankeinhoito? Haaste 1/2006.
- Hypen, Kimmo 2004: Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.

- Högnabba, Stina & Julkunen, Ilse & Kainulainen, Sakari & Kortenieniemi, Pertti & Lindqvist, Tuija & Peitola, Petri 2005: Steps into realistic evaluation in social work in Finland. Teoksessa Peter Sommerfeld (ed.) in collaboration with Prisca Herzog Evidence-based social work: towards a new professionalism? Bern: Peter Lang, 109–126.
- Jokinen, Arja & Suoninen Eero 2001: Rikoksesta resurssi. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. 207–236.
- Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 2001: Sosiaalityön toimintakulttuurit. Teoksessa Synnöve Karvinen & Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. SoPhi. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 170–206.
- Julkunen, Ilse & Haverinen, Riitta 2004: Hyvät käytännöt -ohjelman hankesuunnitelma 2005–2007. Stakes 15.11.2004. Saatavilla osoitteessa http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f3a0f2c-3300-403d-9906-cc7374184938/hk_hankesuunnitelma2005.pdf. Luettu 12.12.2012.
- Järvinen, Minna-Kaisa 2007: Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Keinänen, Anssi 2005: Voidaanko vankilaan palaaminen ennustaa? Haaste 2/2005.
- Keinänen, Anssi 2008: Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Keinänen, Anssi 2009: Tilastolliselle ennustamiselle tarvetta rikosseuraamusalalla. Haaste 2/2009.
- Kemppainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaija & Niskala, Asta & Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu 2010: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden työn vaikuttavuudesta. Lapin sosiaalityön kehittämissyksikkö. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 32.
- Kiehelä, Hannu & Tyni, Sasu 2009: Vaikuttavuuden mittaaminen rikosseuraamusten arvioinnin haasteena. Teoksessa Teemu Rantanen (toim.) Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen, Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Laurea-ammattikorkeakoulun julkaisusarja A 66. Vantaa, 9–41.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248; Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Helsinki.
- Knuuti, Ulla & Vogt-Airaksinen, Tiina 2010: Ohjelmatyö rikosseuraamusalalla. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Koivisto, Juha 2005: Tiedon kerääminen ja systematisointi sosiaalialalla. Katsaus viiden ulkomaalaisen arviointi-instituutin strategioihin. FinSoc Arviointiraportteja 1/2005.
- Koivisto, Juha 2006: Sosiaalialan näyttökeskustelu: miten sosiaalisten interventioiden vaikuttavuus osoitetaan? Janus 14 (1), 53–60.
- Koivisto, Juha 2009: Käytännöt, arviointi ja ”hyvyys”. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2), 173.
- Koivisto, Juha & Haverinen, Riitta 2006: Systemaattiset tutkimuskatsaukset vaikuttavuuden arvioinnin välineenä sosiaalialalla. Hallinto ja tutkimus 25 (3), 108–126.
- Konttila, Arja & Tyni, Sasu 2011: OMA-ohjelman suorittaneiden väkivaltarikollisten uusintarikollisuus sekä ohjelman välittömät vaikutukset. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2011. Rikosseuraamuslaitos.
- Korhonen, Saru & Julkunen, Ilse & Karjalainen, Pekka & Muuri, Anu & Seppänen-Järvelä, Riitta 2007: Arviointi ja hyvät käytännöt sosiaalipalveluissa. Asiantuntijoiden pohdintoja tulevista. Raportteja 16/2007, Stakes.
- Kortenieniemi, Pertti 2004: Mikä palveluohjauksessa toimii, kenen kohdalla ja missä olosuhteissa? Keskisen sosiaalikeskuksen palveluohjausprojektin lopuarviointiraportti 11.12.2003. Tutkimuksia 2004:1. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Kortenieniemi, Pertti & Borg, Pekka 2008: Kohti näyttöön perustuvaa ammatillista käytäntöä? Stakes, Työpapereita 23/2008. Helsinki.

- Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö. Rikosseuraamuslaitos. Saatavilla osoitteessa <http://www.rikosseuraamus.fi/15982.htm>. Luettu 12.12.2012.
- Laine, Matti 2001: Toimiiko rikoksentehtävien kuntouttamisessa mikään? Haaste 2/2001.
- Laine, Matti 2006: Entä, jos se ei toimikaan... Haaste 3/2006.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex.
- Laulumaa, Samuli 2011: Selvitys vankilatilojen määrittelystä valvonnan intensiivisyyden mukaan. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2011.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011. Tampere, 93–140.
- Linderborg, Henrik 2004: Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. Oikeus 33 (2), 158–178.
- McNeece, C. Aaron & Thyer, Bruce A. 2004: Evidence-Based Practice and Social Work. Journal of Evidence-Based Social Work 1 (1), 7–25.
- Miller, Alison & Krusky, Allison & Franzen, Susan & Cochran, Shirley & Zimmerman, Marc 2012: Partnering to translate evidence-based programmes to community settings. Bridging the gap between research and practice. Health Promotion Practice 14 (4), 559–566.
- Mullen, Edward J. & Shuluk, Joseph 2011: Outcomes of social work intervention in the context of evidence-based practice. Journal of Social Work 11 (1), 49–63.
- Mäntysaari, Mikko 1991: Sosiaalityön vaikuttavuuden arviointi ja metodinen kehitys. Sosiaaliturva 79 (13), 662–663.
- Mäntysaari, Mikko 1993: Laadulla liikettä sosiaalitoimeen. Sosiaaliturva 81 (11), 19–21.
- Mäntysaari, Mikko 1994: Laadun kehittäminen sosiaalityössä. Sosiaaliturva 82 (13–14), 16–18.
- Mäntysaari, Mikko 1995: Varianssin merkityksestä sosiaalihuollon palvelujen laadun kehittämisessä. Dialogi 5(4), 19–21.
- Mäntysaari, Mikko 1998: Sosiaalihuollon menetelmien arviointi haastava tehtävä. Sosiaaliturva 86 (18), 10–12.
- Mäntysaari, Mikko 1999: Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta: sosiaalityön tietoperusta Janus 7 (4), 355–366.
- Mäntysaari, Mikko & Maaniittu, Maisa 1995: Ajankohtaistuva laatu. Julkaisussa Haverinen, Riitta & Maaniittu, Maisa & Mäntysaari, Mikko (toim.) Tulokseksi laatu. Puheenvuoroja sosiaalihuollon laadunkehittämisen teorioista, metodeista ja käytännöistä. Raportteja 179. Helsinki: Stakes, 11–18.
- Ohjenuora 2005: Nuorisorangaistuksen sisältökirja. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 2/2005. Kriminaalihuoltolaitos, Helsinki.
- Pohjola, Anneli 1997: Evaluaatiotutkimuksen sidoksia. Janus 9 (4), 421–426.
- Rajavaara Marketta 2007: Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Helsinki: Kela, Tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84, 2007.
- Rantala, Kati 2006: Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Gaudeamus, Helsinki. 207–227.
- Raunio, Kyösti 1998: Ymmärrystä sosiaalitutkimuksen moninaisuuteen. Kirja-arvio teoksesta George McKenzie, Jackie Powell & Robin Usher (eds) Understanding Social Research Perspectives on Methodology and Practice. The Falmer Press. London, Washington, D.C. 1997. Sosiologia 4/1998.
- Raunio, Kyösti 2010: Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? Janus 18 (4), 387–395.
- Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008. Rikosseuraamusvirasto. Saatavilla osoitteessa <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/y98fikdy4.pdf>. Luettu 12.12.2012
- Rostila, Ilmari 2001a: Realistinen arviointitutkimus toimintamallin kehittämistyössä. Julkaisussa Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina & Nouko-Juvonen, Susanna (toim.) Monia teitä kuntoutuksen arviointiin. Tutkimuksia 69. Helsinki: Kuntoutussäätiö, 35–53.

- Rostila, Ilmari 2001b: Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko 1996: Tapauskohtaisen evaluaation tapaus. Sosiaalityön arviointitutkimus tapaustutkimuksena. Raportti konferenssista Evaluation of social work practice. Dialogi 6 (4–5), 13–14.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko 1997: Tapauskohtainen arviointi sosiaalityössä. Menetelmän rajat ja mahdollisuudet. Janus 5 (4), 398–415.
- Rostila, Ilmari & Torniainen, Kati 1999: Mikä toimii? Monet-projektin väliarvointi 1999. FinSoc työpapereita 6/1999.
- Ronnby, Alf 2010: Vaatimus näyttöön perustuvista menetelmistä tukahduttaa sosiaalityötä. Sosiaalitieto 98 (6–7), 24–25.
- Saarijärvi, Anne 2005: Sosiaalityön mahdollisuudet yhdyskuntapalvelussa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkielma. Julkaisematon.
- Saarnio, Pekka 1999: Onko sosiaalityöntekijällä väliä? Janus 7 (4), 387–396.
- Saarnio, Pekka 2001: Mitkä tekijät vaikuttavat terapiasuhteen keskeyttämiseen avopäihdehoidossa? Yhteiskuntapolitiikka 66 (3), 224–232.
- Saarnio, Pekka & Mäntysaari, Mikko 2000: Tutkimus päihdehuollon terapeuttien arvioinnissa käytettävistä menetelmistä. Janus 8 (4), 356–369.
- Seppänen Riitta 1997: Evaluatiivinen näkökulma kehittämistyöhön. Hallinnon tutkimus (2), 100–107.
- Smith, David 2004: Introduction. Some Versions of Evidence-Based Practice. Teoksessa David Smith (ed.) Social Work and Evidence-Based Practice. Research Highlights in Social Work 45. London: Sage, 7–27.
- Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistaminen 2012: Sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2012:2. Helsinki.
- Stenberg, Carl-Olof 2007: Kuntouttava vankityö vuonna 2006. Rikosseuraamusviraston monisteita 3/2007.
- Sulkunen, Pekka 2003: Onko arviointitutkimus asiantuntijavaltaa vai sen puutetta? Sosiologia (2), 115–121.
- Sulkunen, Pekka 2006: Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus. 17–38.
- Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Tampere: Vastapaino.
- Toom, Auli 2006: Tacit pedagogical knowing at the core of teacher's professionalism. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 276. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Tyni, Sasu & Blomster, Peter 2012: Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 77 (6), 621–639.
- Työkalupakki 2000: Välineitä rikoksenteekijöiden kanssa tehtävään työhön. Helsinki: Kriminaalihuoltoyhdistys.
- Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat rikosseuraamusalalla 2005: Rikosseuraamusvirasto.
- Vankeuslaki 23.9.2005/767. Finlex.
- Warpenius, Katariina 2006: Näkymätön näyttö – vaikuttavuusarvioinnin pulmat paikallisprojekteissa. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.) Projektiyhteiskunnan käänköpuolia. Helsinki: Gaudeamus.
- Vartiainen Pirkko 1998: Vertaileva arviointi: Havaintoja korkeakoulujen arvioinnin alueelta. Hallinnon tutkimus (4), 280–289.

- Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. 197–226.
- Virtanen Petri 1998: Refleksiivinen evaluaatio ja tiedon hyödyntäminen. Hallinnon tutkimus (4), 262–271.
- What Works – Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? 2003: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Vantaa.
- Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006: Rikosseuraamusviraston käsikirjoja 1/2006. Kriminaalihuoltolaitos. Helsinki.

YHDYSKUNTASEURAAMUSTYÖN TAVOITTEET, LINJAUKSET JA TYÖTÄ OHJAAVAT PERIAATTEET AIKUISSOSIAALITYÖN ORIENTAATIOIDEN KYSYMYKSENÄ

Raija Väisänen & Marja Väänänen-Fomin

Johdanto

Sosiaalityön asema ja kehittäminen rikosseuraamusalalla ovat jääneet vähälle huomiolle ja sosiaalityön tutkimus on niukkaa. Rikosseuraamusalan työn erityisyytenä on toimintaympäristö, jossa kohtaavat rankaisu ja kuntoutus ja haastava, usein moniongelmainen ja monialaisesti syrjäytynyt asiakasryhmä. Sosiaalityön osaaminen, haasteet ja kehittäminen konkretisoituvat rikosseuraamusalan lakisääteisen toiminnan ja alan sisäisten ohjeistusten vahvasti määrittelemässä toiminnallisessa kokonaisuudessa.

Yhdyskuntaseuraamustyön käsitteellä tarkoitetaan vankilan ulkopuolella tapahtuvaa rangaistusten toimeenpanoa, johon sisältyy tuomitun tukemista kohti arjen hallintaa ja rikoksetonta elämää työn tapahtuessa rankaisun ja auttamistyön rajapinnassa (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006, 3). Vankilan sosiaalityön paikka ja asiantuntijuus määrittyvät osana moniammatillisia työkäytäntöjä pitkälti asiakkaan sosiaalisten ongelmien keskeisyyden kautta, toisaalta liittyen riski- ja tarvearviointiin perustuvaan tulkintaan tämän kuntoutuksellisista tarpeista (Makkonen 2009, 60, 82–83). Valtaosa alan yliopistokoulutuksen saaneista sosiaalityöntekijöistä työskentelee kuitenkin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Yhdyskuntaseuraamustyössä on käytetty perinteisesti kokonaisvastuullisen yhden työntekijän mallia (Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus 2012, 14). Vaikka yhdyskuntaseuraamustyötä ei voida määritellä sosiaalityöksi, sosiaalityölle tyypillisillä työmenetelmillä on työssä suuri osuus ja sosiaalityölle on myös tilaa ja haasteita (yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006, 41). Sosiaalityön näkökulmasta yhdyskuntaseuraamustyötä voidaan jäsentää marginaalisosiaalityönä ja aikuissosiaalityönä, johon se tässä artikkelissa erityisesti kiinnitetään.

Henrik Linderborgin (2011, 86) mukaan yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano on ohjautunut Suomessa muihin maihin verrattuna enemmän rikosoikeuden juridisesta kuin hyvinvointiajatteluun liittyvästä kuntouttavasta perinteestä käsin. Rikosseuraamusalan ydinkysymys kiinnittyy siihen, miten kuntoutuminen

ymmärretään ja miten siihen kuuluvia asioita edistetään (Lavikkala 2011). Rikosseuraamusalalla pyritään kognitiivis-behavioraalisten toimintaohjelmien avulla vaikuttamaan rikoksentekijän ajatteluun ja sitä kautta käyttäytymiseen ja ratkaisuihin (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020). Ohjelmat ovat käyneet läpi akkreditointimenettelyn ja edistävät tutkitusti asiakkaan muutosta rikoksettomaan menettelyyn (Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008, 2, 8). Matti Laineen (2011) mukaan näyttää siltä, että kriminologisessa keskustelussa ja käytännön kriminaalipolitiikassa ollaan osittain palaamassa kognitiivis-behavioraalisten vaikuttavien toimintamallien ja muotojen etsimisestä ”vanhoihin vaihtoehtoihin”, muun muassa työllistävään toimintaan ja kriminaali-huollon hylkäämään sosiaalityöhön (Laine 2011, 36–38), jossa korostuu yksilötyö interventiomuotona (Lavikkala 2011, 118).

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön vireillä olevan kokonaisuudistuksen tarkoituksena on kehittää yhdyskuntaseuraamuskokonaisuus, joka vastaisi nykyistä paremmin kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin: uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymisen katkaisemiseen. Rikoksentekijän rikoksettoman elämäntavan valmiuksien lisääntymisen, elämänhallinnan edistämisen ja sosiaalisen selviytymisen ja yhteiskuntaan sijoittumisen tavoitteisiin katsotaan parhaiten päästävän tarjoamalla kuntouttavia toimia vapaudessa ja nämä tavoitteet korostuvat uudistuksessa. Muun muassa kokonaisvaltainen ja prosessinomaista työote, yhteistyö henkilön itsensä ja läheisten kanssa toimintaan sitouttamiseksi, palveluiden ja toimenpiteiden vaikuttavuus ja sujuvuus sekä yhteensovittaminen muun palvelujärjestelmän ja muiden toimijoiden kanssa nousevat keskeisiksi keinoiksi. (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus 2012, 3, 76–77; Hallittu vapauttaminen: rikosseuraamusalan käsikirjaluonnos 2012; Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus 2012, 25–28.) Linderborgin (2011, 86) mukaan suunniteltavat muutokset yhdyskuntaseuraamusten sisältöihin lisäävät tarvetta aiempaa monipuolisemmalle lähestymistavalle.

Tarkoituksenamme on tuoda esille aikuissosiaalityön työorientaatioiden mahdollisuuksia yhdyskuntaseuraamustyölle. Mitä haastavampaa ja ongelmallisempaa asiakaskunta on, sitä monimuotoisempia sosiaalityön työorientaatioita tarvitaan, jotta toiminta on tavoitteiden suunnassa vaikuttavaa. Erilaiset työorientaatiot edellyttävät sosiaalityössä monimuotoista menetelmäteoreettista ja menetelmällistä osaamista (Sipilä 2011; Väisänen & Hämäläinen 2012).

Artikkelin tavoitteena on *tunnistaa ja analysoida yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteita, linjauksia ja työtä ohjaavia periaatteita sosiaalityön työorientaatioiden kannalta*. Aineistonamme ovat yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavat erilaiset rikosseuraamuslaitoksen sisäiset asiakirjat.

Sosiaalityön historiallisessa tarkastelussa (Toikko 2005, 222–230; kts. myös Sipilä 1989 ja Raunio 2009) on erotettu kolme toisistaan hiukan poikkeavaa perinnettä, jotka ovat henkilökohtaisen vuorovaikutuksen, hallinnollisten toimenpiteiden ja yhteisöllisen muutostyön perinteet. Näillä perinteillä on keskeisistä teoreettisista lähtökohdista ja työtavoista riippuen erilaisia painotuksia, jotka ovat edelleen tunnistettavissa kaikilla sosiaalityön erikoisaloilla. Tässä artikkelissa käytetään perinteen tilalla käsitettä työorientaatio. Se kuvaa täsmällisemmin menetelmäteoreettisten lähestymistapojen ja työkäytäntöjen kytkentöjä. Työorientaatiot muodostavat (Kananoja ym. 2010, 141) laaja-alaisina kokonaisuuksina rakentuvan sosiaalityön osaamisperustan ja ne sisältävät sekä ennalta ehkäisevän että ongelmia korjaavan näkökulman. Vaikka sosiaalityön eri työorientaatioiden taustalla on erilaisia menetelmäteoreettisia lähtökohtia, ne eivät kuitenkaan ole toisiaan pois sulkevia.

Aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta ja yhteydestä yhdyskuntaseuraamustyöhön

Sosiaalityöllä aikuisten parissa on pitkät perinteet, vaikka aikuissosiaalityön käsitteen käyttö on yleistynyt vasta 2000-luvulla. Kunnallisen aikuissosiaalityön kehittäminen omana erikoisalanaan paikantuu erityisesti 1990-luvun loppupuolelle ja 2000-luvulle. Aikuissosiaalityöllä ja yhdyskuntaseuraamustyöllä on keskeinen rooli syrjäytymisuhan alla elävien kansalaisten oikeusturvan varmistajana. Aikuissosiaalityön tarvetta ovat lisänneet esimerkiksi korkea työttömyys ja valikoivat työmarkkinat sekä aktiivisen sosiaalipolitiikan toteuttaminen kuntouttavan työtoiminnan myötä. Tutkimukset ja erilaiset kehittämishankkeet ovat kiinnittyneet pääosin kunnalliseen aikuissosiaalityöhön. Tutkimuksen kohteina ovat olleet esimerkiksi aikuissosiaalityön paikkaan, tehtävään ja organisointiin sekä asiakasryhmiin ja asiakkaiden oikeuksiin ja asemaan liittyvät kysymykset. Aikuissosiaalityön kehittämishankkeissa on kiinnitetty lisäksi huomiota esimerkiksi aikuissosiaalityön menetelmien kehittämiseen ja työn vaikuttavuuteen. (Jokinen & Juhila 2008; Väisänen & Hämäläinen 2008; Nummela 2011; Joutimäki, Kangas & Saurama 2011; Sipilä 2011.) Yhtä lailla myös yhdyskuntaseuraamustyölle nämä kysymykset ovat oleellisia. Yhdyskuntaseuraamustyön asiakkaat ovat useimmiten myös aikuissosiaalityön asiakkaita.

Ihmiskäsitykseen ja etiikkaan liittyvät lähtökohdat ovat aikuisten ihmisten kanssa tehtävässä työssä pääosin yhteneviä. Työtä aikuisten parissa ohjaa ihmisen kokonaisvaltainen ymmärtäminen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuksien kautta. Ihminen on tunne-, tieto- ja tahto-olento, joka on vuorovaikutuksessa ympäristönsä ja toisten ihmisten kanssa. Humanistista ihmiskäsitystä ilmentävät esimerkiksi ihmisarvon kunnioittamiseen ja ihmisenä kasvuun liittyvät kysymykset. (Hämäläinen & Niemelä 1993, 18–25.) Ihmiselämän arvokkuuden ja ihmisarvon kunnioittaminen toteutuu itsemääräämisoikeuden, osallistumis-

oikeuden, kokonaisvaltaisesti kohdatuksi tulemisen ja yksityisyyteen liittyvien oikeuksien toteutumisena. Eettisistä lähtökohdistaan johtuen sosiaalityö toimii yhtenä keskeisenä hyvinvointietikan toteuttajana yhteiskunnassa. (Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005; Niemelä 2011.) Aikuissosiaalityön eettisinä toimintaperiaatteina korostuvat esimerkiksi ihmisarvoinen kohtaaminen ja kohtelu, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, velvollisuus toimia sääntöjen mukaan sekä yleishumaani toiminta ja yhteiskuntakriittisyys syrjäytymisuhan alla olevan asiakaskunnan puolesta (Nummela 2011; Sipilä 2011, 141–142). Rikosseuraamusalan ja aikuissosiaalityön arvot ja eettiset lähtökohdat ovat yhteisiä (esim. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020; Granfelt 2011).

Aikuissosiaalityön, kuten myös rikosseuraamusalan asiakasryhmät ovat haasteellisia, sillä heille on yhteistä useiden erilaisten sosiaalisten ongelmien samanaikainen ilmeneminen. Aikuissosiaalityön asiakkaiksi määrittyvät esimerkiksi taloudellisessa ahdingossa tai muuten vaikeassa elämäntilanteessa olevat, riippuvuus- ja mielenterveysongelmaiset. Myös vankilasta vapautuneilla aikuisosiaalityön asiakkailla on useimmiten työttömyyttä, taloudellisia ja asunnon saannin vaikeuksia sekä päihteiden käyttöön ja elämänhallintaan liittyviä ongelmia (esim. Väisänen & Hämäläinen 2008; Lahti 2010, 9; Karjalainen 2010, 158). Nuorten asiakkaiden osuus on tullut yhä merkittävämmäksi. Erityisen merkittäviä ovat lastensuojelun ja aikuissosiaalityön rajapinnoilla olevat nuoret asiakkaat, joista osa on nuoria rikoksentekejiä. Asiakkaiden ja myös heidän voimavarojensa hyvä tunteminen luo mahdollisuuksia suunnitelmalliseen ja ennalta ehkäisevään työhön sekä työmenetelmien kehittämiseen ja oikeaan kohdentamiseen. (Jääskeläinen 2005; Välimaa 2008; Väisänen & Hämäläinen 2008; Blomgren & Kivipelto 2010; Jouttimäki & Kangas & Saurama 2011.)

Aikuissosiaalityössä yksilökohtainen työote on merkityksellinen johtuen yleisestä sosiaalityön vahvasta yksilökohtaisen sosiaalityön perinteestä. Yhdyskuntaseuraamusalan työssä yksilötyöllä interventiomuotona on uusi tilaus (Laine 2011, 36–38; Lavikkala 2011, 118). Aikuissosiaalityötä ja yhdyskuntaseuraamustyötä yhdistää kysymys asiakkaiden oikeuksien toteutumisesta. Tutkimukset (esim. Nummela 2011) ovat osoittaneet, etteivät aikuiset asiakkaat ole aina tietoisia omista oikeuksistaan, eikä myöskään palvelujärjestelmä tuo heidän oikeuksiaan riittävästi esille. Asiakkuudella on useita ulottuvuuksia, jotka osaltaan määrittävät myös asiakkaan asemaa. Kohdeasiakkuudessa sosiaalityöntekijä määrittelee asiakkuuden asiakkaan ongelmien kautta. Kohdeasiakkuuden lisäksi voidaan tunnistaa kuluttaja-asiakkuus, palvelun käyttäjäasiakkuuden ja asiakkaan oikeuksia vahvistava kumppanuusasiakkuus. Luottamuksellisen asiakassuhteen syntyminen, tasavertainen kohtelu sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän hyvä kohtaaminen on asiakkaan oikeuksien toteutumisen kannalta keskeistä. Asiakkaan ihmisarvoisen kohtaaminen tarkoittaa myös aitoa asiakkaan kuulemistä sekä yksilöllisyyden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamista. (esim. Nummela 2011, 128–136; Rikosseuraamuslaitoksen Strategia 2011–2020.)

Sosiaalityön työorientaatioiden menetelmäteoreettiset lähtökohdat ja luonne

Aikuissosiaalityössä, kuten sosiaalityössä yleensä, voidaan tunnistaa henkilökohtaista vuorovaikutusta, hallinnollisia toimenpiteitä sekä yhteisöllistä muutostyötä painottavat työorientaatiot, joilla ovat selkeät kytkennät myös sosiaalityön historiaan. Näitä kolmea hiukan toisistaan poikkeavaa orientaatiota voidaan luonnehtia myös vuorovaikutuksellisuuden, palvelujärjestelmäkeskeisyyden ja yhteiskuntakriittisyyden käsitteiden kautta. Sosiaalityön klassikoista erityisesti Mary Richmond korosti case work -työn ohella henkilökohtaista vuorovaikutusta painottavaa työtä, kun taas Alice Salomon painotti sosiaalityötä hallinnollisena ja juridisena työnä sekä vahvana ammatillisena toimintana. Yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen muutostyön elementtejä on tunnistettavissa erityisesti Jane Addamsin ajattelussa. (Toikko 2005; kts. myös Sipilä 1989; Väisänen & Hämäläinen 2008, 22–28; Raunio 2009.) Myös Paolo Freire (2005) on korostanut eriarvoisuuden poistamista yhteiskunnasta. Case work -ajattelulla ovat Suomessa pitkät perinteet, josta yhtenä osoituksena on esim. Ahlan ja Tarvaisen (1959) esiin nostama henkilökohtaisen huollon menetelmä. Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen, hallinnollisten toimenpiteiden ja yhteisöllisen muutostyön työorientaatioiden taustalta voidaan tunnistaa erilaisista teoreettista lähtökohdista rakentuvassa menetelmäteoreettisessa tarkastelussa. Eri menetelmäteorioiden rajapinnat ovat varsin häilyviä ja niihin on kytkettävissä myös joukko erilaisia sosiaalityössä käytettyjä menetelmiä. (esim. Leadbetter 2002; Payne 2005; Adams 2009; Cigno 2009; Hove 2009; Parton 2009.)

Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen työorientaation taustalla ovat esimerkiksi psykodynaamiset, psykososiaaliset ja narratiiviset teoriat sekä rooli-, kommunikaatio- ja kriisiteoriat, mutta yhtymäkohtia on myös muihin, esimerkiksi kognitiivis-behavioraalisiin teoreettisiin lähtökohtiin. Kiinnostuksen kohteina ovat esimerkiksi elämänkulun eri vaiheissa kohdattavat kriisit sekä ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja erilaisiin rooleihin liittyvät kysymykset. Narratiivisissa teorioissa korostuu hermeneuttinen ja ymmärtävä tulkinta. Taustalla ovat esimerkiksi humanistiset teoriat, kognitiivis-psykologiset teoriat ja oppimisteoriat sekä sosiaalisen konstruktion teoria. (Brown 2009; Howe 2009; Adams ym. 2009.) Kognitiivis-behavioristinen lähestymistapa perustuu esimerkiksi behavioristisiin, kognitiivisiin ja humanistisiin teorioihin sekä motivaatioteorioihin. Oppiminen ja sen kautta syntyvä käyttäytymisen muutos, sisäiset kognitiiviset prosessit ja näkemys ihmisestä ainutkertaisena oppijana luonnehtivat tätä menetelmäteoreettista lähestymistapaa. (Brown 2009; Cigno 2009.) *Henkilökohtaista vuorovaikutusta korostava aikuissosiaalityö* on vuorovaikutustaitoja vaativaa psykodynaamista ja psykososiaalista työtä, jota luonnehtii työmenetelmien monipuolisuus. Työssä tiedostetaan asiakkaiden ymmärtäminen ja tukeminen psyykkisissä vaikeuksissa ja erilaisissa elämän kriiseissä ja sosiaalityöllä vahvistetaan yksilöllisiä ja yhteisöllisiä taitoja (coping). Psykososiaalisen tuen

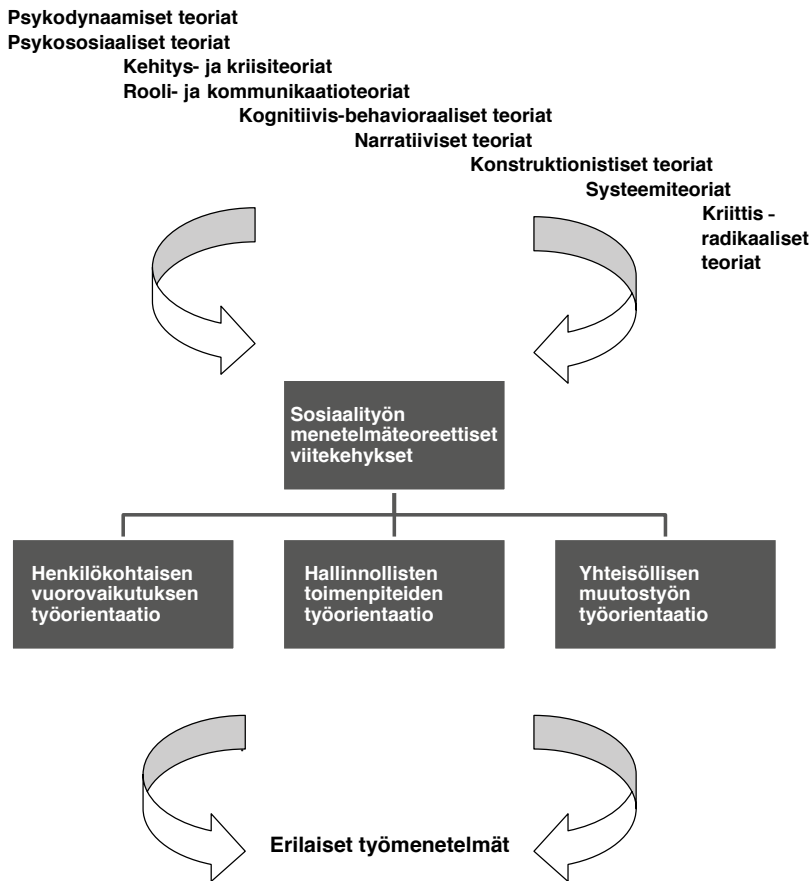
lisäksi on keskeistä motivaation herättäminen ja vahvistaminen, jolloin yhtenä konkreettisena menetelmällisenä esimerkkinä on motivoiva haastattelu. (esim. Howe 2009; Sipilä 2011, 140–141; Väisänen & Hämäläinen 2012, 22–24)

Hallinnollisia toimenpiteitä painottavan työorientaation teoreettisten lähtökohtien tausta on varsin monimuotoinen. Siihen voidaan kytkeä psykososiaalisten ja kognitiivis-behavioraalisten painotusten lisäksi konstruktionistinen ja systeemiteoreettinen näkökulma. Konstruktivistisissa teorioissa sosiaalityön menetelmäteoria konstruoidaan sosiaalityön käytännössä suhteessa myös niihin organisatorisiin reunaehtoihin, jossa ihminen elää ja joissa myös sosiaalityö toimii. Tavoitteena on kehittää välineistöä sosiaalityön moninaisten käytäntöjen soveltamiseen sosiaalityön erilaisissa organisatorisissa ja yhteiskunnallisissa todellisuuksissa. (Parton 2009.) Systeemiteorioissa huomio kiinnittyy esimerkiksi systeemin rakenteeseen, suhteisiin ja käyttäytymiseen. Systeemi voi olla esim. perhe, asuinyhteisö, organisaatio, palvelurakenne tai yksittäinen palvelu. Systeemiteorioihin kytkeytyvä ekososiaalisuus merkitsee kokonaisvaltaista ajattelua elinympäristöstä, sen perusteellista analyysia ja sosiaalityön oikeutusta osallistua yhteiskunnan kehityssuunnan määrittelyyn. (Payne 2005.) *Hallinnollisia toimenpiteitä ja lainsäädäntöä painottavaa aikuissosiaalityötä* voidaan luonnehtia byrokratiatyöksi silloin, kun sitä määrittävät keskeisesti organisatoriset ja lainsäädännölliset ehdot ja kun työtä tehdään huomattavassa määrin erilaisten ylempää tulleiden säädösten ja ohjeiden varassa. Byrokratiatyöhön kuuluu olennaisesti sosiaalinen tuki ja kontrolli, joka piirre on tunnusomaista esimerkiksi aikuissosiaalityölle sosiaalitoimistoissa. Sosiaalityöntekijä voi olla ristiriitaisessa roolissa silloin, kun hän joutuu arvioimaan asiakkaiden tarpeita paikallisten linjausten ja oikeusnormien perusteella. Toisaalta byrokratiatyö on sosiaalitoimessa nähty välttämättömäksi esimerkiksi asiakkaiden oikeudenmukaisen ja tasa-arvoisen kohtelun kannalta. Esimerkiksi tehtäväkeskeiset menetelmät ovat keskeisiä hallinnollisia toimenpiteitä painottavassa aikuissosiaalityössä. (esim. Väisänen & Hämäläinen 2008, 26–28; Doel 2009; Nummela 2011; Sipilä 2011, 140–141.)

Yhteisöllisen muutostyön työorientaation taustalla ovat esimerkiksi kriittis-radikaaliset teoriat, joissa painotetaan yksilöiden yhteiskunnallista asemaa ja sosiaalista muutosta yhteiskunnassa. Kiinnostus kohdistuu yksilöiden ja yhteisöjen empowermantiin ja sen myötä yhteiskunnalliseen osallisuuteen ja vaikuttamiseen. Käsite kriittinen sosiaalityö kiinnittyy postmoderniin yhteiskuntaan, jossa myös konstruktivistiset teoriat korostuvat. (Leadbetter 2002; Pease 2009.) *Yhteisöllistä muutostyötä painottavan aikuissosiaalityön* kiinnostuksen kohteina ovat erityisesti ne rakenteet, jotka ylläpitävät eriarvoisuutta yhteiskunnassa. Sosiaalityöllä edistetään kansalaisten osallisuuden ja demokratian sekä tasa-arvon ja yhteisöllisyyden vahvistamista. Samalla rakennetaan uutta tietoa päätöksentekoa varten ja kehitetään palvelujärjestelmää. Asiakkaiden osallisuus on keskeistä esimerkiksi sosiaalityön suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa. Valtaistavan (empowerment) työn elementit ovat sosiaalityössä

tällöin varsin vallitsevia. Valtautumiseen sisältyy henkilökohtainen, sosiaalinen, koulutuksellinen, taloudellinen ja poliittinen ulottuvuus ja sosiaalityö voi toimia näillä kaikilla ulottuvuuksilla. (esim. Askheim 2003; Väisänen & Hämäläinen 2008, 24–26; Adams 2009; Sipilä 2011, 141.)

Seuraavassa kuviossa (kuvio 1) tuodaan tiivistetysti esiin sosiaalityön työorientaatioiden teoreettinen viitekehys. Eri työorientaatioiden rajapinnat ovat häilyviä, sillä myös niiden teoreettiset lähtökohdat ovat osin yhteisiä. Painotuseroja on kuitenkin eri työorientaatioiden välillä tunnistettavissa.

Kuvio 1. Sosiaalityön työorientaatiot ja niiden menetelmäteoreettinen viitekehys.

Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen työorientaatiossa huomio kiinnitetään erityisesti ihmisen kohtaamiseen ja dialogiin. Muutoksen pyritään sekä yksilön että lähiyhteisön tasoilla. Hallinnollisten toimenpiteiden työorientaatioon liittyvät

pyrkimykset organisatoristen ja lainsäädännöllisten ehtojen täyttymiseen. Muutosta haetaan lähinnä yksilön tasolle, mutta tarvittaessa myös lainsäädäntöön ja organisaation ehtoihin. Yhteisöllisen muutostyön työorientaation painopisteenä ovat pyrkimykset demokratian, tasa-arvon, osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumiseen. Muutostarve kohdistuu arvoihin sekä yksilön, yhteisön että yhteiskunnan tasoilla.

Aineisto ja analyysi

Aineiston esittely

Olemme valinneet aineistoksi kirjoittamishetkellä voimassaolevia ja luonnosvaiheessa olevia rikosseuraamuslaitoksen sisäisiä yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavia asiakirjoja. Pyrimme valitsemaan keskeisimpiä asiakirjoja ja samalla pyrimme myös monipuolisuuteen siten, että valitsemamme asiakirjat edustaisivat erilaisia asiakirjatyyppejä: strategiaa, linjauksia, ohjelmakäsikirjoja ja konkreettisia ohjeistuksia. Yhteinen strategia ja yhdenmukaiset linjaukset ohjaavat koko rikosseuraamusalaa. Seuraavaan taulukkoon (taulukko 1) on koottu tutkimukseen valittu dokumenttiaineisto.

Taulukko 1. Tutkimuksen dokumenttiaineisto.

Rikosseuraamusalaa yleisesti koskevat asiakirjat					
Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020					
Päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016					
Rikosseuraamusalan asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus.					
Arviointikokonaisuustyöryhmän mietintö. 15.8. 2012					
Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008					
Hallittu vapauttaminen. Rikosseuraamusalan käsikirjaluonnos 20.7.2012					
Viisi keskustelua muutoksesta. Ohjelmakäsikirja 2/2012 ja siihen liittyvä työkirja					
Yhdyskuntaseuraamustyötä koskevat asiakirjat					
Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset.					
Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006					
	Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpano ohje 22/004/2010	Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano ohje 23/004/2010 Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005 ja siihen liittyvä tehtäväosio 2/2005	Yhdyskunta-palvelun täytäntöönpano. Käsikirja 3/2012	Valvontarangaistuksen täytäntöönpano. Käsikirjaluonnos 14.6.2012	Ehdollisen vankeuden valvonnan toimeenpano-ohje 2/004/2011

Asiakirjoista Rikosseuraamuslaitoksen strategia vuosille 2011–2020 määrittelee rikosseuraamuslaitoksen arvot, perustehtävän, keskeiset tavoitteet ja vision. Rikosseuraamuslaitoksen strategiaan perustuvat päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016 koskevat koko rikosseuraamuslaitosta. Linjauksissa määritellään päihdetyön edistettävät tavoitteet ja taso. Rikosseuraamusalan arviointikokonaisuuden kehittämistyöryhmän tehtävänä oli tehdä esitys rikosseuraamuslaitoksen asiakasarvioinnin kokonaisuuden sisällöistä, käytännöistä ja tavoitteista. Lisäksi siinä esitetään eri toimijoiden vastuut ja tehtävät asiakkaan seuraamusprosessin eri vaiheissa. Tavoitteena on käyttöön otettavien menetelmien riittävä yhtenäistäminen. Vuonna 2008 luodut rikosseuraamusalan ohjelmatyöskentelyn linjaukset määrittelevät periaatteet rikosseuraamusalan ohjelmatyölle. Linjaukset määrittelevät ohjelmatyön merkitystä seuraamusjärjestelmässä, kuinka sitä tulisi toteuttaa sekä kehittää. Rikosseuraamusalan osin akkreditoidut yleisohjelmat pyrkivät vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen. Niitä ei ole kohdennettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille vaan yleisohjelmien avulla osallistujat pyrkivät arvioimaan toimintansa seurauksia eri näkökulmista. Viisi keskustelua muutoksesta on motivoivan keskustelun yksilömuotoinen käytännön sovellus.

Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjauksissa vuodelta 2006 esitetään työn kehittämisen lähtökohdat. Asiakirjassa tarkastellaan esimerkiksi yhdyskuntaseuraamustyön käsitteistöä sekä työkäytäntöjä ja kehityssuuntauksia. Ehdonalaisen vapauden valvonnan täytäntöönpanoa, valvontarangaistuksen täytäntöönpanoa, ehdollisen valvonnan toimeenpanoa, sekä nuorisorangaistuksen täytäntöönpanoa koskevat asiakirjat liittyvät lainsäädännön soveltamiseen ja ne on tarkoitettu työntekijöiden ohjeiksi ja sisällölliseksi ohjeistuksiksi käytännön työssä.

Analyyysin toteutus

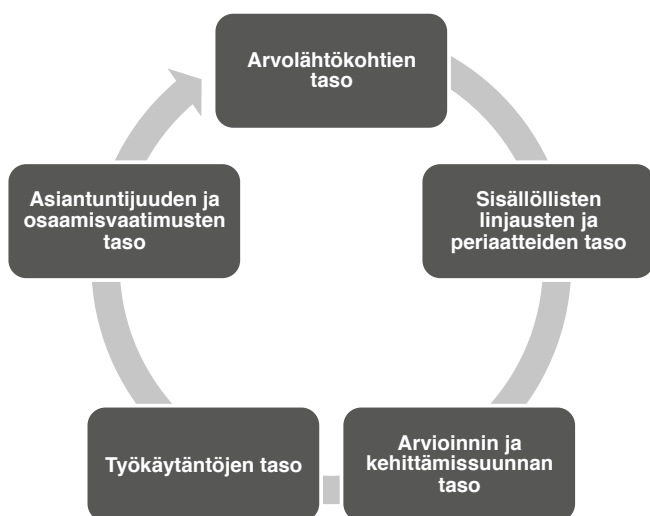
Analyyysin lähtökohtana olivat henkilökohtaisen vuorovaikutuksen, hallinnollisten toimenpiteiden ja yhteisöllisen muutostyön sosiaalityön työorientaatioiden teoreettisiin lähtökohtiin ja työn toteutukseen perustuvat keskeisimmät sisällölliset painotukset, joiden ilmenemistä yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteita, linjauksia ja työtä ohjaavia periaatteita käsittelevistä asiakirjoista etsittiin. Seuraavassa taulukossa (taulukko 2) on esillä sosiaalityön kolmen hiukan erilaisen työorientaation painotuksia, joita siis analyyysin edetessä on erityisesti pyritty tunnistamaan.

Taulukko 2. Esimerkkejä analyysissä etsityistä työorientaatiotyyppien painotuksista.

Orientaatiotyyppi A: Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen työorientaatio. Taustalla esimerkiksi psykodynaamiset, psykososiaaliset, narratiiviset, kognitiivis-behavioraaliset ja konstruktionistiset lähtökohdat (esim. Toikko 2005, 174–175, 225–227; Howe 2009; Cigno 2009; Sipilä 2011; Väisänen & Hämäläinen 2012).
Kiinnostus kohdistuu elämäntapaan liittyvien henkilökohtaisten kriisien tunnistamiseen ja psykososiaaliseen tukeen, dialogiseen vuorovaikutukseen ja motivaation vahvistamiseen sekä ihmisen ja lähiyhteisön vuorovaikutussuhteen toimivuuteen.
Orientaatiotyyppi B: Hallinnollisten toimenpiteiden työorientaatio. Taustalla esimerkiksi psykososiaaliset, kognitiivis-behavioraaliset, systeemiteoreettiset ja konstruktionistiset lähtökohdat (esim. Toikko 2005, 223–225; Brown 2009; Doel 2009; Nummela 2011; Sipilä 2011).
Kiinnostus kohdistuu organisatorisiin ja lainsäädännöllisiin reunaehtoihin, motivaation vahvistamiseen, tuen ja kontrollin turvaamiseen ja yhteiskuntaan integroitumiseen.
Orientaatiotyyppi C: Yhteisöllisen muutostyön työorientaatio. Taustalla esimerkiksi kriittis-radikaaliset ja systeemiteoreettiset lähtökohdat (esim. Toikko 2005, 227–230; Leadbetter 2002; Askheim 2003; Peace 2009; Sipilä 2011).
Kiinnostus kohdistuu eriarvoisuutta ylläpitäviin rakenteisiin ja epäkohtien todentamiseen, epätasa-arvon poistamiseen, täysivaltainen kansalaisuuteen ja osallisuuteen yhteisössä ja yhteiskunnassa sekä asiakkaan empowermentin vahvistamiseen.

Aluksi analyysiä ohjasi aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys teoreettisine kytkentöineen. Dokumenttiaineiston alkuperäisilmaisista pyrittiin tunnistamaan sosiaalityön eri työorientaatioille tyypillisiä sisällöllisiä painotuksia. Erityisesti analyysiä ohjasi kunkin orientaatiotyypin keskeinen kiinnostuksen kohde. Analyysi ei kuitenkaan ollut helppo toteuttaa, koska eri orientaatiotyypit eivät ole toisistaan selkeästi erotettavissa vaan osin päällekkäisiä. Aineiston analyysiyksiköksi muodostuivat yksittäisiä ilmauksia laajemmat ajatuskokonaisuudet. Analyysin edetessä oltiin avoimia myös aineiston itsensä tuottamalle tietosisällölle. Tämän tuloksena syntyivät aineiston yleiset jäsennostavat. Kyseessä oli lähinnä teoriaohjaavan ja aineistolähtöisen sisällönanalyysin rajapinnoille kiinnittyvä analyysilogiikka. Eri orientaatiotyyppien osalta sisällöllisistä alkuperäisilmaisista analyysi eteni pelkistettyihin ilmauksiin ja niistä alaluokkiin, yläluokkiin ja pääluokkiin. (esim. Kyngäs & Vanhanen 1999; Tuomi & Sarajärvi 2011.) Analyysin yleisten jäsennostapojen kannalta merkityksellisimmäksi asiakirjaksi muodostui Rikosseuraamuslaitoksen strategia.

Sisällöllinen analyysi osoitti, että sosiaalityön eri työorientaatioihin liittyviä painotuksia on asiakirjoissa tunnistettavissa arvolähtökohtien tasolla, sisällöllisten linjausten ja periaatteiden tasolla, asiantuntijuuden ja osaamisvaatimusten tasolla, tehtävien tasolla sekä arvioinnin ja kehittämissuunnan tasolla (kuvio 2).

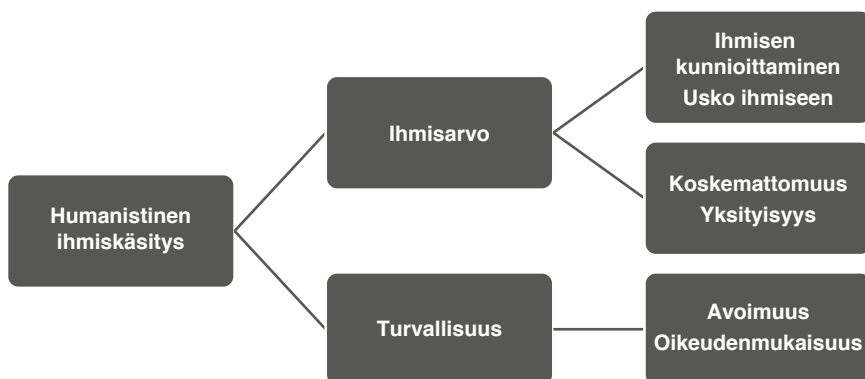
Kuvio 2. Dokumenttiaineistosta nousseita yleisiä jäsennostasojä.

Nämä dokumenttiaineistosta nousseet yleiset jäsennostasot toimivat myös tutkimuksen tulosten tarkastelun rakenteellisena jäsentäjänä. Tulokset esitellään näiden jäsennostapojen ja niihin sisältyvien luokkien tasoilla, joista käytetään kuviossa käsitteitä ala-, ylä- ja yhdistetyt kategoriat. Empiirisiä tuloksia verrataan myös aikaisempiin tutkimuksiin. Aikuissosiaalityön tutkimuksiin ja menetelmäteoreettinen lähtökohtiin perustuva viitekehys on antanut mahdollisuuden tarkastella tutkimuksen tuloksia myös hiukan laajemmassa yhteiskunnallisessa ja arvokontekstissa.

Tulokset

Arvolähtökohtien taso

Aikuissosiaalityön työorientaatioiden taustalla oleville arvolähtökohdille ja yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteille ja linjauksille on yhteistä esimerkiksi ihmisarvon ja yksityisyyden kunnioittaminen sekä oikeudenmukaisuus ja turvallisuus. Näitä voidaan pitää myös humanistiselle ihmiskäsitykselle tyypillisinä elementteinä. Sosiaalityössä korostetaan erityisesti kokonaisvaltaista ihmiskäsitystä, johon liittyy myös humanistisen ihmiskäsityksen keskeisiä piirteitä (esim. Hämäläinen & Niemelä 1993). Seuraavaan kuvioon (kuvio 3) on koottu tutkimuksessa esiin nousseita humanistista ihmiskäsitystä kuvaavia elementtejä, jotka korostuvat dokumenttiaineiston yleisissä linjauksissa.

Kuvio 3. Humanistista ihmiskäsitystä ilmentävät ala- ja yläkategoriat sekä yhdistävä kategoria.

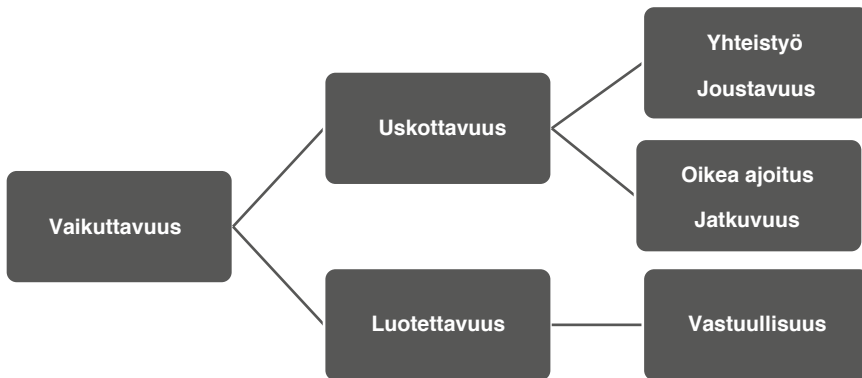
Dokumenttiaineistossa humanistinen ihmiskäsitys (yhdistävä kategoria) tiivistyy ihmisarvon ja turvallisuuden ulottuvuuksiin (yläkategoriat). Niiden toteutumisessa korostuu yksilötason toiminnan lisäksi yhteisön ja yhteiskunnan taso. Ihmisarvo rakentuu kahden alakategorian kautta, joista ensimmäinen sisältää ihmisarvon kunnioittamisen ja uskon ihmiseen. Toisen alakategorian muodostavat ihmisen koskemattomuus ja yksityisyys. Yleinen turvallisuus rakentuu yhden alakategorian varaan, jota voidaan kuvata esimerkiksi avoimuuteen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvien käsitteiden kautta. Oikeudenmukaisuuden ulottuvuudessa korostuu myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulma. Toikko (2005, 223–224) näkee sosiaaliseen perusturvallisuuteen liittyvistä asioista huolehtimisen hallinnollisten toimenpiteiden alueelle kuuluvana, mutta myös ylempänä sosiaalipoliittisena kysymyksenä sosiaalityössä. Humanistista ihmiskäsitystä ilmentävä eettinen tietoisuus ja siihen liittyvä asiantuntijuus toteutuu aikuisosiaalityössä esimerkiksi ihmisarvoa, itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyttä kunnioittavan toiminnan kautta (kts. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005; Niemelä 2011; Sipilä 2011).

Sisällöllisten linjausten ja periaatteiden taso

Asiakirjoissa on tunnistettavissa yhtymäkohtia kaikkiin sosiaalityön työorientaatioihin sekä ohjeistuksissa että asiakastasolla, mutta myös yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen integraation tasolla. Ohjeistusten keskeinen tarkoitus on pyrkimys ohjeiden noudattamiseen ja valvontaan, jolloin hallinnollisten toimenpiteiden työorientaation piirteet korostuvat. Asiakastasolla huomio kiinnittyy arvojen näkymiseen ihmisen kohtaamisessa, mutta lisäksi myös tukeen ja kontrolliin, jolloin henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja hallinnollisten toimenpiteiden työorientaatiot yhdistyvät. Yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen integraation tasolla pyritään yhteiskuntakelpoisuuden saavuttamiseen, jolloin yhteisöllisen muu-

tostyön työorientaation korostaminen on keskeistä. Näiden työorientaatioiden piirteitä on korostettu myös sosiaalityön menetelmäteoreettisessa tarkastelussa (esim. Brown 2009; Doel 2009; Payne 2005).

Seuraavasta kuvioista (kuvio 4) ilmenevät aikuissosiaalityön työorientaatioita ja yhdyskuntaseuraamustyötä yhdistävät tekijät työn sisällöllisten linjausten ja periaatteiden tasolla.

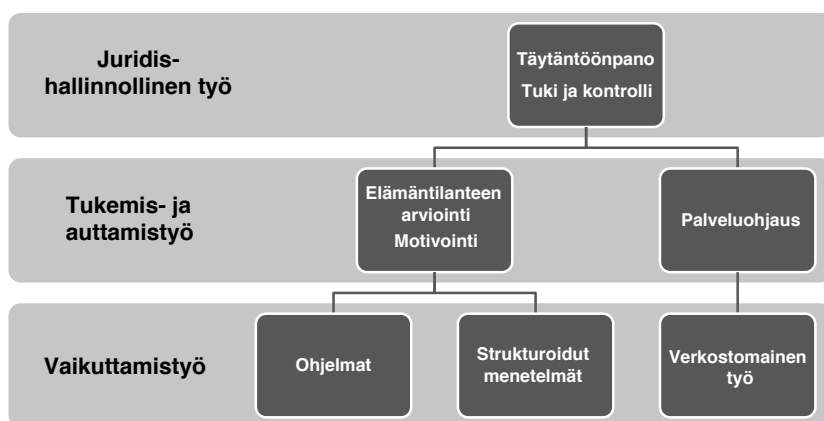
Kuvio 4. Yhdistävät tekijät linjausten ja periaatteiden tasolla.

Asiakirjoista ovat linjausten ja periaatteiden tasolla tunnistettavissa yhteistyö ja joustavuus (alakategoria), jotka tiivistyvät yleiseen uskottavuuteen (yläkategoriassa) yhdessä oikean ajoituksen ja jatkuvuuden periaatteen kanssa. Vastuullisuus (alakategoria) on sen sijaan keskeinen tekijä luotettavuuden (yläkategoriassa) kannalta. Yleisemmin tulkiten voidaan yhdistävänä tekijänä puhua työn uskottavuudesta ja luotettavuudesta ja niiden toteutuessa laajemmin myös vaikuttavuudesta (yhdistävä kategoriassa). Näitä sisällöllisiä painotuksia on tunnistettavissa myös sekä henkilökohtaista vuorovaikutusta, hallinnollisia toimenpiteitä että yhteisöllistä muutostyötä painottavissa aikuissosiaalityön työorientaatioissa ja niiden taustalla olevissa menetelmäteoreettisissa lähestymistavoissa (esim. Payne 2005; Sipilä 2011).

Työkäytäntöjen taso

Yhdyskuntaseuraamustyön yleisenä tehtävänä voidaan tunnistaa yhteiskuntakelpoisuuteen saattaminen. Se voi merkitä muutokseen pyrkimistä sekä yksilössä että hänen lähiympäristössään, mutta myös laajemmin yhteiskunnassa. Näin tulkiten painotus on lähellä yhteisöllisen muutostyön työorientaation piirteitä. Toisena on täytäntöönpano ja valvonta, johon hallinnollisten toimenpiteiden

työorientaatio liittyy. Kolmantena on motivointi ja tuki muutokseen, jossa painottuu henkilökohtaisen vuorovaikutuksen työorientaatio. Työkäytäntöjen tason osaamisalueina nousevat yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavissa asiakirjoissa esiin seuraavat painotukset: juridis-hallinnollinen ohjeistusosaaminen, vuorovaikutusosaaminen ohjeistusten täytäntöönpanoon ja ohjeistuksen noudattamiseen tähtäävässä toiminnassa, muutokseen motivoimisosaaminen, palveluohjauksellisten elementtien ja verkostotyön osaaminen, tuen ja kontrollin reunaehtojen tunnistamisen osaaminen sekä yhteiskunnalliseen integraatioon ja vaikuttamiseen vahvistamisosaaminen. Yhdyskuntaseuraamustyötä voidaan aikuissosiaalityön työorientaatioiden kannalta jäsentää kuvion 5 osoittamalla tavalla.

Kuvio 5. Yhdyskuntaseuraamustyön työkäytännöt.

Hallinnollisten toimenpiteiden työorientaation painotus ilmenee erityisesti täytäntöönpanon sekä tuen ja kontrollin alueella. Elämäntilanteen arviointia, motivointia ja palveluohjausta voidaan luonnehtia tukemis- ja auttamistyöksi, jonka toteutuksessa henkilökohtaisen vuorovaikutuksen, mutta myös hallinnollisten toimenpiteiden työorientaatioiden piirteitä on tunnistettavissa. Vaikuttamistyössä toteutuvat erityisesti yhteisöllisen muutostyön työorientaation ja osittain myös hallinnollisten toimenpiteiden työorientaation painotukset (esim. Sipilä 2011). Yhdyskuntaseuraamustyössä tehtävätasoinen vaikuttamistyö toteutuu erityisesti erilaisten ohjelmien, strukturoitujen menetelmien ja verkostomaisen työn avulla.

Työkäytäntöjen tason kysymyksenä on esillä erityisesti menetelmällinen osaaminen. Se liittyy erityisesti asiakkaiden kohtaamiseen sekä motivaation herättämiseen ja ylläpitämiseen taidot. Yksittäisenä menetelmänä erottuu erityisesti motivoiva haastattelu ja sen strukturoitu, ajallisesti rajattu ja tavoitteellinen eteneminen. Tämä merkitsee huomion kiinnittämistä niihin kysymyksiin, jotka ovat keskeisiä aikuissosiaalityön henkilökohtaisen vuorovaikutuksen orientaatiossa,

mutta myös juridis-hallinnollisessa orientaatioissa (Väisänen & Hämäläinen 2008). Menetelmäteoreettisena kysymyksenä taustalla ovat psykososiaaliset ja kognitiivis-behavioraaliset lähtökohdat (kts. Payne 2005).

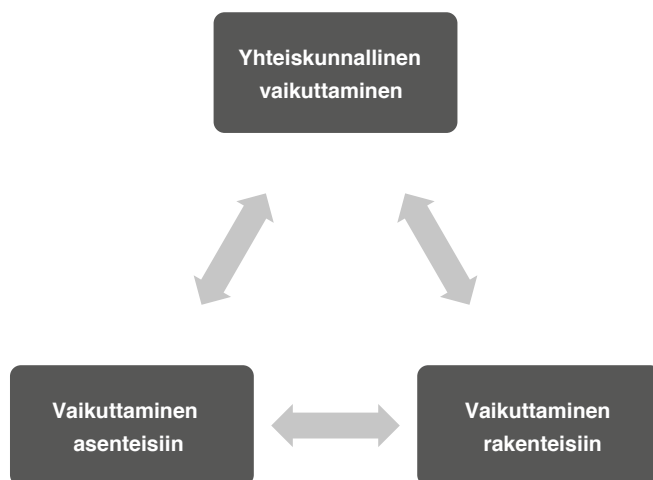
Asiantuntijuuden ja osaamisvaatimusten taso

Asiakirjojen analyysi osoitti, että yhdyskuntaseuraamustyössä ja aikuissosiaalityössä ilmenee samansuuntaisia osaamisalueita ja niihin liittyviä osaamisvaatimuksia. Pyrkimykset muutokseen korostuvat alan asiakirjoissa, mutta muutostavoite tulee esiin myös kaikissa aikuissosiaalityön työorientaatioissa (esim. Väisänen & Hämäläinen 2012). Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen orientaatioissa haetaan muutosta yksilön ja yhteisön tasoilla. Hallinnollisten toimenpiteiden työorientaatioissa pyritään yksilötason muutoksen lisäksi muutokseen myös lainsäädännössä ja organisaatiossa. Yhteisöllisen muutostyön orientaatioissa korostuvat esimerkiksi arvoihin sekä yhteisöön ja yhteiskuntaan liittyvät muutokset.

Muutokseen pyrkiminen edellyttää erilaisten osaamisalueiden määrittelyä ja rajaamista. Osaamisalueet määrittyvät osin myös työssä esiin tulevien haasteiden kannalta. Yhteiskunnan tasolla korostuu yhteiskunnallisesta osallisuudesta syrjäytyminen ja sen ehkäisy. Tämä lisää sosiaalityön tarvetta. Asiakkaat ovat yhä haasteellisempia ja lisäksi heidän asemaansa ja oikeuksiinsa liittyvät kysymykset ovat yhä ajankohtaisempia. Työntekijöiden tasolla nousee esiin taito kohdata asiakkaiden erilaisuus, mikä edellyttää monipuolista menetelmällistä osaamista. Nämä kysymykset ovat ajankohtaisia myös aikuissosiaalityössä (esim. Nummela 2011).

Yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavissa asiakirjoissa kiinnitetään huomiota asiakasryhmien erityisyyden tunnistamiseen. Haasteina ovat rikosten teon lisäksi esimerkiksi asiakkaiden yleinen väkivaltainen käyttäytyminen, lähisuhdeväkivalta, päihdeongelmat, elämänhallinnan ongelmat arjessa, vanhemmuuteen liittyvät vaikeudet, asenneongelmat, oppimisvaikeudet ja useiden erilaisten ongelmien samanaikainen ilmeneminen. Nämä kysymykset merkitsevät haasteita myös aikuissosiaalityölle (esim. Jääskeläinen 2005; Jouttimäki ym. 2011), sillä niiden lähestyminen on mahdollista vain eri työorientaatioiden vahvuuksia käyttämällä ja hyödyntämällä. Esimerkiksi hallinnollisten toimenpiteiden työorientaation yksi painopiste on haasteellisten asiakkaiden oikeuksien toteutumisessa.

Työssä haasteellisten asiakkaiden kanssa korostuu yhteiskunnallinen vaikuttaminen, jota voidaan pitää yhtenä erityisesti tulevaisuuteen tähtäävänä osaamisalueena. Pyrkimykset vaikuttamiseen ovat asiakirja-aineistossa selkeästi tunnistettavissa. Seuraavasta kuviosta (kuvio 6) ilmenee vaikuttamisen kolmiulotteinen kenttä.

Kuvio 6. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen osa-alueet.

Yhteiskunnallinen vaikuttaminen täsmentyy kahden keskeisen elementin avulla, jotka ovat vaikuttaminen yleisiin yhteiskunnallisiin asenteisiin ja vaikuttaminen yhteiskunnan rakenteisiin.

Myös aikuissosiaalityössä, erityisesti yhteisöllisen muutostyön työorientaatiossa painotetaan vaikuttamista syrjäytymistä aiheuttaviin kriittisiin epäkohtiin ja erityisesti syrjäytymistä ehkäiseviin yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin arvoihin ja rakenteisiin. Yhtenä esimerkkinä siitä on rakenteellinen sosiaalityö, jonka tavoitteena on edistää verkostoitumista, lisätä kansalaisten demokratiaa ja tuottaa myös uutta tietoa yhteiskunnallista päätöksentekoa varten (esim. Jääskeläinen 2005).

Arvioinnin ja kehittämissuunnan taso

Yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavissa asiakirjoissa on kiinnitetty erityistä huomiota siihen, mihin suuntaan alaa tulevaisuudessa kehitetään. Kuviossa 7 nostetaan esiin kehittämissuuntaa osoittavia elementtejä.

Kuvio 7. Kehittämissuunnan keskeisiä elementtejä.

Teknologisen kehityksen mahdollisuuksia korostetaan yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavissa asiakirjoissa. Teknologisen kehityksen käytön mahdollisuudet ja hyödyt nähdään erityisesti tuen ja kontrollin kysymysten alueella. Sosiaalityön orientaatiokysymyksenä tämä merkitsee erityisesti hallinnollisten toimenpiteiden työorientaation painottumista. Verkostoituminen ja kumppanuuksien hyödyntäminen merkitsevät tuen ja kontrollin lisäksi myös esimerkiksi vaikuttamista asenteisiin. Saman painopiste on myös yleisen oikeusajattelun kehittymisen kohdalla. Vaikuttavat käytännöt ja interventiot viittaavat menetelmällisen osaamisen vahvistamiseen erityisesti asiakastyön tasolla, mikä merkitsee esimerkiksi henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja hallinnollisten toimenpiteiden orientaatioiden vahvistumista. Aikuissosiaalityön vaikuttavuutta koskevissa tutkimuksissa (esim. Kivipelto ym. 2013) on kiinnitetty huomiota menetelmälliseen osaamiseen erityisesti vuorovaikutuksellisessa ja hallinnollisia toimenpiteitä painottavassa asiakastyössä.

Asiakirjoissa nostetaan esiin myös riski- ja turvallisuusajattelun arviointi ja kehittyminen ajan myötä sekä riskikäyttäytymisen seurausten tunnistaminen ja niihin puuttuminen. Huomion kiinnittäminen riskikäyttäytymiseen ja turvallisuuteen merkitsee esimerkiksi yhteisöllisen muutostyön orientaation vahvistumista. Sosiaalisten riskien tunnistaminen ja sosiaalisen turvallisuuden edistäminen voi olla myös aikuissosiaalityön yksi keskeinen kehityssuunta, johon liittyy keskeisesti sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisy ja erilaisten kansalaisjärjestöjen toiminta. Tämä näkökulma on tuotu esiin esimerkiksi siinä kansainvälisessä keskustelussa (esim. Fitzpatrick 2008; Loggenberg 2008), jossa on korostunut sosiaalityön tehtävä aikuisikäisten ihmisten pitkäaikaissairauksien ennaltaehkäisyssä.

Yhteenveto ja pohdinta

Tutkimuksessa analysoitiin, miten yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteita, linjauksia ja työtä ohjaavia periaatteita voidaan tarkastella sosiaalityön työorientaatioiden kannalta. Sosiaalityössä voidaan tunnistaa henkilökohtaista vuorovaikutusta, lainsäädäntöä ja hallinnollisia toimenpiteitä sekä yhteiskunnallista ja yhteisöllistä muutostyötä painottavat orientaatiot. Yhdyskuntaseuraamustyötä ohjaavien dokumenttien analyysi osoitti, että sosiaalityön eri orientaatioihin liittyviä painotuksia oli tunnistettavissa arvolähtökohtien tasolla, sisällöllisten linjausten ja periaatteiden tasolla, asiantuntijuuden ja osaamisvaatimusten tasolla, tehtävien tasolla sekä arvioinnin ja kehittämissuunnan tasolla. Työorientaatiot painoutuivat hieman eri tavoin eri asiakirjoissa, mutta ne ovat tunnistettavissa niistä kaikista. Alan tavoitteet, linjaukset ja periaatteet ovat yhdyskuntaseuraamustyössä muodostuvien työorientaatioiden taustalla.

Arvolähtökohdat kiinnittyvät humanistiseen ihmiskäsitykseen, joka on tunnistettavissa sekä yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteissa ja linjauksissa että aikuissosiaalityön työorientaatioiden arvolähtökohtana ja eettisenä lähtökohtana. Humanistinen ihmiskäsitys tiivistyy ihmisarvon ja turvallisuuden ulottuvuuksiin, jotka voivat toteutua sekä yksilön, yhteisön että yhteiskunnan tasoilla. Tehtävien tasolla yhdyskuntaseuraamustyössä painottuu ensinnäkin yhteiskuntakelpoisuuteen saattaminen, joka on esimerkiksi yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen muutostyön orientaation yhtenä tavoitteena. Toisena on täytännönpäino ja valvonta, johon juridis-hallinnollinen orientaatio liittyy. Kolmantena on motivointi ja tuki muutokseen, jossa painottuu henkilökohtaisen vuorovaikutuksen orientaatio. Yhteistä on myös menetelmällisen osaamisen korostuminen erityisesti henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja motivoinnin sekä juridisia lähtökohtia korostavan tuen ja kontrollin kannalta.

Sisällöllisissä linjauksissa ja periaatteissa yhdyskuntaseuraamustyön ja aikuissosiaalityön yhtymäkohdat hahmottuvat pyrkimyksistä uskottavuuteen, luotettavuuteen ja vaikuttavuuteen. Toiminnan periaatteina ovat tunnistettavissa yhteistyö ja joustavuus, oikea ajoitus ja jatkuvuus sekä vastuullisuus. Nämä painotukset korostuvat aikuissosiaalityön sekä vuorovaikutuksellisessa, juridis-hallinnollisessa ja yhteiskunnallis-yhteisöllistä muutostyötä painottavissa työorientaatioissa. Tutkimus osoitti, että rikosseuraamusalalla ja aikuissosiaalityössä ilmenee *samansuuntaisia osaamisalueita ja osaamisvaatimuksia*. Pyrkimykset muutokseen korostuvat sekä rikosseuraamusalalla että aikuissosiaalityön työorientaatioissa. Asiakkaiden erityisyys on yhteinen haaste, jonka lähestyminen on mahdollista vain sosiaalityön työorientaatioiden vahvuuksia hyödyntämällä. Esimerkiksi juridis-hallinnollisen orientaation yksi painopiste on haasteellisten asiakkaiden oikeuksien toteutuminen. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen alueella voidaan rikosseuraamusalalla tunnistaa kaksi keskeistä elementtiä. Ne ovat

vaikuttaminen yleisiin yhteiskunnallisiin asenteisiin ja vaikuttaminen yhteiskunnan rakenteisiin. Näitä painotuksia on tunnistettavissa myös sosiaalityön yhteiskunnallisen ja yhteisöllisen muutostyön orientaatioissa.

Kehittämissuunnan tasolla nousee esiin teknologinen kehitys. Sosiaalityön orientaatiokysymyksenä se merkitsee erityisesti juridis-hallinnollisen orientaation painottumista. Verkostoituminen ja kumppanuuksien hyödyntäminen merkitsevät taas tuen ja kontrollin lisäksi myös esimerkiksi vaikuttamista asenteisiin. Vaikuttavat käytännöt ja interventiot merkitsevät esimerkiksi henkilökohtaisen vuorovaikutuksen ja juridis-hallinnollisen orientaation vahvistumista. Huomion kiinnittäminen riskikäyttäytymiseen ja turvallisuuteen merkitsee esimerkiksi yhteisöllisen muutostyön orientaation vahvistumista.

Yhdyskuntaseuraamustyö on vahvasti omaan juridis-hallinnolliseen kontekstiinsa sidottua työtä, jossa yhdistyy rankaisu ja kuntoutus. Alan sosiaalityöntekijöiden työ on alisteinen hallinnolliselle kontekstilleen, jopa niin, että alan asiakirjoissa ei varsinaisesti käsitellä sosiaalityön asemaa, paikkaa tai kehittämistä. Ainoa sosiaalityön näkökulmaa ja teoreettista keskustelua hyödyntävä asiakirja on Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjauksia koskeva käsikirja vuodelta 2006. Aineiston analyysi toi esille, että yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteet, linjaukset ja periaatteet mahdollistavat erilaisia aikuissosiaalityön työorientaatioita. Työn vahva kuntoutuksellinen näkökulma tuo sen lähelle aikuissosiaalityön keskeisiä kysymyksiä. Asiakaskunnan haasteelliset sosiaaliset ja elämänhallinnan ongelmat edellyttävät kokonaisvaltaista ja prosessiomaista työtettä, laajaa yhteistyötä sekä työmenetelmien monipuolisuutta ja työn vaikuttavuutta, jotka ovat myös aikuissosiaalityön tutkimuksen ja kehittämisen olennaisia kysymyksiä.

Vaikka yhdyskuntaseuraamustyössä kuten sosiaalityössäkin hyödynnetään laajasti yhteistä yhteiskunta- ja käyttäytymistieteen teoriaperustaa ja menetelmiä, aikuissosiaalityön näkökulma tuo alalle ja siellä tehtävälle sosiaalityölle lisää mahdollisuuksia. Yhdyskuntaseuraamustyössä sosiaalityön eri orientaatioille on tilaa, edellyttäväthän työn tavoitteet asiakas- ja tilannekohtaista asiakkuuden kokonaishallintaa ja verkostomaista työtettä, asiakaslähtöistä arvioivaa ja suunnitelmallista työskentelyä. Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisessä on peräänkuulutettu monipuolisten lähestymistapojen hyödyntämistä, jolloin aikuissosiaalityön tutkimuksen ja kehittämisen näkökulman esiintuominen avaa mahdollisuuksia alan sosiaalityön kehittämiselle ja haasteisiin vastaamiselle. Yhdyskuntaseuraamustyön ja sen sisältämän sosiaalityön tarkasteleminen osana kehittyvää aikuissosiaalityötä onkin luontevaa. Yhdyskuntaseuraamustyön tavoitteiden suunnassa mahdollisimman vaikuttava työ hyötyy aikuissosiaalityön jäsenyksistä ja menetelmäteoreettisesta tarkastelusta. Aikuissosiaalityön työorientaatiot edellyttävät sosiaalityössä monimuotoista menetelmäteoreettista ja menetelmällistä osaamista, tälle monimuotoiselle osaamiselle on tilausta

myös yhdyskuntaseuraamustyössä. Yhtä lailla aikuissosiaalityö hyötty rikos-seuraamusalan tutkimuksesta ja kehittämisestä. Vastavuoroinen tarkastelutapa yhdyskuntaseuraamustyön ja aikuissosiaalityön välillä on ilman muuta aloja rikastuttavaa.

Kirjallisuus

- Adams, Robert 2009: Advocacy and empowerment. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 178–188.
- Adams Robert & Dominelli Lena & Payne Malcolm 2009: *Critical practice in social work*. London: Palgrave Macmillan.
- Ahla, Mervi & Tarvainen, Lauri 1959: Henkilökohtainen huolto. WSOY. Porvoo.
- Askheim, Ole 2003: Empowerment as guidance for professional social work: an act of balancing on a slack rope. *European journal of social work* 6 (3), 229–240.
- Borg, Pekka 2011: Kuuden suurimman kunnan aikuissosiaalityö 2011. Kuusikkotyöryhmän julkaisu 8/2011. Helsinki: Edita.
- Brown, Helen 2009: Counselling. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 105–114.
- Cigno, Katy 2009: Cognitive-behavioral practice. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 158–168.
- Doel, Mark 2009: Task-centred work. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 169–177.
- Ehdollisen vankeuden valvonnan toimeenpano, Dnro 2/004/2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/ehdollisen-vankeudenvalvonnantaytantonpanodnro30042011.html>. Luettu 30.9.2013.
- Ehdonalaisten vapauden valvonnan täytäntöönpano, Dnro 22/004/2010. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/ehdonalaisenvapaudenvalvonnantaytantonpano220042010.html>. Luettu 30.9.2013.
- Fitzpatrick, Marilyn 2008: Frameworks for supporting patients with long term conditions. Teoksessa: M. Presho (ed.) *Managing long term conditions. A social model for community practice*. Wiley-Blackwell. Chichester, 1–20.
- Freire, Paulo 2005: Sorrettujen pedagogiikka. Vastapaino. Tampere.
- Goodman, Jane & Schlossberg, Nancy; Anderson, Mary 2006: *Counseling adults in transition. Linking practice with theory*. Springer Publishing Company. New York.
- Granfelt, Riitta 2011: Vankila auttamistyön ympäristönä? Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–231.
- Hallittu vapauttaminen. Rikosseuraamusalan käsikirjaluonnos 20.7.2012. http://www.socca.fi/files/2777/RISE_Hallittu_vapauttaminen_-kasikirja.pdf. Luettu 15.3.2013.
- Howe, David 2009: Psychosocial work: an attachment perspective. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 37–146.
- Hämäläinen, Juha & Niemelä, Pauli 1993: *Sosiaalialan etiikka*. Juva: WSOY.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) 2008: *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino.
- Jouttimäki, Päivi, Kangas, Seija & Saurama, Erja (toim.) 2011: *Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö. Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti. Työpapereita 2011:1*. Helsinki: Socca.
- Jääskeläinen, Ilkka 2005: *Aikuissosiaalityö suurkaupungissa marginaalialueella elävien parissa*. Helsinki: Diakoni-ammattikorkeakoulu.
- Kankainen, Leila 2012: *Aikuissosiaalityön haasteet. Institutionaalinen näkökulma kehittämishankkeiden kuvaamaan sosiaalityöhön*. Tampereen yliopisto.

- Karjalainen, Jouko 2010: Lainrikkajat asunto- ja työllisyyspolitiikan reunalla. Teoksessa Sakari Hänninen, Marja Kaivonurmi & Elina Palola (toim.) Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiossa. Helsinki: THL, 138–161.
- Kivipelto, Minna, Blomgren, Sanna, Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula (toim.) 2013: Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä – arviointimalleista mittareihin. Tutkimus- ja kehittämishankkeen loppuraportti. Raportti 8/2013. Helsinki: THL.
- Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa 1999: Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 11 (1). 3–12.
- Laine, Matti 2011: Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 13–40.
- Lahti, Päivi 2010: Ehdonalaisvalvontaan määrättyjen kokemuksia vankilan jälkeisestä arjesta. Kuka tukee rikoksetonta elämää? Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 93–135.
- Leadbetter, Michael 2002: Empowerment and advocacy. Teoksessa Robert Adams, Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Social work. Themes, issues and critical debates*. Palgrave, Hampshire, 200–208.
- Liikanen, Hanna 2011: Reflektiivistä työparityötä. Teoksessa Päivi Jouttimäki, Seija Kangas & Erja Saurama (toim.) . Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö. Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti. Työpapereita 2011:1. Helsinki: Socca, 52–73.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistuskategoriana. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 41–92.
- Loggenberg, Diane 2008: Psychosocial consequences of living with a long term condition. Teoksessa: M. Presho (ed.) *Managing long term conditions. A social model for community practice*. Wiley-Blackwell. Chichester, 145–178.
- Makkonen, Sinikka 2009: Sijoittajayksikkötoiminta suomalaisen vankeinhoidon työkäytäntönä vuosin 2000–2006. Lisensiaatintutkimus. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kuopion yliopisto.
- Niemelä, Pauli 2011: Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus, 13–43.
- Nummela, Tuija 2011: Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. *Dissertations in social Sciences and Business Studies No 28*. Publications of University of Eastern Finland.
- Nuorisorangaistuksen täytäntöönpano (23/004/2010). <http://www.rikosseuraamus.fi/31500.htm>. Luettu 30.9.2013.
- Ohjenuora. Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 2/2005. Kriminaalihuoltolaitos. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Ohjenuora. Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja. Tehtäväosio. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 2/2005. Kriminaalihuoltolaitos. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Parton, Nigel 2009: Postmodern and constructionist approaches to social work. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 220–230.
- Payne, Malcolm 2009: Adult services and health-related social work. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) *Critical practice in social work*. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 320–333.
- Payne, Malcolm 2005: *Modern social work theory*. London: Macmillan Press.

- Peace, Bod 2009: From radical to critical social work: Progressive transformation or mainstream. Teoksessa Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (eds) Critical practice in social work. Second edition. Palgrave Macmillan. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 189–198.
- Päihdetyön linjaukset vuosille 2012–2016. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajan-kohtaista/julkaisut/muitajulkaisuja.html>. Luettu 15.6.2013.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset 2008. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus. Arviointikokonaisuustyöryhmän mietintö 15.8.2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>. Luettu 1.10.2013.
- Roivainen, Irene 2008: Yhteisölähtöisen otteen paikka aikuissosiaalityössä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 253–281.
- Sipilä, Anita 2011: Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Dissertations in social Sciences and Business Studies No 28. Publications of University of Eastern Finland.
- Sipilä, Jorma 1989: Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Toikko, Timo 2005: Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Tonteri, Tytti 2011: Yhteisöllistä työtä yhteisöllisesti kehittämässä. Teoksessa Päivi Jouttimäki & Seija Kangas & Erja Saurama (toim.) 2011. Uudistuva ja voimaannuttava aikuissosiaalityö. Visio vahvasta aikuissosiaalityöstä -hankkeen loppuraportti. Työpapereita 2011:1. Helsinki: Socca, 144–172.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2011: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Viisi keskustelua muutoksesta. Ohjelmakäsikirja. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 2/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Viisi keskustelua muutoksesta. Muutoksen mahdollisuus sinun näkökulmastasi. Työkirja. Työkirja rikosseuraamuslaitoksen käsikirjaan 2/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Väisänen, Raija & Hämäläinen Juha 2012: Adult social work in municipal social welfare offices in Finland. ERIS Web Journal. 2012.
- Väisänen, Raija & Hämäläinen, Juha 2008: Aikuissosiaalityö kunnan palvelujärjestelmässä. Tutkimus aikuissosiaalityön yleisestä luonteesta, tiedosta ja toiminnasta. Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja A.6:2008.
- Välimaa, Outi 2008: Kunnallisen aikuissosiaalityön rajat ja ammattietiikka pitkäaikaisyöttömien kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 175–195.
- Valvontarangaistuksen täytäntöönpano. Käsikirjaluonnos 14.6.2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Yhdyskuntapalvelun täytäntöönpano. Rikosseuraamusalan käsikirja 3/2012. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006. Kriminaalihoitolaitos. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto.
- Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 12/2012. <http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/122012yhdyskuntaseuraamusiakoskevanlainsaadannonkokonaisuudistus.html>. Luettu 1.3.2013.

PSYKOSOSIAALINEN SOSIAALITYÖ JA DESISTANSSIN TUKEMINEN EHDOLLISEN VANKEUDEN VALVONNASSA

Marjatta Kemppainen

Johdanto

Artikkeli pohjautuu opinnäytetyöhöni, jossa tarkastelin psykososiaalisen sosiaalityön ilmenemistä ehdollisen vankeuden valvonnassa. Koska opinnäytetyö keskittyi työntekijän vuorovaikutustaitoihin ja toimivaan työntekijä-asiakassuhteeseen, valikoitui tarkastelun painopisteeksi psykososiaalisen sosiaalityön peruselementeistä dialogisuus, terapeutisuus ja reflektiivisyys. Opinnäytetyössä oli seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Miten psykososiaalisen sosiaalityön peruselementit ilmenevät valvonnan aloitus-, työskentely- ja lopetusvaiheessa.
2. Mitä mahdollisuuksia ja esteitä elementtien toteutumiselle on valvonnan eri vaiheissa.

Opinnäytetyö oli laadullinen tutkimus, jossa harkinnanvaraisen otannan kautta haastateltaviksi valikoitui viisi kokenutta rikosseuraamusalan työntekijää. Tutkimuksessani keskeistä olivat haastateltavien kokemukset ja tulkinnat tutkittavasta asiasta, minkä takia käytin teemahaastattelua aineiston keruumenetelmänä.

Rikoksen 15–20-vuotiaana tehnyt nuori voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi valvontaan yhden vuoden kolmen kuukauden ajaksi, jos valvontaa on pidettävä perusteltuna nuoren sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi (L ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010, 1 §; kts. HE 229/2009). Valvojina toimivat pääsääntöisesti Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistojen virkamiehet. Valvonnan alkuvaiheessa kullekin nuorelle laaditaan hänen tarpeisiinsa pohjautuva valvontasuunnitelma, joka luo edellytykset tavoitteelliselle työskentelylle. Valvontatapaamisilla kartoitetaan rikokseen vaikuttaneita tekijöitä ja etsitään toimintamalleja, joilla nuori voi välttää uuteen rikokseen syyllistymisen. Nuorta myös ohjataan tarpeen mukaisesti muun muassa koulutukseen, työhön ja asumiseen liittyvissä asioissa. (Nuorten ehdollisen... 2013, 6–12; L ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010, 3–5 §.) Vuonna 2010 ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonnassa oli keskimäärin 1214 asiakasta vuorokaudessa (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2010).

Ehdollisen vankeuden valvonta ja muu yhdyskuntaseuraamustyö kohdistuu psykososiaalisen sosiaalityön tavoin huono-osaisiin ihmisiin, joilla on usein vaikeuksia opiskelu- ja työelämässä, päihteidenkäytössä, sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnan yleisesti hyväksymän elämäntavan noudattamisessa (Normaalisuusperiaatteen... 2006, 20; Raunio 2004, 141). Psykososiaalisessa sosiaalityössä ja yhdyskuntaseuraamustyössäkin kohdattavat asiakkaan haastavat elämäntilanteet edellyttävät työntekijältä erityisiä kasvokkaiseen vuorovaikutukseen perustuvien auttamistyön menetelmien hallintaa (Kts. Toikko 2005, 180–181). Psykososiaalisen sosiaalityön tavoitteena on niin muutos asiakkaan tilanteessa kuin hänen ajattelussaan ja asenteissaankin (Sipilä 1989, 224–226; Raunio 1999, 207; Särkelä 2001, 65; Freire 2005, 25). Koska yhdyskuntaseuraamusasiakkaan kohdalla tähän muutokseen sisältyy rikollisuudesta irrottautumisen eli desistanssin tavoite, tulee artikkeli keskittymään niihin opinnäytetyöni tuloksiin, joilla voidaan katsoa olevan yhteys desistanssin tukemisen mahdollisuuksiin.

Opinnäytetyön ajankohtaisuutta voidaan kyseenalaistaa siitä syystä, että tutkimusaineiston keruu tapahtui ehdollista vankeusrangaistusta koskevan vanhan lainsäädännön voimassaoloaikana. Ehdollisen vankeuden valvontaa koskeva lakimuutos tuli voimaan 1.1.2011. Tutkimusaineiston ja sen tulosten ajankohtaisuutta kuitenkin puoltaa se, että rikosseuraamusalan asiakkaiden haasteelliset elämäntilanteet edellyttävät yhä kontrollitoimien ohessa erilaista tukea, ohjausta ja kuntoutusta. Itse asiassa kuntouttavat ja tukevat tavoitteet on nyt kirjattu voimassa olevaan ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaan lainsäädäntöön kun ne aikaisemmin elivät paikkakuntakohtaisesti vaihdellen rikosseuraamusalan työkäytännöissä (L ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010, 5 §; HE 229/2009, 14). Lisäksi Suomen yhdyskuntaseuraamuksissa painotetaan tätä nykyä yhä enemmän kuntouttavia sisältöjä juridisten näkökulmien rinnalla (Linderborg 2011, 86). Tästä syystä psykososiaalisen sosiaalityön ja desistanssin tukemisen mahdollisuuksien tarkastelu ehdollisen vankeuden valvonnassa on tällä hetkellä erityisen ajankohtaista ja perusteltua.

Desistanssi on viimeisen parin vuosikymmenen aikana noussut kriminologisen tutkimuksen kohteeksi (Viikki-Ripatti 2011, 197). Desistanssi on perinteisesti määritelty tapahtumana, äkillisenä rikosten teon lopettamisena. Toisaalta yksittäisen tapahtuman sijaan desistanssin on katsottu olevan ajanjakso, jossa tekijä lopettaa rikosten tekemisen ja pidättäytyy niiden tekemisestä jatkossa. (Maruna 2000, 17–23; McNeill & Maruna 2007, 225.) Keskustelua on käyty siitä, milloin henkilön voidaan sanoa todella lopettaneen rikosten tekemisen ja onko väliaikaisessa rikoksista luopumisesta kyse desistanssista. Lyhyen ajan rikoksettomuutta on kutsuttu primaariksi desistanssiksi. Sekundaarinen desistanssi on puolestaan liitetty pysyvään rikoksettomuuteen, jossa entinen rikoksentekijä rakentaa itselleen uutta rikoksetonta identiteettiä (Farrall & Calverley 2006, 2). Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskeissa säännöissä (Mi-

nisterikomitean suositus... 2010, 13) rikollisuudesta irrottautuminen määritellään prosessiksi, jossa rikoksenteekijä lopettaa rikolliset tekonsa rikosoikeudenalan viranomaisten interventoiden avulla tai ilman niitä ja pitää yllä rikoksettomuutta kehittämällä sekä henkistä että sosiaalista pääomaansa.

Psykososiaalista työtä syrjäytyneiden ihmisten auttamiseksi tehdään usein jännitekentässä, jossa yksilö ja yhteiskunta kohtaavat. Tällöin työssä tarvitaan samanaikaisesti käytännöllistä apua, pedagogista neuvontaa ja terapeutista tukea. Työ tapahtuu kolmivaiheisesti. Ensimmäisessä vaiheessa pyritään asiakkaan minuuden vahvistamiseen niin, että hän tulee tietoisemmaksi omasta tilanteestaan ja toiveistaan. Huomiota kiinnitetään myös asiakkaan lähiyhteisöjen rakenteisiin ja prosesseihin. Toisessa vaiheessa pyritään tukemaan asiakkaan edellytyksiä osallistua itselleen mielekkäällä tavalla yhteiskunnan toimintoihin, esimerkiksi työ- tai koulutuselämään. Kolmannessa vaiheessa asiakkaan lisääntynyt ymmärrys omasta asemastaan yhteiskunnassa integroidaan toisaalta konkreettisiin muutoksiin arkielämässä ja toisaalta asiakkaan omiin toimintavalmiuksiin. Jotta muutos voi alkaa, tulee kuitenkin paikantaa muutoksen esteet ja löytää keinoja murtaa näitä esteitä. (Sandell 1985, 54, 296, Granfeltin mukaan 1993, 198–199; Kts. Freire 2005, 25; Raunio 1999, 207; Särkelä 2001, 65.) Rikoksenteekijöiden kanssa työskenneltäessä on työn painopistettä suunnattava erityisesti niiden haasteiden ja esteiden voittamiseen, jotka muutoin voisivat johtaa uusiin rikoksiin. Esteiden ratkaisemista vahvistaa työntekijän tekemä työ mukaan lukien hänen osoittama usko asiakkaaseen, toivon ylläpitäminen sekä tuki asiakkaalle. Tärkeää on myös asiakkaan oma motivaatio. Usein tarvitaan myös sosiaalista resursointia ja yhteiskunnallista vaikuttamista (Granfelt 1993, 211) sillä esteiden ratkaiseminen ei yksin kanna pitkälle, mikäli asiakkaan olosuhteet eivät tue aikaan saatua muutosta (McNeill ym. 2005, 3; Farrall & Calverley 2006, 73, 85, 208).

Dialogisuus, terapeutisuus ja reflektiivisyys psykososiaalisen sosiaalityön peruselementteinä

Dialogi-sanalla tarkoitetaan keskustelua, kaksinpuhelua ja vuoropuhelua (Arnkil & Seikkula 2005, 83). Seikkula (1996) erottaa toisistaan monologisen ja dialogisen dialogin. Monologisesti toimiva keskustelija muotoilee ajatuksensa valmiiksi lauseiksi tai väittämiksi, joihin hän ei odotakaan täydentäviä kommentteja. (Seikkula 1996, 153–154.) Dialogisessa dialogissa keskustelijat puolestaan tarkistavat, kyseenalaistavat ja uudelleen muotoilevat omaa ja toisen puhetta (Mönkkönen 2002, 34).

Asiakastyössä työntekijän dialogisuus on osa hänen vuorovaikutusosaamistaan. Vuorovaikutusosaamiseen liittyy kyky vastavuoroiseen ideoivaan kommunikaatioon asiakkaan, hänen läheistensä ja toisten ammattilaisten kanssa. (Mönkkönen

2007, 28, 36, 87.) Vuorovaikutus tuottaa kokonaan uusia näkökulmia silloin, kun erilaiset tietoisuudet ja näkökulmat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Tätä vuorovaikutusta tapahtuu niin työntekijän ja asiakkaan välillä kuin heidän kummankin ajattelussa. (Seikkula 1996, 26, 157.)

Psykososiaalisen työn tehtävissä on tyypillistä, että asiakkaan ongelmien ympärille muodostuu useiden viranomaistahojen verkosto (Arnkil & Seikkula 2005, 8). Vaikeassa tilanteessa elävältä asiakkaalta olisi liikaa vaadittu, että hän kykenisi itse rakentamaan itselleen toimivan palvelukokonaisuuden pirstaleisesta viranomaisverkostosta. Niin sanotuissa moniasiakkuustilanteissa korostuuakin viranomaisista lähtevän verkostotyön tarve, jotta yhteistyötä voidaan suunnitella koordinoitusti. (Kokko 2006, 17.) Myös asiakkaan luonnollisten verkostojen mukaan kutsuminen yhteistyöhön on perusteltua, kun pyritään saamaan aikaan muutos asiakkaan kokonaistilanteessa (Perlman 1957, 113; Laine 2007, 364). Verkostotyön ja etenkin verkostotyön dialogisuuden toteutumiselle on todettu olevan haasteita, mutta toteutuessaan verkostojen dialogisuus tuottaa uusia näkökulmia ja vahvistaa kunkin osapuolen kykyä nähdä oma vastuunsa verkoston osana (Arnkil & Seikkula 2005, 30–45; Seikkula 1996, 159).

Vaikka psykososiaalinen työ ei ole terapiaa, on siinä mukana terapeutin elementti (Granfelt 1993, 213). Terapeutin elementti ymmärtää ihmisen tahtovana ja tietoisesti toimivana olentona, jolla on halu sekä kyky muuttua ja kasvaa (Raunio 2004, 152). Terapeuttisesti toimiva työntekijä käyttää asiakkaan kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta keinona vahvistaa asiakkaan omaa oivallusta ja ymmärrystä (Hollis 1970, 37). Samalla työntekijä auttaa asiakasta hänen omien voimavarojensa hyödyntämisessä tilanteen ratkaisemiseksi (Payne 1997, 2).

Aktiivinen kuuntelu on terapeuttisen työskentelyn välttämätön ehto (Tuomi 1992, 75, Granfeltin mukaan 1993, 214). Aktiivisesti kuunteleva työntekijä kykenee huomaamaan asiakkaan sanattomastikin ilmaisemia henkilökohtaisia merkityksiä. Asiakas kokee tulleen hyväksytyksi ja ymmärretyksi silloin, kun hänelle välittyy tunne siitä, että hänelle tärkeät merkitykset ovat tulleet huomioiduiksi. (Särkelä 2001, 72–73.) Jos työntekijä eläytyvän kiinnostuksen sijaan pitäytyy liian etäisessä asiantuntijaroolissa, asiakas ei koe tulevaisuutta ymmärretyksi ja hän saattaa vetäytyä vuorovaikutuksessa. Jos taas työntekijä samaistuu liikaa asiakkaaseen, hänestä tulee väärällä tavalla tämän asianajaja, eikä hän kykene hahmottamaan asiakkaan kokonaistilannetta. Kun työntekijä toteuttaa eläytyvää kiinnostusta ja sopivaa samaistumista asiakkaan tilanteeseen, hän kykenee myös jäsentämään asiakkaan jumiutunutta tilannetta uudella tavalla. (Makkonen 1986, 203–204, Granfeltin mukaan 1993, 216; kts. Raunio 2004, 144.)

Terapeuttisessa elementissä korostuva vuorovaikutus edellyttää työntekijän ja asiakkaan tasa-arvoista suhdetta, jossa työntekijä ei esiinny asiakkaan ongelmien ylivertaisena asiantuntijana (Payne 1996, 31–32, Raunio 2004, 144.)

2004, 152; Kokko 2006, 24). Toisaalta terapeutisuus ei pois sulje sitä, että työntekijä on samalla sekä ohjaava että asiakaskeskeinen (Koski-Jännes 2008, 45); tasa-arvoisuus ilmenee selkeästi tilanteissa, joissa asiakas auttaa työntekijää ymmärtämään tilannettaan ja hän myös toimii muutoksessa varsinaisena subjektina työntekijän tukiessa häntä muutostyössä. Hyvä auttamissuhde on itsessään tehokas interventio koska sillä on emotionaalisesti korjaava merkitys asiakkaalle, joka mahdollisesti ei ole kokenut luottamuksellista ja hyvää ihmis-suhdetta elämässään (Särkelä 2001, 33, 71).

Reflektiivisyys on omien ajatusten kriittistä tarkastelua ja kykyä muuttaa ajatuksia keskustelun kuluessa (Väisänen & Niemelä & Suua 2009, 59–60). Lisäksi reflektiivisyys tarkoittaa omien ja toisen sisäisten tilojen havainnointia, ilmaisua ja suhtautumista niihin (Karvinen 1993, 27; Tiuraniemi 2002, 165). Reflektiivisyys asiakkaan kanssa käytävässä vuorovaikutuksessa tarkoittaa työ- ja keskustelutapaa, jossa työntekijä heijastaa, eli palauttaa, asiakkaan kertomaa. Reflektiiviset kysymykset edellyttävät työntekijältä pohdiskelevaa työtettä, jonka avulla hän pyrkii laajentamaan asiakkaan näkökulmaa käsiteltävänä olevaan asiaan. (Väisänen & Niemelä & Suua 2009, 61.) Varsinaisesti reflektiivisyys toteutuu silloin, kun työntekijä on kyennyt aistimaan asiakkaan viestiin sisältyvää tunnesisältöä ja hän heijastaa asiakkaalle tätä samaa tunnetta omassa sanallisessa ja sanattomassa palautteessaan (Tiuraniemi 2002, 169).

Etenkin asiakassuhteen alkuvaiheessa asiakas tarvitsee kokemuksen siitä, että työntekijä kuulee ja ottaa vastaan hänen näkökulmansa. Reflektiivisesti toimiva työntekijä kertoo mitä hän on ymmärtänyt, jotta asiakas voi todeta, onko työntekijä oikeasti ymmärtänyt häntä. Usein vasta sen jälkeen kun asiakas kokee työntekijän ymmärtäneen hänen näkökulmaansa, hän on valmis ottamaan vastaan työntekijän ehdottamia näkökulmia. Reflektiivisessä keskustelussa työntekijän esittämien näkökulmien tehtävänä on pikemminkin auttaa asiakasta ymmärtämään omaa tilannettaan kuin tarjota hänelle konkreettisia neuvoja. (Särkelä 2001, 30, 76.) Asiakkaan puheen toistamisen lisäksi reflektio voi olla syvällisempää siten, että työntekijä esittää uuden näkökulman, joka vie keskustelua eteenpäin (Koski-Jännes 2008, 53).

Desistanssiin vaikuttavia tekijöitä

Nuorilla desistanssi on yleisesti liitetty kypsyymiseen ja iän karttumiseen (McNeill & Maruna 2007, 226). Skotlannissa tehdyn tutkimuksen mukaan 14–15-vuotiaiden nuorten desistanssi liittyi todellisiin tai mahdollisiin rikoksen seuraamuksiin ja nuoren ymmärrykseen siitä, että rikos on turhaa ja väärin. 18–19-vuotiailla muutos liittyi kypsyymiseen ja aikuistumiseen liittyvään opiskelu- tai työpaikan saamiseen ja pysyvän parisuhteen luomiseen. 22–25-vuotiailla rikosten lopettaminen liittyi puolestaan ajatukseen perhe-elämän vastuista tai tietoiseen

elämäntavan muutokseen. Nuorten naisten desistanssi voi tapahtua nopeastikin edellä mainittujen elämäntapahtumien myötä. Sen sijaan nuorten miesten desistanssin on todettu usein etenevän asteittain ja vaativan siten enemmän aikaa. (McNeill ym. 2005, 2.)

Erilaiset epäviralliset siteet perheeseen, koulutukseen ja työelämään varhaisessa aikuisuudessa tukevat siis desistanssin toteutumista. Ne, joilta nämä siteet puuttuvat, ovat suuremmassa vaarassa jatkaa rikoksia, koska heillä on vähiten menetettävää sosiaalisten sanktioiden muodossa. (Sampson & Laub 1993. Marunan mukaan 2000, 30.) Toisaalta nämä siteet itsessään eivät välttämättä aikaan saa rikoksettomuutta vaan tärkeää on se, millaisen merkityksen henkilö kokee niillä olevan elämässään. Esimerkiksi vakaa ja mielekkääksi koettu työpaikka voi vähentää rikollisuutta. Samoin parisuhde, jonka henkilö kokee itselleen antoisaksi ja tärkeäksi, motivoi jatkamaan rikoksettomuutta sillä rikosten jatkaminen voisi olla uhka parisuhteelle. (Sampson & Laub 1995, 146; Loeber & Stouthamer-Loeber & Van Kammen & Farrington 1991, 71. Marunan mukaan 2000, 30–32; Burnett 2000, 14; McNeillin mukaan 2006, 47–48.) Desistanssi näyttää siis liittyvän jonkin saavuttamiseen, jota yksilö arvostaa. Toisaalta myös rikosoikeusjärjestelmän toimenpiteiden, esimerkiksi vangitsemisen, on todettu vaikuttavan desistanssiin. Rikosten ja päihteidenkäytön vähentämisen myötä moni rikoksentekijä on voinut luoda aikaisempaa paremmat suhteet perheenjäseniinsä. Läheisten osoittama luottamus on lisännyt entisen rikoksentekijän itsearvostusta ja onnellisuutta, mikä taas motivoi häntä jatkamaan desistanssia. Koettuaan olevansa luotettu, on osalla entisistä rikoksentekijöistä muuttunut suhtautuminen viranomaisiin aikaisempaa myönteisemmäksi. (Farrall & Calverley 2006, 8, 40, 100.)

Suomalaisiin ehdollisen vankeuden valvonnassa olleisiin nuoriin kohdistuneen opinnäytetyön mukaan desistanssiprosessin aloittaa nuoren oma tahto lopettaa rikosten tekeminen. Nuoren oma tahto syntyy rikolliseen elämään liittyvien negatiivisten kokemusten seurauksena. Oma tahto ei kuitenkaan ole riittävä rikollisen käyttäytymisen lopettamiseen, vaan lisäksi nuori tarvitsee tukea vertaistuki- ja viranomaisverkostosta sekä lähisuhteistaan. Ympäristön tulisi myös voida tarjota jokin vaihtoehtoinen ja nuorelle merkityksellinen tapa elää rikoksetonta elämää. (Suontausta 2013.)

Tärkeimpiä tekijöitä desistanssin aikaansaamisessa on toivo. Ihminen, jolla on toivo muutoksesta, kokee mahdolliseksi tehdä omia valintoja ja sitä kautta hän kokee pystyvänsä vaikuttamaan elämänsä kulkuun. Tärkeää on myös kyky vastustaa sosiaalista painetta, joka itseen kohdistuu. (McNeill ym. 2005, 2; McNeill 2009, 4.) Ehkä kaikkein tärkein tekijä on kuitenkin se, että entinen rikoksentekijä saa luotua itselleen uskottavan tarinan siitä, miksi hän ei jatka rikosten tekemistä (Maruna 2000, 86). Vastoinikäymisten kohdatessa hän tarvitsee – nimenomaan itselleen – loogisia ja uskottavia tarinoita siitä, kuka hän on ja miksi hänen on tarpeen jatkaa rikoksettomuutta (Cressey 1963, 158. Marunan mukaan 2000, 86).

Rikoksiin syyllistyminen ja muu ei-toivottava käyttäytyminen on nähty osana nuorten kasvuprosessia. Niin sanotun kehityksellisen lähestymistavan mukaan ensiarvoisen tärkeää on, että yhteiskunta tukee kotien ja koulujen tekemää kasvatusta ja opetustyötä. Kehityksellinen lähestymistapa peräänkuuluttaa kodin ja koulun sitoutuneisuutta nuoreen ja tämän henkilökohtaiseen tukemiseen vastoinikäymisissä. Samalla se myös painottaa nuoren vastuuttamista tekemästään rikoksesta. (Rutherford 1986, 13, 108–109, 166.) Kun rikosprosessi ja -seuraamusjärjestelmän toimilla on puututtava nuoren elämään, on tärkeää, että seuraamuksen sisältöjä suunniteltaessa luodaan yhteyttä ja yhteistyötä nuoren kotikunnan jo järjestämiin toimenpiteisiin, erityisesti lastensuojeluun, opetustoimeen sekä sosiaali- ja terveystoimeen (HE 229/2009, 2).

Rex (1999) on tutkinut desistanssia edesauttavia tekijöitä rikosseuraamusalan työntekijä-asiakassuhteessa. Asiakkaan sitoutuminen desistanssiin liittyi kokemukseen siitä, että työntekijä osoitti olevansa kiinnostunut niin asiakkaan hyvinvoinnista kuin asiakkaasta ihmisenä. Asiakas arvosti työntekijän hyväksyvää asennetta, oikeudenmukaisuutta ja rohkaisevuutta, mikä taas vahvisti asiakkaan sitoutumista yhteistyöhön. (Rex 1999, 375; McNeillin & Marunan mukaan 2007, 229; McNeill ym. 2005, 3.) Valvoja voi olla ”merkityksellinen toinen”, joka antaa asiakkaalle toivoa tulevaisuudesta ja jonka kanssa asiakas voi muodostaa ajatuksia siitä, miten edetä kohti tätä tulevaisuutta (Farrall & Calverley 2006, 96). Toisaalta Farrallin (2002) mukaan desistanssi voidaan määrittää työntekijän intervention ansioksi vain harvoin. Sen sijaan desistanssi näyttää usein perustuvan asiakkaan omaan motivaatioon sekä hänen sosiaalisuuteen ja henkilökohtaiseen tilanteeseen. (McNeillin & Marunan mukaan 2007, 229.) Hyvän vuorovaikutussuhteen tärkeyttä työntekijän ja asiakkaan välillä ei kuitenkaan tule ohittaa (McNeill 2009, 5); aito yhteistyösuhte on enemmän kuin sääntöjen noudattaminen. Siihen sisältyy ajatus moraalista velvollisuudesta ja toiveesta ylläpitää keskinäistä yhteyttä. Tällainen liittoutuva yhteistyösuhte on todettu tehokkaaksi interventioksi pyrittäessä aikaan saamaan muutosta asiakkaan käyttäytymisessä. (Horvarth & Grrenberg 1994; Norcross 2002; Burnettin & McNeillin mukaan 2005, 232; kts. Mattila-Aalto 2009, 97–102.)

Psykososiaalinen sosiaalityö ehdollisen vankeuden valvonnassa

Tutkimukseni mukaan dialogisuus, terapeuttisuus ja reflektiivisyys ilmenevät valvontatyössä usein samanaikaisesti ja limittäin. Kontaktin aikaansaamiseksi työntekijän panos aloitusvaiheen vuorovaikutuksessa on äärimmäisen paneutuva. Kutsun tätä paneutumista työntekijän dialogiseksi asenteeksi.

"Hyvin paljon omalla persoonalla ja se on sitä taitoa, että kuinka pystyy ihmistä jututtamaan silleen, että siinä on oma itse läsnä. Että on kympeillä mukana, se ei oo mikään roolisuoritus... että pystyy omalla olemuksellaan ja vuorovaikutuksellaan hoitamaan niin, että ihminen haluaa keskustella ja sen on mahdollisimman helppo keskustella siinä tilanteessa." (H3)

Työntekijä toimii dialogisesti vaikka nuoren kommunikointi olisi rajoittunutta ja monologista. Dialogisesti asennoituva työntekijä etsii aktiivisesti asioita, joista nuoren olisi helpohko puhua. Työntekijä myös kuuntelee nuoren keskustelu- ja kommunikointityyliä, johon hän pyrkii sopeuttamaan oman tapansa keskustella ja olla vuorovaikutuksessa.

"...Yritän löytää niitä asioita, mistä se nuori pystyy puhumaan. Kuuntelen nuorta ja sitä, mitä se sanoo... olipa se mistä tahansa, mistä pääsen häneen tarttumaa... ne ovat mun mielestä asioita, jotka ovat sen nuoren elämässä tärkeitä ja hän tietää itse ne parhaiten. Tärkeysjärjestys voi nuorella olla toinen kuin työntekijällä, mut minä ajattelen, että on parempi lähteä nuoren tärkeysjärjestyksestä ja tuoda myöhemmin niitä muitakin asioita keskusteluun." (H 1)

"Katson, kuinka se nuoren oma tyyli on jutella. Onko se puhelias tai hiljainen ja annan sillekin tilaa. Yritän päästä siihen mukaan... niin kuin samaan tyyliin keskustella." (H 3)

Työntekijä tuo vuorovaikutukseen epävirallisuuden ja välittömyyden sävyn kertomalla tilanteeseen sopivia tarinoita, sananlaskuja ja tutkimustuloksia. Ne johdattavat keskustelua ikään kuin nuoren ja tämän tekemän rikoksen ulkopuolella, josta nuoren toivotaan löytävän yhtymäkohtia omaan elämään. Työntekijä nostaa näitä yhtymäkohtia esiin kuin tarjoillen niitä nuoren oivallettavaksi. Morali-soimaton, epävirallinen ja mahdollisesti huumorilla kevennetty vuorovaikutustyyli on tietoinen työtapa, jolla työntekijä rakentaa kontaktia nuoreen ja pitää sitä myös yllä valvontaprosessin aikana.

"Kun ollaan tekemisissä rikoksenteekijöiden kanssa, on tärkeää että ei moralisoida eikä tuomita. Valvottavissa on paljon niitä, joita on vähän joka paikassa tuomittu ja niille ne ongelmat on kasautuneet... Yletön virallisuus sitoo sen valvontaprosessin ylettömän viralliseksi... lähteekö nuori puhumaan tunne-elämäänsä, sosiaaliin ongelmiinsa liittyviä asioitaan, jos se kokee, että siinä vain valvontasääntöjen noudattamista seurataan?" (H 4)

"Olen aika avoin ja vapaamuotoinen en hirveän virallinen, huumoria ja semmoista kevyttä kielenkäyttöä, mikä saa keskustelua eteenpäin... Kaikkien kohdalla ei voi olla noin epävirallinen, sen aistii, millaista kohtaamista nuori odottaa... jotta pystyn uskottavasti puhumaan." (H 2)

Työntekijän dialogisella asenteella on tutkimukseni mukaan vahva merkitys kontaktin ja sittemmin hyvän vuorovaikutussuhteen rakentamisessa. Valvonnan aloitusvaiheen keskeisenä tehtävänä onkin valvojan ja nuoren keskinäinen tutustuminen sekä kontaktin rakentaminen nuoreen (kts. Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset 2006, 10). Työntekijän dialoginen asenne ei pois sulje rangaistuksen kontekstia. Aloitusvaiheessa käydään läpi valvonnan reunaehdot ja sovitaan pelisäännöistä, mikä luo haastateltavien mukaan keskustelua ja voi osaltaan sitouttaa nuorta yhteistyöhön. Vähitellen valvonnassa edetään nuoren tilanteen kartoittamisen kautta valvonnalle asetettavien tavoitteiden määrittelyyn.

"...Se vaihtelee, millä tahilla kunkin nuoren kanssa tavoitteita määritellään... Ne ovat hyvin konkreettisia, nuoren tarpeista nousevia... esimerkiksi että selvitetään sakkotilanne... tai toinen voi olla asuntoasian selvittely. Tai tavoitteeksi voidaan sopia, että onnistuu se asuminen. (H 1)

"Ainahan rikoksettomuus on yhtenä tavoitteena... Tavoitteet nousee sieltä kartoituksesta selkeästi. Asiat, joissa jotenkin mättää, onpa se juominen, koulunkäyminen tai raha-asiat, niin niitä sitten nostetaan tavoitteiksi ja lähdetään työstämään". (H 2)

Parhaimmillaan työskentelyvaiheessa edetään erityiseen valvontasuhteeseen, joka tutkimukseni mukaan näkyy kolmella tavalla: ensiksi työntekijän ja toiseksi nuoren sitoutumisena työskentelyyn, ja kolmanneksi, kummankin osapuolen kokemana helpoutena olla ja toimia yhdessä.

"Kun on monta kertaa tavannut nuoren ja tulee semmoinen tietty helpous, luottamus, hyvä olo, jonka minä aistin molemmin puolin... Sitä kautta niihin itse asioihin pääseminen on aina vaan helpompaa... Ja sitä pystyy joistakin asioista vähän kriittisemmin sanomaan tai... tavallaan syvemmälle menemään hyvissä ja huonoissa asioissa". (H 2)

Heittäytyessään vailla patenttiratkaisua olevan ongelman monipuoliseen pohdintaan, työntekijä omalla esimerkillään opettaa nuorta dialogisuuteen. Valvontasuhteen dialoginen dialogi ilmenee esimerkiksi tilanteissa, joissa nuori ja työntekijä yhdessä miettivät ratkaisuvaihtoehtoja nuoren ongelmatilanteeseen tai hakevat toimintakeinoja rikosten välttämiseksi.

"Olen sanonut ääneen, että en ole tässä asiassa välttämättä sen viisaampi kuin sinä, mutta että ajattelen, voisiko se mennä vaikka näin. Tuon näkökulmaa asiaan... Me voidaan nuoren kanssa peilata toinen toisiimme niitä asioita, verrata näkemyksiä ja mahdollisuuksia. Tavallaan nuori käy vuoropuhelua mun kanssa, kun heitellään sitä asiaa eestaas ja sitten se vähitellen oppii varmaan käymään sitä ittensä kanssa." (H 4)

Terapeuttinen elementti ilmenee valvonnan aloitusvaiheessa työntekijän osoittamassa arvostavassa kohtaamisessa.

"Puhun alussa, että asiakkuus tulee siitä, että hän suorittaa rangaistusta, se antaa joitakin reunaehdoja, mutta yhteistyön korostuminen yli sen rangaistuksen täytäntöönpanon on kamalan tärkeä, että se asiakas saa sen kuvan, että oikeasti ollaan kiinnostuneita hänen tilanteestaan ihmisenä eikä pelkästään rangaistuksen täytäntöönpanona". (H 4)

Terapeuttisuuteen liittyen työntekijän *aktiivinen kuuntelu* jatkuu koko valvontaprosessin ajan. Vuorovaikutuksen tasa-arvoisuus vahvistuu valvontaprosessin edetessä. Haastateltavien mukaan tasa-arvoisessa suhteessa mahdollistuu niin nuoren vastuuttaminen valvonnan sujumisesta kuin myös ikävien asioiden puheeksi ottaminen. Terapeuttisuus ilmenee nuoren *psykkisen ja sosiaalisen selviytymisen vahvistamisena*. Valvonnassa tätä tapahtuu positiivisen palautteen, huolen puheeksi ottamisen ja käytännön asioiden hoitamisen opettelun kautta. Lisäksi *valvontasuhde nähdään itsessään terapeuttisena*, sillä se voi olla nuorelle ainoa mahdollisuus käsitellä rikosta ja sen seurauksia. Tutkimukseni mukaan työntekijät opettavat omalla esimerkillään sisäistä dialogia, käytännön asioiden hoitamista ja itsen ilmaisemista, mitkä ovat keskeisiä keinoja nuoren pyrkiessä parantamaan sosiaalista selviytymistään.

"Jos nuori ei kykene jotain vaikka virastoasiaa yksin hoitamaan, hoidetaan se yhdessä. Silloin työntekijä antaa nuorelle kuin peilin siitä, että miten hän (työntekijä) asiaa hoitaa ja miten toimii. Samalla nuori voi oppia, miten asiat voivat olla helpompia, kun niitä lähtee hoitamaan vaikka ensin yhdessä... Seuraavalla kerralla nuori voi jo mennä yksin sinne virastoon ja pääsee hyvään yhteistyöhön sen takia kun on päästy jollekin samalle puhumisen tasolle edellisellä kerralla." (H 4)

"Jos nuori on tehnyt uuden rikoksen, niin mietitään, ottaako avustajaa vai ei, miten se otetaan... tai jos koulussa on vaikeuksia, niin puhutaan siitä, mitä siellä voisi tehdä... tai toimeentulo-ongelmissa... lähdetään tästä kahdestaan sosiaalitoimistoon... arkisia asioita hoidetaan yhdessä, tai nuori hoitaa niitä itse keskustelun opastamana... Jos valvonnassa käydään vain rikoskeskusteluja ja rajataan muu elämä sen ulkopuolelle, ei valvonta silloin palvele sitä prosessia, joka nuoren päässä pitäisi tapahtua..." (H 5)

Reflektiivisyys valvonnan aloitusvaiheessa ilmenee *heijastavana kuunteluna*. Reflektoinnin avulla työntekijä pyrkii *pysäyttämään nuorta* asioiden äärelle, joihin hän arvioi tarvittavan muutosta. Nuoren pysäyttämistä on esimerkiksi varovaisesti keskusteluun nostettu ristiriita, joka voi vallita nuoren käyttäytymisen ja hänen tulevaisuuden tavoitteiden välillä.

"Yksi nuori haluaa tehdä rikoksia ja käyttää päihteitä, ne ei häntä haittaa kuulemma ja kysyin, että mitäs ne on ne asiat, joita haluaa elämäänsä. No se haluaa tyttöystävän, nätin asunnon ja koiran. Kun palattiin päih-teidenkäyttöön, herättelin miettimään, että miten päih-teidenkäyttö on ristiriidassa hänen toiveen kanssa saada kaunis asunto ym." (H 1)

Työskentelyvaiheessa reflektiivisyys ilmenee työntekijän aktivoimina *näkökulmaisina keskusteluina*. Uusien näkökulmien esittäminen on työskentelyvaiheessa suorempaa kuin aloitusvaiheessa edellyttäen, että valvontasuhteessa on saavutettu keskinäinen luottamus. Näkökulmaisissa rikoskeskusteluissa työntekijä asettuu ensin nuoren ja sittemmin uhrin ja muiden asianosaisten asemaan puhuen näistä asemista käsin. Näin toimien rikoskeskusteluissa edetään parhaimmillaan dialogisuuteen, jossa nuoren ja työntekijän lisäksi saadaan myös muiden osapuolten näkökulmia mukaan keskusteluun. Aluksi näkökulmien esiin nostaminen voi tapahtua siten, että työntekijä pohtii erilaisia näkemyksiä ääneen, ikään kuin itsekseen. Vähitellen työntekijä haastaa nuorta pohdintaan ja keskusteluun mukaan opettaen samalla nuorelle dialogista ja reflektiivistä asiain käsittelyä. Juhilan (2006, 54) mukaan tällainen itsereflektiivisyyteen ohjaava subjektivointi on sosiaalityön ydintä. Lisäksi reflektiivisyys ilmenee *valvontaprosessin arviointina*. Valvonnan sujumista ja tavoitteiden saavuttamista arvioidaan yhdessä nuoren kanssa. Samalla arviointia käytetään keinona nuoren sosiaalisen selviytymisen vahvistamiseksi positiivisen palautteen antamisen kautta.

"Katson arvioinninkin työnä... sanon nuorelle, että muistatko kun alussa asetettiin tämä tavoite ja sinähän olet sen saavuttanut... Nuori voi todeta, että niinpä oonkin, tulipa se asia hoidettua eikä se ollut hirmu vaikeeta-kaan. Nuori hämmästyty positiivisesti ja saa uskoa omiin kykyihin hoitaa muitakin asioita, jotka vielä tuntuu vaikeilta..." (H 4)

Valvontaprosessin aloitus- ja työskentelyvaiheessa työntekijän panos on vahva ja kontakti nuoreen halutaan rakentaa tiiviiksi. Lopetusvaihe näyttää tulevan kuin yllättäen. Yllätyksellisyyttä lisää se, että kaikki nuoret eivät saavu viimeiselle tapaamiselle. *Lopetusvaiheessa dialogisuus ilmenee työntekijän pyrki-myksenä mahdollisimman avoimeen keskusteluun*. Työntekijän toiminnassa terapeutisuus ilmenee *uskon valamisena* hänen ilmaistessa uskoaan nuoren sosiaaliseen selviytymiseen valvonnan päättymisen jälkeenkkin. Reflektiivisyyttä ilmenee työntekijän ja nuoren loppukeskusteluissa, joissa *yhdessä arvioidaan mennyttä valvontaa ja nykytilannetta*. Reflektiivisyyden avulla työntekijä nostaa lopetusvaiheen keskusteluissa esille asioita, joihin hän arvioi nuoren tarvitsevan edelleen muutosta.

Haasteina psykososiaalisen sosiaalityön toteutumiselle haastateltavat mainitsivat ajan rajallisuuden, mikä vaikeuttaa paneutuvaa työskentelyä usean asiakkaan kanssa samanaikaisesti. Verkostotyö todettiin tarpeelliseksi työmuodoksi, mutta sen käyttö nähtiin vielä haastattelujen toteuttamisen ajankohtana vähäisenä ottaen huomioon nuorten monitahoiset tuen ja ohjauksen tarpeet. Valvontatapaamisilla kuitenkin elää vahvana verkostotyön muoto, jossa toisten viranomaisten ja muiden verkostojen olemassaolo huomioidaan nuoren kanssa keskusteltaessa. Näkökulmaisissa keskusteluissa työntekijä nostaa esiin myös verkostojen mahdollisia näkökulmia. Arnkilin ja Seikkulan (2005, 10, 40) mukaan näin toimien ollaan jo melko pitkällä verkostotyössä. *Verkostoissa valvojat toimivat nuoren äänenä, tulkkina ja joskus myös suodattimena* nuoren ja muiden toimijoiden välillä.

"Hoitopalaverissa toin nuoren luvalla esille asioita, joita hän itse ei saanut sanottua. Sanoin nuorelle, että korjaa sinä, jos minä puhun väärin." (H 1)

"Valvonnassa nuori on kertonut vaikeuksista, jotka kiikastaa opinnoissa... Voin koulun palaverissa tukea siinä, että tuon ne esille, että nämä on niitä asioita, jotka kiikastaa... Ja ristiriitatilanteissa voin ainakin pehmentää... suodattaa... Verkostosta voi tulla hyvinkin rajuja kommentteja siitä, että miksi sinä et käy koulua... tai miksi koulu on jo erottamassa tätä nuorta... Jos minulla on tietoa nuoren käyttäytymisen syistä ja tekijöistä, niin käytän siitä puheenvuoron..." (H 4)

Valvonnan onnistumisen kannalta haastateltavat nimesivät vaikeiksi tilanteet, joissa nuori ei tule sovituille ajoille. Harrikarin (2010, 115) mukaan heikoiten valvonnalliseen kontaktiin sitoutuvat ne nuoret, joiden elämässä erilaiset sosiaaliset ongelmat kietoutuvat ongelmien vyyhdyksi, joka puolestaan luo riskin uusiin rikoksiin. Toisaalta lainsäädäntö ja ohjeistus (L ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/2010, 7–10 §; Nuorten ehdollisen... 2013, 11–14) mahdollistavat työntekijälle kiinnipitävän työotteen ja nuoren tavoittelemisen eri viranomaisten kautta. Valvontaprosessissa työntekijä asettaa itsensä niin läheiseen työskentely- ja tunnesuhteeseen kuin nuori kykenee ja haluaa. Omalla esimerkillään työntekijä opettaa nuorta dialogisuuteen, itsereflektioon ja rakentavaan kommunikatioon ympäristön kanssa. Valvojat kokevat tuen ja kontrollin yhteen sovittamisen sekä rikoksen käsittelyn omaan työhön ja tehtävään kuuluvaksi. Työntekijöiden saama motivoivan haastattelun koulutus ja erilainen ohjelmatyön osaaminen vahvistavat psykososiaalisen sosiaalityön toteutumista valvonnassa.

Johtopäätöksiä

Rikosseuraamuslaitoksen strategian (2011–2020, 11) keskeisenä tavoitteena on rangaistusten painopisteen siirtäminen laitosseuraamuksista vapaudessa

täytäntöön pantaviin seuraamuksiin. Strategian mukaisesti rikosseuraamusalalla keskitytään parhaillaan seuraamusten sisältöjen ja vaikuttavuuden kehittämiseen pyrittäessä uusintarikollisuuden ehkäisemiseen ja asiakkaiden sosiaalisen selviytymisen vahvistamiseen. Nämä tavoitteet on kirjattu myös yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistusta koskevaan lausuntoon (Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön... 2012).

Arviointikokonaisuustyöryhmä (Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit... 2012) on esittänyt asiakkuuden kokonaishallintaa vaikuttavan työn kehittämisen peruseriaatteenksi. Asiakkuuden kokonaishallinnalla tarkoitetaan tapaa järjestää asiakkuusprosessi asiakkaan kanssa kokonaisuutena. Tästä kokonaisuudesta huolehtii vastuutyöntekijä, jonka asiakas tuntee ja joka tuntee asiakkaan. Näin katsotaan päästävän todennäköisimmin realistisiin tavoitteisiin, jotka vastaavat asiakkaan sen hetkistä muutosvaihetta. Tutkimukseni haastateltavien kommentoissa nousikin selkeä sitoutuneisuus kontaktin luomiseen, valvontasuhteen rakentamiseen ja suunnitelmalliseen työskentelyyn nuoren kanssa. Valvojilla on myös taito rakentaa nuoreen erityinen valvontasuhte; niin sanottu liittoutuva yhteistyösuhte, joka on desistanssitutkimuksissa todettu tehokkaaksi interventioiksi. Lisäksi tutkimuksessani ilmeni työskentelytapa, jossa dialogisuutta hyödyntäen kartoituksen myötä edetään nuoren tarpeisiin pohjautuvaan valvontasuunnitelmaan, jota myös yhdessä arvioidaan valvonnan kuluessa. Näin toimien pyritään nuoren osallisuuden vahvistamiseen omassa valvontaprosessissaan ja elämässään. Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen toimeenpanoprosessin aikana katsotaan yleisesti rikosseuraamusalalla tärkeäksi (Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit... 2012, 7–8). Osallisuuden kokemusten katsotaan myös tukevan rikoksentehtäjän desistanssia (McNeill & Maruna 2007, 233).

Psykososiaalisen sosiaalityön elementtejä ja desistanssin tukemisen mahdollisuuksia ilmenee erityisesti valvontatyössä silloin kun dialogisessa asenteessa, arvostavassa kohtaamisessa ja näkökulmaisissa (rikos)keskusteluissa työntekijä omalla esimerkillään ohjaa ja opettaa nuorta dialogiseen keskusteluun, itsereflektioon ja rakentavaan kommunikointiin läheis- ja viranomaisverkostojen kanssa. Tutkimukseni sivusi ongelmaa, jossa monenlaisissa vaikeuksissa elävää ja muutoksen mahdollisuuteen pessimistisesti suhtautuvaa nuorta yritetään eri viranomaisten toimesta auttaa heikoin tuloksin. Näissä tilanteissa rikosseuraamusalan erityispanoksena voisi olla työntekijöiden ammattitaito, joka sisältää kyvyn liittoutuvan yhteistyösuhteen luomiseen sekä ohjaavaan ja kasvatukselliseen työskentelyyn nuoren kanssa. Lisäksi työntekijöiden saamaa motivoivan haastattelun koulutusta ja ohjelmatyön osaamista voitaneen hyödyntää niin nuoren kuin verkostojenkin parhaaksi.

Tyypillinen ehdollisesti rangaistu valvonta-asiakas on 19–20-vuotias työtön ja ammatilliset opinnot keskeyttänyt mies, jolla on vaikeuksia sitoutua pitkäjänteiseen toimintaan. Lisäksi usealla valvottavalla on päihderiippuvuus ja päih-

teidenkäyttö on aloitettu varhain. (Yhdyskuntaseuraamustyön... 2006, 13.) Vaikka suuren osan nuorista on todettu lopettavan rikosten teon iän ja kypsymisen myötä, voi edellä kuvattu tyypillinen valvonta-asiakas kuulua siihen vähemmistöön, jolle rikollisuus uhkaa kasautua (kts. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020, 6). Juuri oman ikätason mukaisista instituutioista syrjäytyminen on todettu yhdeksi nuorten rikollisuuteen vaikuttavaksi tekijäksi – vastaavasti näihin instituutioihin palaaminen ja kiinnittyminen tukevat desistanssia (kts. Harrikari 2010, 110). Yksi valvonnan sisällöllinen kehittäminen voisikin painottua asiakkaiden tarpeiden sekä rikosseuraamusalan tunnetummaksi tekemiseen kuntoutus-, opiskelu- ja työelämän palveluissa.

Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta (634/2010) ohjeistaa nuoren tarpeista lähtevään suunnitelmalliseen ja paneutuvaan työskentelyyn, verkostotyöhön, luottamuksellisen suhteen rakentamiseen työntekijän ja nuoren välille ja lisäksi se mahdollistaa tarvittaessa ajallisesti merkittävän kuukausittaisen tuntimäärän käytämisen valvottavaa kohden. Yhdyskuntaseuraamusten sisältöjä kehitettäessä voitaneenkin pohtia nuorille suunnattua ohjelmasisältöä, jossa psykososiaaliselle sosiaalityölle ja desistanssin ammatilliselle tukemiselle tyypillisesti edettäisiin nuoren tilanteen kartoituksesta ja hänen tietoisuuden herättämisestä kohti toivon ja toimintamahdollisuuksien vahvistamista. Osallisuutta yhteiskunnassa harjoiteltaisiin valvojan sekä kulloinkin tarkoituksenmukaisten yhteistyötahojen ohjauksessa. Desistanssitutkimusten mukaan kyvykkyyden opettelu ja samanaikaisesti saatu rohkaisu vahvistaa rikoksenteijän kyvykkyyttä ja osallisuutta ja tukee siten uuden, rikoksettoman, identiteetin luomista (McNeill & Maruna 2007, 233). Valvojan kanssa käytävien näkökulmaisten rikoskeskustelujen lisäksi ainakin osassa tapauksissa voisi olla perusteltua asianomistajan kohtaaminen, korvauksista sopiminen, anteeksipyyntö ja anteeksisaaminen. Tällöin valvojalle tarjoutuisi neuvottelijan ja sovittelijan rooli näissä verkostoissa. Nuorelle puolestaan tarjoutuisi mahdollisuus tekonsa sovittamiseen, hyvän tekeminen, mikä osaltaan voi tukea uuden, rikoksettoman, identiteetin rakentamisessa. (Kts. McNeill 2006, 5–6.)

Tutkimukseni haastateltaviksi valikoitui harkinnanvaraisen otannan kautta jo pitkään rikosseuraamusalalla työskennelleitä informantteja. Oli rohkaisevaa todeta, että heistä välittyi sitoutuneisuus niin Rikosseuraamuslaitoksen kuin psykososiaalisen sosiaalityön arvoihin ja halu kehittyä ammatillisesti. Työssä koetun ilon ohessa välittyi kokemus ajan riittämättömyydestä, mikä johtaa siihen, ettei dialogisella asenteella tapahtuvaa ja liittoutuvaa yhteistyösuhdetta pysty mallikelpoisesti viemään läpi monen asiakkaan kanssa yhtä aikaisesti. Työn priorisoimisessa ja kulloinkin tehtävän työn intensiivisyyden määrittelyssä tarvitaankin yhteistä keskustelua, jota tällä hetkellä luo yhdyskuntaseuraamustyön kehittämiseksi aloitettu Hyvä ja vaikuttava yhdyskuntaseuraamustyö -hanke (Karsikas 2013, 2) yhdessä muiden edellä mainittujen kehittämistoimenpiteiden kanssa.

Kirjallisuus

- Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko 2005: Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Tammi.
- Burnett, Ros & McNeill, Fergus 2005: The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. *Probation Journal. The Journal of Community and Criminal Justice*. Napo Vol 52(3): 221–242.
- Farrall, Stephen & Calverley, Adam 2006: Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation. Open University Press. Berkshire, England.
- Freire, Paulo 2005: Sorrettujen pedagogiikka. Suomennos: Kuortti, Joel. Tampere: Vastapaino.
- Granfelt, Riitta 1993: Psykososiaalinen orientaatio sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 175–222.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä ja ehdollisen vankeuden valvontaa koskevaksi lainsäädännöksi 229/2009. Saatavana: <http://www.edilex.fi/he/20090229>
- Harrikari, Timo 2010: Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta. Toimijat, prosessit ja sisällöt. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2010.
- Hollis, Florence 1970: The psychosocial approach to the practice of casework. Teoksessa Robert, W. Roberts & Roberts, H. Nee (eds). *Theories of social casework*. The Chicago and London: University of Chicago Press, 33–75.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Karsikas, Vuokko 2013: Hyvä ja vaikuttava yhdyskuntaseuraamustyö -hankkeen muistio 27.3.2013. Rikosseuraamuslaitos. Keskushallintoyksikkö 4/020/2013.
- Karvinen, Synnöve 1993: Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–51.
- Kokko, Riitta-Liisa 2006: Tulevaisuuden muistelu. Ennakointidialogit asiakkaiden kokemina. Helsinki: Gummerus.
- Koski-Jännes, Anja 2008: Motivoivan haastattelun periaatteet ja menetelmät. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) *Kohti muutosta. Motiivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Jyväskylä: Gummerus, 41–64.
- Laine, Matti 2007: Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 1/2007. Helsinki: Tietosanoma.
- Laki ehdollisen vankeuden valvonnasta 634/24.6.2010. Saatavana: www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100634
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 41–92.
- Maruna, Shadd 2000: Making Good. How ex-convicts reform and rebuild their lives. American Psychological Association. Washington.
- Mattila-Aalto, Minna 2009: Kuntoutusosallisuuden diagnoosi. Tutkimus entisten rappioikäyttäjien kuntoutumisen muodoista, mekanismeista ja mahdollisuuksista. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- McNeill, Fergus & Batchelor, Susan & Burnett, Ros & Knox, Jo 2005: 21st Century Social Work. Reducing Re-offending: Key Practice Skills. Scottish Executive. Edinburgh.

- McNeill, Fergus 2006: A desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice* 2006: 6; 39. British Society of Criminology. London & New Delhi: Thousand Oaks, 39–62. Saatavana: <http://crj.sagepub.com/cgi/content/abstract/6/1/39>
- McNeill, Fergus 2009: Towards effective practice in offender supervision. University of Glasgow.
- McNeill, Fergus & Maruna, Shadd 2007: Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders. Teoksessa McIvor, Gill & Raynor, Peter (eds). *Developments in Social Work with Offenders*. London: Jessica Kingsley, 224–239.
- Ministerikomitean suositus CM/Rec (2010) 1 jäsenvaltioille Euroopan neuvoston yhdyskuntaseuraamustyötä koskevista säännöistä. Ministerikomitean hyväksymä 20.1.2010 ministereiden sijaisten 1075. kokouksessa. Saatavana: Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö tai www.rikosseuraamus.fi/uploads/elc299pu0.pdf
- Mönkkönen, Kaarina 2002: Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Akateeminen väitöskirja Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94.
- Mönkkönen, Kaarina 2007: Vuorovaikutus, dialoginen asiakastyö. 1. painos. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Normaalisuusperiaatteen toteutuminen vankien, tutkintavankien ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien kohtelussa. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:12. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Nuorten ehdollisen vankeuden valvonta. Rikosseuraamuslaitoksen käsikirja 2/2013. Saatavana: Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö.
- Payne, Malcolm 1997: *Modern Social Work Theory: A Critical Introduction*. Second edition. Chicago: Macmillan.
- Perlman, Helen Harris 1957: *Social Casework. A Problem-solving Process*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Päihdekuntoutus ja yhdyskuntaseuraamukset. Oikeusministeriön työryhmämietintö 2006:19. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Raunio, Kyösti 1999: Sosiaalipolitiikan lähtökohdat. Neljäs painos. Tampere: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus
- Rikosseuraamuslaitoksen asiakasprosessit ja arviointikokonaisuus. Arviointikokonaisuusryhmän mietintö 15.8.2012. Saatavana: Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö.
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020. Saatavana: Rikosseuraamuslaitos, Keskushallintoyksikkö tai www.rikosseuraamus.fi/uploads/ezg5sofwogs0.pdf
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja -sarja. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Rutherford, Andrew 1986: *Growing out of crime*. Hazell Watson & Viney Ltd. Bucks. Aylesbury.
- Seikkula, Jaakko 1996: Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavarat kriiseissä. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Sipilä, Jorma 1989: Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Tammi.
- Suontausta, Petra 2013: "I just had to break away from that Shit". *Juvenile Offenders' Narratives of Desistance*. University of Tampere. School of Social Sciences and Humanities. Social Work Master's Thesis.
- Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Jyväskylä: Gummerus.
- Tiuraniemi, Juhani 2002: Reflektiivisyys asiantuntijan työssä. Teoksessa Niemi, Pekka & Keskinen, Esko (toim.) *Taitavan toiminnan psykologia*. Turun yliopiston psykologian oppimateriaaleja 2/2002, 165–195.
- Toikko, Timo 2005: Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Gummerus.

- Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Helsinki, 197–226.
- Väisänen, Leena, Niemelä, Mika & Suua, Pirkko 2009: Sanat työssä. Vuorovaikutus ammattina. Helsinki: Kirjapaja.
- Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus, lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriön julkaisuja 71/2012. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset. Rikosseuraamusviraston käsikirjoja 1/2006. Helsinki: Kriminaalihuoltolaitos.

YHDYSKUNTASEURAAMUSTOIMISTON SOSIAALITYÖN YHTEISKUNNALLISIA ULOTTUVUUKSIA

Minna Haaraola & Jussi Putkonen

Johdanto

Artikkelimme käsittelee yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön yhteiskunnallista roolia ja tehtävää. Olemme tutkineet sosiaalityön roolia vapaudessa suoritettavien seuraamusten parissa, ja sitä millaisia yhteiskunnallisia tehtäviä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tehtävälle sosiaalityölle rakentuu rikosseuraamustyöntekijöiden haastatteluissa. Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tehtävän sosiaalityön luonteen vuoksi työssä korostuu vallan ja kontrollin näkökulmat. Asiakkaan itsemääräämisoikeus ei voi toteutua täysivaltaisesti rikosseuraamustyöntekijän toteuttaessa viranomaisen roolissa täytäntöönpanojen valvontatehtävää.

Artikkelimme empiirinen osuus on pro gradu -tutkielmastamme, jota varten haastattelimme kahdeksaa sosiaalityöntekijän koulutuksella rikosseuraamustyöntekijänä työskentelevää henkilöä. Rajasimme haastateltavat sosiaalityöntekijän koulutuksen saaneisiin, koska halusimme tutkia professionaalista sosiaalityötä. Rikosseuraamusalalla on muutettu pätevyysvaatimuksia vuonna 2010 siten, että ylempää korkeakoulututkintoa ei enää vaadita, vaan pätevyyteen riittää ammattikorkeakoulutasoinen tutkinto. Samalla sosiaalityöntekijän nimike poistui yhdyskuntaseuraamustoimistoista. Rikosseuraamustyöntekijöinä toimii kuitenkin yhä sosiaalityön koulutuksen saaneita henkilöitä, joskin esimerkiksi pääkaupunkiseudun yhdyskuntaseuraamustoimistoissa ei tällaisia ole enää ainuttakaan.

Haastattelut toteutimme puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Tutkimuskysymyksenämme oli: *Minkälainen yhteiskunnallinen tehtävä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tehtävälle sosiaalityölle rakentuu rikosseuraamustyöntekijöiden haastatteluissa?* Artikkeeliin olemme nostaneet aineistosta ne keskeisimmät tulokset, jotka liittyvät sosiaalityön yhteiskunnallisiin tehtäviin. Haastatteluista käytämme jonkin verran suoria sitaatteja. Sitaateissa olemme nimenneet haastateltavat satunnaisessa numerojärjestyksessä merkein H1, H2 ja niin edelleen.

Foucault'n (2005, 21) mukaan rangaistus on muuttunut sietämättömien kipujen aiheuttamisen taidosta järjestelmäksi, jonka tarkoituksena on yksilönoikeuksien riistäminen. Koska rangaistuksen kohteena ei ole enää ruumis, on pyövelin tilalle astunut kokonainen tekniikkoarmeija: vartijat, lääkärit, vankilapapit, psykiatrit,

psykologit ja kuraattorit. Tähän joukkoon kuuluu myös sosiaalityöntekijät ja sosiaalityön rooli onkin kasvanut 1990-luvulla suomalaisessa yhdyskuntaseuraamustyössä ja rangaistusten täytäntöönpanoissa (Linderborg 2004).

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa sosiaalityöntekijät toimivat täytäntöönpanoviranomaisina, jolloin työssä on voimakkaasti läsnä valta ja kontrolli. Sosiaalityö ei kuitenkaan voi olla vain teknistä valvontaa, vaan sillä on oltava muitakin tehtäviä. Viranomaistyössä sosiaalityöntekijän kohteena on sekä yksilön että yhteiskunnan etu. Aina nämä tehtävät eivät ole keskenään ristiriidassa, mutta tämä asetelma yhteiskunnan ja yksilön samanaikaisesta edustamisesta tuo kuitenkin työhön eettisiä jännitteitä.

Rangaistuksilla on ollut länsimaisissa oikeusjärjestelmissä perinteisesti kaksi merkitystä: toimia yhtäältä rangaistuksena kohdistuen rikosentekijään henkilönä, toisaalta toimia kansakunnan moraalia ohjaten. Samanlaisen vaikutuksen voi ajatella olevan osittain myös sosiaalityöllä. Eriarvoisuutta tasoittavana toimintana sosiaalityö vaikuttaa niihin olosuhteisiin, jotka johtavat ihmisiä rikolliseen toimintaan. Yksilötasolla sosiaalityö pyrkii ylläpitämään ja parantamaan ihmisen toimintakykyä sekä luomaan edellytyksiä pärjätä normien rajoittamassa yhteiskunnassa. Sekä rikosseuraamusjärjestelmässä että sosiaalityössä yhteiskunnallinen ja yksilöllinen taso toimivat tosiasiallisesti yleensä myös päällekkäin ja limittäin.

Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityö vallan ja kontrollin näkökulmasta

Foucaultlaisesta näkökulmasta valta on biovaltaa, joka kohdistuu eläviin ihmis-yksilöihin ja -populaatioihin, ja jolla tarkoitetaan pyrkimystä hyödyntää, muovata, voimaperäistää ja ohjata ihmisten ruumiillisia, sielullisia, ajatuksellisia tai yhteisöllisiä kykyjä sekä ominaisuuksia (Helén 2004, 207). Vaikka sosiaalityön teorioissa korostetaan yleensä asiakassuhteen vapaaehtoisuutta, tasaveroisuutta ja vastavuoroisuutta, on valta kuitenkin aina läsnä sosiaalityössä (Cavén 1999, 150). Erityisen vahvasti sen voi ajatella olevan yhdyskuntaseuraamustoimiston kaltaisessa ympäristössä, jossa asiakassuhde perustuu vain osittain vapaaehtoisuuteen ja on suuressa määrin pakon sanelemaa. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön täytäntöönpanojen valvonta- ja kontrollointitehtävä tekee siitä erityistä verrattuna esimerkiksi sosiaalityötoimistoissa tehtävään sosiaalityöhön.

Sosiaalityöntekijät käyttävät asiakastilanteissa monenlaista valtaa, josta suuri osa on niin suodattamatonta tai näkymätöntä, ettei sitä tiedosteta arkisessa asiakastilanteessa. Sosiaalityöntekijät nojaavat vallankäytössään asiantuntijuuteensa. Toisena vaihtoehtona on käyttää välillistä valtaa tai suostuttelua, mikä taito kumpuaa työntekijän henkilökohtaisista kyvyistä. Lisäksi sosiaalityöntekijöillä on vielä lakiin ja säädöksiin perustuvaa suoraa valtaa. Sääntöjen noudattami-

nen on keskeistä ammattityölle, mutta se miten jäykästi tai joustavasti sääntöjä asiakassuhteessa sovelletaan, on kiinni työntekijän omasta halusta tai kyvyistä. (Cavén 1999, 150–151.) Paynen (1996, 131) mukaan valta liittyy sosiaalityön ammatilliseen luonteeseen. Vallankäyttöön liittyy kuitenkin eettisiä ristiriitoja. Sosiaalityöntekijöiden valtaa on kritisoitu muun muassa siitä näkökulmasta, että käyttäessään valtaa sosiaalityöntekijät edustavat yhteiskuntaa, vaikka heidän tulisi asettua asiakkaiden puolelle.

"Et tavallaan katotaan yksilönäkökulmasta ja sitä et yksilön kannalta joku asia on hyvä, mutta sitten se ei välttämättä toimi ollenkaan yhteiskunnan kannalta ja on sitten tosi paradoksaalista, kun me sitten kuitenkin tehdään töitä yhteiskunnan kannalta, eikä nää koskaan linkity, mikä on mun mielestä typerää, kun tehdään kuitenkin koko ajan töitä yhteiskunnan eteen." H6

Haastattelemamme sosiaalityöntekijä (H6) kokee sosiaalityön institutionaalisen tehtävän, yhteiskunnan eteen toimimisen ensisijaisena. Täytöntöönpanoihin liittyvässä tehtävässään sosiaalityö on kaukana perinteisestä auttamistyöstä ja tähän rooliin liittyy suuria eettisiä ristiriitoja. Valvoessaan täytöntöönpanoja sosiaalityöntekijä edustaa selkeästi yhteiskuntaa ja toimii osana rangaistusseuraamusjärjestelmää. Tämän voi nähdä olevan ristiriidassa sosiaalityölle usein asetetun vaatimuksen kanssa, jonka mukaan sosiaalityön tulisi toimia yhteiskunnan huono-osaisimpien edunvalvojana. Kuitenkaan kaikki sosiaalityöntekijät eivät jaa näkemystä siitä, että sosiaalityön kohteen tulisi olla ensisijaisesti yksilö.

Pohjolan ja Laitisen (2010, 8–9) mukaan sosiaalityön valta tulee näkyväksi yksilöiden ja ryhmien auttamisena ja tukemisena, erilaisina interventioina, päätösten ja arviointien tekemisenä, tavoitteiden asettamisena ja asiakkaiden ja toisten asiantuntijoiden kanssa läpivietyinä erilaisina prosesseina. Vallankäyttö voi olla myös ihmistä tukevaa, uusia mahdollisuuksia avaavaa toimintaa. Jotta valta saisi ammattikäytännöissä tuottavan ja positiivisen luonteen, tarvitaan sosiaalityöntekijältä arvo-osaamiseen nojautuvaa ymmärrystä. Tämä vaatii omien henkilökohtaisten arvojen punnitsemista suhteessa yhteiskunnallisiin ja ammatillisiin arvoihin ja näihin liittyvien mahdollisten ristiriitojen tunnistamista.

Sosiaalityölle on annettu mandaatti erilaisten resurssien jakamisen lisäksi oikeuksia ja velvollisuuksia kontrollin harjoittamiseen. Kontrolli voi ulottua asiakkaan henkilökohtaiseen elämään ja johtaa tarvittaessa jopa pakkotoimien käyttöön. (Jokinen 2008, 110.) Vapautuvien vankien ja vapaudessa suoritettavien rangaistusten kohdalla tämä voi tarkoittaa esimerkiksi huumausaineiden käytön valvontaa.

Organisatorisiin käytäntöihin ja järjestelmiin sisältyvä kontrolli saa perustelunsa siitä, että sosiaalityö on julkisen vallan mandaatilla ja rahoituksella tehtävää

työtä. Tällöin sosiaalityöntekijä sitoutuu työn organisatorisiin ja yhteiskunnallisiin funktioihin ja reunaehtoihin. Toinen tapa jäsentää kontrollia on nähdä se asiakastyöhön kytkeytyvänä seurantana, mikä tarkoittaa yhteisesti asetettujen tavoitteiden toteutumisen tarkkailemista ja asiakkaan antamien tietojen varmistamista. Kolmantena kontrollin muotona on asiakkaan itsesääätelyyn perustuva kontrolloiminen. Tällä tarkoitetaan sitä, että asiakasta ohjataan kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa tiettyyn moraaliseen suuntaan ja yritetään saada haluamaan muutosta omaan elämäänsä. Tämä kontrollin muoto on osa sosiaalityön roolia sosialisatioprosessissa ja normaaliuden määrittelyssä. (Jokinen 2008, 120–125.)

Tuen ja kontrollin erottaminen toisistaan ei ole helppoa, vaikka viime vuosikymmeninä on puhuttu paljon tuen tärkeydestä ja kontrollin välttämisestä. Yksi ja sama teko voi olla eri osapuolten kokemana joko tukea tai kontrollia. (Sipilä 1996, 64.)

Yhdyskuntaseuraamustoimiston perustehtäviä on erilaisten täytäntöönpanojen valvominen, joten yhdyskuntaseuraamustoimistoissa sosiaalityö on myös leimallisesti kontrollityötä. Esimerkiksi soveltuvuus selvitysten tekeminen on hallinnollisesti ja lainsäädännöllisesti tiukasti valvottua toimintaa (Juhila 2000, 192). Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa sosiaalityöntekijä tekee lausuntoja asiakkaiden soveltuvuudesta yhdyskuntapalveluun. Vaikka viimesijassa päätöksen soveltuvuudesta tekee tuomioistuin, on sosiaalityöntekijän lausunnolla kuitenkin suuri painoarvo. Sosiaalityöntekijä siis osallistuu prosessiin, jonka lopputuloksena on päätös siitä, joutuuko asiakas suorittamaan tuomionsa vankilassa vai saako hän mahdollisuuden suorittaa rangaistuseuraamuksen siviilissä. Sosiaalista tilannetta arvioidessa esimerkiksi huumausaineiden käyttö ja siitä johtuvat ongelmat tulevat usein lausuntovaiheessa esille.

"No yks on tietenkin se (huumausaineden käyttö) mikä voi näkyä niissä kielteisissä lausunnoissa..." H2

"Eli teän täytyy tehdä sitten ihmisestä kielteinen lausunto?" Haastattelija

"Niin..." H2

Foucault'n (2005, 33) mukaan tuomari ei ole enää tuomitsemassa yksin, vaan oikeuskäsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy kokonainen sarja sivuinstansseja. Varsinaisen tuomion liepeille on ilmestynyt joukko rinnakkais-tuomioistuimia, joissa eri viranomaiset pallottelevat rangaistusvaltaa. Vaikka näillä ei olisikaan varsinaista tuomiovaltaa, niin tuomioistuimen määräämät rangaistukset saattavat olla niin epätarkasti määriteltyjä, että niitä on täytäntöönpanon aikana mahdollista muuttaa. Tällöin muillakin kuin tuomarilla voi olla päätäntävaltaa siihen, että "ansaitseeko tuomittu helpotuksen rangaistukseensa tai ehdonalaisen vapauden tai voidaanko hänen valvontansa lopettaa".

Soveltuvuus selvityslausuntoja tehdessään sosiaalityöntekijä toteuttaa sosiaalityön institutionaalista tehtävää. Soveltuvuus selvitystä varten tehtävässä haastattelussa sosiaalityöntekijä on se henkilö, jonka kautta suodattuvat soveltuvuusarvion todistusaineistona toimivat asiakkaan esiin tuomat seikat. Työntekijällä on mahdollisuus säädellä tiedontuotantoa haastattelutilanteessa; hän voi kannustaa tai olla kannustamatta asiakasta tuottamaan tietynlaista puhetta. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida esimerkiksi tuleeko asiakkaan päihdeiden käyttö haittamaan yhdyskuntapalvelua. Asiantuntijuuteen kuuluu kyky erottaa päihdeongelma ja yhdyskuntapalvelua haittaava päihdeongelma toisistaan. (Juhila 2000, 200–201.) Asiantuntijuuteen ja sosiaalityöntekijän institutionaaliseen tehtävään voi liittyä myös tarve "vaimentaa" asiakkaan puheita. Sosiaalityöntekijän tulee pystyä arvioimaan asiakasta paremmin tämän edellytykset selvittää yhdyskuntapalvelusta. Sosiaalityön institutionaalinen tehtävä toteutuu silloin hyvin, kun soveltuvuuden arvioinnin kannalta olennainen tieto tulee haastattelussa esiin. (emt., 202.)

Sosiaalityöntekijän asemaan viranomaisena ja tietyn organisaation työntekijänä sekä toimimiseen samanaikaisesti sekä auttajana että kontrolloijana sisältyy ristiriitaisia velvoitteita. Osittain tämän vastakkainasettelun voi nähdä keinoitekoisena, sillä kaikkeen kanssakäymiseen, auttaminen mukaan luettuna, sisältyy kontrollointia. Tiedot ristiriidat ovat sosiaalityöntekijän työssä yleismaailmallisia. Vastakkain ovat organisaation vaatimukset tehokkuudesta, taloudellisuudesta ja hyödystä sekä ihmisen arvo. (Aho 1993, 164.)

Sosiaalityöllä on sekä institutionaalisia tehtäviä että ammatillisia tavoitteita ja myös näiden tehtävien ja tavoitteiden välillä saattaa vallita jännitteitä. Institutionaalisilla tehtävillä tarkoitetaan niitä tehtäviä, joita sosiaalityölle on asetettu hallinnollisin määräyksiin ja ohjein tietyssä organisaatiossa. Ammatillisina tehtävinä voidaan puolestaan pitää sosiaalityöntekijöiden ammattikunnan yhteisesti jakamia käsityksiä siitä, mitä on hyvä professionaalinen sosiaalityö. Tällaiset yhteiset käsitykset pohjautuvat esimerkiksi yhteiseen koulutukseen ja ammattikunnan eettisiin ohjeisiin. Usein näiden ulottuvuuksien nähdään olevan keskenään ristiriidassa ja eräs huolenaihe onkin, voiko tiukasti lainsäädännön ja hallinnon ohjaamissa tilanteissa tehdä hyvää sosiaalityötä: voiko sosiaalityöntekijä olla samaan aikaan byrokratian että profession edustaja. (Juhila 2000, 191–192.)

Sosiaalityö on aina enemmän kuin sitä säätelevä lainsäädäntö antaa olettaa. Lainsäädäntö asetuksineen ei kuvaa välttämättä totuudenmukaisesti kentän käytäntöjä, vaan sosiaalihuollon toimeenpano voi olla lainsäädäntöä rajoittavampaa ja kontrolloivampaa. (Mäntysaari 2007, 116.) Osa haastateltavistamme koki, että koulutuksen kautta saatu ammatti-identiteetti oli ristiriidassa byrokratiatyön todellisuuden kanssa. Yliopisto-opintojen antama kuva sosiaalityöstä oli erilainen ja "kypsyminen" täytöntöönpanotyöhön tapahtui vasta käytännön kautta:

"Sen minä koin vaikeaksi, kun koulutuksessa korostettiin hirveästi itsemääräämisoikeutta ja täällähän ei ollu vielä näin paljon näitä täytäntöönpanoasioita... Mutta alussa sen työstäminen, kun tuli töihin, että miten voi puuttua toisen ihmisen itsemääräämisoikeuteen... Ennenkö sitten niinkö ammatin kautta siihen niinkö kypsy... Että mehän ollaan täytäntöönpanoviranomaisia..." H2

Koulutuksessa korostettu asiakkaan itsemääräämisoikeus ei toteudu silloin, kun sosiaalityö toteuttaa lakisääteistä tehtäväänsä täytäntöönpanoissa. Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa täytäntöönpanoviranomaisena toimiessaan sosiaalityöntekijän ensisijaisena kohteena voidaan ajatella olevan yhteiskunta: sosiaalityöntekijä toteuttaa tällöin valvontatyötä, jonka tarkoituksena on huolehtia yhteiskunnallisen edun toteutumisesta. Tällöin sosiaalityö on tosiasiallisesti osa rangaistusseuraamusjärjestelmää eikä asiakkuus perustu "vapaaehtoisuuteen" siinä mielessä kuin se perustuu esimerkiksi toimeentulotukiasiakkuudessa. Silloin, kun sosiaalityö on osa kontrollityötä, on sosiaalityöntekijöillä myös laajemmat valtuudet puuttua asiakkaan elämään.

"Minä sanoin tälle nuorelle, että minä tuun sun ovelle, ja seuraavan kerran jos et aukase niin minä paan poliisit sua hakemaan, että sää et saa jäädä täältä (valvontatapaamisilta) pois, että tää ei mee nyt oikeen, että meillä on hätä täällä." H2

Sosiaalityön eettiset jännitteet liittyvät usein tilanteisiin, joissa sosiaalityön suhdetta määritellään kolmansiin osapuoliin. Eettisen näkökohdan esille nostamiseksi voidaan kysyä, kenen toimeksiannosta työntekijä työskentelee. Eettisen harkinnan tarvetta syntyy silloin, jos asiakkaan ja esimerkiksi organisaation tai yhteiskunnan edut ja toimeksiannot ovat jollain tapaa ristiriidassa keskenään ja työntekijä on lojaalisuussuhteessa useisiin osapuoliin. (Metteri 1993, 90.) Lausuntotyössä sosiaalityön voidaan ajatella ajavan ensisijaisesti yhteiskunnan etua. Vaikka asiakasta kohtaan tunnetun lojaalisuuden perusteella myönteisen lausunnon antaminen voisi tuntua perustellulta, on sosiaalityöntekijän asetettava kuitenkin toteuttamansa yhteiskunnallinen tehtävä etusijalle. Sosiaalityöntekijä voi kokea jopa liiallisen yksilöllisyyden korostamisen yhteiskunnallisen tehtävän sijaan olevan ristiriidassa omien arvojensa kanssa.

Kontrolli ja valta sosiaalityössä ei välttämättä aina näyttäytyä kuitenkaan vain negatiivisessa valossa. Ihminen, jonka on pakko olla suhteessa institutionaaliseen yhteisöön, voi olla pakotettu myös pohtimaan omaa tilannettaan ja löytää uusia tukea antavia suhteita. (Laitinen 2008, 271.) Hyväksyttävien rajojen asettaminen asiakkaalle voi olla hänen turvallisuuttaan ja toimintakykyään edistävä tekijä (Aho 1993, 164). Yksi haastateltavistamme muotoili asian näin:

"Ihminen monesti tarvitsee sitä pientä pakkoa, ja se on ihan sama millä perusteella se ihminen siellä a-klinikalla on tunnin, onko pakolla vai vapaaehtoisesti, jos sillä toiminnalla on jotakin vaikutusta siihen..." H2

Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön yhteiskunnallisia tehtäviä

Sosiaalityö rikollisuuden ehkäisijänä

Suomalainen sosiaalipolitiikka perustuu pohjoismaiseen hyvinvointivaltiomalliin, jonka tavoitteena on kansalaisten hyvinvoinnin, turvallisuuden ja omatoimisuuden edellytysten parantaminen sosiaaliturvalla (Raunio 2000, 21). Pohjoismaisessa keskustelussa hyvinvointivaltiota tarkoitetaan kansalaisten tahdon ja poliittisen voiman aikaansaamaa kollektiivia, joka ilmentää laaja-alaista solidaarisuutta ja halua huolehtia myös huono-osaisista yhteiskunnan jäsenistä (Anttonen & Sipilä 2000, 271). Yhdyskuntaseuraamustoimistossa tehtävä sosiaalityö on pitkälti marginaalin parissa tehtävää sosiaalityötä, vaikka lainrikkoisuus ei sinänsä automaattisesti vielä huono-osaisuutta tarkoitaakaan.

Yhteiskuntatieteissä turvallisuutta on määritelty monin tavoin; ehkä parhaiten turvallisuuden suhteellisuus ja käsitteen sisäiset ristiriitaisuudet ja tulkintaerot tulevat esiin politiikan teoriassa. Siinä yksilön henkilökohtainen turvallisuus oikeutena ja kollektiivisempi, yhteiskunnallinen turvallisuus, ovat samassa käsitteessä. Fyysisen koskemattomuuden lisäksi turvallisuudella voidaan tarkoittaa myös hyvinvointia ja viihtyvyyttä, jolloin keinot niiden saavuttamiseksi vaihtelevat integroivasta ja ehkäisevistä sosiaalityön toimenpiteistä kansalaisten luokitteluun ja uhkien tunnistamiseen ja eliminoimiseen. On perusteltua ajatella, että sosiaalipoliittisilla syrjäytymistä ehkäisevillä toimilla lisätään turvallisuutta, mutta tähän ajatukseen sisältyy taustaoletus siitä, että syrjäytymisen ehkäiseminen on nimenomaan turvallisuusasia, eikä vain sosiaalipoliittinen kysymys. (Virta 2007, 203–205.) Vaikka syrjäytyminen ei aina tarkoita rikolliseen elämäntapaan ajautumista, niin vaikeasti syrjäytyneiden osuus lainrikkojista on merkittävä. Näin ollen syrjäytymisen vastaisen työn voidaan katsoa olevan vaikuttamista myös rikollisuuteen.

Syrjäytyminen luonnehtii keskeisesti ammatillisen sosiaalityön tehtävää ja toiminnallista kenttää yhteiskunnassa. Sosiaalityön syrjäytymiseen liittyvä tehtävä ei johdu vain yhteiskuntapolitiikan linjauksista, vaan myös sosiaalityön omista lähtökohdista. Sosiaalityön asiakkuuden olennaisiin määreisiin kuuluu syrjäytyminen kansalaisille hyvinvointia tuottavista instituutioista. (Raunio 2006, 16–18.) Syrjäytyminen mielletään prosessiksi ja kasautuvaksi huono-osaisuudeksi. Huono-osaisuuden keskeinen tunnuspiirre on taloudellinen ja materiaallinen köyhyys, jonka kriittisissä sosiaalipoliittisissa suuntauksissa korostetaan olevan syrjäytymisen pääsyy. (Juhila 2006, 54–55.)

Käsitettä "syrjäytynyt" on kritisoitu siitä, että sen voidaan katsoa olevan seurausta enemmän yksilön omista valinnoista kuin yhteiskunnan rakenteellisista ongelmista. Lisäksi käsitteen katsotaan lisäävän poliittisen päätöksenteon etäisyyttä syrjäytyneisiin; koska ongelmat koskevat marginaaliin ajautuneita, eivät ne ole keskeisiä eivätkä vaadi erityistä huomiota, koska eivät kosketa keskustassa elävien ihmisten elämää. Kuitenkin syrjäytynyt terminä viittaa kirjaimellisesti käsitettynä lopputulokseen eli ulkopuolisuuteen suhteessa valtaväestöön, riippumatta syrjäytymisprosessin luonteesta, johon liittyy oletettavasti sekä yksilöön että yhteiskuntaan liittyviä tekijöitä. (Rantala 2007, 210.)

Syrjäytymisen vastaprosessi on liittäminen. Merkittävimpänä ongelmia tuottavana jakona yhteiskunnassa voidaan pitää sitä, joka kulkee kansalaisten enemmistön ja syrjäytyneen vähemmistön välillä. Ongelmien hoitamisessa huomio kiinnitetään syrjäytyneeseen vähemmistöön ja ratkaisuna pidetään heidän liittämistä osaksi enemmistöä. Liittämisen ja kontrollisuhteessa sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä palautuu syrjäytyneiden liittämiseksi osaksi valtavirtaa, ihmisten vastuuttamiseen omasta elämästään sekä pysyvästi syrjäytyneiden kohdalla sellaiseen kontrolloimiseen, etteivät he aiheuta muulle yhteiskunnalle häiriötä ja vaaraa. (Juhila 2006, 50, 260.)

Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityössä yhteiskuntaan liittäminen näkyy ensisijaisesti tavoitteena lopettaa rikollinen elämäntapa.

"Kun perustehtävänä on tavallaan sen rikollisen elämäntavan lopettaminen tai ainakin vähentäminen... Sehän nyt tietenkin kohdistuu yhtäläillä yhteiskuntaan kuin yksilöön. Se että yksilön mahdollisuuksia selviytyä ilman rikoksia parannetaan, niin samalla se hyödyttää koko yhteiskuntaa." H8

Uusintarikollisuuden ehkäisemisen julkilausuttuna tavoitteena on vapautuvan vangin integroiminen takaisin yhteiskuntaan ansiotyötä tekemäksi veronmaksajaksi, olkoonkin että merkittävä osa vangeista on ollut syrjäytyneitä jo ennen vankilaan joutumista. Rantalan (2007, 218) mukaan ohjelmapolitiikan retoriikassa vastuu "normaaliin" palaamisesta jää kuitenkin viime kädessä sitä tavoittelevalle yksilölle, ja tämä lähtökohtaisesti epärealistinen tavoite pitää yllä retorista kuilua yhteiskuntaan kuuluvien ja kuulumattomien välillä. Käytännössä uusintarikollisuuden vähentämisen sijaan voisikin puhua mieluummin sen yläkäsitteestä eli yksinkertaisesti rikollisuuden vähentämisestä. Haastatteluissamme kuitenkin tuli useaan otteeseen ilmi, että yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöntekijät näkevät perustehtävänä nimenomaan uusintarikollisuuden ehkäisyn. Tätä ilmentää hyvin se, että työn vaikuttavuudesta puhuessaan haastattelemamme työntekijä ottaa esimerkiksi vaikuttavuudesta uusintarikollisuutta käsittelevän tilastoseurannan.

"Nyt vasta julkaistiin kolmen vuoden seuranta, eli joka on valtakunnallinen seuranta, eli jossa todettiin että alle kolmasosa yhdyskuntapalvelua suo-

rittavista uusii sen kolmen vuojen aikana ja vankilassa olleista niin vajaa puolet, eli tämmösiä tehään niinkö valtakunnallisesti näitä perustuen tähän niinku rikostilastoihin eli joka tutkii sitä rikoksen uusimista, mehän ei suoraan nähä, että mitä se minun työ on, mutta sitähan se minun työ niinku on että minun tulee yrittää vaikuttaa siihen rikoksen uusimiseen, ja tietenki sitä voi ajatella että jos me saahaan näissä parempia tuloksia niin kyllähän se minun työn vaikuttavuutta kuvaa, tai tätä meidän työn...” H7

Uusintarikollisuuden ehkäisy nähdään ensisijaisesti yhteiskunnallisena tehtävänä, vaikka rikollisesta elämäntavasta eroon pääsemisen voisi ajatella olevan samalla tavalla myös yksilön etu. Kuitenkin haastattelemamme sosiaalityöntekijä kokee, että yhteiskunnan ja yksilön tavoitteiden välillä on ristiriita. Yksilön tarve ei välttämättä ole sitä mitä yhteiskunta tarvitsee.

”Että tavoite on... toisaalta tavoitellaan sitä vaikuttavuutta, että ihmiset ei enää syyllistyis rikoksiin kun ne lähtee, ja sitten toisaalta tavoitellaan jotain muuta. Se on niinku oikeastaan että välillä tuntuu että kukaan ei oikein tiedä mitä me täällä oikeesti tehdään ja tavoitellaan, et tavoittelaaanko me sitä että saadaan nää ihmiset täältä vaan pois ja äkkiseltään että ne ei oo täällä asiakkaina, vai tavoitellaanko me oikeesti sitä että jotain muutostakin tapahtuis. Ja myöskin että se on mun mielestä tässä sellanen ongelma joka näkyy rikosseuraamusalalla ja yhdysseuraamus-työssä [...] niin ainakin meillä näkyy sellanen, että tavallaan ajatellaan, et tehdään kyllä niinku yhteiskunnan eteen töitä, mutta ajatellaan kuitenkin hirveen paljon sitä yksilöä ja sen tarvetta, joka sitten välttämättä ole se mitä yhteiskunta tarvitsee.” H6

Liittämis- ja kontrollitehtävän vuoksi sosiaalityön yhteiskunnallista paikkaa voi pitää vahvana, koska kyseinen tehtävä tähtää tasapainoiseen yhteiskuntaan liittäessään syrjäytyneitä kansalaisia valtavirtaan ja kontrolloidessaan valtavirrasta liikaa poikkeavien elämää. Toisaalta liittämis- ja kontrollitehtävä on saneltu sosiaalityölle pitkälti ulkoapäin. (Juhila 2006, 260–261.) Sosiaalityöntekijä toimii aina osana suurta koneistoa, joka määrittää asiakastyön liikkumatilan ja mahdollisuudet (Cavén 1999, 151).

Syrjäytyneiden liittämis- ja kontrollitehtävä johtaa helposti asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden keskinäiseen vastakkainasetteluun. Mikäli ihmistä ei kohdata kokonaisena, voi seurauksena olla kunnioitusvaje. Eriarvoisissa tilanteissa, jollaisia myös sosiaalityön kohtaamiset väistämättä usein ovat, tuo kunnioituksen puute helposti korostuu. Syrjäytyneestä asiakkaasta piiryy helposti kuva vajaan ihmisestä, joka hahmottuu jonkin puutteen kautta. Vastakkainasettelua lisää se, että asiakkaat kohtaavat työntekijöitä kohdatessaan samalla kulloisetkin poliittiset painotukset. Jos poliittiset painotukset heikentävät syrjäytyneiden asemaa ja edellyttävät sosiaalityöntekijöiltä entistä kontrolloivampaa otetta,

niin asiakkaat saattavat alkaa kokea työntekijät helposti vastustajinaan. Vaikka sosiaalityön paikka yhteiskunnallisena toimijana on kaventunut, on sen valta suhteessa asiakkaisiin paradoksaalisesti lisääntynyt. (Juhila 2006, 96–97.)

Raunion (2006, 10) mukaan nykypäivänä syrjäytymisestä puhuttaessa yhteiskunnan ja yksilön siteiden heikkoutta tarkastellaan etupäässä yhteiskunnan kannalta. Suomessa syrjäytymisestä puhutaan yleensä ilman sosiaalinenmäärettä, joka syrjäytymisen yhteydessä tarkoittaa nimenomaan yksilön ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin liittyvää. Syrjäytymisen yhteydessä sosiaalinen kääntyy yhteiskunnalliseksi. Yhteiskuntakeskeisyys syrjäytymisessä tulee esille myös puhuttaessa syrjäytymisen vastakohtasta, sosiaalisesta osallisuudesta tai sosiaalisesta integraatiosta.

Viime vuosina on alettu keskustella uudelleen vapautuvien vankien yhteiskuntaan asettumisesta. Vankeusajan saavutukset hukataan usein vapautumisvaiheessa, eikä vapauteen siirtyminen toimi kovin hyvin. Jatkuvuuden turvaamiseksi olisi tärkeää, että yhdyskuntaseuraamusosapuoli olisi tiiviisti mukana jo rangaistuksen suunnittelussa ja vapautumisen valmistelussa. Työskentelysuhte vapautuvaan lainrikkojaan tulisi aloittaa jo vankeusaikana ja turvata työn jatkuvuus vapautumisen jälkeenkin, järjestämällä esimerkiksi tarvittava päihdehoito. Yhteiskuntaan asettumisessa on kuitenkin kyse muustakin kuin vain ohjaamisesta palvelujen piiriin. (Lavikkala 2011, 116–117.)

Linderborgin (2011, 41) mukaan vapaudessa suoritettavien seuraamusrangaistusten lisäksi käytössä on nykyään yhä eriytyneempiä hoidollisia ja kuntoutuksellisia seuraamuksia sekä erilaisia intensiivivalvonnan muotoja. Aina näitäkään ei koeta kuitenkaan sosiaalityön näkökulmasta riittäviksi. Esimerkiksi eräs haastattelemamme sosiaalityöntekijä koki, että valvontarangaistukseen ei pysty välttämättä vastaamaan kaikista huonokuntoisimpien vankien tarpeisiin.

"Niin minä toivoisin sitten kuitekin vielä, että ois semmosia yhdyskuntaseuraamuksia, jotka ois suunnattu tälle tämmöselle, voisko sanoo surkeimmalle ainekselle... Minäki odotin tuolta valvontarangaistukselta ehkä enemmän kun mitä se nyt sitten on, että se on liian haastava ja vaikee monelle meidän asiakkaalle, että jotain semmosta joka ois, voisko sannoo ihan surkeimmalle ainekselle..."

"Eikse valvontarangaistus oo aika kontrolloitu ja suunnitelmallislähtöinen?" Haastattelija

"Joo, kyllä se sitä on, että siltä odotettiin kyllä enemmän, että jos ei yhdyskuntapalvelusta selviä, niin todennäköisesti ei selviä tästäkään, että mää aattelin, että tää ois just semmosille, joille yhdyskuntapalvelu on liian vaikee, että ois joku seuraamus joka soveltuks semmosille..." H3

Rantalan (2007, 214) mukaan uusintarikollisuuden ehkäisemisen kannalta olennainen kysymys on, miksi yhteiskuntaan paluu, integroituminen, sopeutuminen tai kiinnittyminen on ylipäättään niin ensisijainen ja kyseenalaistamaton tavoite. Nämä ilmaisut pitävät yllä ennakkokäsitystä siitä, että lainrikkijat eivät ole osa yhteiskuntaa. Foucault (2005, 413) näkee asian vielä jyrkemmin: yhteiskunnan laitamilla eläminen ei aiheuta rikollisuutta, vaan se aiheutuu siitä, että asianomainen yhä tiukemmin kytketään yhteiskuntaan, hänet alistetaan yhä ankarampaan valvontaan ja häneen kohdistetaan pakotteita.

Tulokset antavat viitteitä, että sosiaalityön yhteiskunnallinen funktio yhdyskuntaseuraamustoimistossa on ennen kaikkea uusintarikollisuuden ehkäisemistä ja yhteiskuntaan takaisin liittämistä. Mikäli tätä tehtävää ei nähdä ensisijaisena, niin on perusteltua kysyä mikä olisi vaihtoehto tälle. Rangaistusjärjestelmälle ja sosiaalityölle on yhteistä, että ne kumpikin ovat tietyllä tapaa viimesijaisia keinoja. Oikeastaan voisi ajatella, että siellä missä perinteinen sosiaalityö päättyy, alkaa rangaistusseuraamusjärjestelmä, vaikkakin sosiaalityön asema vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa on tätä rajapintaa hämärtänyt.

Jos sosiaalityön tehtävä ei ole aina valtavirtaan liittäminen, voi sen kuitenkin ajatella olevan ainakin haittojen minimoimiseen pyrkivää työtä. Yhteiskunnan kannalta tietenkin ensisijaista on, että rikoksiin ei syöllistytä, mutta myös rikollisen toiminnan väheneminen tai rikosten lieventyminen on tavoittelemisen arvoista.

Sosiaalityö yhteiskunnallisena puolustusasianajona

Hyvinvointivaltion ideaalissa sosiaalityö toteutuisi kaikille kansalaisille yleisenä sosiaalipalveluna. Tällöin sosiaalityö olisi mahdollista nähdä universaalina työnä yksilöiden tarpeita tasoittaen. Universalismi, eli kaikille samanarvoisesti toteutuva ja aukeava maailma yhdenmukaisine palveluineen ei valitettavasti toteudu läheskään aina, sillä se on ristiriidassa ajatuksen kanssa, joka korostaa yhteiskunnan marginaaleihin sijoittuneiden ihmisten aseman parantamiseen pyrkivää työtettä. Ristiriita ilmenee kohderyhmän rajaamisen vuoksi, jolloin kohderyhmästä tulee erityinen, ei yleinen. (Juhila 2002, 11.)

Marginaaliin joutumista ei ole kuitenkaan tarpeellista tulkita vain resurssittomuutena tai puutteena. Marginaalissa eläminen voi olla myös näköalapaikka, tai uusien mahdollisuuksien areena, vaikka sivuun olisikin joutunut elämän ongelmien saattamana. (Granfelt 1998, 80.) Oletettavasti onkin tarpeen eritellä erityinen ja yleinen, ja lähestyä erityistä esimerkiksi sen voimavaranäkökulmasta käsin. Järvisen (2007, 16) mukaan lainrikkokojen tekemät rikokset ovat osa ihmisen kokonaistilannetta, jolloin rikokset ovat syy marginaalissa oloon. Sosiaalityö katsoo perinteisesti asiaa kokonaisvaltaisemmasta, laajemmasta näkökulmasta, jolloin lainrikkokojä tulee nähdä myös rikostensa takaa, vahvistaen kaikkia asiakkaan hyviä abstrakteja ja konkreettisia ominaisuuksia.

Yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaiden elämäntilanteet käsittävät usein ongelmia monilla elämän osa-alueilla. Yleinen sosiaalinen ja taloudellinen tilanne on huonompi kuin väestöllä yleensä. Elämänhallinnalliset ongelmat ilmenevät eriasteisina päihdeongelmina, mielenterveydenongelmina, koulutuksen puutteena, työttömyytenä, huonoina asuinoloina sekä epävirallisina että virallisina velkoina. Laaja lista elämänongelmia ei ole kuitenkaan yleistettävissä, sillä asiakaskunnasta löytyy myös yhteiskuntaan kiinnittyneitä asiakkaita. Tämän päivän kriminaali- ja yhteiskuntapolitiikka pitää kuitenkin lainrikkooja riskeinä ja uhkina. Riskitekijöiden ja uhkien tunnistaminen ja hallinta on tärkeää. (Järvinen 2007, 14, 16.) Riskien ja uhkien tunnistaminen on niin yhteiskunnallinen kuin yksilöllinen kysymys. Yleisen edun ja turvallisuuden toteutumisen vuoksi marginaalissa elävien lainrikkoojen kanssa tehtävään työhön on syytä panostaa, unohtamatta kuitenkaan marginaalin ihmisten ihmisarvoisen elämän mahdollistamista.

Käytämme rajaavia, leimaavia sekä kategorisoivia käsitteitä, jotka määrittelevät syrjäytymistä yhteiskunnassamme. Huono-osaisuutta kuvaavien käsitteiden kuten marginalisoitumisen käyttö on perusteltua, sillä se tunnistaa jotain olennaista yhteiskunnassamme. Tarkoituksemme ei ole leimata ihmisiä käsitteellistämällä, vaan pyrkimyksenämme on nimetä ilmiöitä, joiden sisälle kuuluu iso joukko yhteiskunnassamme elävistä ihmisistä. Marginalisaatio ja syrjäytyminen ovat mielestämme näitä ilmiöitä hyvin kuvaavia käsitteitä. Suuri osa lainrikkooista elää yhteiskunnan reunalla, toisinaan kaukana myös sen palveluista.

"...Se mulle kirkastu kun kerran valvontatapaamisella asiakas kerto miten ei mee tämösiin tiettyihin paikkoihin, mutta että sitten tunsu olonsa aivan kotoisaks olohuonetyyppisessä paikassa, josta hän kerto et siellä käy hän ja muita syrjittyjä..." H8

Moni marginaalissa elävä saattaa kokea olevansa syrjitty. Palvelut eivät ota vastaan, tai palvelut eivät ole riittäviä kokonaisvaltaiseen tukemiseen lainrikkoojen parissa työskenneltäessä. On mahdollista, että ihmistä kierrätetään eri toimipisteissä vain sen vuoksi, että edellinen toimipiste ei suostunut ottamaan haastavasti käyttäytyvää ihmistä vastaan. Laitinen (2004, 238–239) kysyy, kuinka monet väkivaltarikollisista tai huumeidenkäyttäjistä, eli usein yhteiskunnan marginaalissa elävistä, ovat hyväksikäytettyjä, joiden on aina vain kohdattava sanktioita oireidensa seurauksina? Sama kysymys pätee vankeusrangaistuksiin tai yhdyskuntaseuraamuksiin tuomittuihin lainrikkoojiin. Kuinka monen lainrikkoojan taustalla on vaikeita kokemuksia, jotka purkautuvat rikoksina tai välinpitämättömyytenä lakia ja järjestystä kohtaan? Ja kuinka usein nämä oireet jäävät hoitamatta, koska yhteiskunnalla ei ole tarjota palveluita, tai asiakkaan kohtaamiseen liittyy niin suuria ennakko-oletuksia?

"Oli kyse sitten miten mahdottomalta tuntuvasta kaverista, joka tekee rikoksia toisensa jälkeen... Asiakkaasta jolla on siis porttikielto lähes kaikkiin sosiaalialan palveluihin, niin ei siinä auta kääntää selkää, se homma ei silleen kannu, kyl mä pyrin sillon tuomaan tästä omasta sosiaalityöntekijän näkökulmasta ja ammattieettisestä arvomaailmasta oman ajatteluni kautta muiden viranomaisten käyttöönkin tätä casea, et mistä nyt johtuu mikäki, ja miten tilanne ei nyt ainakaan porttikielloilla raukea... Et joitakin asiakkaita ei oteta minnekkään sosiaaliturvan pariin, asiakkaat on voineet elää koko elämänsä jollakin tapaa esimerkiksi väkivallan keskellä, ja sit tää tähän niin sanottuun väkivallattomaan yhteiskuntaan sopeutuminen on vierasta ja vaikeaa, niinku ensimmäinen toimintatapa ku on aina ollut väkivaltalta... Siinä mä koen yhtenä sosiaalityön roolina myös tämmösen asiakkaan rinnalla kulkemisen ja sen asiakkaan ohjaamisen eri menetelmien avulla lähemmäs yhteiskunnan normeja..." H8

Sosiaalityön eettiset velvoitteet ohjaavat sosiaalityöntekijää toimimaan asiakkaan ja asiakkaan kautta koko yhteiskunnan parhaaksi. Silti eettiset velvoitteet kohtaavat kyseenalaistamista sosiaalityön puolelta. Sosiaalityön tehtävänä on haastaa rakenteet, jotka sortavat heikompiosaisia. (Banks 1995, 13.) Sosiaalityön yksi tukimuoto onkin asiakkaan puolelle asettuminen, hänen ja ylipäätään heikommassa asemassa olevien ihmisten asioiden ajaminen (Payne 2005, 298). Sosiaalityöntekijä toimii tällöin asiakkaan puolesta puhujana tai jopa yhteiskunnallisten muutosten virittäjänä. Puolesta puhuminen on kuitenkin eri asia kuin puolesta tekeminen, joka usein pilkallisestikin liitetään sosiaalityön ominaisuudeksi. Jokisen (2008, 118–119) mukaan puolesta puhuminen voi tarkoittaa asiakkaan tukemista palvelujärjestelmässä asioimisessa ja oikeuksistaan kiinni pitämisessä tai se voi tarkoittaa myös sosiaalityöntekijän puuttumista sellaisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jotka tuottavat syrjäytymistä ja eriarvoisuutta.

Asiakkaan puolelle asettumisella tarkoitetaan sosiaalityön "asianajoa". Perinteisesti asianajo liitetään sanana oikeudellisiin prosesseihin ja juridiseen maailmaan, jossa asianajon tehtävänä on edustaa oikeuden edessä asiakasta tämän etua tavoitellen. Sosiaalityössä asianajoa voidaan ajatella vertauskuvallisesti oikeudellisen asianajon kaltaiseksi. Sosiaalityöntekijä, asiakkaan asianajaja asettuu yhteiskunnan edessä asiakkaan puolelle siten, että järjestää parhaan mahdollisen avun ja tuen asiakkaan hyväksi. Oikeanlainen asianajo on asiakasta voimauttavaa ja itsenäistä selviytymistä edistävää. (Payne 2005, 296–297.) Usein monimutkaiset byrokraattiset prosessit, kuten toimeentulotuen hakeminen tai muut yhteiskuntaan kiinnittävät elementit, voivat tapahtua sosiaalityöntekijän avustamana, asiakasta yhteiskuntaa lähemmäksi tuovana asianajona.

Dominelli (2009, 18–19) kirjoittaa sosiaalityön tehtävästä voimauttavaa asiakasta kohti itsenäistä selviytymistä. Sosiaalityön tulee kuitenkin pidättäytyä liiallisesta tukemisesta, jotta tukemisella ei olisi käänteistä seurausta, asiakkaan passivoi-

tumista. Sosiaalityön tehtävä ei ole määritellä asiakkaan tulevaisuutta tai tapaa elää. Rikollista elämäntapaa ei kuitenkaan ole minkään eettisen velvoitteen vuoksi tarvetta hyväksyä, minkä vuoksi sosiaalityö voi olla apuna etsittäessä vaihtoehtoja toimintamalleja ja tapoja elää.

Asiakkaan puolelle asettuminen on eri asia kuin tekojen hyväksyminen. Teot voivat olla itsessään pahoja ja pahaa vastaan toimiminen kuuluu sosiaalityöhön, oli kyse sitten palvelujärjestelmän tai yksilön pahuudesta. (Laitinen & Hurtig 2002, 194–195.) Väkivaltatekojakin tekevä voi tarvita puolestapuhujan, esimerkiksi päästäkseen sisään tarvitsemaansa hoitopaikkaan. Tällöin sosiaalityöntekijä joutuu puuttumaan järjestelmän epäkohtiin, esimerkiksi siihen että hoitopaikkoja ei riitä kaikille. (Juhila 2006, 181.)

Sosiaali- ja terveyspalvelut ovat suunnattu kaikille yhteiskuntamme jäsenille asioimiskyvystä tai elämäntavasta riippumatta. Asiakkaan asioimiskyky saattaa olla eri syistä rajoittunutta, ja epäasiallinen käytös voi johtaa asiakkaan paikalta poistamiseen. Samankaltainen käyttäytymismalli voi joissakin tapauksissa olla myös osaltaan vaikuttamassa asiakkaan elämäntilanteeseen entistä negatiivisemmin. Onkin paradoksaalista olettaa, että huono-osaistumiskierre katkeaa, mikäli palvelujärjestelmä jo sinänsä leimaa asiakkaan palveluun sopimattomaksi käännettämällä hänet ulos. Tilanne on havaittu ongelmalliseksi myös tulevaisuuden kannalta; mikäli asiakas on kertaalleen leimattu järjestelmässä hankalaksi tapaukseksi, voi se jatkossa estää kuulluksi tulemisen tai jopa houkutella viranomaisia turvautumaan poiskäännättämiseen. (Immonen & Kiikkala 2007, 79.)

Esimerkiksi vankilat ovat täynnä ihmisiä, joilla on porttikielto jopa asunnottomien yösuojiin ja joiden elämänkulku on täynnä erilaisia hylätyksi tulemisia ja epäonnistumisia (Granfelt 2007, 145). Useiden yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaiden elämässä vankila joko on tai on ollut osa elämänjanaa. Granfeltin (1998, 177) mukaan sosiaalityöllä yhteiskuntapoliittisena toimintana ei ole suurta arvoa, ellei sen tekijöillä ole rohkeutta asettua puolustamaan niitä, jotka eivät voi sitä itse tehdä suoriutumisten tai kunniallisen elämän kautta. Mikäli asiakkaat eivät saa palvelua tai heitä kohdellaan huonosti, on sosiaalityöntekijän toimitava niin kutsutussa ”asianajajan roolissa” (Juhila 2008, 76). Ihmisillä on juuri yhteiskunnasta syrjään ajautumisen vuoksi yleensä vaikeus toimia yhteiskunnan normien ja arvojen mukaan.

Immonen ja Kiikkala (2007, 74) kirjoittavat ongelmakohdista, joita voi kohdata marginaaliin joutuneiden ihmisten ongelmia selvittäessä. Palvelujärjestelmissä voidaan katsoa, että asiakkaalle on tarjottu apua, mutta hän ei ole ottanut sitä vastaan. Asiakkaat voivat tarvita sosiaalityöntekijän avustamista asioidensa hoidossa, sillä työntekijät osaavat toimia palvelujärjestelmässä sen edellyttämällä tavalla (Männistö 2012, 127–128). Tutkimuksemme haastateltu sosiaalityöntekijä (H8) toteutti työssään esimerkiksi asianajollista roolia toimiessaan

asiakkaan puolestapuhujana oikeantyyppisen päihdehoidon järjestämiseksi. Rangaistusseuraamuksen loppuessa yhtäläinen vastuu asiakasmyönteisyydestä ja asioiden ajosta tulisi siirtyä toiselle taholle yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön jäädessä taka-alalle. Suomalaisessa yhteiskunnassa huono-osaisia ihmisten on Mäntysaaren (2007, 115) mukaan kaikkein vaikeinta saada sosiaalityön palveluita. Asetelma on sinänsä ristiriitainen, sillä sosiaalityön tarkoitus on viime kädessä tukea nimenomaan huono-osaisia ihmisiä.

Sosiaalityöntekijät saattavat toisinaan tehdä asiakkaasta leimaavia ja stereotypisoivia tulkintoja, jotka muodostuvat kohtaamisen esteeksi. Tällöin asiakasta ei nähdä ihmisenä eikä osata erottaa ihmistä ja tekoa toisistaan. Tilanearviota saattaa leimata esimerkiksi tulkinta asiakkaasta väkivaltaisena päihteidenkäyttäjänä. Kategorisoitujen asiakkaiden kohtaaminen on vaikeaa, ja sosiaalityöntekijät saattavat perustella päätöksiään tekemillään leimaavilla tulkinnoilla. (Laitinen & Väyrynen, 2011, 169.) Syitä huono-osaisimpien asiakkaiden kanssa työskentelyn haastavuudelle voi analysoida arvoihin liittyvistä lähtökohdista käsin. On helpompaa työskennellä vähemmän haastavien ihmisten kanssa, esimerkiksi sellaisten, jotka tietävät kuinka käyttäytyä työntekijän toivomalla tavalla. On vaivattomampaa tehdä töitä heidän eteen, jotka ovat esimerkiksi työttömyyden vuoksi köyhyyskuopassa, kuin heidän jotka ovat köyhiä, mutta elättävät itseään osittain rikollisuudella. On oletettavasti myös arvostetumpaa tehdä töitä lasten eteen, kuin heidän jotka ovat kohdelleet lapsia kaltoin. Vaikka oma arvomaailma saattaa ohjata työskentelyä, pitäisi ihminen pystyä silti näkemään myös tekojensa takaa.

Olemme artikkelia tehdessämme pohtineet, mitä tarkoittaisi, mikäli lainrikkojille ei olisi puolestapuhujaa. Mitä tapahtuisi, mikäli yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tehtävää ihmisiä kohtaavaa työtä ei olisi? Minne asiakkaat menisivät jos heille ei olisi paikkaa, jossa heidät kohdattaisiin ihmisinä lainrikkoisuuden sijaan? Yhteiskunnan ja yksilöiden hyvinvoinnin kannalta lienee parasta, että lainrikkojiinkin suhtaudutaan inhimillisesti. Lakia noudattamaton asiakaskunta on sosiaalityön perusajatukselle, toimimiselle moraalien vartijana (Raunio 2004, 71), haastava kohderyhmä, johon on yhteiskuntaan uudelleen integroitumisen vuoksi kannattavaa panostaa (Maruna & Immarigeon & LeBel 2008, 8–9). Integroituakseen yhteiskuntaan yksilö tarvitsee niin rakenteellista, yhteisöllistä kuin yksilöllistäkin tukitoimintaa (Granfelt 2003, 12).

Johtopäätökset

Sosiaalityölle piirtyy selkeä rooli ja tehtävä yhdyskuntaseuraamustoimistoissa, mutta toisaalta kaikki yhdyskuntaseuraamustoimistoissa tehtävä työ ei vaadi sosiaalityön osaamista. Sosiaalityön olisi pyrittävä käyttämään sekä oman ammatillisen että asiakkaiden aseman turvaamiseksi niitä vahvuuksia, joita sillä

on muihin ammattiryhmiin nähden. Tällaisia ovat ennen kaikkea analyttinen työtapo sekä teoreettiset ja käytännölliset valmiudet työn eteenpäin viemiseksi.

Täytäntöönpanoviranomaisena toimiminen tuo yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöhön erityisiä piirteitä. Sosiaalityö ei ole vain auttamista, ohjaamista ja tukemista, vaan siihen sisältyy kontrolli- ja valvontatyötä. Tukea ja kontrollia ei voi kuitenkaan täysin erottaa toisistaan. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityössä kontrolli liittyy ennen kaikkea täytäntöönpanojen valvontaan. Toisaalta on perusteltua kysyä, onko tekninen valvontatyö kuitenkin sinänsä nimenomaan sosiaalityötä vaativa rooli. Yhteiskunnallisesti merkittävämpi tehtävä yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöllä on uusintarikollisuuden ehkäiseminen, mikä liittyy laajemmin sosiaalityön sosialisatioprosessiin.

Marginalisaatiokysymykset nousevat yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityössä keskiöön. Lainrikkokien parissa marginalisaatio ei useinkaan tarkoita ajautumista vain yhteiskunnan reunamille, vaan se saattaa tarkoittaa myös syrjäytymistä useista viimesijaisista sosiaalityön palveluista, esimerkiksi toimeentuloturvasta. Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa asiakkaan kanssa toimiva sosiaalityöntekijä toteuttaa usein asianajajan roolia, jolloin hän pyrkii integroimaan asiakasta takaisin muiden viranomaisten kanssa tehtävään työhön. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityö on merkittävää rikoksenteikijöille syrjäytymisen tai syrjäytymisen ehkäisyn vuoksi, mutta myös asiakkuussuhteen luomiseksi. Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamustoimistoissa rakentuu asiakkaan ja työntekijöiden kohtaamisissa. Se millaiseksi asiakkaan asema muodostuu niin palvelujärjestelmässä kuin rangaistuksen suorittamisenkin kannalta, riippuu tietysti yksittäisen työntekijän ja asiakkaan välisestä suhteesta, mutta myös sosiaalityön ammatillisuuden säilyttämisestä ja valmiuksista kohdata erilaisia elämäntilanteita ja -ongelmia. Hallinnolliset raamitukset, lainsäädäntö, yhdyskuntaseuraamustoimiston tehtäväalueet ja toimintaohjelmat luovat vuorovaikutukselle tietyt reunaehdot, jotka sallivat yksilökohtaisen sisällön soveltamisen.

Mika Kaurismäen ohjaamassa elokuvassa *Klaani – Tarina Sammakoiden* suvusta, Kari Väänäsen esittämä roolihenkilö Leevi Sammakko puolustaa itseään oikeudessa:

"Herra tuomari, arvoisat valamiehet, herra syyttäjät. Te syytätte nyt minua eräistä rikkomuksista, kuten varkaudesta, murrosta, vankilapaosta ja muista tällaisista jutuista. Mutta mitkä ovat todella teidän edellytykset arvioida toisten ihmisten elämää ja tekemisiä? Jos te vaaditte minua kunnioittamaan lakia ja toisten ihmisten oikeuksia ja omaisuutta, rakastamaan ja säälimään ja vielä vaaditte minua arvostamaan sellaista hölynpölyä kuin kulttuurisivistys... edistys, niin eikö teidän olisi myös pystyttävä näyttämään minulle, miten nämä vaatimukset on mahdollista täyttää?"

Rangaistusseuraamusjärjestelmän tehtävänä on Foucault'n (2005, 21) mukaan yksilönoikeuksien riistäminen. Sosiaalityön tehtävänä ei ole kuitenkaan yksilönoikeuksien riistäminen, vaan yksilönoikeuksien toteutumisen edistäminen. Vaikka täytäntöönpanoviranomaisena yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöntekijällä on rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvä valvonta- ja kontrollitehtävä, on sosiaalityössä kuitenkin pohjimmiltaan kyse jostain muusta. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä, uusintarikollisuuden ehkäiseminen, ei ole mahdollista ilman että vaikutetaan yksilön omaan selviytymiseen. Yhteiskunnallinen ja yksilöllinen tehtävä kietoutuvat lopulta yhteen, eikä niitä ole mahdollista täysin erottaa toisistaan. Sosiaalityön tehtävänä on pehmentää yhteiskunnan ja yksilön yhteentörmäyksiä, toimia rangaistusseuraamusjärjestelmän turvatyynynä. Leevi Sammakko jatkaa:

"Mutta kuka teistä voi sanoa tuntevansa minut, minun elämäni niin, että voisi sanoa miten minun on elämäni eletävä, mikä olisi oikein? Te asetatte minulle vaatimuksia, ettekä koskaan kysy minun suostumustani saati edes mielipidettä. Te ette ymmärrä, että joku ihminen voi olla eri mieltä eikä halua menettää vapauttaan. Minä tiedän, arvoisa valamiehistö, että te tullette taas tuomitsemaan minut eristykseen, mutta ihmisen todellista vapautta te ette voi koskaan häneltä riistää. Te olette taas kerran nujertaneet minut, mutta teidän järjestelmänne ei voi koskaan ostaa ihmisen sielua lopullisesti. Te luulette että teidän järjestelmänne on aukoton, te uskottelette itsellenne että siinä vallitsee laki ja järjestys ja oikeudenmukaisuus, mutta ei se niin ole. Teidän järjestelmänne on pelkkä kuori, jonka alla on teille vieras ihminen, jota te ette voi koskaan kesyttää ja jota te ette opi koskaan tuntemaan."

Foucault'n (2005, 423) mukaan vankila on sidoksissa moniin pakkolaitosjärjestelyihin, jotka ovat näennäisesti täysin erillään vankilasta, koska niiden tehtävä on ihmisten hädän lievittäminen ja heidän auttamisensa, mutta jotka kaikki pyrkivät kuitenkin vankilan tavoin harjoittamaan normaalistavaa valtaa. Sosiaalityön eräs merkittävimmistä yhteiskunnallisista tehtävistä on sosiaalisaatioprosessin edistäminen. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityössä kyse on usein marginaalissa elävien ihmisten kanssa tehtävästä työstä. Vaikka sosiaalityöntekijä täytäntöönpanotehtäväänsä toteuttaessaan toimii yhteiskunnan edustajana ja vaikka sosiaalityön sosialisaatioprosessissa on kyse yhteiskuntarauhan turvaamisesta, niin sosiaalityöntekijän ei pitäisi unohtaa yksilöä. Rangaistusjärjestelmässä sosiaalityön rooli on tunkea ihminen tekojen takana ja pyrkiä vaikuttamaan ihmisen käyttäytymiseen. Ehkä sosiaalityön pitäisi ottaa rohkeampi rooli tuossa tehtävässä, asettua selkeämmin ihmisen puolelle.

Kirjallisuus

- Aho, Päivi 1993: Mihin me yllämme? Teoksessa Karvinen Synnöve (toim.): Sosiaalityön eettiset jännitteet 157–167. Helsinki.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000: Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.
- Banks, Sarah 1995: Ethics and Values in Social Work. London: Macmillan Press LTD.
- Cavén, Outi 1999: Sujutusta ja pyöritystä. Tutkimus byrokratian merkityksistä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyössä. Painosalama Oy.
- Dominelli, Lena 2009: Repositioning social work. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (eds) Social Work, themes, issues and critical debates. Third edition. Palgrave, Macmillan. 13–25.
- Foucault, Michel 2005: Tarkkailla ja rangaista. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Granfelt, Riitta 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Granfelt, Riitta 2003: Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: Suomen Ympäristöministeriön julkaisu.
- Granfelt, Riitta 2007: Paha olla – vankilan sisällä, ulkona, vangin lähellä? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) Vääryyskirja. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, 145–158.
- Helén, Ilpo 2004: Hyvinvointi, vapaus ja elämänpolitiikka. Foucaultlainen hallinnan analytiikka. Teoksessa Rahkonen Keijo (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Tampere. 206–236.
- Immonen, Tuula & Kiikkala, Irma 2007: Sopimaton systeemiin. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja (toim.) Pääsy kielletty! Poiskäännyttämisen politiikka ja sosiaaliturva. Helsinki: Stakes, 55–85.
- Jokinen, Arja 2008: Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Juhila, Kirsi 2000: Organisaation sanelemaa toimintaa vai syvällistä vuorovaikutusta. Teoksessa Jokinen Arja & Suominen Eero (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 191–219.
- Juhila, Kirsi 2002: Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 11–19.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) 2008: Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi 2009: Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michael Foucault'n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-Kustannus, 47–66.
- Järvinen, Minna-Kaisa 2007: Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi Kriminaali- ja rikosliikkeen liikeyhtiöissä. Rikosseuraamusviraston julkaisu 1/2007, Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.
- Laitinen, Merja 2004: Häväistyt ruumiit, rikutut miehet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja 2008: Seksuaalinen hyväksikäyttö, petetyksi tuleminen ja yhteisöllisen tuen mahdollisuudet. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 261–281.

- Laitinen, Merja & Hurtig Johanna 2002: Varjojen jäljillä. Teoksessa Laitinen Merja & Hurtig, Johanna: Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu, 192–198.
- Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna 2011: Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 163–187.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Tampereen yliopistopaino, 93–140.
- Linderborg, Henrik 2004: Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. Oikeus-lehti 33;2. 158–178.
- Linderborg, Henrik 2011: Yhdyskuntaseuraamukset historiallisesti kehittyvänä rangaistusstrategiana. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 2/2011. Juvenes Print, Tampere. 41–92.
- Maruna, Shadd & Immarigeon, Russ & LeBel, Thomas P. 2008: Exoffender reintegration: theory and practice. Teoksessa Maruna, Shadd & Immarigeon, Russ (eds) After crime and punishment, pathways to offender reintegration. Willan Publishing, Portland, Oregon, USA. 3–26.
- Metteri, Anna 1993: Terveystuonon moniammatillinen työ ja sosiaalityön vastuunotto. Teoksessa Karvinen, Synnöve: Sosiaalityön eettiset jännitteet. Painatuskeskus, Helsinki. 88–102.
- Männistö, Päivi 2012: Kun ei ole tervetullut minnekään. Poiskäännyttämisen ja poissulkemisen ilmiöitä katuperspektiivistä tarkasteltuna. Teoksessa Karttunen, Teija & Strömberg-Jakka, Minna 2012: Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus, 125–139.
- Mäntysaari, Mikko 2007: Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.): Vääräyyskirja. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, 115–132.
- Payne, Malcolm 1996: What is Professional Social Work? Birmingham: Venturepress.
- Payne, Malcolm 2005: Modern social work theory. Third edition. Palgrave MacMillan. Great Britain, Ebbw Vale.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja 2010: Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Rantala, Kati 2007: Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuun jakautuminen. Teoksessa Rantala Kati & Sulkunen Pekka (toim.) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. 2. painos. Tampere: Tammerpaino, 207–227.
- Raunio, Kyösti 2000: Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti 2006: Syrjäytyminen, sosiaalityötä kiinnostava näkökulma. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki: Gummerus.
- Sipilä, Jorma 1996: Sosiaalityön jäljillä. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Virta, Sirpa 2007: Paikallinen turvallisuudenhallinta – kohti yhteisökontrollia? Teoksessa Rantala Kati & Sulkunen Pekka (toim.) Projektityhteiskunnan kääntöpuolia. Tampere: Tammer-Paino, 194–206.

OSA III

YSTÄVYYSSUHTEIDEN MERKITYKSET YHDYSKUNTASEURAAMUSTYÖN PÄIHDEONGELMAISTEN ASIAKKAIDEN MUUTOSPUHEESSA

Harri Sarpavaara

Johdanto

Sosiaalisten verkostojen ja sosiaalisen tuen merkitys päihdeongelmista toipumiselle on havaittu useissa tutkimuksissa (esim. Havassy & Wasserman & Hall 1995; De Civita & Dobkin & Robertson 2000; Kaskutas & Bond & Humpreys 2002; Ellis & Bernichon & Yu & Roberts & Herrell 2004). Gordonin ja Zrullin tutkimus (1991) osoitti, että sosiaalisen verkoston jäsenten juomatavat vaikuttavat ongelmajuojan hoidon tulokseen. Longabaugh ym. (2010) puolestaan havaitsivat, että erityisesti sellainen sosiaalinen tuki, joka kohdistuu suoraan asiakkaan alkoholinkäyttöön ennustaa raittiiden päivien määrää sekä hoidon aikana että sen jälkeen. Sekä Abbey ym. (1993) että Bullers ym. (2001) löysivät vahvan yhteyden yksilön ja hänen sosiaalisen verkostonsa jäsenten juomatapojen välillä. Näyttöä on saatu myös siitä, että sosiaalinen tuki ja raittiit ystävät ovat keskeisiä tekijöitä spontaanissa päihdeongelmista toipumisessa ja muutoksen ylläpidossa (Walters 2000).

Useat tutkimukset ovat osoittaneet, että päihdehoidon tuloksellisuuden kannalta erityisesti ystävyys-suhteet ovat tärkeä tekijä. Ystävien kannustus raittuteen (Beattie & Longabaugh 1997 ja 1999) samoin kuin heiltä saatu yleinen sosiaalinen tuki (Groh & Jason & Davis & Olson & Ferrari 2007) ja raittiiden ystävien suuri määrä (Mohr & Avera & Kenny & Del Boca 2001; Zywiak & Longabaugh & Wirtz 2002) ennustavat positiivista hoitotulosta. Sen sijaan mitä enemmän ystäväverkostoon kuuluu päihdeiden ongelmakäyttäjiä, sitä heikompia hoitotulokset näyttävät olevan (Havassy & Hall & Wasserman 1991; Mohr & Avera & Kenny & Del Boca 2001) ja sitä todennäköisempää on myös hoidon keskeyttäminen (Saarnio 2001). Toisaalta jo yhdenkin samaa päihdettä käyttävän henkilön kuuluminen verkostoon voi ennustaa heikkoa hoitotulosta (Havassy & Hall & Wasserman 1991; McCrady 2004).

Vaikka ystävyys-suhteiden vaikutuksia yksilön päihdeidenkäyttöön on tutkittu melko paljon, niin tutkimusta jossa tarkasteltaisiin päihdeongelmaisten asiakkaiden kokemuksia ja puhetta ystävyys-suhteiden merkityksestä päihdeongelmalle ja siitä toipumiselle on vaikea löytää. Tässä artikkelissa pyritään täyttämään

tätä aukkoa tarkastelemalla laadullisen tutkimuksen keinoin niitä merkityksiä, joita päihdeongelmista kärsivät asiakkaat liittävät ystävyyssuhteisiinsa yhdyskuntaseuraamustyön päihdekeskusteluissa.

Tässä artikkelissa tarkasteltaville keskusteluille on leimallista se, että niissä pyritään motivoimaan asiakkaita muutokseen soveltamalla motivoivaa haastattelua, jonka menetelmät, periaatteet ja tyyli on viime vuosina otettu käyttöön myös rikosseuraamusalan päihdetyössä. Motivoiva haastattelu on 1980-luvun alkupuolella lanseerattu menetelmä, jota on viime vuosikymmenien aikana käytetty paljon yritettäessä auttaa niin päihde- kuin muistakin ongelmista kärsiviä asiakkaita eri puolilla maailmaa. Määritelmänsä mukaan motivoiva haastattelu on asiakaskeskeinen mutta ohjaava menetelmä, jolla pyritään lisäämään asiakkaan sisäistä muutosmotivaatiota. Muutosmotivaation lisäämiseen tähdätään tarkastelemalla asiakkaan kanssa muutokseen sisältyvää ristiriitaa, joka pyritään yhdessä asiakkaan kanssa ratkaisemaan. Keskeistä motivoivassa haastattelussa on sen henki, joka korostaa asiakkaan ja työntekijän välistä yhteistyötä sekä sitä, että viime kädessä muutoksen avaimet ovat asiakkaalla itsellään. (Miller & Rollnick 2002; Koski-Jännes & Riittinen & Saarnio (toim.) 2008; Miller & Rollnick 2009.)

Motivoivan haastattelun menetelmää ja sen käyttöä on tutkittu paljon, ja se on osoittautunut tehokkaaksi (kts. esim. Project MATCH Research Group 1998; Burke & Arkowitz & Menchola 2003; Hettema & Steele & Miller 2005; UKATT Research team 2005) tai ainakin yhtä tehokkaaksi (Smedlund & Berg & Hammer ym. 2011) kuin muut päihdehoitomenetelmät. Se, mikä tekee motivoivasta haastattelusta toimivan menetelmän, on kuitenkin edelleen osin epäselvää. Useissa tutkimuksissa on kuitenkin huomattu, että tämä menetelmä lisää asiakkaan puhetta muutoksesta ja tämä muutospuhe puolestaan ennustaa hoitotulosta (kts. esim. Amrhein & Miller & Yahne & Palmer & Fulcher 2003; Moyers & Miller & Hendrickson 2005; Moyers & Martin & Christopher & Houck & Tonigan & Amrhein 2007; Bertholet & Faouzi & Gmel & Gaume & Daeppen 2010; Campbell & Adamson & Carter 2010). Myös tässä artikkelissa tarkastellaan asiakkaan muutosta käsittelevää puhetta. Tavoitteena on laajentaa laadullisen tutkimuksen keinoin ymmärrystä muutospuheen merkityksestä motivoivassa haastattelussa.

Tämän artikkelin tutkimus on osa syksyllä 2011 käynnistynyttä Suomen Akatemian rahoittamaa viisivuotista projektia *Päihdeongelmaisten motivointi muutokseen – Semioottisia näkökulmia asiakkaan ja työntekijän väliseen vuorovaikutukseen (MOSE)*. Kyseessä on akatemiaturvainen projekti, jossa tutkitaan vuorovaikutusta yhdyskuntaseuraamustyön motivoivissa päihdekeskusteluissa laadullisen tutkimuksen keinoin pyrkien tuottamaan uutta tietoa toimivan ja asiakasta motivoivan päihdetyön perusmekanismeista. Projekti on jatkoa Suomen Akatemian ja Rikosseuraamusviraston vuosina 2007–2010 rahoittamalle MISA-projektille, jossa on selvitetty päihdeongelmaisten motivoivien alkuhaastattelujen

prosessia ja tuloksellisuutta A-klinikoilla ja rikosseuraamusalan yhdyskuntaseuraamustyössä. Erityistä nyt käynnissä olevalle projektille on se, että siinä keskitytään päihdetyön prosessin ja tuloksellisuuden tarkasteluun laadullisen tutkimuksen keinoin, semiotiikan välinein ja näkökulmin. Tarkoitus on avata uusia tulokulmia perinteisemmän päihdetutkimuksen rinnalle tarkastelemalla yhdyskuntaseuraamustyön motivoivia päihdekeskusteluja semioottisesta eli merkkien käyttöön liittyvästä näkökulmasta. Näkökulman relevanssille antaa pohjustavaa tukea sosiaalipsykologian klassikko Lev S. Vygotskyn (1978) huomio siitä, että käyttäytymisen säätely perustuu merkkien käyttöön, ja jotta käyttäytymistä voitaisiin muuttaa, sen säätelyssä täytyy käyttää tarkoituksenmukaisia merkkejä.

MOSE-projektin teoreettisena viitekehyksenä toimii Charles S. Peircen semioottinen merkkiteoria, jota sovelletaan motivoivien päihdekeskustelujen analyysiin tässä artikkelissa tietyiltä osin. Tämän teoreettisen viitekehyksen esittely ei ole sen laajuudesta ja monisyisyydestä johtuen kokonaisuudessaan mahdollista tässä artikkelissa. *Menetelmät*-luvussa esitellään teoriaan siltä osin kuin se on tämän artikkelin kannalta tarpeellista. Ne lukijat, jotka ovat kiinnostuneita ensisijaisesti Peircen teorian soveltamisesta, voivat tutustua julkaisuun *Ratkaiseva kohtaaminen. Motivoiva haastattelu, päihdehoitoon sitoutuminen ja muutos* (Koski-Jännes & Ehrling & Sarpavaara & Rakkolainen & Tolonen 2009), jossa esitellään laajemmin tätä semioottista teoriaa ja sen soveltamisen peruslähtökohtia. Esimerkkejä Peircen teorian aiemmasta soveltamisesta yhdyskuntaseuraamustyön päihdekeskustelujen analyysiin löytyy muun muassa julkaisuista Sarpavaara 2010a, Sarpavaara 2010b, Sarpavaara 2013 ja Sarpavaara & Koski-Jännes 2013.

MOSE-projektissa merkkien käyttöä yhdyskuntaseuraamustyön päihdetyössä analysoidaan useasta eri näkökulmasta. Analysoitavat aiheet, ilmiöt, tekijät ja kysymykset on nostettu tarkasteluun aineistosensitiivisesti, mutta siten että tutkimuksen teoreettinen viitekehys on toiminut samalla virittäjänä, jonka avulla tutkijan katse on löytänyt aineistosta analysoitavaksi aiheita ja ilmiöitä, jotka pelkästään aineistolähtöisellä lähestymistavalla olisivat jääneet huomaamatta. Tässä artikkelissa projektin tutkimusta esitellään yhden tällä tavoin löydetyn aiheen kautta keskittymällä asiakkaiden sosiaalisten verkostojen merkityksiin. Verkostoista otetaan tässä tarkempaan tarkasteluun asiakkaiden puheessa usein esiintyvä aihe eli ystävyys-suhteet ja analysoidaan niitä käsittelevää päihteidenkäytön muutosta koskevaa puhetta. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat: 1) Millaisia merkityksiä ystävät saavat asiakkaiden puheessa? 2) Mitä ystävyys-suhteet merkitsevät asiakkaiden muutosmotivaation suhteen? 3) Ennakoiko puhe ystävyys-suhteista ja niiden merkityksistä asiakkaiden myöhempää päihteidenkäyttöä?

Artikkelissa edetään siten, että kahdessa seuraavassa luvussa esitellään tutkimusaineisto, analyysin vaiheet ja menetelmät. Analyysin ja tulosten esittely tapahtuu kaksivaiheisesti: aluksi tarkastellaan ystävyysuhteiden saamia merkityksiä asiakkaan ja työntekijän välisissä keskusteluissa, minkä jälkeen tarkastellaan näiden merkitysten ja motivoivien päihdekeskustelujen tuloksellisuuden välisiä suhteita. Lopuksi pohditaan tulosten merkitystä motivoivan haastattelun menetelmälle ja motivoivan päihdetyön käytännöille.

Aineisto

Tutkimuksen perusaineisto koostuu videoiduista Kriminaalihuoltolaitoksen¹ asiakastapaamisista, joissa päihdeongelmista kärsiviä asiakkaita motivoitiin muutokseen motivoivan haastattelun menetelmään perustuvassa Viisi keskustelua muutoksesta (VKM) -ohjelmassa. VKM-ohjelma on motivoivasta haastattelusta Ruotsissa kehitetty sovellutus rikosseuraamusalan tarpeisiin. Vuonna 2006 ilmestyi Carl Åke Farbringin ja Pia Bergen laatima ohjelmakäsikirja *BSF. Beteende – Samtal – Förändring. Fem semistrukturerade motiverande samtal* (Farbring & Berge 2006). Käsikirja käännettiin seuraavana vuonna suomeksi nimellä *VKM. Viisi keskustelua muutoksesta* (Farbring & Berge 2007). Ohjelma ja käsikirja on otettu laajamittaisesti käyttöön rikosseuraamusalan päihdetyössä niin Ruotsissa kuin Suomessakin. Tätä kirjoittaessa VKM-ohjelma on saavuttanut akkreditoidun menetelmän statuksen Rikosseuraamuslaitoksessa.

VKM-ohjelma toteutetaan yksilökohtaisena keskustelutarjana, joka sisältää valmistelevan tapaamisen ja pääsääntöisesti viisi keskustelua työntekijän ja asiakkaan välillä. Keskustelujen aikana työntekijä toimii ohjaajana, joka pyrkii auttamaan asiakasta muutoksessa toimien kuitenkin asiakaskeskeisesti. Keskustelutarja on suunnattu kriminaalihuollon kaikille asiakasryhmille (pois lukien akuuttia psykoosivaihetta läpikäyvät, vaikeista psyykkisistä häiriöistä kärsivät ja asiakkaat, jotka eivät kykene kommunikoimaan kotimaisilla kielillä), ja erityisesti niille, joilla on taustalla ajankohtainen päihteiden ongelmakäyttö. Keskustelutarjan tarkoituksena on muun muassa antaa asiakkaalle mahdollisuus tarkastella omaa tilannettaan, luoda kuva asiakkaan muutosmotivaatiosta ja kasvattaa sitä sekä muodostaa perusta sille, että ohjaajat voivat kehittää motivoivan haastattelun taitojaan. (Farbring & Berge 2007, 8, 46.)

Tutkimuksen perusaineisto koostuu 98:sta noin tunnin mittaisesta VKM-keskustelusta, jotka käytiin 49 asiakkaan ja heidän ohjaajiensa välillä. Kukin ohjaaja kävi jokaisen asiakkaan kanssa kaksi, VKM-ohjelman alkupäähän sijoittunutta

¹ Organisaatiouudistuksen myötä Kriminaalihuoltolaitos yhdistettiin 1.1.2010 osaksi Rikosseuraamuslaitosta. Samalla kriminaalihuollossa tehtävä päihdetyö siirtyi Yhdyskuntaseuraamustoimistoille.

(1. ja 2. keskustelu), keskustelua. Nämä alkupään keskustelut valittiin aineistoon, koska aiemmat tutkimukset (Horvarth & Greenberg 1994) ovat osoittaneet, että ensimmäiset tapaamiskerrat ovat ratkaisevia päihdetyön jatkoon kannalta. Keskustelut käytiin 12 Kriminaalihuoltolaitoksen toimipisteessä eri puolilla Suomea vuosina 2007–2009. Tämän videoidun ja litteroidun aineiston lisäksi aineistona käytettiin kyselylomakkein hankittua tietoa asiakkaiden taustoista ja päihteidenkäytöstä ennen ohjelman alkua. Aineistoa hankittiin myös asiakkaiden myöhemmästä päihteidenkäytöstä puhelinhaastatteluin, jotka tehtiin kuuden ja 12 kuukauden kuluttua ohjelman alkamisesta.

Aineistonkeruu toteutettiin yhdessä Kriminaalihuoltolaitoksen työntekijöiden ja heidän asiakkaidensa kanssa. Tutkimukselle myönsi luvan Rikosseuraamusvirasto (nyk. Rikosseuraamuslaitos). Tutkimukseen osallistuneita työntekijöitä informoitiin yhteisissä tapaamisissa ja asiakkaat saivat informoidun kirjallisen suostumuksen allekirjoitettavaksi. Tutkimukseen osallistuminen oli sekä asiakkaille että ohjaajille vapaaehtoista. Kaikki asiakkaat, jotka tutkimukseen osallistuivat, kärsivät alkoholi- tai/ja huumeongelmasta. Yhteistä asiakkaille oli myös se, että heidät oli tuomittu rikoksesta, jonka tekeminen tavalla tai toisella liittyi ongelmalliseen päihteidenkäyttöön. Tässä artikkelissa keskitytään niihin 35 asiakkaaseen, joiden muutospuheilmaisuus koskivat ystävyyssuhteiden vaikutusta päihteidenkäyttöön. Näiden asiakkaiden, joista 33 oli miehiä, keski-ikä oli 35 vuotta (vaihteluväli 19–62 vuotta).

Menetelmät

Aineiston analyysi eteni vaiheittain. Ensimmäiseksi selvitettiin videonauhojen ja lomaketietojen avulla asiakkaan tavoite päihteidenkäytön suhteen (esimerkiksi alkoholin käytön vähentäminen tai amfetamiinin käytön lopettaminen). Toisessa vaiheessa keskusteluista etsittiin ne keskeiset jaksot, joissa tätä tavoitetta käsiteltiin. Kolmannessa vaiheessa koodattiin näistä keskeisistä jaksoista löytyvä asiakkaan muutospuhe, puhe jossa tavalla tai toisella käsiteltiin päihteidenkäyttöön liittyvää muutosta. Koodauksessa käytettiin soveltaen kahta muutospuheen koodaamiseen kehitettyä manuaalia *A Training Manual for Coding Client Commitment Language* (Amrhein 2007) ja *Manual for the Motivational Interviewing Skill Code (MISC 2.1)* (Miller & Moyers & Ernst & Amrhein 2008; kts. myös Rakkolainen 2008). Muokkaamalla näitä koodausjärjestelmiä koodaus saatiin tunnistamaan sensitiivisemmin tässä aineistossa esiintyvä muutospuhe. Erilaisten aineiston kanssa tehtyjen kokeilujen jälkeen asiakkaan ilmaisut päädyttiin ryhmittelemään seuraaviin muutospuheluokkiin:

- *Ongelman tunnistaminen.* Osoittaa olevansa tietoinen ongelmastaan/ vähättelee ongelmaa, ei myönnä sen olemassa oloa.
- *Syy.* Esittää motiivin, perusteen, kannustimen tms. muutokselle/ nykytilanteen ylläpitämiselle.
- *Tarve.* Ilmaisee kokemaansa tarvetta, välttämättömyyttä tai vaatimusta muuttua/ pitäytyä nykyisessä tilanteessa.
- *Halu.* Ilmaisee haluavansa muutosta/ pitäytyä nykyisessä tilanteessa.
- *Kyky.* Viittaa kykyynsä/ kyvyttömyyteensä toteuttaa muutos.
- *Sitoutuminen.* Ilmaisee sitoutumista, aikomusta tai velvoitetta muutokseen/ nykytilanteen ylläpitoon.
- *Askeleen ottaminen.* Kertoo lähimenneisyydessä ottamistaan spesifeistä muutosaskeleista/ askeleista muutoksesta pois päin.

Muutospuhe voi olla positiivista tai negatiivista suhteessa tavoitteeseen. Positiivinen muutospuhe viittaa liikkumiseen kohti muutosta, negatiivinen muutoksesta pois päin. Muutospuhe sinällään ei siis välttämättä viittaa muutosmyönteisyyteen, siihen että asiakas olisi orientoitunut muutokseen. Esimerkiksi ilmaisu, jossa asiakas vähättelee päihteidenkäyttönsä ongelmallisuutta luokiteltiin negatiiviseksi muutospuheeksi, negatiiviseksi ongelman tunnistamiseksi.

Analyysin neljännessä vaiheessa etsittiin asiakkaan muutospuheesta jaksot, joissa käsiteltiin ystävyys-suhteita. Näiden jaksojen analyysissä hyödynnettiin semioottista lähestymistapaa soveltamalla Peircen kehittämää teoriaa merkkien toiminnasta. Peircen mukaan merkkien toiminta, semiosis, on kolmijäseninen prosessi, jonka komponentteja ovat merkki, objekti ja tulkinta. Peircen teoriassa merkkejä tarkastellaan merkin itsensä tasolla, merkin ja objektin välisen suhteen tasolla sekä merkin ja tulkinnan välisen suhteen tasolla. Tämän artikkelin kannalta tuo toinen taso, merkin ja objektin välisen suhteen tarkastelu on relevantti. Yhdenlaista merkin ja objektin välistä suhdetta Peirce kuvaa symbolisen merkin toimintana: symbolisen merkin toiminta perustuu konventioon, tapaan ja tottumukseen, jonka perusteella merkkiä pidetään objektin edustajana. (CP 2.247–2.249 ja 2.292–2.307; Liszka 1996; Short 2007.) Asiakkaiden ystävyys-suhteita koskevan muutospuheen tarkastelussa hyödynnettiin ajatusta symbolisten merkkien toiminnasta: ystävyys-suhteita käsitteleviä ilmaisuja tarkasteltiin symbolisina merkkeinä ja analysoitiin millaisia objekteja eli päihteidenkäyttöön liittyviä konventioita, tapoja, tottumuksia tms. asiakkaat niihin liittävät. Toisin sanoen tässä analyysissä symbolisena merkinä toimii asiakkaan ystävyys-suhteeseen koskeva ilmaisu. Objekti on puolestaan se, mihin asiakas symbolisella

merkillä viittaa, jotain joka liittyy ystäviin, tapaan ja muutokseen. Semioottisen analyysin perimmäinen kohde on siis tämä objekti ja sen sisältö, jota erittelemällä pyrittiin saamaan esille merkkien toiminnassa syntyvät ystävyys-suhteita koskevat merkitykset.

Lopuksi näitä asiakkaiden ystävyys-suhteille antamia merkityksiä verrattiin asiakkaiden seurantatietoihin tarkastellen, ennakko puhe ystävyys-suhteista ja niiden merkityksistä heidän myöhempää käyttäytymistään suhteessa asetettuun tavoitteeseen. Asiakkaiden tilannetta arvioitiin kuuden ja 12 kuukauden kuluttua VKM-ohjelman alkamisen jälkeen pääasiassa kyselylomakkeilla ja puhelinhaastatteluilla, mutta seurannassa käytettiin myös ohjaajilta saatua asiakkaiden tilannetta valaisevaa tietoa apuna. Pääasiassa asiakkaan tilannetta arvioitiin seurantavaiheessa sen mukaan, mitä hän itse ilmoitti päihteiden käytöstä ja niiden määrästä. Näitä tietoja verrattiin ennen VKM-ohjelman alkamista asiakkailta saatuihin tietoihin. Pääkriteerinä päihteiden vähentämiselle pidettiin sitä, että asiakas vähensi ensisijaisen päihteensä kulutusta vähintään 30% ilman että hän samanaikaisesti lisäsi muiden päihteiden käyttöä. Jo saavutetun muutoksen ylläpitäminen laskettiin myös onnistuneeksi tulokseksi.

Ystävyys-suhteiden merkitykset

Tutkimusaineiston 49 asiakkaasta 35 mainitsi ystävyys-suhteen puhuessaan päihteidenkäyttöä koskevasta muutoksesta VKM-keskustelujen aikana. Asiakkaan puhe ystävyys-suhteista nousi esiin keskustelujen vuorovaikutuksessa erilaisissa yhteyksissä, joissa ohjaajan rooli vaihteli: asiakas toi ystävyys-suhteet keskusteluun sekä ohjaajan asiaa erikseen kysyessä, mutta usein myös ilman että ohjaaja olisi ystävyys-suhteita ottanut keskustelunaiheeksi. Muutospuheen koodaus osoitti, että useimmiten ystävyys-suhteet nousivat esiin silloin kun asiakas kertoi ottamistaan askeleista kohti muutosta (32 mainintaa), pohti syitä muutokselle (11 mainintaa) tai kun hän toi esiin syitä nykytilanteen ylläpitämiselle (kahdeksan mainintaa). Tarkempi semioottinen analyysi näytti, että asiakkaat liittivät ystävyys-suhteeseen erilaisia merkityksiä, jotka ryhmittyivät neljään kategoriaan: ystävyys-suhte symbolisena merkinä viittaa asiakkaiden muutospuheessa muutoksen tukeen (10 asiakasta), muutoksen syyhyn (11 asiakasta), esteeseen tai uhkaan muutokselle (19 asiakasta) ja ylitettyyn esteeseen (16 asiakasta).

Muutoksen tuki -kategoriaan sijoittuivat ne ilmaisut, joissa asiakas tuo esille ystävän merkityksen muutoksen konkreettisena tukena. Esimerkki tapauksesta, jossa ystävyys-suhte saa muutoksen tuen merkityksen löytyä otteesta 1. Siinä keskustelevat kriminaalihuollon työntekijä (T) ja asiakas (A), jolla on tavoitteena lopettaa juominen. Keskustelun aikana asiakas on kertonut tiedostavansa, että hänellä on alkoholiongelma. Hän on myös ryhtynyt toimiin ongelman ratkaisemiseksi, ja hän onkin jo onnistunut vähentämään juomistaan.

Ote 1 (asiakas #31)

T: On hieno huomata, että sinä olet jo nyt muuttanut juomatapojaasi.

A: Olen minä. En juo enää viikotolkulla.

T: Joo. Mitä olet tehnyt jotta se on muuttunut?

A: No, se on silleen, että minulla on se yksi kaveri. Silloin kun hän ei hiihdä, niin hänen kanssa touhutaan aika paljon. No, tänä talvena lunta satoi ja se pääsee hiihtelemään.

T: <nauraa> Odotatko että se sulaisi pois?

A: En minä sitä.

T: <nauraa>

A: Kyllä me tänäkin aamuna soiteltiin puhelimella. Hän aina soittaa minulle ja pyytää mukaan kaupunkiin ja tämmöistä.

T: Eli hän on selvästi semmoinen kaveri jonka kanssa on tullut oltua.

A: Kyllä hän on.

Otteen alussa työntekijä tekee kannustavan päätelmän asiakkaan tilanteesta, jonka osuvuuden asiakas vahvistaa. Työntekijä jatkaa esittämällä tapahtuneen muutoksen onnistumisen syitä koskevan kysymyksen. Asiakas vastaa kysymykseen mainitsemalla ystävänsä merkityksen juomatapojensa muutoksessa ("No, se on silleen, että minulla on se yksi kaveri"). Ystävä näyttää olevan tärkeä tekijä, jonka avulla asiakas on onnistunut vähentämään juomistaan ja pääsemään lähemmäksi tavoittelevansa raittiutta. Vaikka ystävällä on omia harrastuksia (hiihto), löytyy häneltä myös aikaa ja halua tukea asiakasta. Ystävänsä tuella asiakas on ottanut askeleita kohti muutosta. Tämän asiakkaan muutospuheessa ystävän voidaan nähdä esiintyvän symbolisena merkinä, joka viittaa muutoksen tukeen. Ystävä esiintyy puheessa aktiivisena tukijana, joka pitää yhteyttä ja järjestää toimintaa, joka pitää asiakkaan pois juomasta.

Vaikkei ystävä esiintyisikään muutospuheessa aktiivisena tukijana, hän voi olla syy sille että asiakas tuntee tarvetta muuttaa päihteidenkäyttöään. Tällaiset ilmaisut, joissa ystävä esiintyy muutoksen motiivina, sijoittuivat muutoksen syy -kategoriaan, josta löytyy esimerkki otteesta 2. Tässä juomisen vähentämisen tavoitteekseen asettanut asiakas mainitsee ystävyysuhteet tärkeäksi syyksi vähentää juomista.

Ote 2 (asiakas #35)

T: Mitä tarkoitat sillä, että haluat että päihteet eivät tule pilaamaan kenenkään kanssa sovittuja asioita?

A: No esimerkiksi jos on luvannut kaverille jotain. Vaikka että mennään huomenna käymään kaupungilla kello kaksi ja sitten ei kumminkaan pysty lähtemään. Tai esimerkiksi jos jollekin lupaa, että voin lähteä huomenna kaveriksi tekemään jonkun pikkuhommian. Nostamaan jonkun kirjahyllyn tai jotakin. Ja sitten ei pystykään lähtemään. On niin päissään tai sitten on niin kauhea krapula. Niin kuin tämmöisiä ihan arkipäiväisiä tavallisia juttuja.

T: Niin justiin. Minkälaisia tilanteita näistä on tullut kun sinun on tarvinnut ilmoittaa, ettet (pystykään lähtemään)?

A: No eihän se itsestäkään tietysti aina sitten jälkeenpäin tunnu kovin hyvältä. Ja ei se varmaan ole kovin mukavalta tuntunut niistä kaveristakaan kun he kumminkin ovat luottaneet minuun. Sitten kun sitä selviää, niin kyllä sitä miettii että ei saatana.

T: Joo. Omatunto kolkuttaa.

A: Kyllä kyllä.

Esimerkissä asiakas muutospuheilmaisuissaan kertoo, että hänellä on tietty syy ja motiivi muuttaa juomatapojaan. Häntä kaduttaa, että hän on pettänyt ystäviensä luottamuksen. Tässä tapauksessa ystävyyssuhteita koskevat ilmaiset viittaavat ensisijaisesti näihin suhteisiin liittyviin moraalisiin ja psykologisiin syihin tehdä muutos.

Useissa tapauksissa (19 asiakasta) ystävyyssuhteen merkitys konstruoituu asiakkaan puheessa esteeksi tai uhaksi muutokselle. Tähän kategoriaan sijoittuivat ilmaiset, joissa ystävyyssuhteen viittausobjektina on metaforinen este tai uhka muutoksen tavoitteen saavuttamiselle. Esimerkki este muutokselle -tyyppisestä muutospuheesta löytyy otteesta 3, jossa esiintyvän asiakkaan tavoitteena on lopettaa amfetamiinin käyttö.

Ote 3 (asiakas #17)

T: Jos tekisit tämän muutospäätöksen ja ajattelisit elämää ilman huumeita, niin mitä haittapuolia siinä olisi?

A: No sanotaan että ihmissuhteet on yksi sellanen. Että joutuu sitten karsimaan noi kaikki käyttäjät järjestäin, kaveripiiri koostuu pelkästään käyttäjistä.

T: Mmm. Aivan, eli kaveripiiristä luopuminen.

A: Niin, ne on olleet aina vähän kovia paikkoja.

Otteen alussa työntekijä nostaa esiin kysymyksen muutoksen mahdollisista haittapuolista. Asiakas ryhtyy kertomaan siitä kuinka ystävyyssuhteista irtaantuminen olisi hänelle vaikea asia. Hän ei ole valmis jättämään huumeita käyttäviä ystäviään, mitä huumeeton elämä kuitenkin vaatisi. Asiakkaan ystävyyssuhteet ovat erityinen syy jatkaa päihteidenkäyttöä. Peircelaisessa mielessä ystävyys-suhde näyttäytyy tämän asiakkaan puheessa symbolisena merkinä, joka viittaa muutoksen esteeseen.

Vaikka useimmissa tapauksissa ystävyyssuhde saa merkityksen muutoksen esteenä, niin lähes yhtä usein (16 asiakasta) ystävyyssuhde merkityksellistyy ylitetyksi esteeksi. Esteen ylittyminen ilmenee joko niin, että asiakas kertoo vaihtaneensa ystäväpiiriä eikä enää ole tekemisissä päihteitä käyttävien vanhojen ystäviensä kanssa (kahdeksan asiakasta) tai niin, että hän edelleen viettää aikaa

päihteitä käyttävien ystäviensä kanssa, mutta ei enää itse käytä päihteitä (kahdeksan asiakasta). Otteessa 4 on kysymys jälkimmäisestä tapauksesta. Tämän asiakkaan tavoitteena on vähentää juomista. Hän onkin ottanut askeleita kohti muutosta ja ollut jo kaksi kuukautta raittiina. Keskustelun loppupuolella asiakas kertoo esimerkin avulla, miten tämä muutos näkyy arkisissa kohtaamisissa. Hän voi edelleenkin vierailla alkoholia käyttävien ystäviensä luona silloinkin kun nämä juovat, ilman että hän itse retkahtaisi juomaa. Peircen sanastoa soveltaen, nämä vanhat ystävät esiintyvät asiakkaan puheessa symbolisina merkkeinä, jotka viittaavat muutoksen myötä ylitettyyn esteeseen, voitettuun päihdeongelmaan.

Ote 4 (asiakas #10)

T: Mä oon ylipäättään siitä kauheen positiivisesti yllättynyt, että sulla on tällöinen projekti menossa että sä oot sitä päihteiden käyttöä miettiny ja tehny sen asian osalta jotain. Että kyllähän moni voi miettiä, mutta sä oot kuitenkin saanut aikaiseksi jo kaks kuukautta tässä hallittua elämää, eiks niin?

A: Joo ja kyllä sen jossain asioissa huomaa itekin, että on menty kauheesti niinku eteenpäin. Kyllä mä käyn muutamassa semmoisessa kylässä vielä, että kun mä meen johonkin tiettyyn kylään niin siellä on jätkä aina kaljapullo kädessä. Mutta en mä oo koskaan pyytäny iltalle. Mä juon mieluummin kahvia. Että sillain niinku alkaa jo vähän tottuu siihen, että ei ota aina kaljaa kun mennään. Vaikka se toinen juokin, niin ei sitä oo niinku pakko ottaa aina siinä seuraks.

Ystävyys-suhteiden merkitykset tuloksellisuuden ennakoijina

Ystävyys-suhteita koskevia muutospuheilmajua löytyi siis 35 asiakkaan puheesta. Heistä 16 onnistui 12 kuukauden seurantatietojen valossa saavuttamaan tavoitteensa. Kahta asiakasta ei tavoitettu seurantajakson aikana. Näiden asiakkaiden katsottiin epäonnistuneen tavoitteen saavuttamisessa.

Vertaamalla asiakkaiden ystävyys-suhteille antamia merkityksiä VKM-keskusteluissa asiakkaiden päihteidenkäyttöä koskeviin seurantatietoihin, tarkasteltiin ennakoivatko ystävyys-suhteille annetut merkitykset keskustelujen tuloksellisuutta. Tätä vertailua varten ristiintaulukoitii ystävyys-suhteiden merkityskategoriat "muutoksen tuki", "muutoksen syy", "este/uhka muutokselle" ja "ylitetty este muutokselle" tulokategorioiden "asiakas saavutti tavoitteen" ja "asiakas ei saavuttanut tavoitetta" kanssa. 20 asiakkaan tapauksessa ystävyys-suhteet saivat ainoastaan yhdenlaisia merkityksiä. 15 asiakkaan muutospuheesta löytyi ystävyys-suhteita koskevia ilmaisuja, jotka sijoittuivat 2–4 yllämainittuun merkityskategoriaan: näiden asiakkaiden tapauksissa ystävyys-suhte sai siis useampia merkityksiä. Taulukkoon 1 on koottu tämän ristiintaulukoinnin tulokset

siten, että siinä on huomioitu nämä kaikki merkitysten esiintymiskerrat. Tästä johtuen taulukon yhteenlaskettujen merkitysten lukumäärä on suurempi kuin asiakkaiden lukumäärä. Taulukko kertoo siis tietyn merkityksen esiintymisen ja keskustelujen tuloksellisuuden välisestä yhteydestä.

Taulukko 1. VKM-keskustelujen tulokset ystävyysuhteen merkityksen mukaan (%).

Tulos	Ystävyysuhteen merkitys			
	Muutoksen tuki	Muutoksen syy	Este/ uhka muutokselle	Ylitetty este muutokselle
Asiakas saavutti tavoitteen	70	45	42	63
Asiakas ei saavuttanut tavoitetta	30	55	58	37
YHT (n)	100 (10)	100 (11)	100 (19)	100 (16)

Näyttää siltä, että ystävyysuhteille keskustelujen aikana annetut merkitykset ja asiakkaan myöhempi käyttäytyminen ovat yhteydessä keskenään tietyillä tavoilla. Sellainen asiakkaan muutospuhe, jossa ystävyysuhte symbolisena merkinä viittaa muutoksen tukeen, näyttää ennakoivan hyvää tulosta: useimmissa niissä tapauksissa (70%), joissa ystävä esiintyy aktiivisena tukijana, asiakas saavutti seurantalulosten valossa tavoitteensa. Samaten jos muutospuheessa esiintyy ylitettyksi esteeksi merkityksellistetty ystävyysuhte, se useimmiten (63%) ennakoii hyvää tulosta. Sen sijaan silloin kun asiakkaan puheesta löytyy ystävyysuhte esteen tai uhan merkityksessä muutokselle, se ennustaa useammin huonoa (58%) kuin hyvää tulosta. Esteeksi tai uhaksi merkityksellistetty ystävyysuhte huonon tuloksen indikaattorina tulee vielä selkeämmin esiin kun tarkastellaan niitä tapauksia, joissa ystävyysuhteet saavat ainoastaan tämän merkityksen. Tällaisia asiakkaita löytyi kahdeksan ja heistä peräti seitsemän (88%) ei saavuttanut tavoitettaan. Niillä asiakkailla, jotka merkityksellistivät ystävyysuhteet muutoksen syyksi, tulos oli melko harvoin hyvä: heistä alle puolet (45%) saavutti tavoitteensa (ainoastaan syyksi merkityksellistäneistä saavutti tavoitteensa vain 37%).

Näiden tulosten tulkinnassa on syytä olla tietyllä tapaa varovainen. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei ollut *vääjäämättömien* syy-seuraussuhteiden etsiminen eikä *vahvojen* kausaalipäätelmien tekeminen. Ristiintaulukoinnin tulokset viittaavat kuitenkin siihen, että ystävyysuhteiden merkitysten ja VKM-istuntojen tuloksellisuuden välillä vallitsee tietty logiikka: useimmissa tapauksissa asiakkaan muutospuhe ystävyysuhteesta muutoksen tukena tai ylitettynä esteenä ennakoii hyvää tulosta, ja toisaalta puhe ystävyysuhteesta esteenä tai uhkana muutokselle ennakoii heikkoa tulosta.

Yhteenveto ja pohdinta

Tässä artikkelissa on tarkasteltu päihdeongelmaisten yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien asiakkaiden ystävyys-suhteita koskevaa muutospuhetta motivoivaan haastatteluun perustuvassa VKM-ohjelmassa. Tutkimuksella haluttiin selvittää, millaisia merkityksiä asiakkaat liittävät ystävyys-suhteisiinsa, mitä ystävyys-suhteet merkitsevät asiakkaiden muutosmotivaation kannalta ja ennakoivatko ystävyys-suhteille annetut merkitykset ohjelman tulosta. Ystävyys-suhteiden merkityksiä analysoitiin koodaamalla asiakkaan muutospuheilmaisuut ja soveltamalla Peircen näkemystä symbolisista merkeistä. Ystävyys-suhteita käsitteleviä ilmaisuja tarkasteltiin symbolisina merkkeinä ja eriteltiin niitä objekteja eli merkityksiä, tapoja ja konventioita, joihin nämä merkit asiakkaiden puheessa viittaavat.

Tulokset kertovat ensinnäkin sen, että useat asiakkaat (71%) pohtivat ystävyys-suhteitaan ja niiden merkitystä tuottaessaan muutospuhetta VKM-keskustelujen aikana. Tavallisimmin he mainitsevat ystävyys-suhteet kertoessaan ottamistaan askeleista kohti muutosta ja esittäessään syitä päihteidenkäytön jatkamiselle tai sen vähentämiselle ja lopettamiselle. Tarkempi analyysi näytti, että ystävyys-suhteiden merkitys jakautuu neljään luokkaan: ystävät esiintyvät asiakkaiden muutospuheessa muutoksen tukena, muutoksen syynä, muutoksen esteenä ja ylitettynä esteenä. Asiakkaan viittaus muutospuheessa muutosta tukeviin ystäviin näyttää tarjoavan vihjeen siitä, että asiakas saavuttaa tavoitteensa. Samoin viittaus ystävään ylitetyn esteen merkityksessä näyttäisi vihjaavan hyvään tulokseen. Sen sijaan ne asiakkaat, joiden puheessa ystävät näyttävät (ei-ylitettynä) esteenä muutokselle, eivät useimmiten saavuttaneet tavoitettaan. Myöskään ystävät muutoksen syynä eivät näyttäisi ennakoivan kovin usein tavoitteen saavuttamista.

Ylipäätään näyttää siltä, että ystävyys-suhteet ovat tärkeitä tekijöitä sekä asiakkaiden muutosmotivaation että päihdetyön tuloksellisuuden kannalta. Sisäisen motivaation ohella ystäviltä saatava tuki näyttää näyttelevän tärkeää roolia muutoksessa. Tämä tulos herättää kysymyksen koskien motivoivan haastattelun yhtä peruslähtökohtaa. Määritelmänsä mukaan motivoivan haastattelun menetelmässä korostuu asiakkaan sisäisen motivaation merkitys (Miller & Rollnick 2002). Mutta riittääkö se, että keskitytään asiakkaan *sisäisen* muutosmotivaation lisäämiseen? Tämän tutkimuksen valossa asiakkaan vahvalla sisäisellä motivaatiolla on tärkeä osa muutoksessa, mutta usein sosiaaliset tekijät näyttävät näyttelevän vähintäänkin yhtä merkittävää roolia. Tästä voidaan vetää se johtopäätös, että jos päihdetyössä painotetaan voimakkaasti sellaista näkemystä, jonka mukaan motivaatio on ennen kaikkea asiakkaan sisäisen maailman kysymys, niin sosiaalisten tekijöiden kuten ystävyys-suhteiden merkitys on vaarassa jäädä liian vähälle huomiolle. Sisäiseen motivaatioon keskittymisen ei tarvitse tarkoittaa ulkoisten tekijöiden laiminlyöntiä vaan ystävien ja muiden merkityksellisten toisten (vrt. Mead 1962) merkitysten huomioimista yksilön motivaatioon vaikuttavina tekijöinä.

Tämän tutkimuksen tulokset vahvistavat aiemmissa tutkimuksissa (esim. Ellis & Bernichon & Yu & Roberts & Herrell 2004; Hunter-Reel & McCrady & Hildebrandt 2009; Longabaugh & Wirtz & Zywiak & O'Malley 2010) esiin nousutta sosiaalisen tuen ja päihdetyön tuloksellisuuden välistä kytköstä. Tulokset antavat tukea myös Longabaughin ym. (2010) ehdotukselle, jonka mukaan päihdehoitoa suunniteltaessa olisi syytä arvioida kuinka hyvin asiakkaan sosiaalinen verkosto voi tukea häntä hoidon tavoitteiden saavuttamisessa. Niinikään McCrady (2004) ehdotus siitä, että työntekijän tulisi valjastaa asiakkaan sosiaalisen verkoston potentiaalisesti positiiviset toimijat palvelemaan onnistunutta muutosta, saa kaikupohjaa tästä tutkimuksesta.

Tässä ollaan tarkasteltu laadullisen tutkimuksen keinoin asiakkaan muutospuhetta motivoivassa päihdeohjelmassa ja pyritty osoittamaan, että analysoimalla puheen semioottisia аспекteja, asiakkaan puheesta voidaan löytää merkityksiä, jotka ovat yhteydessä päihdetyön tuloksellisuuteen. Tarkoitus ei ole ollut osoittaa, etteikö tuloksellisuutta voisi ennustaa myös muut seikat kuin asiakkaan muutospuhe ystävistä. Ystävyysuhteiden merkitys näyttää kuitenkin olevan merkittävä tekijä niiden tekijöiden joukossa, jotka vaikuttavat muutosmotivaatioon ja päihdetyön tuloksellisuuteen. Tämän tutkimuksen tehtävänä ei ole ollut *vahvojen* kausaalisuhteita koskevien väitteiden esittäminen. Pikemminkin tarkoitus on ollut tuoda esiin potentiaalisesti tärkeä uusi tarkastelukulma ja metodi tutkia päihdetyön vuorovaikutuksessa rakentuvia merkityksiä. Tulokset voisivat hyvinkin olla hyödyksi kehitettäessä motivoivan päihdetyön teoriaa, tutkimusta ja käytäntöjä niin rikosseuraamusalalla kuin muissakin institutionaalisissa konteksteissa. Kuvatunlainen semioottinen analyysi voisi myös antaa työntekijälle välineitä kartoittaa ja arvioida asiakkaan ystäväverkostoa muutokseen motivoivassa päihdetyössä.

Kirjallisuus

- Abbey, Antonia & Smith, Mary Jo & Scott, Richard O. 1993: The relationship between reasons for drinking alcohol and alcohol consumption: An interactional approach. *Addictive Behaviors* 18, 659–670.
- Amrhein, Paul C. 2007: A training manual for coding client commitment language. Julkaisematon käsikirja. Therapeutic Language Laboratory, Department of Psychiatry, Columbia University, New York State Psychiatric Institute, Division on Substance Abuse, Unit #120, New York.
- Amrhein, Paul C. & Miller, William R. & Yahne, Carolina E. & Palmer, Michael & Fulcher, Laura 2003: Client commitment language during motivational interviewing predicts drug use outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 71(5), 862–878.
- Beattie, Martha C. & Longabaugh, Richard 1997: Interpersonal factors and post-treatment drinking and subjective well-being. *Addiction* 92, 1507–1521.
- Beattie, Martha C. & Longabaugh, Richard 1999: General and alcohol-specific social support following treatment. *Addictive Behaviors* 24, 593–606.
- Bertholet, Nicolas & Faouzi, Mohamed & Gmel, Gerhard & Gaume, Jacques & Daeppen, Jean-Bernard 2010: Change talk sequence during brief motivational intervention, towards or away from drinking. *Addiction* 105(12), 2106–2112.
- Bullers, Susan & Cooper, M. Lynne & Russell, Marcia 2001: Social network drinking and adult alcohol involvement. A longitudinal exploration of the direction of influence. *Addictive Behaviors* 26, 181–199.
- Burke, Brian L. & Arkowitz, Hal & Menchola, Marisa 2003: The efficacy of motivational interviewing: A meta-analysis of controlled clinical trials. *Journal of Consulting & Clinical Psychology* 71(5), 843–861.
- Campbell, Samadhi D. & Adamson, Simon J. & Carter, Janet D. 2010: Client language during motivational enhancement therapy and alcohol use outcome. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy* 38(4), 399–415.
- De Civita, M. & Dobkin, P. L. & Robertson, E. 2000: A study of barriers to the engagement of significant others in adult addiction treatment. *Journal of Substance Abuse Treatment* 19, 135–144.
- Ellis, Bruce & Bernichon, Tiffany & Yu, Ping & Roberts, Tracy & Herrell, James M. 2004: Effect of social support on substance abuse relapse in a residential treatment setting for women. *Evaluation and Program Planning* 27, 213–221.
- Farbring, Carl Å. & Berge, Pia 2006: BSF. Beteende – Samtal – Förändring. Fem semistrukturerade motiverande samtal. Programmanual. Version för kriminalvården. Beställningsnummer vid Kriminalvården HK: 4751.
- Farbring, Carl Å. & Berge, Pia 2007: VKM. Viisi keskustelua muutoksesta. Muutoksen mahdollisuus sinun näkökulmastasi. Viisi puolistrukturoitua motivoivaa keskustelua. Ohjelmakäsikirja. Kriminaalihuollon versio.
- Gordon, Andrew J. & Zrull, Mark 1991: Social network and recovery: One year after inpatient treatment. *Journal of Substance Abuse treatment* 8, 143–152.
- Groh, David R. & Jason, Leonard A. & Davis, Margaret I. & Olson, Bradley D. & Ferrari, Joseph R. 2007: Friends, family, and alcohol abuse: An examination of general and alcohol-specific social support. *American Journal on Addictions*, 16, 49–55.
- Havassy, Barbara E. & Hall, Sharon M. & Wasserman, David A. 1991: Social support and relapse: Commonalities among alcoholics, opiate users, and cigarette smokers. *Addictive Behaviors* 16, 235–246.
- Havassy, Barbara E. & Wasserman, David A. & Hall, Sharon M. 1995: Social relationship and abstinence from cocaine in an American treatment sample. *Addiction* 90(5), 699–710.

- Hettema, Jennifer E. & Steele, Julie M. & Miller, William R. 2005: Motivational interviewing. *Annual Review of Clinical Psychology* 1, 91–111.
- Hovarth, Adam O. & Greenberg, Leslie S. 1994: The working alliance. Theory, research and practice. New York: John Wiley & Sons.
- Hunter-Reel, Dorian & McCrady, Barbara & Hildebrandt, Thomas 2009: Emphasizing interpersonal factors: An extension of the Witkiewitz and Marlatt relapse model. *Addiction* 104(8), 1281–1290.
- Kaskutas, Lee A. & Bond, Jason & Humpreys, Keith 2002: Social networks as mediators of the effect of Alcoholics Anonymous. *Addiction* 97(7), 891–900.
- Koski-Jännes, Anja & Ehrling, Leena & Sarpavaara, Harri & Rakkolainen, Maria & Tolonen, Kari 2009: Ratkaiseva kohtaaminen. Motivoiva haastattelu, päihdehoitoon sitoutuminen ja muutos. Teoksessa Kalevi Kaipio & Arja Ruisniemi (toim.) *Ihan oikea ihme. Kirjoituksia päihdetyöstä*. Jyväskylä: VAK ry. Gummerus, 140–158.
- Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) 2008: Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin. Helsinki: Tammi.
- Liszka, James J. 1996: A general introduction to the semeiotic of Charles Sanders Peirce. Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Longabaugh, Richard & Wirtz, Philip W. & Zywiak, William H. & O'Malley, Stephanie S. 2010: Network support as a prognostic indicator of drinking outcomes: The COMBINE study. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 71(6), 837–846.
- McCrady, Barbara S. 2004: To have but one true friend: Implications for practice of research on alcohol use disorders and social network. *Psychology of Addictive Behaviors* 18(2), 113–121.
- Mead, George H. 1962: Mind, self, society: From a standpoint of a social behaviorist. Edited by Charles M. Morris. Chicago: The University of Chicago Press.
- Miller, William R. & Rollnick, Stephen 2002: Motivational interviewing: Preparing people for change. Second edition. New York, NY: Guilford Press.
- Miller, William R. & Rollnick, Stephen 2009: Ten things that motivational interviewing is not. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy* 37(2), 129–140.
- Miller, William R., Moyers, Theresa B., Ernst, Denise & Amrhein, Paul C. 2008: Manual for the Motivational Interviewing Skill Code (MISC) Version 2.1. January 8, 2008. Saatavilla osoitteessa <http://casaa.unm.edu/download/misc.pdf>. Luettu 26.8.2009.
- Mohr, Cynthia D. & Avera, Susan & Kenny, David A. & Del Boca, Frances K. 2001: "Getting by (or getting high) with a little help from my friends": An examination of adult alcoholics' friendships. *Journal of Studies on Alcohol* 62(5), 637–645.
- Moyers, Theresa B. & Martin, Tim & Christopher, Paulette J. & Houck, Jon M. & Tonigan, J. Scott & Amrhein, Paul C. 2007: Client language as a mediator of motivational interviewing efficacy: Where is the evidence? *Alcoholism: Clinical & Experimental Research* 31 (S3), 40–47.
- Moyers, Theresa B. & Miller, William R. & Hendrickson, Stacey M. L. 2005: How does motivational interviewing work? Therapist interpersonal skill predicts client involvement within motivational interviewing sessions. *Journal of Consulting and Clinical psychology* 73(4), 590–598.
- Peirce, Charles S. 1965: Collected papers of Charles Sanders Peirce. Vols. 1–2, edited by Charles Hartshorne and Paul Weiss. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard Univ. Press.
- Project MATCH Research Group 1998: Therapist effects in three treatments for alcohol problems. *Psychotherapy Research* 8(4), 455–474.
- Rakkolainen, Maria 2008: Motivoivan haastattelun arvioiminen. Teoksessa Anja Koski-Jännes & Liisa Riittinen & Pekka Saarnio (toim.) *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 107–122.
- Saarnio, Pekka 2001: Mitkä tekijät vaikuttavat terapiasuhteen keskeyttämiseen avopäihdehoidossa? *Yhteiskuntapolitiikka* 66(3), 224–232.

- Sarpavaara, Harri 2010a: Metafora muutoksen välineenä ja ennustajana kriminaalihuollon motivoivissa päihdekeskusteluissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75(3), 252–264.
- Sarpavaara, Harri 2010b: Use of metaphors in motivational interviewing sessions in the probation service. *Communication & Medicine* 7(2), 197–206.
- Sarpavaara, Harri 2013: A Peircean analysis of counselors' interpretations and clients' responses in motivational interviewing sessions. *Social Semiotics* 23(1), 67–82.
- Sarpavaara, Harri & Koski-Jännes, Anja 2013: Change as a journey – Clients' metaphoric change talk as an outcome predictor in initial motivational sessions with probationers. *Qualitative Research in Psychology* 10(1), 86–101.
- Short, Thomas L. 2007: Peirce's theory of signs. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smedslund, Geir & Berg, Rigmor C. & Hammerstrøm, Karianne T. & Steiro, Asbjørn & Leiknes, Kari A. & Dahl, Helena M. & Karlsen, Kjetil 2011: Motivational interviewing for substance abuse. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 5, Art No.: CD008063.
- UKATT Research Team 2005: Effectiveness of treatment for alcohol problems: Findings of the randomised UK alcohol treatment trial (UKATT). *British Medical Journal* 331, 541.
- Vygotsky, Lev S. 1978: *Mind in society. The development of higher psychosocial processes*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Walters, Glenn D. 2000: Spontaneous remission from alcohol, tobacco, and other drug abuse: Seeking quantitative answers to qualitative questions. *American Journal of Drug & Alcohol Abuse* 26(3), 443–460.
- Zywiak, William H. & Longabaugh, Richard & Wirtz, Philip W. 2002: Decomposing the relationship between pretreatment social network characteristics and alcohol treatment outcome. *Journal of Studies on Alcohol* 63(1), 114–121.

MOTIVAATION ILMENEMINEN PUHEESSA JA MOTIVAATIOILLE ANNETUT MERKITYKSET

Tytti Lassila

Johdanto

Artikkelissa tarkastellaan miten rattijuopumuksista tuomitut motivoivat elämänmuutostaan. Erityisesti kysytään sitä, miten motivaatio puheessa ilmenee ja millaisista merkityksistä motivaatio muodostuu.

Motivaatio on sosiaalityössä yksi keskeisimmistä alueista ja motivaatiolla on iso merkitys toimivien yhteistyösuhteiden rakentumisessa. Motivaatiossa tullaan lähelle sosiaalityön ja sosiaalisen ydintä, sillä sosiaalityön yhtenä tehtävänä on hyvinvoinnin lisääminen ihmisten elämässä (IFSW 2000). Tämä velvoittaa huomion kiinnittämistä niihin tekijöihin, jotka edistävät tai vastaavasti estävät hyvinvoinnin toteutumista. Nykyisessä motivaatiotutkimuksessa tarkastellaan erityisesti sitä, mikä ihmisiä vetää puoleensa sen sijaan, että tutkittaisiin mikä ihmisiä motivoi liikkeelle (Salmela-Aro & Nurmi 2005a, 6). Vaikka arvot ja intressit kuuluvat läheisesti motivaatioon, niitä ei ole motivaatiotutkimuksessa tähän saakka juurikaan huomioitu (Kotiranta & Virkki 2011, 122).

Motivaation tarkastelu, synnyttäminen ja vahvistaminen ovat myös rikosseuraamusalalla keskeisiä sosiaalisen työn alueita. Motivaatiosta puhutaan paljon vaikuttavaan työskentelyyn liittyen, mutta sen sisällöllinen ymmärtäminen jää helposti vaille konkretiaa. Tämän ymmärryksen lisääminen on yksi innostuksen lähde myös tälle artikkelille.

Viime vuosina desistanssitutkimus eli rikoksista irrottautumisen tutkimus on tuonut uusia näkökulmia rikoksettomuuden tukemiseen. Desistanssia tarkasteltaessa korostuvat muun muassa yksilön motivaatio, identiteetti ja toimijuus (mm. Ward & Maruna 2007; McNeil 2006). Toimijuudella (agency) tarkoitetaan tapaa, jolla ihminen on suhteessa ympäristöönsä. Toimijuuden lähtökohtana on yksilön tahdonvapauden ilmentyminen, johon liitetään kyky toimia rationaalisesti. (Kotiranta & Virkki 2011, 113–117.) Motivaatioon ja erityisesti sille annettuun merkitykseen liittyvää tutkimusta on tehty rikosseuraamusalalla melko vähän. Kansainvälisten tutkimusten mukaan rikosseuraamusta suorittavien kanssa työskentelyssä huomio tulisi kiinnittää interventioiden sijaan juurikin motivaation (mm. McNeill 2009). Motivaation tutkiminen rikosseuraamusta suorittavien näkökulmasta on keskeistä, jotta työskentelyssä huomio tulisi kiinnitetyksi merkityksellisiin asioihin. Tämän artikkelin tavoitteena on pyrkiä osaltaan laajenta-

maan käsitystä rikoksesta irrottautumisen taustalla olevista motivaatiotekijöistä. Merkityksellä tarkoitetaan tässä artikkelissa motivaatiolle annettua tarkoitusta tai tärkeyttä. Muutos ymmärretään elämäntilanteessa esiintyvänä, tapahtuneena tai tehtynä muuttumisena ja sen tuloksena. Itse motivaatio on vaikeasti määriteltävissä oleva käsite, mutta tässä se ymmärretään lyhyesti sanottuna selitteeksi ihmisen toiminnalle. (Salmela-Aro & Nurmi 2005a; Kotiranta & Virkki 2011, 121–122.)

Motivaation tarkastelu kiinnittyy tässä tutkimuksessa rattijuopumuksesta tuomitujen elämänmuutokseen motivoitumisen analysointiin. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden yleisin päärikkos vuonna 2012 oli liikennejuopumus (36 prosentilla). Vastaavasti vankeusvangeilla liikennejuopumus oli päärikkoksena yhdeksällä prosentilla. Hieman yli puolet rikosseuraamuksista toimeenpannaan yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012.) Koska liikennejuopumukseen syyllistyneet ovat merkittävä ryhmä rikosseuraamusta suorittavista, on juuri heidän motivaationsa haluttu ottaa tarkemman pohdinnan kohteeksi. Tutkimuksen aineisto koostuu kolmen Liikenneturvaohjelmaan osallistuneen asiakkaan ja työntekijän välisistä keskusteluista. Toimintaohjelmaa toteutetaan rikosseuraamusalalla rattijuopumuksesta tuomituille. Ohjelman tavoitteena on selvittää rattijuopumuskäyttäytymisen taustalla olevia tekijöitä sekä motivoida muutokseen. Aineisto on analysoitu diskurssinanalyysin avulla ja kyseessä on teoriaohjaava tutkimus. Koska keskustelut ovat vuorovaikutustilanteita, antaa diskurssianalyysi mahdollisuuden tutkia motivoitumista eräänlaisena tilannekohtaisena neuvotteluna.

Seuraavassa on esitelty kolme motivaatioon kytkeytyvää teoreettista ajattelutapaa, jonka jälkeen siirrytään aineiston analysointiin. Tulokset on esitetty tiivistetysti artikkelin lopussa.

Teoreettisia näkökulmia motivaatioon

Motivaatiota käsitteenä voidaan lähestyä useista eri näkökulmista, kuten psykologisesta, fysiologisesta ja sosiologisesta (Nurmi & Salmela-Aro 2005a). Motivaatio voidaan nähdä ajan ja tilanteen mukaan muuttuvana. Lisäksi motivaatiolla koetaan olevan yhteys yksilön ja ympärillä olevien ihmisten vuorovaikutukseen (Miller 2008, 19). Motivaation yhteydessä käytetään usein käsitteitä vietti, tarve ja halu. Myös tavoitteen, päämäärän, arvon, arvostuksen ja intressin käsitteet ovat lähellä motivaatiota (Nurmi & Salmela-Aro 2005a, 10–11). Yhtenäistä eri motivaation käsitteille on se, että motivaatiolla kuvataan usein selitettä ihmisen toiminnalle. Toisaalta motivaation liittyy myös konstruktionistinen pohdinta siitä, onko motivaatio prosessi, lopputulos vai väline jonkin päämäärän saavuttamiseen (mm. Hacking 2009, 61).

Desistanssitutkimus, Good Lives Model -ajattelu ja synteettinen motivaatioteoria rikosseuraamusalalla

Rikosseuraamusalalla on ilmestynyt muutamia rikollisesta toiminnasta irrottautumista kuvaavia ja esitteleviä tutkimuksia (mm. Kivivuori & Linderborg 2009; Lavikkala 2011; Viikki-Ripatti 2011). Kansainvälistä desistanssitutkimusta alkaa olla jo runsaasti saatavilla (mm. Laub & Sampson 2001; kts. myös SCCJR 2013). Desistanssia avatakseen ei voida pitäytyä vain yhdessä kuvauksessa, vaan rikoksista luopuminen tulee nähdä ennen kaikkea prosessina (McNeil 2006). Samalla se tarkoittaa sitä, ettei desistanssia voida pitää selkeänä teoreettisena suuntauksena, vaan se muodostuu joukosta tekijöitä, joiden on havaittu olevan merkityksellisiä rikollisesta toiminnasta irrottautumisessa. Desistanssitutkimuksen perusteella vaikuttavia asioita muutoksen näkökulmasta ovat muun muassa motivaatio, toimijuus ja sosiaalinen pääoma (mm. Viikki-Ripatti 2011; Myllärinen 2011). Yhtä lailla on alettu puhua positiivisesta kriminologiasta, joka ei sekään nojaudu yhteen periaatteeseen tai teoriaan. Positiiviseen kriminologiaan kuuluu ajatus positiivisten tekijöiden vahvistamisesta, mikä voidaan nähdä myös osana desistanssia (mm. Ronel & Elisha 2011).

Yksi esimerkki positiivisesta kriminologiasta on Good lives model (GLM) -ajattelu. Ajattelussa merkityksellisiksi asioiksi nousevat erityisesti henkilön omat voimavarat ja vahvuudet. GLM-ajattelua voi kuvata myös positiiviseksi psykologiaksi tai vahvistavaksi lähestymistavaksi kuntoutukseen. GLM-ajattelu tulee lähelle sosiaalityössä tärkeää voimavaralähtöistä orientaatiota. Ajattelu on tulevaisuuteen suuntaava aiemman ongelmakeskeisyyden sijaan (Ward & Maruna 2007; McNeil 2009, 23–29). Lähestymistavassa korostuu ajattelu, jolla pyritään lisäämään yksilön kapasiteettia elää mielekästä elämää ja rakentaa onnellista elämää ilman rikoksiin syylistymistä. Käytännössä pyritään etsimään keinoja, joiden avulla on mahdollista lisätä yksilön tietämystä, taitoja, vaihtoehtoja ja resursseja hyvän elämän elämiseen, johon keskeisesti kuuluvat yksilölliset kiinnostuksen kohteet ja arvot. GLM-ajattelun mukaan ihminen tavoittelee rikoksia tehdessäänkin inhimillisiä tarpeita, mutta juuri muun muassa taitojen ja kykyjen puutteen vuoksi ihminen pyrkii tavoitteisiin haitallisin keinoin. (Ward & Maruna 2007, 107–111.) Tällaisia käyttäytymisen motiiveja voidaan nimittää ensisijaisiksi tarpeiksi (primary goods), joita ovat muun muassa sisäinen rauha, ystävyys, yhteisöllisyys, onnellisuus ja luovuus. Yksilö käyttää toissijaisia tarpeita (secondary goods) saavuttaakseen ensisijaiset tarpeensa, mutta toissijaiset tarpeet voivat olla haitallisia ja näyttäytyvät muun muassa rikollisena toimintana. (McNeill 2009, 26.) GLM-ajattelussa yksilöä vahvistetaan toimimaan niin, että hän saavuttaa tavoitteensa ilman rikoksiin syylistymistä tai muita haitallisia keinoja käyttämällä. Motivaatio rakentuukin mielekkäiden tarpeiden saavuttamiseen sellaisin keinoin, joista ei aiheudu ongelmia. (Ward & Maruna 2007, 107–111.) Positiivisuuden ja tulevaisuuteen suuntautumisen katsotaan motivoivan henkilöä työskentelemään itsensä kanssa hyvän elämän saavuttamiseksi.

Myös synteettisessä motivaatioteoriassa (tai synteettisessä addiktion teoriassa) korostuvat desistanssin kytkeytyvät elementit. Kyseinen teoria ei ole rikosseuraamusosalalla kovinkaan tunnustettu ja sen käyttöalueena onkin perinteisemmin ollut päihdesairauksiin liittyvä addiktion näkökulma. Teoria on kuitenkin otettu mukaan, koska se haastaa rikosseuraamusosalalla käytettyjä muutosmalleja, muun muassa muutoksen vaihemallin. Lisäksi päihteidenkäytön lopettaminen voidaan nähdä rikollisuudesta irrottautumisen kaltaisena toiminnasta luopumisena. Toki on tärkeää korostaa, ettei rikollisuutta nähdä tässä päihdesairauden kaltaisena riippuvuusongelmana, vaan näkökulma on juurikin teorian tavassa tarkastella motivaatiota.

Synteettisessä motivaatioteoriassa (West 2006) haitallinen käyttäytyminen nähdään henkilön motivaatiojärjestelmän priorisoimana toimintana. Motivaatiojärjestelmä koostuu viidestä eri ulottuvuudesta: välittömistä reaktioista, yllyttävistä ja estävistä voimista, haluina ilmenevistä motiiveista, arvoista ja uskomuksista sekä tarkoituksenmukaisista taikka tavoitteellisista suunnitelmista. Teoriassa on oleellista huomioida yksilön vietit ja tarpeet, mutta samalla myös tiedostaa ihmisten arvoin ja tavoitteisiin liittyvä toiminta. Jatkuva sisäisen ja ulkoisen maailman muuttuvuus aiheuttaa arvaamattomuuden ja herkkyyden ihmisen toimintaan, suuntaan ja toiseen. Toisaalta isotkaan ponnistukset muutoksen tekemiseksi eivät tuota tulosta, mikäli motivaatiojärjestelmä edelleen priorisoi haitallista toimintaa riittävän korkealle. (West 2006.)

Rikosseuraamusosalalla on käytössä muutoksen vaihemalli (Prohascka & DiClemente), jossa muutoksen ajatellaan etenevän vaiheittain kohti muuttunutta toimintaa (transtheoretical model). Myös motivoivan haastattelun menetelmä kytkeytyy pitkälti muutoksen vaihemalliin (DiClemente 1991, 191–201). Synteettisessä motivaatioteoriassa muutosta ei nähdä niin selkeänä vaiheittaisena tapahtumana, koska ihmisen toimintaa ei teorian mukaan voi niin yksiselitteisesti ennustaa. Motivaatioteorian mukaan pienetkin muutoksen ympäristössä tai motivaatiojärjestelmässä voivat saada aikaan sen, että ihmisen käyttäytyminen voi muuttua ilman näkyvää tapahtumaa tai toimintaa. Motivaatiojärjestelmässä mahdollistuu muutos silloin, kun järjestelmä ei syystä tai toisesta saa enää toivotua palkkiota toiminnasta. Teoriassa on kiinnitetty erityistä huomiota identiteetin merkitykseen toimintaan sitovana tekijänä, mutta toisaalta uuden identiteetin rakentaminen mahdollistaa ja edellyttää muutoksen toteuttamisen. Kaiken kaikkiaan identiteetin merkitys motivaatioon on teoriassa keskeinen. (West 2006.)

Aineisto ja analyysi

Tutkimuksen aineisto muodostuu yhdyskuntaseuraamustoimistossa pidetystä Liikenneturvaohjelman aikana kerätyistä työntekijöiden (N=2) ja asiakkaiden (N=3) välisistä keskusteluista. Liikenneturvaohjelma on suunnattu rattijuopu-

muksesta tuomituille, jotka haluavat tarkastella rattijuopumuskäyttäytymistään. Ohjelman suorittamiseen kuuluu myös kuusi tuntia ryhmätyöskentelyä. Tämän tutkimuksen aineisto muodostuu pelkästään yksilökeskusteluista, joita on noin neljä tuntia asiakasta kohden eli yhteensä 12 tuntia. Aineisto on tallennettu videolle, josta se purettiin tekstimuotoon. Tutkimusaineistoa on lähestytty seuraavilla tutkimuskysymyksillä: Miten motivaatio puheessa ilmenee? Millaisia merkityssisältöjä motivaatiolle annetaan?

Motivaatiota lähestytään tässä tutkimuksessa oletuksesta, että motivaatio on sosiaalinen konstruktio. Sosiaalisella konstruktionismilla ja diskurssintutkimuksella tarkoitetaan sosiaalisen merkityksen ja todellisuuden rakentumista tilannekohtaisena, vuorovaikutuksellisenä prosessina. Kielen tutkiminen liittyy niin sanottuun kielelliseen käänteeseen sosiaalitieteissä, jonka seurauksena kielen käyttäminen merkitysten luomisessa tuli tutkimuskohteeksi. Kielenkäyttö on aina myös sosiaalista toimintaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12–13; Hacking 2009.)

Diskurssinanalyysissä merkityksellistä on kielenkäytön tarkasteleminen sosiaalista todellisuutta rakentavana tekona. Tässä tutkimuksessa kiinnostus on merkityksen tuottamisen tavoissa, johon miten-kysymyksellä on pyritty etsimään vastausta. Diskurssinanalyysissä on oleellista keskustelussa tehtyjen tulkintojen vuorovaikutuksellisen rakentumisen analysoiminen. (Suoninen 1999, 18–20; Edwards 1999, 272; Juhila 2004, 172.) Toinen työntekijöistä on myös tämän artikkelin kirjoittaja. Sillä, onko tutkija mukana tutkimuksen yhtenä osapuolena, ei tutkimuksen luotettavuuden kannalta ole välttämättä merkitystä, koska tulkinta on aina tutkijasidonnainen. Diskurssinanalyysisessä tutkimuksessa ei myöskään tavoitella varsinaisesti totuuden olemusta, vaan yhdenlaista, vuorovaikutukseen perustuvaa tulkintaa siitä. (Remes 2006, 339–340.) Tietynlainen kaksoispositio voi olla tutkimuksen kannalta myös hyödyksi, sillä tuotettaessa ammattikäytäntöjen kehittämiselle relevanttia tietoa tutkijan läheinen käytäntösuhde voidaan katsoa eduksi.

Aineiston ja motivaation tunnistamiseen liittyvien käsitteiden ja analyysikysymysten määrittelyssä on käytetty apuna aiemmin esiteltyihin teoreettisiin näkökulmiin liittyviä käsitteitä (kts. Miller & Rollnick 1997; Nurmi & Salmela-Aro 2005a; Salmela-Aro & Nurmi 2005a & 2005b; West 2006; McNeill 2006 & 2009). Aineisto on aluksi käsitelty kokoavien käsitteiden kautta, joita ovat olleet: motivaatio, muutos, ongelma, syy (liitetty syy-seuraussuhteeseen), tarve, tärkeys, halu, tavoite ja palkitsevuus. Käsitteiden avulla etsittiin tutkimuskysymysten kannalta keskeiset aineistonäytteet. Tämän jälkeen aineistosta poimittiin ne katkelmat analyysiä varten, missä mainitut käsitteet tai käsitteitä kuvaavat teemat esiintyivät. Aineistonäytteet ryhmiteltiin sen jälkeen tarkentavien otsikoiden alle.

Motivaation rakentuminen

Aineiston työntekijät (T) edustivat instituutiota, jossa pyritään vaikuttamaan rikosten uusimisriskiin sekä edesauttamaan yksilöiden sosiaalista selviytymistä. Asiakkaat (A) puolestaan ovat ohjelmaan hakeutuessaan halunneet pohtia omaa tilannettaan. Mikäli aineisto-otetta on lyhennetty, se on merkitty aineistoon kolmella pisteellä (...). Otteissa on häivytetty paikkojen ja henkilöiden nimiä korvaamalla ne satunnaisilla kirjaimilla.

Kokemuksellisuus motivaatiossa

Kokemuksellisuus ja omakohtaisuus nousivat keskusteluissa usein esiin. Motivaatio liittyi elämänkulkuun ja elämänhistoriasta tunnistettaviin ei-toivottuihin kokemuksiin, joita haluttiin tulevaisuudessa välttää. Toisaalta myös vastuut ja identiteetit korostuivat yhdessä sosiaalisen ulottuvuuden kanssa.

Ote 1. Asioiden tärkeysjärjestys.

A kyllä mie mietin sitä, että miten minun piti taas olla

T ja onko nää myös asioita mistä haluat eroon

A no on tietenki ettei tarvis miettiä että historia taas nostaa päätänsä

T niin

A mutta sitä mie en enää halluu

T nythän sulla on kaikki mahdollisuudet estää se

A on on on

T ymm siitä on hyvä lähtä ja et koet että nää ratit ei oo sun mielestä semmosia mitä haluat ajaa ja mitä haluat elämältä ja kaipaat ja ne tuomiot ja morkkikset ja kaikki mitä siihen nyt liittyy

A mie silloin vittu nuorempana en mie silloin ees tajunnu mittään morkkiksia

T ne tuli vasta vanhemmiten

A niin ruennu laittaa vähän tärkeysjärjestykseen näitä hommia

T ymm

A se kuule oli semmosta elämää ei kiinnostanu ite eikä muut

Asiakas ilmaisi turhautumistaan puhuessaan rikokseen syyllistymisestä. Hän vaikutti avuttomalta asian edessä. Samalla asiakas määrittä itsensä tavoitteelliseksi toimijaksi ja rikosten tekeminen oli vastoin tavoitetta. Tavoitteissa onnistuminen tai epäonnistuminen joko vahvistaa tai heikentää minäkuvaa, joka puolestaan heijastuu yksilön identiteettiin (Nurmi & Salmela-Aro 2005b, 60–62; West 2006, 71–73). Haasteen tavoitteissa onnistumiselle tuo se, että ihmisen toimintaan vaikuttaa yhtä aikaa monet tekijät, joista ei aina olla edes tietoisia (West 2006).

Työntekijä teki yhteenvedon niistä asioista, joita hän oletti asiakkaan historian pitävän sisällään pyrkien yhdistämään ne asiakkaan motivaation pohjaksi.

Asiakas ei kuitenkaan täysin vahvistanut yhteenvetoa, vaan hän tarttui morkkis-käsitteeseen. Asiakkaan saatua tilaa hän alkoi tuottaa itselleen merkityksellistä puhetta. Puheenvuorossa asiakas rakensi motivaationsa aiemman elämänsä välttämiseksi. Samalla asiakas muodosti elämälleen eräänlaista hyvän elämän mallia (kts. Ward & Yates & Willis 2011, 96–97). Myös lyhytaikaisvankien kohdalla on havaittu menneisyyden välttäminen merkitykselliseksi. Mikäli tulevaisuus nähtäisiin samanlaisena kuin menneisyys, ei se välttämättä motivoisi vapauteen eikä siten tukisi myöskään rikoksista luopumista. (Kivivuori & Linderborg 2009, 131–133.) Alla oleva ote liittyi puolestaan vastuiden pohtimiseen.

Ote 2. Isän identiteetti.

T joo-o miten perhe koetko että se menee jonnekki tänne tähän nelikenttään, koetko sinä että se liittyy millään tavalla näihin ratteihin, perhetilanne

A ymm no varmaan menneekö se sinne mahdollisuuksiin vai tuonne niin se että tota pittää lapset mielessä ja silleen niinku että no ei niillä oo kumminkaan ko yks isä

Otteessa työntekijä tiedusteli perhetilanteen vaikutusta rattijuopumuksiin. Asiakas kuvasi motivaation liittyvän lapsiin ja heille isänä olemiseen. Desistanssin ja GLM:n näkökulmasta vastuun ottaminen ja huolenpito muista on havaittu merkityksellisiksi (mm. Ronel & Elisha 2011, 316–317). Vanhemmuudella ja sen mukanaan tuomalla identiteetillä on todettu olevan yhteys rikoksista ja muusta haitallisesta toiminnasta irrottautumisessa (Laub & Sampson 2001; kts. myös West 2006, 11–12). Motivaatio sai otteessa myös sosiaalisen ulottuvuuden peilaten vastuullisuutta ja eräänlaista myönteistä velvoittavuutta. Pelkällä tiedolla siitä, että on vastuussa jostakin, on merkitystä. Elämänvastuiden myötä suhde asioihin voi muuttua ja pakoista voi tulla elämänsisältöjä samalla, kun arvot muuttuvat. (Myllärinen 2011, 150.) Seuraava ote kuvasi ajatusmaailmassa tapahtunutta muutosta.

Ote 3. Muuttuva ajatusmaailma.

A se on semmonen suoranainen muutos ja kyllähän siinä varmaan sitte tuota siis onhan se muuttanu minun ajatusmaailmaa

T millä tavalla

A no siis se ei oo saanu juomaan vähemmän mutta sen se on saanu ymmärtämään että mulla on ollu helvetin paljon tuuria esimerkiksi niillä aikasemmilla kerroilla vaikka oisin ottanu ne muutamat pullot et joku ois voinu kuolla minä en ois voinu sen jälkeen ellää itteni kanssa

T ja oot nyt nyt niinku tajunnu sen

A ymmm

T sinä et sitä sillon aikasemmin oo tajunnu sitä ajatusta ei oo tullu mieleen, se on ollu nimen omaan tämä

A ei koska ei mittään tapahtunu

T niin koska oot aina vaan

A mutta tuon tapauksen jälkeeen ku on joutunu käymään tässä eri paikoissa ja juttelemaan ja kaikkee muuta niin sitä kautta se on ehkä kirkkaampana mieleen, onhan se sillon aikasemminki varmaan käyny mielessä että tässä ois voinu jollekki sattua jotaki mutta ei se oo pahemmin käyny, kävässy nopeesti mielesä mutta ei sitä sen kummosemmin oo ajatellu

Työntekijän rohkaistua täsmentämään ajatusmaailmassa tapahtuneen muutoksen sisältöä, asiakas huomautti heti, ettei muutos ole vaikuttanut alkoholin käyttöön. Täsmennys kuvasti asiakkaan käsitystä siitä, mihin hän oletti työntekijän kohdentavan muutoksen. Samalla asiakas teki näkyväksi instituution läsnäolon tulkintakehyksessä myös motivaatioon liittyen. Asiakkaalla oli kuitenkin tilaa määritellä muutoksen sisältö omasta näkökulmastaan ja hän nimesi merkitykselliseksi havainnon elämässään olleesta tuurista. Tuuri liittyi sellaisen tapahtuman välttämiseen, joka olisi ollut loppuelämän kannalta peruuttamaton ja negatiivinen. Asiakkaan puheessa motivaatio liittyi eräänlaiseen heräämiseen, jonka seurauksena hän koki ajatusmaailmansa muuttuneen. Omien valintojen kyseenalaistamista ja katumusta on tunnistettu myös lyhytaikaisvankien kohdalla desistanssia edistävinä tekijöinä (Kivivuori & Linderborg 2009, 131–133).

Asiakas koki ajatusmaailmansa muuttuneen tapahtumien ja kokemuksen myötä. Tapahtumien seurauksena asiakas kertoi joutuneensa käymään keskustelussa eri paikoissa asioista, mikä oli auttanut asioiden tiedostamisessa. Muiden luona juttelemassa käyminen sai puheessa pakolla tehdyn luonteen. Pakosta huolimatta keskusteluilla on ollut positiivinen vaikutus asiakkaan ajatusmaailmaan ja motivaatioon. Myös tässä muutokseen liittyi sosiaalinen ulottuvuus, joka kytkeytyi ammattiauttajiin. Subjektiivisen todellisuuden muuttuminen ei ole mahdollista ilman eräänlaista uskottavaa samaistumista ”merkityksellisiin toisiin”, joiden kautta voi luoda uudenlaista kuvaa elämästään ja identiteetistään (Berger & Luckmann 1994, 177–178).

Muutos osana elämäntarinaa

Keskusteluissa muutos kytkeytyi osaksi elämää. Muutosta pidettiin luonnollisena asiana, joka liittyi muun muassa ikääntymiseen. Motivaatiossa nousi merkitykselliseksi oma tavoitteellisuus ja halu.

Ote 4. Ikä ja emäntä.

A Niin no nytpä voin sanna että aika hyvin se on vähentynyt. Se on kuukauden välein viis viikkoa saattaa olla selevinpäin ja se on minun kohdalla se on siis niin että voipi verrata normaalilla ihmisen kohdalla vuoden välein

T Niin et siinä on niin iso se kehitys

- A Niin mitä se on ollu. Niin vois kuvitella että tosinpäin kuukaus kännissä ja päivä pari selevinpäin ehkä jos sitäkään*
- T Joo. Lyhyessä ajassa on iso muutos tehty*
- A On. Kaipa se tuo ikäkin rauhoittaa ja tosissaan sitte kyllä se emäntäki*

Otteessa oli kyse päihteidenkäytöstä. Asiakas kertoi päihteidenkäyttönsä vähentyneen ja vertasi käyttöönsä normaaliin ihmiseen. Onnistuminen vahvisti myös motivaatiota. Vertailukohteeksi asetui "normaali" ihminen, jolloin asiakas samalla rakensi oman identiteettinsä ei-normaaliksi. Toisaalta asiakas asetui puheenvuorossaan puolustuskannalle verratessaan itseään muihin. Samalla asiakas luokitteli itsensä taustansa vuoksi kulttuurisesti ulos "hyvän elämän mallista" (kts. Valokivi 2004, 132). Työntekijä puolestaan vahvisti muutosta toteamalla lyhyessä ajassa tehdyn ison muutoksen. Kehumista voitiin tässä yhteydessä pitää sanallisena palkitsemisena toivotusta toiminnasta sekä yrityksenä motivaation vahvistamiseen.

Muutos liittyi asiakkaan puheessa staattiseen tekijään eli ikään, mutta myös kumppanilla oli ollut vaikutusta motivaatioon. Molemmat liittyivät asiakkaan mukaan rauhoittumiseen. Sosiaalisella pääomalla onkin itsessään havaittu olevan merkitystä myös motivaatioon (kts. McNeill 2009). Iän merkitys on puolestaan tunnistettu desistanssia edistävänä tekijänä (mm. Kivivuori & Linderborg 2009; McNeil 2012, 95). Muiden ihmisten sijaan seuraava ote korosti omaa halua motivaation perustana.

Ote 5. Nyt riittää.

- A minä siihen oon kokkeillu hommata aikasemminki jo esimerkiksi se Y-juttu (hoitopaikka/TL) ja sitte tuota sen C:n kans juttelut mut tuota ei ne sitte avittanu minua tarpeeksi että tuota kyllähän se saattas jonkun näkönen apu olla tarpeen mutta en minä vielä oo ainakaan valmis uuestaan kokkeileen että pittää ensi yrittää tuota*
- T omatoimisesti*
- A niin omat ajatukset sillee niinku kasata et mitä sitä niinku ja näin pois päin*
- T niinpä mut mä jotenki muistelen et puhuit siitä et se ei ollu sun oma halua vaan sä lähet sinne enämpi muitten mieliksi niin sillon se ei voikaan toimia*
- A niin sepä se*
- T et se pitää tulla se oma halu niin sit se voi*

Asiakas täsmensi avun hakemisen ehdoksi oman pohdinnan tilanteestaan eli eräänlaisen henkilökohtaisen tavoitteen asettelun. Samalla asiakas kytki motivaation juuri tavoitteen omakohtaisuuteen. Tavoitteenasettelu on keskeistä GLM-ajattelussa ja positiivisessa kriminologiassa ylipäänsä sekä synteettisessä motivaatioteoriassa (West 2006, 80–82; Ward & Maruna 2007).

Motivaatio rakentui tässä omaksi haluksi muutosta kohtaan. Työntekijä ilmensi osin institutionaalistakin käsitystä ulkoisesta ja sisäisestä (oma halu) motivaatiosta. Sisäisen motivaation käsite perustuu kuitenkin vain yhteen motivaatioteoreettiseen ajatteluun (Decin teoria sisäsyntyisestä motivaatiosta, kts. Nurmi & Salmela-Aro 2005a, 16). Sisäisen motivaation lisäksi voidaan käyttää esimerkiksi käsitteitä tieto- ja tunneperäinen motivaatio. Tietoperäinen motivaatio tarkoittaa muun muassa konkreettista tavoitteenasettelua (alkoholinkäytön vähentäminen) ja tunneperäisellä motivaatiolla käsitetään halua tavoitteen saavuttamiseksi. (kts. Niitamo 2005.) Asiakas koki otteessa merkitykselliseksi juuri tunneperäisen motivaation.

Rajoihin liittyvä motivaatio

Keskusteluissa koettiin merkitykselliseksi myös muiden osoittama kontrolli, joka nähtiin usein tukena. Erilaiset toimenpiteet, kuten päihdeseuranta, koettiin motivaation kannalta herättelevinä ja merkityksellisinä.

Ote 6. Neuvottelu avusta.

A siis todennäköisesti ennen ku lähin alkoon muistan että mut sitä varsinaista syytä miksi soitin en enää muista, mut X kumminki sai selville mitä tapahtu se sitte oli soittanu poliisilaitokselle jossaki vaiheesa ja soittikohan se kuulusteluitten yhteydessä uuestaan ja tämä kuulustelija sano että X tarjoutuis niinku hakemaan minut sieltä pariksi viikkoa C:n (hoitopaikkaan/TL) et saahan katkastua saman tien tuo repsahdus ja minulla ittellä oli siinä vaiheesa semmonen mieli että minä en välttämättä C:n haluais ku hävetti niin älyttömästi että ku oli repsahtanu että minä mieluummin menisin kotia ja siinä sitte kuulustelija anto mun jossain vaiheesa soittaa X:lle niin sen puhelinyhteyden aikana X sanoi että hän ei kyllä nyt halua sinua nähä että mee mieluummin sinne C:n elikkä pettyny

T ja sä lähit sitte C:n

A C:n joo pariks viikoks

Otteessa asiakas kuvasi prosessia, jonka seurauksena hän hakeutui päihdehoitoon. Asiakkaalle kerrottiin kuulusteluiden yhteydessä mahdollisuudesta päästä tuttuun päihdehoitopaikkaan katkolle. Asiakas oli tuolloin kokenut, ettei hän sillä hetkellä ollut motivoitunut hoitoon, koska koki häpeän tunteen niin voimakkaana. Asiakas pelkäsi kasvojensa menettämistä. Kasvoja voidaan pitää sosiaalisessa vuorovaikutuksessa syntyneenä kuvana itsestä. Säilyttääkseen kasvonsa ihmisten tulee huomioida toimintansa vaikutukset myös ulkopuoliseen sosiaaliseen maailmaansa. Kasvojen säilyttämisellä on siten merkitystä myös identiteetin näkökulmasta. (Goffman 2012, 23–33.)

Otteessa asiakkaan puoliso kannusti hakeutumaan hoitoon. Motivaatio muodostui lähinnä muiden ohjauksesta sekä eräänlaisesta valinnan pakosta, jossa hoitoon hakeutuminen näyttäytyi lähes ainoana vaihtoehtona. Vaihtoehto oli kuitenkin siinä määrin motivoiva, että asiakas oli valmis kohtaamaan aiemmin mainitsemansa häpeän. Sosiaalisella kannustuksella hoitoon oli häpeää lievittävä vaikutus. On tunnistettu, että perheen tuella on merkitystä irrottautumis päätöksen toteuttamisessa, joskaan se ei usein yksinään riitä. Lisäksi tarvitaan myös yhteiskuntaan liittyvien sidosten vahvistamista, joka voi todentua esimerkiksi hoidon kautta (Kivivuori & Linderborg 2009, 138–139). Seuraavakin ote kuvastaa ympäristön vaikutusta muutokseen motivoitumisessa.

Ote 7. Kontrolli.

T no tota miten pystyt siihen mikä on toisin ku mitä oot aikasemmin toiminu

A no onhan se totta kai niinku seuranta siinä takana

T sinun oma seuranta vai se päihdeseuranta

A päihdeseuranta ja sitte ne verikokeet et sehän se tavallaan stoppas sillon ku ne ensimmäiset kokkeet käv

T ne katastrofaaliset

A niin ne katastrofaaliset kyllä mut kai siinä on sitte päänki sisällä jotaki tapahtunu mut en nyt silleen ossaa sitä määritellä, ehkä se että ympäristö on nyt silleen eri että ei oo sitä jatkuvaa ympäristöstä tulevaa ahistusta

Työntekijä tiedusteli asiakkaan näkemystä siitä, miten hän oli saanut aiemmin kuvaamansa muutoksen aikaan päihteidenkäytössään. Työntekijä täsmensi tarkoittamaan juuri asiakkaan omaa toimintaa ja toimijuutta. Asiakas määritteli päihdeseurannan motivaatiotekijäksi. Myös koetulla ympäristön rauhoittumiselle oli merkitystä sillä asiakas ei enää kokenut ”ympäristöstä tulevaa ahistusta”. Motivaatio rakentui otteessa ulkoiselle kontrollille, omassa itsessään tapahtuneiksi asioiksi ja ympäristössä tapahtuneille muutoksille. Synteettisen motivaatioteorian mukaan pienetkin muutokset ympäristössä tai yksilön tavoitteenasettelussa ovat merkityksellisiä (West 2006). Tästä näkökulmasta motivaatio on jatkuvassa yhteydessä myös ympäristön kanssa.

Toivon ja toiveikkuuden merkitys

Toivo ja toiveikkuus näkyivät monessa keskustelussa. Ne kytkeytyivät muun muassa helpotukseen erinäisten asioiden tunnistamisesta, mikä puolestaan mahdollisti muutoksen. Niin ikään usko tulevaisuuteen oli merkityksellinen motivoija tilanteessa, jossa asiat eivät muutoin olleet parhaanpäin.

Ote 8. Tulevaisuuden usko.

T mitä tuo tarkoittaa tuo vitonen tuossa vapaa-ajan vietossa

*A en oikein tiä ehkä se on tota sitä että tällä hetkellä se vois olla parem-
paaki mutta toisaalta niin tässä on tarkoitus lähteä tuota kalastamista
uuelleen harjoitteleen ja näin poispäin et niinku tällä hetkellä se vois
pienempiki olla mutta kumminki että vähäsen sitä tulevaisuuden uskoa*

Keskustelukatkelma liittyi tehtävään, jossa asiakas oli arvioinut tyytyväisyyttään vapaa-ajan viettoon. Asiakas kuvasi nykyistä tilannettaan epätyytyttäväksi. Toisaalta hän puhui myös aikomuksestaan tehdä muutos. Pelkkä suunnitelma tai tavoite muutoksen toteuttamisesta sai asiakkaan arvioimaan koetun tyytyväisyyden korkeammaksi, kuin mitä todellisuus vastaamishetkellä oli.

Edelleen asiakkaan toteamus ”mutta kumminki että vähäsen sitä tulevaisuuden uskoa” kuvasti tulevaisuuden uskon tärkeyttä muutoksen tekemiselle. Motivaatio tarvitsee tuekseen myös toivon (McNeill 2012, 95). Motivaatio kytkeytyi tässä paremman tulevaisuuden mahdollisuuteen. Käsitteenä tulevaisuuden usko on lähellä toivon käsitettä. Tulevaisuuteen liittyvä toivo on merkityksellistä sillä, se pitää sisällään tulevaisuuteen liittyvien mahdollisuuksien ja luottamuksen näkemistä (Kylmä 1996, 13–22). Tulevaisuudella ja erityisesti tulevaisuuteen liittyvillä tavoitteilla on merkitystä (Ward & Maruna 2007). Toivo esiintyi myös seuraavassa otteessa.

Ote 9. Toive muutoksesta.

*A ...mut totta kai se tunteitten käsittelyn hankalointi no siihen saattaa
olla tulossa apua nytten kun pari viikkoa sen verikokeitten ottamisen
jälkeen minulla oli se lääkäriaika niin hänen kanssa sitte hän oli sitä
mieltä kun minä hänelle kerroin aika lailla samat jutut mitä oon sinulle
kertonu ja sitte tälle päihdehoitajalle niin se oli sitä mieltä että hänestä
vaikuttaa että kaveri tarttee apua hyö sitte, vähä ihmettelin että miksei
vielä oo tullu mut tota hyö laittovat sieltä papereita ja kyselyy etteen-
päin et tota kävis X:ssa jonku ammattihmisen kans juttelemasa että
sieltä nyt ei vielä oo tullu aikatauluja*

...

A niin sitä kautta saattaa sitte tulla lissää appuu siihen tunnepuoleen

*T niin koska se on sulla varmaan se suuri juttu tässä nytte ja tosi hienoa
et oot halukas lähtemään nyt työstämään juttuja*

*A no näistä on ollu nytte hyötyä näistä ykp:sta (yhdyskuntapalvelusta/
TL) ja päihdeseurannasta niin siinä on tavallaan kaks semmosta
positiivista esimerkkiä takana niin mikäs sitte*

Otteessa asiakas pohti itselleen ongelmallisiksi kokemisensa asioiden mahdollista muutosta. Asiakas suhtautui muutokseen toiveikkaasti ja hän ilmaisi tarvitsevansa ulkopuolista apua tunteiden käsittelyyn. Psykkisellä hyvinvoinnilla

on yhteys myös motivaatioon, joka näkyyn muun muassa tavoitteiden asettelussa ja niiden toteutumisen arvioinnissa. Hyvinvointi ja motivaatio muodostavat lukuisien tutkimusten mukaan kasauman, joka voi näkyä positiivisena tai negatiivisena kehänä. (Salmela-Aro & Nurmi 2005b, 168.) Työntekijä vahvisti asiakkaan muutosmotivaatiota ja toimijuutta kehumalla asiakkaan halukkuutta asioiden käsittelyyn ja psyykkisen hyvinvoinnin edistämiseen.

Asiakkaan toiveikkuus muutoksen onnistumisesta oli vahvistunut myös oman, kokemuksellisen toiminnan kautta. Onnistumisen kokemukset olivat asiakkaan ilmaisun perusteella ruokkineet uskoa muutoksen mahdollisuuteen. Asiakas oli selkeästi kokenut sekä yhdyskuntapalvelun että päihdeseurannan hyödylliseksi. Avun saaminen rakentui myös mahdollisuudeksi saada lisää kompetenssia itseen liittyvien asioiden kehittämiseen, joka loi myös toivoa. Toivosta tuli siten myös vuorovaikutuksellinen kokemus. Muiden ihmisten merkitys on tunnistettu tärkeäksi, tarkoittaen paitsi auttaja-autettava -suhdetta, myös muita ihmissuhteita (McNeill 2012, 95–96). Alla vielä ote, joka korosti motivaation moniulotteisuutta.

Ote 10. Jos muutkin usko.

- A uskoo pitäis olla vielä vähä enemmän tai siis luottamusta tulevaisuuteen mutta kyllä selkeesti niinkö oot sanonu paremmin näitten tiettyjen asioiden osalta on lähteny menemään*
- T niin ja ne vaikuttaa sit niin moneen asiaan minä oon ihan vakuuttunu siitä ja vaikuttaa varmasti niihin perheolosuhteisiin että hyvänä säilyy välit sinne ko näkee sinun entinen puoliso näkee miten oot ottanu ittees niskasta kiinni niin se varmasti tekee häneenki vaikutuksen saatikka sitte että lapset näkee et isään voi luottaa ja se on aika merkittävä asia teijän suhteelle ja itse asiassa näillä jutuilla mitä sää teet monta hedelmää kannat varmasti*
- A ja pittää se muistaa että ei hetkessä tapahdu mikkään vaan antaa sille tarpeeks aikaa*
- T ja se on vaan hirveen vaikeeta välillä itse kellekin että eihän hetkessä tosiaan tapahu näin se on ja tää uudelle tavalla toiminen ei sitä käytännössä ole aina hirveen helppoa niinkö voit varmaan kuvitella mutta kyllä sie siinä onnistut oon ihan vakuuttunu siitä*
- A no pittää muistaa sekin sitte toimimistilanteessa että muut uskoo niin miksi en usko minäki, niin se X:kin sano*

Otteessa korostuivat oman toiminnan merkitys, muilta saatu tuki (asiantuntija-apu), usko selviytymiseen, kokemuspuhe selviytymisestä sekä muiden tuen ja uskon merkitys. Motivaatioon liittyi sekä yksilön tunteista ja kokemuksista nousevat merkitykset, että yksilön ympäristöstä tulleet tekijät. Keskeistä oli sekä oma että muiden usko muutokseen ja onnistumiseen, mitkä puolestaan autoivat suuntaamaan tulevaisuuteen.

Lopuksi

Arkipuheessa merkityksellinen motivaatio mielletään usein omaksi haluksi muutosta kohtaan. Tässäkin aineistossa se tuli esiin, mutta vain yhtenä ulottuvuutena. Motivaatio rakentui ongelmista ja halusta niiden välttämiseen sekä tyytyväisyydestä, kun ongelmia ei ollut (ongelmalähtöinen motivaatio). Kokemuslähtöisessä motivaatiossa korostuivat ei-toivottujen tapahtuminen vaikutus nykyhetkeen ja erityisesti tunnepuolen kokemus oli merkityksellinen. Elämäntarinaa liittyvä motivaatio kytkeytyi ikään, puolisoon, identiteettiin ja vastuisiin. Kontrollissa puolestaan näkyi ulkopuolelta tulevan pakon (kontrollin) merkitys. Kontrolli konstruoitui viranomaisiin, sosiaalisiin suhteisiin, mutta myös toimintaan (päihdeseuranta). Tulevaisuuslähtöisessä motivaatiossa esiintyivät, toivo ja usko muutoksen mahdollisuuteen sekä kyky toteuttaa muutos. Alla olevaan taulukkoon (taulukko 1) on koottu motivaation konstruktiot ja niiden sisällään pitämät merkitykset.

Taulukko 1. Motivaation konstruktiot ja merkityssisällöt.

Motivaation konstruktio	Merkityssisällöt
Ongelmalähtöinen motivaatio	Ongelmat ja niiden välttäminen, tyytyväisyys ongelmien puuttumiseen.
Kokemuslähtöinen motivaatio	Ei-toivottu elämä, johon ei haluta palata. Tunnepuolen merkitys korostuu.
Elämäntarinaa liittyvä motivaatio	Ikä, kumppani ja isyys, joilla myös yhteyttä identiteettiin, elämänvastuut.
Kontrolliin liittyvä motivaatio	Sosiaaliset suhteet, viranomaiset ja seuranta auttavat ja samalla mahdollistavat koettua kyvykkyyttä muutoksen tekemiseen.
Tulevaisuuslähtöinen motivaatio	Toivo, usko, pystyminen merkittäviä mielekkäämmän tulevaisuuden mahdollistajia. Keskeistä on myös muiden suhtautuminen.

Aineistossa motivaatio jakautui menneisyyden tapahtumiin, nykytilanteeseen ja tulevaisuuteen. Työntekijät harvemmin kiinnittivät huomiota tulevaisuuteen liittyviin motivaatiotekijöihin, mutta asiakkailla tulevaisuus ja siihen liittyvä toiveikkuus nousi merkitykselliseksi. Myös menneisyys oli asiakkailla työntekijöitä enemmän esillä. Menneisyyteen liittyvä motivaatio vaikuttaa hyvin omakohtaiselta, sillä siihen liittyi voimakkaita kokemuksia ja tunteita. Työntekijöillä esiintyi myös institutionaaliseen kontekstiin liittyviä motivaation rakentamisperkimyksiä, mutta asiakas usein vastapuheellaan rakensi henkilökohtaisempia merkityksiä. Tämä mahdollistui tilanteissa, joissa työntekijä antoi tilaa asiakkaan puheelle.

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma vierastaa ajatusta ihmisten luokittelusta ryhmiin ulkoisten, pysyvien tai vaihtuvien ominaisuuksien mukaan, mihin myös kriminogeeniset tekijät kuuluvat. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan

liittyminen tapahtuu tilannekohtaisesti vuorovaikutuksessa. Sosiaalisen toiminnan tarkastelu nähdään niin ikään osana laajempaa keskustelutodellisuutta. Näin ollen myös motivaatio näyttäytyy sosiaalisena ja keskusteluun perustuvana ilmiönä. (Antaki & Widdicombe 1998; Kuusi 2002, 214.)

Elämänmuutoksen taustalla olevat motivaatiotekijät saivat tässä aineistossa samanlaisia piirteitä, kuin muissakin lainrikkojen elämänmuutosta käsittelevissä tutkimuksissa. Pelkkä olosuhteissa tapahtuva muutos ei usein yksin riitä muutoksen, kuten ei tahto tai ajatus paremmasta tulevaisuudestaan. Tarvitaan toivoa, sekä uskoa omiin kykyihin ja taitoihin toteuttaa muutos. Lisäksi tarvitaan sosiaalista pääomaa ja tukea muutoksen tekemiseen, joka on yhteydessä myös arvoihin ja vastuihin. (kts. myös Myllärinen 2011, 151–153.) Sosiaalisessa työssä arvojen, arvostusten ja tavoitteiden tunnistaminen on tärkeää, sillä ne muodostavat keskeisen työskentelyyhteyden (Kotiranta & Virkki 2011, 122). Mainittujen tekijöiden tunnistamiseen ja vahvistamiseen on syytä paneutua arkisissa vuorovaikutustilanteissa. Myös sillä, millaisia identiteettejä keskusteluissa rakentuu, on merkitystä.

Yksi sosiaalisen työn painopiste rikosseuraamusalalla on rakentunut paljolti rikosten uusimisriskin ehkäisemiseksi ja madaltamiseksi. Huomionarvoista kuitenkin näyttäisi olevan se, ettei aineistossa riskinäkökulma erityisemmin painottunut eikä se siten ole tämän aineiston perusteella riittävä muutoksen työskentelynäkökulma. Asiakkaiden puheissa motivaatio kytkeytyi laajemmin elämänhallintaan ja -tavoitteisiin. Esimerkiksi motivaatio rikoksettomuuteen kytkeytyi usein laajemmin mielekkäämpään elämään ja sen kautta toivottuna pidettäviin asioihin tai vastaavasti ei-toivotun elämäntilanteen välttämiseen. Se, mitä kohti pyritään, näyttäytyi keskeisenä. Myös tutkimuksessa (Sellen & McMurran & Cox & Theodosi & Klinger 2006), jossa vangit saivat itse arvioida eniten huolta tuottavat elämänsä osa-alueet, merkittävimmiksi nousivat läheisimmät ihmissuhteet sekä omaan itseen liittyvät asiat, kuten itseluottamus. Desistanssin näkökulmasta havainnot ovat tärkeitä, sillä juuri yksilölle olennaisen erottaminen on keskeistä. Kotirannan ja Virkin (2011, 125) mukaan ihmisen elämässä tulisi olla kyse omaehtoisuuden lisääntymisestä. Tavoitteena tulisi olla yksilöiden oman tavoitteenasettelun ja toimijuuden tukeminen (emt., 125). Myös sosiaalinen itsessään voidaan nähdä suuntautumisena ja pyrkimyksenä johonkin, joka voisi olla olemassa (Ojanen 2011, 227).

Ammatillisen vuorovaikutuksen keskusteluissa on jo 1980-luvun lopulla siirrytty ongelmakeskeisestä ajattelusta voimavaralähtöisyyteen (Kivipelto & Kotiranta 2001, 123–124). Rikosseuraamusalalla voimavaralähtöinen ajattelu ei kuitenkaan ole vielä tehnyt läpimurtoa, vaikka GLM-ajattelu ja desistanssin korostaminen painopistettä ovat vieneet voimavaralähtöisyyden suuntaan. Asiakkaiden puheissa voimavarat ja positiiviset tekijät ovat merkityksellisiä.

Motivaation luonne ja merkitys eivät toki itsessään kerro motivaation vaikuttavuudesta lopputuloksen kannalta. Mutta mikäli motivaatio nähdään prosessina tai välineenä, sitä ei tulekaan kytkeä yksistään lopputulokseen. Kun motivaatio nähdään sosiaalisena konstruktiona, on jokainen diskurssissa muotoutunut motivaation tyyppi katsottava merkitykselliseksi. Yksi mahdollisuus motivaatioon onkin nähdä se moniulotteisena, jossa toinen konstruktio ei ole toista tärkeämpi. Desistanssissa korostuu yksilön kohdatuksi tuleminen (mm. Viikki-Ripatti 2011, 220–222). Myös tästä näkökulmasta on tärkeää varmistaa, että motivaation kannalta merkityksellisten asioiden määrittelylle jää tilaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Kirjallisuus

- Antaki, Charles & Widdicombe, Susan 1998: Identity as Achievement and as a Tool. Teoksessa Antaki, Charles & Widdicombe, Susan (eds) *Identities in Talk*. London: Sage Publications. 1–14.
- Berger, Peter. L & Luckmann, Thomas 1994: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- DiClemente, Carlo C 1991: Motivational interviewing and the stage of change. Teoksessa Miller, William R & Rollnick Stephen (eds) *Motivational interviewing. Preparing people to change addictive behavior*. New York: The Guilford press, 191–202.
- Edwards, Derek 1999: Emotion discourse. *Culture and Psychology*. 5 (3), 271–291.
- Goffman, Erving 2012: *Vuorovaikutuksen sosiologia*. Tampere: Vastapaino.
- Hacking, Ian 2009: Mitä sosiaalinen konstruktionismi on? Suomentaja Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- IFSW 2000: International federation of social work. General meeting. Montreal, Canada.
- Juhila, Kirsi 2004: Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. *Historiaa ja nykysuuntauksia*. Janus 12 (2), 155–183.
- Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija 2011: Valtaistumisen vaikuttavuuden arviointi: Miten voisimme edistää sitä sosiaalityössä? *Janus* 19 (2), 122–142.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248 & Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Rikosseuraamusvirasto.
- Kotiranta, Tuija & Virkki, Tuija 2011: Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) *Sosiaalisen toiminnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus, 113–132.
- Kuusi, Pekka 2002: Sosiaalipsykologian maailmanhypoteesit. *Tieteenalan historia ja sosiaalisen konstruktionismin muodot*. Oy UNIPress Ab.
- Kylmä, Jari 1996: *Toivon dynamiikka*. Inhimillisen olemassaolon uudistuksen lähde. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Laub, John. H & Sampson, Robert. J 2001: Understanding desistance from crime. *Crime and Justice* 28, 1–69.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 93–140.
- McNeill, Fergus 2012: Counterblast: A Copernican Correction for Community Sentences? *The Howard Journal of Criminal Justice* 51 (1), 94–99.
- McNeill, Fergus 2009: Towards effective practice in offender supervision. SCCJR report No. 1/2009. Saatavilla osoitteessa: <http://strathprints.strath.ac.uk/27091/1/strathprints027091.pdf>. Luettu 14.6.2013.
- McNeil, Fergus 2006: A desistance paradigm for offender management. *Criminology and criminal justice* 6 (1), 39–62.
- Miller, William 2008: Motivaation ja muutoksen käsitteellistäminen. Teoksessa Koski-Jännes, Anja & Riittinen, Liisa & Saarnio, Pekka (toim.) *Kohti muutosta. Motivointimenetelmiä päihde- ja käyttäytymisongelmiin*. Helsinki: Tammi, 16–40.
- Miller, William R & Rollnick, Stephen 1997: *Motivational interviewing. Preparing people to change addictive behavior*. New York: The Guilford press.
- Myllärinen, Anna Riitta 2011: Lainrikkajien elämänsisällön muutos ja sitä tukeva auttaminen. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden yksikkö.
- Niitamo, Petteri 2005: Tunneperäinen ja tietoperäinen motivaatio. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik (toim.) *Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatio-psykologian perusteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 40–52.

- Nurmi, Jan-Erik & Salmela-Aro, Katariina 2005a: Modernin motivaatiopsykologian perusta ja käsitteet. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik (toim.) Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 10–27.
- Nurmi, Jan-Erik & Salmela-Aro, Katariina 2005b: Motivaatio elämänkaaren siirtymissä. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik (toim.) Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 54–66.
- Ojanen, Eero 2011: Henki, hyvyys ja sosiaalinen. Teoksessa Kotiranta, Tuija & Niemi, Petteri & Haaki, Raili (toim.) Sosiaalisen toiminnan perusta. Helsinki: Gaudeamus, 226–237.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Remes, Liisa 2006: Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa Metsämuuronen Jari (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä: Gummerus, 285–374.
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja -sarja. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Ronel, Natti & Elisha, Ety 2011: A different perspective: Introducing positive criminology. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 55, 305–325.
- Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik 2005a: Johdanto. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik (toim.) Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 6–8.
- Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik 2005b: Henkilökohtaiset tavoitteet ja hyvinvointi. Teoksessa Salmela-Aro, Katariina & Nurmi, Jan-Erik (toim.) Mikä meitä liikuttaa. Modernin motivaatiopsykologian perusteet. Jyväskylä: PS-kustannus, 158–172.
- SCCJR 2013: The Scottish centre for crime & justice research. Saatavilla osoitteessa <http://www.sccjr.ac.uk/>. Luettu 16.9.2013.
- Sellen, Joselyn L & McMurrin, Mary & Cox, W.Miles & Theodosi, Eleni & Klinger, Eric 2006: The personal concerns inventory (offender adaptation): Measuring and enhancing motivation to change. *Int J Offender Ther Comp Criminol* 50, 294–305.
- Suoninen, Eero 1999: Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Valokivi, Heli 2004: Lainrikkojen ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa Jokinen Arja & Huttunen Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus.
- Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Lavikkala, Raino & Linderborg, Henrik (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2011. Helsinki: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, 197–226.
- Ward, Tony & Maruna, Shadd 2007: Rehabilitation. Beyond the risk paradigm. New York: Routledge.
- Ward, Tony & Yates, Pamela M & Willis, Gwenda M 2011: The good living model and the risk need responsivity model. A critical response to Andrews, Bonta and Wormith. *Criminal justice and behavior* 39 (1), 94–110.
- West, Robert 2006: Theory of addiction. Oxford: Blackwell Publishing.

MONIMUOTOINEN PAHA VALVONNAN HAASTEENA YHDYSKUNTASEURAAMUSTYÖSSÄ

Ulla Lehtinen

Johdanto

Tarkastelen artikkelissani pahan ja pahuuden jäsentymistä vankilasta ehdonalaisesti vapautuneiden valvontatyössä. Paha ja pahuus ovat sanoja, joita ei yleisesti käytetä valvontatyössä tai muussa rikosseuraamusalan sosiaalityössä, koska niiden koetaan olevan moralisoivia ja leimaavia. Pahan sijasta sosiaalityössä käytetään neutraalia sosiaalisen ongelman käsitettä, joka kattaa monet ihmiselämän pulmat. Sosiaalisissa ongelmissa yhteiskunta tai yhteisö pitää jotakin asiantilaa haitallisena tai epätoivottavana ja sosiaalityöllä pyritään poistamaan tai lieventämään näitä ongelmallisia asiantiloja. (Pösö 2002, 105; 2009, 153.) Valvontatyön kehityksessä rikollisuus määrittyy keskeiseksi sosiaalseksi ongelmaksi, jota pyritään poistamaan tai vähentämään. Valvonnalla motivoidaan ja tuetaan valvottavaa elämäntilanteen muutoksessa ja rikollisuudesta irtautumisen prosessissa muun muassa sosiaalityön menetelmin (Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006, 46). Koska valvottavan voidaan ajatella tehneen pahaa syyllistyessään rikokseen, vaatii työskentely valvojalta eettistä osaamista. Valvontatyössä joudutaan pohtimaan kysymyksiä esimerkiksi oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta. Tällaisiin kysymyksiin ei ole olemassa yksiselitteisiä, oikeita ja kaikissa tilanteissa päteviä vastauksia.

Pahasta puhumista on vältelty sosiaalityössä, koska sen on koettu johtavan moraalisiin kannanottoihin, joiden pelätään murentavan auttamistyön perustaa tuomalla mukaan syyllisyyskysymykset. Elämänvaikeuksien keskellä asiakas tarvitsee mahdollisuuden myös eettiseen ja moraaliseen pohdintaan sekä syyllisyyden käsittelyyn. (Esim. Särkelä 2001; Hurtig & Laitinen 2002a; Lindqvist 2002.) Valvontatyössä on tarve syyllisyyskysymysten rakentavaan käsittelyyn, koska asiakas on todettu syylliseksi rikokseen ja on suorittanut siihen liittyvän vankeusrangaistuksen. Rikoksen ja syyllisyyskysymysten käsitteleminen vaatii valvojalta eettistä osaamista, joka mahdollistaa ihmisen ja teon erottamisen toisistaan ja tekee ihmisen kohtaamisen mahdolliseksi. Valvojan on tunnistettava oma tapansa arvottaa ja suhtautua pahaan tekoon ja sen tekijään, sillä myös pahantekijällä on oikeus tulla autetuksi (vrt. Hurtig & Laitinen 2002 a&b). Granfelt (2009, 170) on osuvasti tiivistänyt asiakastyöhön liittyvää ristiriitaa seuraavaan kysymykseen: kuka rohkenee osoittaa myötätuntoa pedofiilille ja asettaa itsensä alttiiksi kysymykselle puolustatko pedofiilejä?

Artikkelini kiinnittyy yhdyskuntaseuraamusten parissa tehtävän sosiaalityön käytännön tutkimukseen ja on eettisyyttä painottava. Sosiaalityön tilaa, paikkaa ja roolia on tutkittu suomalaisessa yhdyskuntaseuraamuksien täytäntöönpanotyössä. Sosiaalityöllä on edelleen merkittävä rooli yhdyskuntaseuraamustyössä, mutta sen sisällölliset painotukset ovat vaihdelleet eri aikoina (esim. Saarijärvi 2005; Hannula 2006; Järvinen 2007). Suomalaista yhdyskuntaseuraamustyötä on tutkittu usein seuraamuslajeittain. Yhdyskuntapalvelua eri näkökulmista ovat tutkineet esimerkiksi Saarijärvi (2005), Linderborg (2006) ja Rautniemi (2012). Harrikari (2010) on tutkinut ehdollisesti rangaistujen nuorten valvontaa toimijoiden, prosessien ja sisältöjen näkökulmasta. Lahti (2010) on selvittänyt ehdonalaisessa valvonnassa olevien kokemuksia valvonnasta ja sen vaikutuksesta uusintarikollisuuteen. En ole löytänyt aikaisempia sosiaalityön tutkimuksia, joissa pahaa tai pahuutta on tutkittu käytännön asiakastyön näkökulmasta.

Valitsin tutkimukseni keskeiseksi käsitteekseni pahan rikoksen tai sosiaalisen ongelman sijaan, koska ajattelen sen antavan moniulotteisen kuvan siitä, millaisten ihmisten, asioiden, tunteiden sekä eettisten että arvokysymysten kanssa valvojat työskentelevät. Etsin artikkelissani vastauksia siihen

- Miten valvojat merkityksellistävät valvontatyössä kohtaamaansa pahaa?
- Miten pahalle annetut erilaiset merkitykset muovaavat valvontatyön sisältöä?

Artikkelin alussa tarkastelen ehdonalaisen vapauden valvontaa ja pahuutta asiakastyön kontekstissa. Seuraavaksi esittelen lyhyesti tutkimukselliset valinnat, aineiston ja analyysini. Lopuksi kokoaan yhteen keskeiset tulokset ja arvioin niiden merkityksiä valvontatyöhön.

Ehdonalaisen vapauden valvonta pahan kohtaamisen kontekstina

Suomalaisessa rikosseuraamusjärjestelmässä lähes kaikki ehdottomat vankeusrangaistukset suoritetaan määräosin ja jokainen vankeuteen tuomittu vapautuu joskus. Ehdonalainen vapauttaminen tarkoittaa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangin päästämistä suorittamaan loppuosa rangaistuksestaan vapaudessa joko valvonnassa tai ilman valvontaa. Valvonta määrätään, jos koeaika on pidempi kuin vuosi, rikos on tehty alle 21-vuotiaana tai vanki itse sitä haluaa (Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta 782/2005, 4§). Valvontojen toimeenpanosta vastaavat Rikosseuraamuslaitoksen¹ alaiset yhdyskuntaseu-

¹ Vuoden 2010 alusta Rikosseuraamusvirastosta tuli Rikosseuraamuslaitos ja vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihoitolaitos lakkautettiin. Keskusvirasto on Rikosseuraamuslaitos ja rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavat vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot. Käytän tekstissäni nykytilanteen mukaisesti työnteekijöiden nimikkeinä rikosseuraamustyöntekijää ja toimipisteenä yhdyskuntaseuraamustoimistoa.

raamustoimistot. Valvonta on valvojan ja valvottavan säännöllisiä tapaamisia, joiden aikana käsitellään valvottavan rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä ja tuetaan sosiaalista selviytymistä muun muassa yksilökeskusteluilla, ohjelmatyöllä, palveluohjauksella ja verkostotyöllä. Ehdonalaisen vapauden valvonnalla pyritään vähentämään uusintarikollisuutta ja lisäämään yleistä turvallisuutta. Valvottavat ovat haastava asiakasryhmä sekä rikostaustansa että sosiaalisen ja terveydellisen tilanteensa vuoksi. Valvottavista 44 % on syylistynyt väkivaltarikokseen, yli 60 % on työttömänä, vajaat 30 % on vailla vakinaista asuntoa ja lisäksi päihde- ja mielenterveysongelmat ovat yleisiä (Joukamaa & työryhmä 2010, 58,75; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012, 14–17).

Pahaa ja pahuutta on määritelty eri tavoin. Sanakirjamerkityksen mukaan paha tarkoittaa siveellisesti ala-arvoista, huonoa, moraalitonta, säädyttöä, sopimatonta, lainvastaista, rikollista, syntistä tai väärää (Nykysuomen sanakirja 1980, 140). Määritelmä ei kuvaa kattavasti pahan ja pahuuden moniulotteisuutta. Sanakirjamäärittelyn mukaan paha kiinnittyy lakiin, moraaliiin, aikaan ja arvoihin. Paha muuttuu ajassa, sillä jokin aika sitten laitonta tai moraalitonta ollut asia voi olla tänään normaalia ja hyväksyttävää.

"Inhimillisen pahan käsitettä käytetään sellaisten tekojen ja toiminnan sekä arkisten käytäntöjen eri osapuolten välisten suhteiden yhteydessä, joissa ihminen tietoisesti tai tiedostamatta toisen kokemuksesta ja hyvinvoinnista välittämättä aiheuttaa hänelle tunteen pahan läsnäolosta" (Hurtig & Laitinen 2002a, 9).

Määritelmä korostaa pahan kokemuksellista ulottuvuutta, joka mahdollistaa hyvää tarkoittavien tekojen nimeämisen pahaksi. Paha teko ei välttämättä ole tietoista ja tavoitteellista, vaan pahaa voidaan tehdä myös tiedostamatta. Paha on suhdeominaisuus, joka rakentuu ja koetaan ihmisten välillä (Perttula 2002, 144). Paha voi olla rakenteellista ja liittyä esimerkiksi vallan käyttöön.

Paha tulee näkyväksi ihmisten välisissä suhteissa, joissa jokaisen ratkaisut ja valinnat sekä niitä seuraavat teot vaikuttavat toisten hyvinvointiin. Sosiaalisyys on välttely pahasta puhumista, koska se herättää kysymyksen syyllisyydestä ja siten lukitsee vuorovaikutusta. Auttamistilanteen tulee tarjota yksilölle mahdollisuuden puntaroida omia ratkaisujaan ja tekojaan sekä ottaa vastuuta niistä. (Hurtig & Laitinen 2002a, 12.) Inhimillisesti vaikeiden asioiden kuten syyllisyyden ja häpeän työstäminen on mahdollista luottamuksellisessa suhteessa. Luottamuksellisen vuorovaikutussuhteen rakentaminen esimerkiksi päihdeongelmaiseen, henkirikokseen syylistyneeseen valvottavaan voi olla valvojalle haastavaa. Valvontasuhte voi perustua lähtökohtaiseen luottamukseen, jossa asiakkaan ei tarvitse ansaita työntekijän luottamusta, mutta työntekijän on toiminnallaan saavutettava se asiakkaalta. Jotta lähtökohtainen luottamus on mahdollista, valvojan on nähtävä asiakkaassaan pahan ja ongelmien lisäksi

hyvää ja voimavaroja, joita voi vahvistaa luottamalla niihin. (Hyytinen 2007, 145–59.) Asiakassuhteessa valvojan epäluottamus ja epäily asiakasta kohtaan on paha, joka estää työskentelysuhteen syntymistä.

Ymmärrän pahan olevan monimuotoista ja rakentuvan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Ajattelen, että valvojan on tunnistettava ja kohdattava paha ennen kuin valvottavaa on mahdollista auttaa (vrt. Hurtig & Laitinen 2002b, 195). Valvoja merkityksellistää pahaa omasta näkökulmastaan ja kontekstista, jossa hän pahaksi kokemansa tai nimeämänsä kohtaa. Kuitenkaan paha teko, esimerkiksi toisen tarkoituksellinen satuttaminen, ei ole sosiaalinen konstruktio vaan tapahtunut tosiasia. Se, millaisia merkityksiä teolle annetaan, on sosiaalinen konstruktio. Hyvää tarkoittavista teoista voi tulla pahoja tekoja ja päinvastoin, koska tulkinnat teon merkityksestä vaihtelevat tulkitsijan ja kontekstin mukaan. Eettiseen työskentelyyn kuuluu, että valvoja tunnistaa omat asiakkaaseen liittyvät moralisoivat asenteensa, stereotypiansa ja leimaavat kategorisointinsa, jotka muodostavat esteen asiakkaan kohtaamiselle ja luottamuksellisen suhteen syntymiselle. (Juhila 2006, 248; Laitinen & Väyrynen 2011, 169.)

Tutkimukselliset valinnat – aineisto ja analyysi

Tutkimusaineisto koostuu valvontatyötä tekevien rikosseuraamustyöntekijöiden kirjoituksista. Kirjoitukset on kerätty syksyllä 2007. Aineistona on 17 valvojan kirjoittamaa tekstiä valvontatyössä kohdatusta pahasta. Kirjoituksien pituudet vaihtelivat yhdestä sivusta 13 sivuun. Aineistoa on 51 sivua 1,5 rivivälillä kirjoitettuna. Kirjoittajat olivat koulutustaustaltaan sosiaalialan opistotason koulutuksen saaneita, sosionomeja (amk), sosionomeja (ylempi amk) ja maisteritutkinnon suorittaneita eri pääaineissa. Miesten kirjoittamia tekstejä oli neljä ja naisten 13. Kirjoittajien työkokemus yhdyskuntaseuraamustyössä vaihteli reilusta puolestatoista vuodesta yli 30 vuoteen ja jokaisella oli vähintään vuoden kokemus valvontatyöstä. Kirjoituksen toimeksiannossa valvojia pyydettiin pohtimaan yleisesti pahaa osana valvontatyötä ja tarkastelemaan asiakastilanteita, jossa paha oli läsnä ja käsiteltävänä asiana. Valvojia pyydettiin kuvaamaan pahan ilmenemistä näissä kohtaamisissa ja sen vaikutuksia valvojaan itseensä. Olen rajannut analyysin ulkopuolelle asiakastilanteiden kuvaukset, joissa oli kyse muusta kuin ehdonalaisen vapauden valvontaan liittyvästä kohtaamisesta. Kirjoitukset on käsitelty luottamuksellisesti. Joistakin aineisto-otteista on häivytetty tunnistamiseen vaikuttavia yksityiskohtia. Näillä seikoilla ei ole ollut merkitystä tulkinnan kannalta.

Tutkimuksellinen lähestymistapani on ollut diskurssianalyttinen, jossa huomio kiinnittyy siihen, miten toimijat kielenkäytöllään merkityksellistävät ja rakentavat sosiaalista todellisuutta ja tekevät siitä ymmärrettävää. (Whetherell & Potter 1988; Jokinen & Juhila & Suoninen 1993a ja 1999.) Valvojalla on kokemuksensa

pahan kanssa työskentelystä ja sen herättämistä tunteista, joille hän antaa erilaisia merkityksiä eri konteksteissa. En ole kiinnostunut yksittäisen valvojan kokemuksista pahasta, vaan erilaisista pahalle annetuista merkityksistä valvontatyössä. Analyysiyksikköni ei ole yksittäinen valvoja, vaan kirjoituksissa olevat erilaiset tavat merkityksellistää pahaa. Näitä merkityksellistämisen tapoja kutsun diskursseiksi². Yksilötasolla pahalle annetut merkitykset voivat olla keskenään ristiriitaisia ja vaihdella suuresti. Ammattikulttuurisella tasolla niistä voidaan löytää johdonmukaisuutta ja säännönmukaisuutta. (Vrt. Jokinen 2008.)

Tutkimusprosessissa aineistolla on ollut suuri merkitys ja olen palannut kirjoituksiin useaan kertaan tutkimuksen eri vaiheissa. Lukiessani olen syventynyt tekstikohtiin, jotka ovat herättäneet minussa ammatillisella tasolla ajatuksia tai tunteita, koska uskoin niistä löytyvän jotakin merkityksellistä (esim. Wood & Kroger 2000, 92–93). Tutkijan on oltava tietoinen omista lähtökohdistaan, tutkimusasetelmasta sekä omien tulkintojensa taustoista (Kulmala 2006, 80). Työkokemuksellani valvontatyöstä on väistämättä merkitystä aineistoon lukutapaani ja analyysiini, vaikka olen pyrkinyt ottamaan etäisyyttä aiheeseen ja lukemaan tekstejä ulkopuolisin silmin. Hahmottamani diskurssit pahasta perustavat valvojen kirjoitusten analyysiin. Olen käyttänyt tekstiotteita³ kuvaamaan sitä, millaiselle aineistolle analyysini perustuu. Tekstiotteet on valittu siten, että ne kuvaavat ja tuovat esille käsiteltävän ilmiön moniulotteisuutta. Analyysissa on aina kyse tutkijan tekemistä valinnoista, rajauksista ja tulkinnoista, jonka vuoksi joku toinen olisi voinut tehdä aineistosta erilaisia tulkintoja.

Valvojen kirjoituksissa pahan merkitykset rakentuvat neljän merkitysulottuvuuden eli diskurssin kautta: tekodiskurssissa paha merkityksellistyy teoksi, ominaisuusdiskurssissa pahaa käsitellään ihmisen ominaisuutena, tuntemusdiskurssissa paha jäsentyy tunteiksi ja tuntemuksiksi ja selittämisdiskurssissa pahaa selitetään ja pyritään ymmärtämään. Käytän tekstissäni sekä diskurssin että merkitysulottuvuuden käsitteitä kuvaamaan erilaisia tapoja merkityksellistää pahaa ja tehdä se ymmärrettäväksi. Empiriaosuudessa jokaista neljää diskurssia käsitellään omassa luvussaan.

Paha tekona

Tässä aineistossa yleisin tapa määrittää paha teko, on tehdä se lainopillisessa kehityksessä, jolloin teko määrittyy pahaksi siksi, että teko itsessään on rikolliseksi

² Diskurssi on eheä säännönmukaisten merkityssysteemien kokonaisuus, joka rakentuu sosiaalisissa käytänteissä ja samalla rakentaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993b, 27)

³ Merkinnällä (...) osoitan, että olen poistanut otteesta tekstiä, joka ei ole käsiteltävänä olevan asian kannalta olennaista.

todettua. Paha nähdään rikoksena, joka on lainvastaista ja siten yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tuomittavaksi määriteltyä toimintaa. Lähtökohtaisesti pahaa on tehty silloin, kun rikos on tehty.

Rikoksissa paha voi myös ilmetä eri tavoin: henkilökohtaisesti koen pahan ilmenevän suurimmassa osassa väkivaltarikoksia ja henkirikoksia sekä rikoksissa, joissa on aiheutettu uhrille erityisen suurta haittaa, uhri on kokenut uhkaa ja pelkoa tai uhri on ollut puolustuskyvytön. (Valvoja 17)

Tekstiotteessa kaikki rikolliset teot eivät ole yhtä pahoja. Valvoja mittaa rikoksen pahuuden astetta yhtäältä luokittelemalla erilaisia rikoksia ja toisaalta niiden seurauksia. Rikoksina erityisen pahoja ovat teot, jotka kohdistuvat ihmisen fyysiseen koskemattomuuteen. Pahaksi määrittyvästä rikoksesta tai sen uhkasta seuraa uhrille joko fyysisiä tai psyykkisiä vaurioita. Rikoksen uhrin avuttomuus tai kyvyttömyys puolustautua lisää teon pahuutta.

Tulkinta pahasta teosta riippuu tulkitsijan positiosta ja se voi olla erilainen työntekijällä ja asiakkaalla. Rikollisessa alakulttuurissa paha teko voi näyttäytyä oikeutettuna vastauksena toisen osapuolen tekemään pahaan tekoon kuten seuraavassa otteessa, jossa valvoja kuvaa tulkintaerimielisyyttään valvottavan kanssa.

Mies tuli valvontakäynnille ja kertoi melko avoimesti tapahtuneesta rikoksesta ja vaikuttimistaan siihen. Hänen mielestään oli ihan oikein pahoinpidellä kiduttamalla velkaa jäänyt "vasikka" puolikuoliaaksi, (...) ja heittää – oli talviaika – ojan pohjalle odottelemaan kuolemaa. Siinä sitten totesimme, että meidän käsityksemme asiasta olivat täysin erilaiset, eli pystyimme asiasta keskustelemaan. A sanoi, että tekisi saman uudestaankin, jos eteen tulisi vastaava tilanne. Hän ei tuntenut katumusta. (Valvoja 7)

Valvojan positiosta määriteltynä paha on asiakkaan rikollisessa, väkivaltaisessa teossa. Asiakas on pahoinpidellyt "vasikan", ilmiantajan. Rikollisessa alakulttuurissa ei ole hyväksyttyä toisen rikollisen ilmiantaminen poliisille (esim. Aromaa 1983; Kääriäinen 1994). Vasikoiminen on rikollisessa alakulttuurissa pahaa ja siihen on oikeutettua vastata pahalla eikä teon oikeutusta kyseenalaisteta. Valvottava rikollisen alakulttuurin jäsenenä ei koe tehneensä pahaa, koska on toiminut kulttuurinsa normien mukaisesti. Rikollisen alakulttuurin ulkopuolella tällainen pahan teon oikeutus häviää, ja teko näyttäytyy käsittämättömän pahana yhteiskuntajärjestyksen kannalta tarkoituksenmukaisesti toimineeseen ihmiseen.

Valvojan tulkinnan mukaan pahan teon tekijän kuuluu katua tekoaan. Valvottavalla ei ole mitään kaduttavaa, koska uhri on ensin tehnyt pahaa ja konstruoituu itse samanlaiseksi pahantekijäksi. Valvottavan katumuksen puute ja tunnekylmyys ovat valvontatyössä jopa vielä pahempi teko kuin alkuperäinen rikos, koska se vie työntekijältä mahdollisuuden muutostyöhön (vrt. Uusitalo

2006, 112). Valvottava ei ole valmis yhtymään valvojan määrittelyyn rikoksesta ja väkivaltaisesta käyttäytymisestä asiakkaan ongelmana ja valvontatyön kohteena. Valvojan ja valvottavan tulkinnot teosta ja sen pahuudesta eroavat toisistaan. Asiakkaan väkivalta ”vasikkaa” kohtaan on valvojan näkökulmasta ensimmäinen paha teko. Toiseksi pahaksi teoksi konstruoituu asiakkaan katumuksen puute ja teon oikeuttaminen. Teon tarkoituksellisuus ja oikeutus lisäävät työntekijän määrittelemää pahuutta. Valvoja ja valvottava määrittelevät yhdessä pahaa ja kummallakin on mahdollisuus omaan määrittelykseen. Teosta ja sen pahuudesta voidaan keskustella ja olla eri mieltä.

Itselleni olen selvittänyt lisäksi, ettei minun tarvitse hyväksyä asiakkaiden tekoja vaikka hyväksyn ja välitän heistä ihmisinä ja yritän vaikuttaa valvonnan keinoin heidän rikolliseen käyttäytymiseensä. (Valvoja 7)

Otteessa valvojalla on aktiivisen toimijan identiteetti. Hän määrittää työskentelykohteen erottamalla toisistaan asiakkaan ihmisenä ja hänen tekemänsä teot. Paha sijoitetaan rikolliseen tekoon ja teko konstruoidaan erilliseksi tekijästään. Erottamalla teko ja tekijä toisistaan voidaan hyväksyä ja arvostaa valvottavaa ihmisenä ja kohdentaa työskentely asiakkaan rikolliseen käyttäytymiseen. Asiakkaan ja työntekijän kohtaamisen tulee perustua tuomitsemattomuuteen eli asiakasta ei tuomita tekojensa tai käyttäytymisensä perusteella. Asiakkaan ongelman tai tilanteen ymmärtäminen on erotettava sen hyväksymisestä. (Banks 2006, 32; Laitinen & Kemppainen 2010, 163.) Ihmisen hyväksyminen teostaan huolimatta mahdollistaa muutostyön perustana olevan luottamuksellisen ilmapiirin luomisen.

Valvojan työtä helpottaa se, että moitittavuus kohdistuu jo tapahtuneisiin tekoihin eikä tekijään ihmisenä. Jotta käyttäytymisen muuttaminen on mahdollista, on asiakkaan myönnettävä toimineensa väärin ja kaduttava. Katuminen ja käyttäytymisen muuttaminen edellyttävät, että ihminen on syyllinen johonkin tekoon, tunnustaa syyllisyytensä ja tuntee syyllisyyttä tekemästä vääryydestään ja haluaa sovittaa sen (Schulman 2004, 154; Uusitalo 2006, 112). Valvojalle ovat haastavia asiakkaat, jotka ovat tehneet rikoksen ja myöntävät tekonsa, mutta eivät kadu sitä. Jos valvottava pitää pahoja tekojaan oikeutettuna, hän ei näe tarvetta muuttaa käyttäytymistään. Valvojan mahdollisuudeksi jää suostuttelevan ja hienovaraisen vallan käyttö, jolla pyritään neutralisoimaan määrittelyn erimielisyyksiä (Jokinen & Juhila & Pösö 1995, 20–23; Juhila 2006, 235–238).

Paha ihmisen ominaisuutena

Pahan määrittelemisen ihmisen ominaisuudeksi tai osaksi ihmisyyttä on aineistossa harvinaisempaa kuin pahan merkityksellistäminen teoksi. Ihmisessä oleva paha voidaan konstruoida esimerkiksi arvoiksi ja asenteiksi, hyvän ja pahan suhteeksi tai sairaudeksi.

Työssä on tullut vastaan harvoja tapauksia, joista on tullut sellainen olo tai tunne, että on kohdannut "pahan ihmisen" eli sellaisen, joka on viestittänyt joko suoraan minuun tai yleisesti sellaista ajattelu ja arvomaailmaa, joka on mielestäni sopinut raameihin "pahan kasvot". Uskon, että näilläkin henkilöillä on myös ne "hyvän kasvot", mutta niiden näyttäminen on etuoikeus vain harvoille ja valituille. Pahuus on ilmennyt uhkailevana käytöksenä, sanallisena uhkailuna, painostamisena tekemään asiakkaan haluamia päätöksiä, kertomuksina, mitä asiakas on tehnyt muille tai mitä voisi tehdä. (Valvoja 2)

Otteessa valvottavassa oleva paha ja hyvä kuvataan metaforalla kasvoista. Metaforalla viitataan kasvojen julkisuuteen ja siihen, mitä ihminen haluaa itsestään näyttää. Pahakasvoinen valvottava viestii toiminnallaan ja ajatusmaailmallaan pahuutta, joka ei ole kätkeytyä ja sitä käytetään häikäilemättä omien tavoitteiden saavuttamiseksi. Valvottavalla on toimijan identiteetti ja hän valitsee millaisena itsensä näyttää. Valvojan tulkinta pahasta ihmisestä syntyy vuorovaikutuksessa valvottavan kanssa. Pahuus konkretisoituu valvottavan asenteissa ja arvoissa, joilla hän perustelee ja oikeuttaa toimintansa. Ihminen ei näyttäydy pelkästään pahana, vaan ihmisyyteen kuuluu myös hyvä. Tilanne, tavoitteet ja vuorovaikutuskumppani vaikuttavat siihen, millaiset kasvot, hyvät vai pahat, valvottava näyttää. Valvojalla säilyy vaikeasta asiakastilanteesta huolimatta usko asiakkaan mahdollisuuteen muuttua ja siihen, että jokaisesta ihmisestä voidaan löytää hyvää. Valvojan ihmiskäsitys mahdollistaa työskentelyn jatkamisen.

Valvoja voi tarkastella pahaa ja pahuutta ihmisiä yhdistävänä yleisinhimillisenä ominaisuutena, jota löytyy jokaisesta ihmisestä. Paha ja pahuus ilmenee ihmisissä eri tavoin.

En ole ajatellut, että asiakkaani ovat nk. pahoja ihmisiä. He ovat syyllistyneet pahoihin tekoihin. Niin me kaikki olemme. Heidän tekonsa ovat lainvastaisia ja heidät on tuomittu rikoksesta, teko on oikeudessa näytetty toteen. Moni, jota ei ole oikeudessa tuomittu, on syyllistynyt samantlaisiin tekoihin sekä lievempiin että vakavampiin. Jokaisessa on pahaa mutta myös hyvää. En itse ole ihmisenä parempi kuin asiakkaani. (Valvoja 16)

Tekstiotteessa valvoja määrittää pahan ihmisiä yhdistäväksi yleisinhimilliseksi ominaisuudeksi. Lähtökohtaisesti jokaisella ihmisellä on kyky tehdä sekä pahaa että hyvää. Ihmisiä ei voida luokitella hyviin ja pahoihin tekojensa perusteella, koska teot eivät määritä ihmisarvoa, vaan jokainen on ihmisenä yhtä arvokas. Ihmisten välistä tasavertaisuutta valvoja konstruoi vertaamalla itseään valvottaviin ja vahvistamalla kuvaa, ettei kukaan ihminen ole ihmisenä toista parempi. Valvoja tuottaa vastapuhetta valvottavan pahaksi leimatulle identiteetille normalisoimalla pahuutta ja hyvyttä jokaisen ihmisen yhtäläiseksi ominaisuudeksi (vrt.

Juhila 2004). Jotta valvoja pystyy ammatillisesti käsittelemään muiden pahaa, on hänen kohdattava, tutkittava ja käsiteltävä oma pahansa (Lindqvist 2006).

Ihminen ei ole dikotomisesti joko hyvä tai paha, vaan ihmisyyteen kuuluvat molemmat puolet, jotka määrittävät valvontatyön sisällöksi.

Näen sen pahuuden tavallaan myös työskentelyalueena, miten viritellä keskustelua siitä ja saada asiakas ajattelemaan arvojaan ja asenteitaan laajemmin. Voisi ikään kuin ajatella, että mitä avoimemmat "pahan kasvot" ovat sen suurempi uusimisriski voisi olla. Pahan taakse olisi myös hyvä päästä kurkistamaan, ajattelen, että pahuuden taustalla on pahoja kokemuksia, ehkä lukuisia pahan ketjuja, erilaisia epäonnistumisia elämässä. Yksilö alkaa määrittää elämänsä pahan kautta, se on tuttua ja turvallista ja siihen rooliin on ollut helppo jäädä. Yleensä pyrin työssäni löytämään jokaisesta asiakkaasta jonkun hyvän asian, josta otan kiinni, eli yritän nähdä ne "hyvän kasvot". Siihen voi mennä aikaa, mutta useimpien kohdalla ne löytyvät. (Valvoja 2)

Valvoja konstruoi ihmisessä olevan hyvän ja pahan valvontatyön kohteeksi. Paha on ihmisessä olevaa tai hänen elämässään tapahtunutta, joka vaikuttaa valvottavan toimintaan ja valintoihin. Keskustelemalla pahasta valvoja kohdentaa työskentelyä valvottavan toimintaa ohjaaviin arvoihin ja asenteisiin. Valvontatyössä ei jäädä kiinni menneisyyden tapahtumiin, vaan suunnataan työskentely kohti tulevaa. Valvoja on toimija, joka määrittää sekä valvonnan sisältöjä että työmenetelmiä ja pyrkii vahvistamaan valvottavassa olevaa hyvää. Hyvä tarkoittaa valvontatyön kehyksessä esimerkiksi valvottavassa olevia voimavaroja, toisen ihmisen kunnioittamista, yhteiskunnan normien mukaan elämistä ja rikoksetonta elämäntapaa. Vahvistamalla hyvää voidaan vähentää pahaa (Lindqvist 2002, 171). Valvontatyötä ohjaa lähtökohtainen luottamus asiakkaaseen, jossa pahan ohella tunnistetaan asiakkaassa olevia voimavaroja.

Valvoja voi kategorisoida valvottavansa psykopaatiksi tai mielenterveysongelmaiseksi. Määrittely voi perustua lääketieteellisiin diagnooseihin tai valvojan omiin tulkintoihin. Jos valvottavassa oleva paha kategorisoidaan sairaudeksi, voi valvottavassa olevasta pahasta tulla uhka työntekijälle:

Nyt minulla on hyvin haasteellinen uusi valvottava, jonka voi luokitella psykopaatiksi, vaikka ihmisiä ei pitäisi noin luokitella. Tulin kuvaan mukaan, kun hän oli ehtinyt jo uhkailla naistyöntekijää vankilassa.(...) Toimistolle hän kuitenkin tuli sovitusti ja tämän valvottavan olemme päättäneet ottaa vastaan siten, että kaksi työntekijää on paikalla. (Valvoja 13)

Vaikkei asiakasta pidä "pahana ihmisenä", on tiedostettava asiakaan riski arvaamattomaan käyttäytymiseen. Asiakaan paha teko unohtuu,

kun tutustuu asiakkaan koko elämäntilanteeseen, ja tässä on nähdäkseni pieni riskikin. Puhutaan psykopaateista, ihmisistä vailla omaatuntoa, ja työntekijä voi pahimmillaan manipuloitua asiakkaan vallankäytölle jos ei pidä riittävää etäisyyttä. (Valvoja 1)

Tekstiotteissa ei pidetä suotavana valvottavan kategorisointia psykopaatiksi tai pahaksi ihmiseksi, koska se leimaa valvottavan ja liittää häneen kyseiseen kategoriaan kuuluvia negatiivisia ominaisuuksia. Kategorisointi helpottaa valvojan orientoitumista eri tilanteissa ja antaa vihjeitä siitä, mitä henkilöstä tulee ajatella ja miten häneen tulee suhtautua. Ihmisen sijoittaminen tiettyyn kategoriaan on seurauksellista (Juhila 2006, 206). Valvottavan kategorisoiminen psykopaatiksi liittää häneen pahalle ihmiselle tyypillisiä ominaisuuksia, kuten toiminnan ja käytöksen vaikea ennustettavuus, manipuloivuus, uhkaava käyttäytyminen, empatiakyvyn puute ja piittaamattomuus oikeasta ja väärästä. Ensimmäisessä otteessa kategorisointi perustuu valvottavan käyttäytymiseen, kun taas jälkimmäisessä otteessa korostuu valvottavan ajatus- ja arvomaailma kategorisoinnin perusteena. Psykopaatiksi määritelty valvottava konstruoituu uhaksi valvojalle. Hän on riski valvojan turvallisuudelle ja ammatilliselle autonomialle. Valvojasta tulee aktiivinen toimija, joka varautuu pahaa vastaan.

Kun paha määritetään valvottavan ominaisuudeksi, valvoja valmistautuu erityisesti tähän kohtaamiseen. Vaikka valvoja lähtökohtaisesti luottaa asiakkaaseen, hän tiedostaa myös tilanteeseen liittyvät riskit kuten fyysisen ja henkisen väkivallan uhkat tai manipuloiduksi tulemisen riskin. Konkreettisesti uhkaavan pahan, esimerkiksi väkivaltaisen asiakkaan, kohtaamiseen varaudutaan käyttämällä työparia ja varmistamalla työskentelytilan turvallisuus. Epäsuoralta pahalta kuten manipulaatiolta suojautuminen on valvojan tietoista toimintaa, työskentelyn suuntaamista ennalta valittuihin asioihin ja oman toiminnan reflektointia. Valvojalla on asiakasta enemmän valtaa ohjata keskustelua ja määrittää tapaamisen sisältöä. Valvojan varautuminen valvottavan taholta tuleviin uhiin ei muodostu asiakkaan kohtaamisen esteeksi, vaan tekee sen mahdolliseksi.

Tuntemus pahasta

Pahaksi konstruoituu se, mitä valvoja tuntee tai millaisia tuntemuksia hänelle valvontatapaamisessa herää. Tuntemus pahasta on vaikeasti sanallistettava ja jää usein epämääräiseksi.

Valvontatyössä olevaa pahaa voisin määritellä jotenkin niin, että "se on tiedostettua tai tiedostamatonta valvottavan ja valvojan aistimaa, havaitsemaa tai kokemaa epämiellyttävää tunnetta siitä, ettei sitä voi tai halua järkeä ymmärtää." (Valvoja 15)

Paha määrittäyty epämiellyttäväksi tunteeksi, joka on olemassa valvojan ja valvottavan kohtaamisessa. Kumpikin osapuoli voi tunnistaa sen kokemuksellisesti, mutta sen sanoittaminen ja ymmärtäminen on vaikeaa. Pahaa ei oteta puheeksi, koska ei ymmärretä, mistä pitäisi puhua tai sitä ei kyetä käsittelemään. Valvojalla ei ole valmiuksia eikä työvälineitä kohdata kaikenlaista pahaa. Valvojan positioon jää mahdollisuus rajata liian vaikeat asiat työskentelyn ulkopuolelle. Tällaiset poissulkemiset jättävät jälkensä asiakassuhteeseen ja tuntuvat epämiellyttäviltä kohtaamisissa. Tunnistamattomana asiakassuhteessa oleva paha ja paha olo voivat siirtyä asiakkaalta työntekijän kannettavaksi (Toivola 2004, 330–332). Valvoja altistuu näissä kohtaamisissa sijaistraumatisoinnille, jolloin valvottavan traumaattinen kokemus siirtyy myös valvojan kannettavaksi ja uhkaa valvojan jaksamista.

Kuitenkin työntekijänä tunsin valtavaa ahdistusta siitä, mistä minun tulisi nyt tapaamisessa puhua hänen kanssaan. Käsiteltäviä asioita olisi niin paljon. Tapaamisen pahaksi teki oma epävarmuus ja ahdistus, miten tästä eteenpäin. Tapaaminen tuntui sitä, kuin paholainen olisi saapunut enkelin luo, jolla ei ollut antaa kysymyksiä tai vastauksia paholaiselle. Keskustelu eteni hitaasti, mutta ilmassa leijui tuo näkymätön paha, tietämättömyys ja käsittelemättömät tunteet niin työntekijällä kuin valvottavalla. Pusertava tunne rinnassa ei hellittänyt, vaikka kuinka yritin ajatella järkevästi. (Valvoja 11) (Ote liittyy valvojan kuvaukseen työskentelystä henkirikoksen tehneen valvottavan kanssa./ UL.)

Uskonnollissävyytteisellä metaforalla paholaisen ja enkelin kohtaamisesta kuvataan pahan ja hyvän eli valvottavan ja valvojan kohtaamista ja siihen liittyvää keinottomuutta ja vaikenemista. Valvoja tulkitsee, että valvottava odottaa saavansa häneltä apua ja helpotusta tilanteeseensa. Valvoja ei kykene ottamaan pahaa puheeksi ja siten auttamaan asiakastaan. Työntekijä konstruoi pahaksi keinottomuutensa ja tilanteen herättämät tunteet. Ammatillisen arvionsa perusteella valvojan pitäisi pystyä työskentelemään syvällisemmin ja avoimemmin kuin mihin hän koki tunnetasolla kykenevänsä. Työntekijällä on ammatillinen ymmärrys valvontatyön sisällöstä ja tavoitteista organisaation näkökulmasta, mutta keinot ja välineet ottaa puheeksi vaikeita teemoja ovat rajalliset. Ahdistus syntyy valvontatyölle asetettujen virallisten tavoitteiden ja asiakastilanteen todellisuuden välisestä ristiriidasta. Jos asiakastyössä otetaan vaikeita asioita puheeksi, pitää työntekijällä olla välineitä tehdä niille jotakin ja auttaa asiakasta. Työntekijän ja organisaation keinottomuus voi muodostua puheeksi ottamisen esteeksi eikä niinkään asiakkaan haluttomuus puhua tilanteestaan. (Pohjola 2009, 83.)

Jotenkin paha valvontatyössä on jotain pimeää, toivottomuuden keskellä elämistä. Jos työntekijä ei löydä/saa positiivisia asioita esille – muutosta, niin silloin paha vahvistuu. En tietenkään ajattele että paha on (syntyy)

työntekijän kyvyttömyydessä. Paha olo voimistuu, jos työntekijänä jää yhtä yksin kuin asiakkaat eikä saa tukea muilta (esim. kollegoilta). Ikään kuin asiakkaan toivottomuus tarttuu ja toistuu uudelleen. (Valvoja 9)

Otteessa paha merkityksellistyy valvottavan toivottomuuden tunteeksi ja näköalattomuudeksi. Pahaa on se, että asiakas ei näe vaihtoehtoja nykyiselle toiminnalleen ja tilanteelleen. Valvoja voi omasta positioistaan herättää toivoa ja vakuuttaa valvottavaa muutoksen mahdollisuudesta. Motivaation ohella toivon herättäminen ja ylläpitäminen on valvojan keskeinen tehtävä tuettaessa valvottavaa rikollisuudesta irtautumisen prosessissa (McNeill 2012, 95). Ihminen tarvitsee tukea vaihtoehtojen löytämiseen; asiakas tarvitsee työntekijää ja työntekijä tarvitsee kollegoitaan. Yksinäisyys tai yksin jääminen lisäävät valvottavan pahaa oloa, koska silloin puuttuu tuki ja peilauspinta tapahtuneille asioille ja tulevaisuuden suunnitteluun. Asiakkaan toivottomuus on paha, joka voi tarttua työntekijään ja aiheuttaa kyynistymistä.

Jotta valvoja voi toimia eettisesti ja sosiaalisesti vastuullisesti vaikeissa ongelmaratkaisutilanteissa, on tunteet hyväksyttävä osaksi työelämän inhimillistä vuorovaikutusta (Forsberg 2006, 29). Kun valvoja käsittelee asiakaskohtaamisessa tuntemaansa pahaa, korostuvat hänen tunnetyöntaitonsa eli kyky hallita ja käyttää tunteita ammatillisesti. Seuraavissa otteissa paha ja pahuus merkityksellistetään tunteiksi, jotka työntekijän on hallittava voidakseen työskennellä:

Meidän tehtävämme on tulla toimeen vaikeiden asiakkaiden ja heidän herättämien vaikeiden tunteiden kanssa. Niiden kanssa voi tulla toimeen (Valvoja 15)

Ajattelen, että tässä työssä pitää "sietää pahuutta", hyväksyä se että esimerkiksi huumeita aktiivisesti käyttävän elämässä on paljon pahuutta väkivallan, uhkailun ja pelon muodossa. Paha ei saa kuitenkaan tulla arkiseksi asiaksi niin, että siihen tottuu, turtuu ja kyynistyy. Työntekijän maailma ei saisi "mustua" vaikka asiakkaan elämässä niin on voinut tapahtua. (Valvoja 1)

Valvojan ja valvottavan kohtaamisessa käsitellään asioita, jotka herättävät tunteita molemmilla osapuolilla. Auttamistilanteessa työntekijän ja asiakkaan roolit ovat erilaiset, jonka vuoksi asioihin suhtaudutaan tunnetasolla eri tavoin. Valvottava tuo vuorovaikutukseen elämässään olevaa pahaa ja siihen liittyviä tunteita. Työntekijällä on oltava valmiuksia tunnistaa asiakkaansa tunnetila ja annettava hänelle mahdollisuus tunteiden käsittelemiselle. Asiakas tarvitsee tunteen siitä, että vaikeitakin asioita on lupa käsitellä eivätkä ne karkota työntekijää (Hurtig & Laitinen 2002b, 196). Vaikeat asiakkaat ja asiat herättävät valvojassa tunteita, jotka hänen on hallittava voidakseen auttaa asiakastaan. Valvojan on pystyttävä työskentelemään valvottavan kanssa moralisoimatta, omat tunteensa halliten

ja valvottavaa arvostavasti kohdellen. Kun työssä kohdataan paljon pahaa, voi hämärtyä se, mikä on normaalia ja millaisia tunteita asiakkaiden teot voivat herättää. Valvottavien traumaattisia tapahtumia sisältävät kertomukset voivat vaikuttaa valvojaan sekä emotionaalisesti että kognitiivisesti ja altistaa sijaistraumatisoitumiselle (Severson & Pettus-Davis 2011, 5). Asiakastyössä tunteet voivat toimia valvojan tiedonmuodostuksen välineenä ja tukena ratkaisuissa. Tunteita aktivoivat erityisesti moraaliset kysymykset ja eettiset valinnat kuten kysymykset hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, joihin ei ole olemassa yksiselitteisiä ja lopullisia vastauksia. Työntekijä voi jäsentää tilannettaan ja ratkaisujaan refleктоimalla toimintaansa, jolloin esimerkiksi helpotuksen tunne voi viitata oikeanlaiseen valintaan vaikeassa tilanteessa. (Forsberg 2006, 41.)

Pahan selittäminen – mistä paha johtuu?

Valvoja pyrkii löytämään selityksen pahalle ja siten tekemään siitä ymmärrettävää. Yleisimmin valvoja haki pahalle selitystä valvottavan elämänhistoriasta. Ihminen ei kasva ja elä tyhjiössä, vaan häneen vaikuttavat monet asiat syntymästä lähtien. Elämän aikana on useita ihmissuhteita, tapahtumia ja paikkoja, jotka vaikuttavat valvottavan arvomaailmaan, maailmankatsomukseen sekä tekoihin että tekemättä jättämisiin. Pohjolan (2010, 63) mukaan sosiaalityössä ymmärrys asiakkaan elämänhistoriasta on välttämätöntä, jotta voidaan tulkita, miten muutosta vaativaan elämäntilanteeseen on tultu.

Näkökulmani pahan kohtaamisesta työssäni liittyy siihen, että asiakkaani on kohdannut pahuutta, joka on vaikuttanut häneen. (...) Se miten lasta on kohdeltu, on vaikuttanut hänen identiteettiinsä ja omanarvontuntoonsa ja edesauttaa hyväksymään huonoa kohtelua myös aikuisena. Rikokset voivat olla osa psykopatologiaa ja keino selviytyä. (Valvoja 16)

Otteessa valvoja selittää pahaa valvottavan aikaisemmillä kokemuksilla pahasta. Paha synnyttää pahaa ja kumuloituu valvottavan elämänsäkulussa. Valvottava on kärsinyt lapsuudessaan toisten ihmisten pahoista teoista, jotka ovat vaikuttaneet hänen identiteettiinsä. Ihminen, joka ei arvosta itseään, sietää huonoa kohtelua muilta ja oikeuttaa itsensä toimimaan samoin. Valvottava näyttäytyy valvojalle sekä pahojen tekojen uhrina että niiden tekijänä. Jotta valvoja voi löytää selityksen pahalle, on hänen tunnettava valvottavansa elämänhistoria. Käsittelemällä ja hyväksymällä elämänhistoriansa kaikkine vaikeuksineen, voi valvottava löytää itsensä ja vapautua tarpeesta elää toisten ehdoilla (Väyrynen 2007, 190).

Rikoksilla on yleensä tarkoitus, jonka vuoksi ne tehdään. Syytä tai selitystä rikolliseen tekoon voidaan etsiä tekijästä tai teon kohteesta. Rikos voi olla esimerkiksi tietoinen valinta, tavoitteellista tai impulsiivista toimintaa tai sattumien summa.

Jos ajattelen asiakkaiden tekemiä rikoksia ja evaluoin niitä eettisesti, en koskaan selitä tekoja pahana tai pahuuden kautta. Kaikkein pöyristyttävimpiinkin tekoihin liittyy impulsiivisuutta, pidäkkeettömyyttä, hallitsemattomia tunnekuohuja jne. Jos raa'at teot ovat harkittuja, niiden taustalla voi olla intressejä, perversioita, vääränlaista vallankäyttöä jne. (...) Paha annetaan nimilapuksi silloin, kun selitystä ei keksitä tai haluta nähdä. Probleema on sukua maailmanselittämisen lyhyelle historialle, jossa tiede ja tieteelliset hypoteesit ovat romuttaneet teologiset maailmankatsomusten monopolin kosmologiaan. (Valvoja 4)

Muusta aineistosta poikkeavassa kirjoituksessa paha merkityksellistetään helpoksi selitykseksi rikoksille. Nimeämällä valvottavan rikoksen pahaksi valvojan ei tarvitse etsiä muuta selitystä rikollisille teoille. Paha on uskonnollissävytteen selitys rikoksille, joka ei sovi ammatilliseen valvontatyöhön. Rikolliselle käyttäytymiselle on löydettävissä tutkittuun tietoon perustuvia tulkintoja ja selityksiä. Rikokset voivat olla esimerkiksi valvottavan impulsiivista ja hallitsemattonta käytöstä, jotka paikallistuvat hänen persoonaansa tai valvottavan suunniteltua ja tavoitteellista toimintaa, josta hän saa henkilökohtaista hyötyä. Valitessaan pahuuden rikoksen selitykseksi valvoja menettää mahdollisuuden vaikuttavaan työskentelyyn, koska hän ei tällöin yritäkään ymmärtää rikoksen funktiota eli tarkoitusta valvottavalle. Valvojan on ymmärrettävä sekä rikoksen taustalla olevat tekijät että sen funktio valvottavalle, jotta työ kohdentuu oikein ja vaikuttavasti.

Valvoja kohtaa työssään myös pahaa, jota hän ei kykene ymmärtämään tai selittämään:

Eniten itsensä kanssa joutuu tekemään töitä silloin, kun kohdattava asiakas on syyllistynyt esim. lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Monenlaisia muita, törkeitäkin rikoksia ja niihin johtaneita syitä pystyy ehkä jollakin logiikalla "ymmärtämään", mutta näitä ei koskaan. (Valvoja 3)

On olemassa rikoksia, jotka valvoja määrittää selittämättömän pahoiksi. Tekstiotteessa valvoja kategorisoi asiakkaitaan rikostyyppin perusteella ja tunnistaa lapsiin kohdistuneisiin rikoksiin syyllistyneet itselleen haastaviksi asiakkaiksi. Koska valvoja ei voi valita valvottaviaan, on valvojan työskenneltävä itsensä kanssa kyetäkseen kohtaamaan itselleen vaikeat asiakkaat. Valvojan on tunnistettava asiakassuhteessa omat esteensä ja kategorisoidut tulkintansa, jotka johtavat leimaaviin määrittäyksiin ja muodostuvat kohtaamisen esteeksi. Eroja kunnioittava sensitiivinen etiikka mahdollistaa teon ja tekijän erottamisen toisistaan ja ihmisen löytämisen stereotyyppien ja asiakaskategorioiden takaa. Kyse on ammatillisesta pohdinnasta, jossa valvoja asettaa arvonsa ja periaatteensa tärkeysjärjestykseen ja kysyy, miten kohtaan juuri tämän asiakkaan hänen asiassaan? (Laitinen & Väyrynen 2011, 168–169, 184.)

Pahalle annetut merkitykset ja asiakastyö

Edellä olen tarkastellut valvojen pahalle antamia merkityksiä valvontatyössä ja sitä, miten ne muovaavat valvontatyön sisältöjä. Valvontatyö on rangaistuksen täytäntöönpanotyötä, jonka tavoitteena on vaikuttaa uusintarikollisuuteen. Valvontatyön kontekstilla on vaikutus pahan merkityksellistämisen tapoihin ja esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityössä paha olisi saanut erilaisia merkityksiä. En tulkitse valvojen kirjoituksia suorana kuvana valvontatyön todellisuudesta vaan selontekoina, joilla valvojat tekevät ymmärrettäväksi työtään, työn sisältöjä ja sen haasteita. Kirjoituksista on löydettävissä valvojen yhteisesti jakamia tapoja merkityksellistää pahaa. Heillä on käytettävissään yhteistä ammattikulttuurista merkitysvarantoa, jolla valvojat jäsentävät työtään. Yksittäisten valvojen välillä on jonkin verran painotuseroja siinä, millainen merkitys pahalle annetaan. Yksikään valvoja ei ole kiinnittynyt vain yhteen diskurssiin pahasta, vaan liikkuu joustavasti diskurssista toiseen asiakkaan, tilanteen ja kontekstin mukaan. (Vrt. Jokinen 2008, 137–138.)

Tässä aineistossa valvojat tekevät pahaa ymmärrettäväksi neljän erilaisen diskurssin avulla. Paha jäsentyy valvojen kirjoituksissa pahaksi teoksi, ihmisen ominaisuudeksi, tunteeksi tai tuntemukseksi tai asiaksi, jota selitetään. Jokainen diskurssi tuottaa valvontatyölle erilaisia sisältöjä ja haasteita.

Taulukko 1. Pahan diskurssit ja niiden vaikutus valvontatyön sisältöihin.

Diskurssit	Pahan merkitykset	Valvontatyön sisältö	Valvontatyön haasteet ja uhat
Teko	rikollinen teko, teon vakavuus ja seuraukset, suhtautuminen tekoon	käyttäytymiseen vaikuttaminen, teon määrittäminen, neuvottelu	turhautuminen, voimattomuus, riittämättömyys, tulkintaristiriidat pahasta teosta
Ihmisen ominaisuus	arvot ja asenteet, yleisinhimillinen paha, sairaus	ajatuksiin ja asenteisiin vaikuttaminen, pahan tunnistaminen, hyvän vahvistaminen usko muutoksen mahdollisuuteen, varautuminen riskeihin	väkivallan uhka, altistuminen asiakkaan manipulaatiolle, arvoriistiriidat, ammattitaidon rajat, henkilökohtainen suhde pahaan
Tuntemus, tunne	tuntemus ja aistimus pahasta, toivottomuus, kuvaamisen ja selittämisen vaikeus	tunteiden hallinta ja tietoinen käyttäminen, omien rajojen tunnistaminen, vaihtoehtojen löytäminen, toivon vahvistaminen	kyynistyminen, keinottomuus, työvälineiden puuttuminen, kyvyttömyys työskennellä omien tunteiden vuoksi
Selittäminen, ymmärtäminen	osa elämäntilanteesta, paha synnyttää pahaa, pahan funktionaalisuus asiakkaan elämäntilanteessa, käsittämätön paha	asiakkaan elämäntilanteen perehtyminen, syiden tunnistaminen, selittäminen ja ymmärtäminen, vaihtoehtojen löytäminen, toisin toimimisen mahdollisuus.	asiakkaan kohtaaminen tai kohtaamattomuus, uhriuden ja tekijyyden käsittely, vaikeus käsitellä valvottavan pahoja tekoja

Aineistossa yleisin tapa jäsentää pahaa on määrittää se rikolliseksi teoksi. Pahan teon ja sen tekijän konstruoiminen toisistaan erillisiksi mahdollistaa valvojalle ihmisen hyväksymisen ja teon tuomitsemisen. Valvoja ei leimaa valvottavaa pahaksi ihmiseksi ja passiiviseksi työn kohteeksi, vaan näkee hänet voimavaroja omaavana subjektina, jonka on mahdollista muuttaa toimintaansa. Valvojan ja valvottavan tulkinnat pahasta teosta tai teon pahuudesta eivät ole aina yhtenevät, mutta tulkintaerimielisyyksistä voidaan keskustella ja neuvotella. Yhteisen tulkinnan puute pahasta teosta vaatii valvojalta neuvottelutaitoja ja jopa suostuttelevaa hienovaraista vallankäyttöä työskentelyn mahdollistamiseksi. Jos työskentely ei mahdollistu määrittelyerimielisyyksien vuoksi, esimerkiksi valvottava kiistää syyllisyytensä rikokseen, lisääntyy riski valvojan turhautumiseen. Valvoja voi ratkaista pulman hyväksymällä tulkintaerimielisyydet asiakastyön lähtökohdaksi. Vahvistamalla asiakkaan tulkintaa itsestään aktiivisena toimijana,

tuetaan asiakasta ottamaan vastuuta omista teoistaan ja löytämään motivaatiota muutostyön aloittamiseen (Juhila 2006, 216).

Valvontatyön kehyksessä ihminen määriteltiin pahaksi arvojen ja asenteidensa perusteella tai pahuus ymmärrettiin ihmisiä yhdistäväksi yleisinhimilliseksi ominaisuudeksi tai paha tulkittiin sairaudeksi. Ihmisessä oleva paha konkretisoituu valvojan ja valvottavan kohtaamisessa ja on valvojan tulkinta valvottavastaan. Paha ihminen ei kadu aiheuttamaansa kärsimystä ja käyttää pahaa välineenä saavuttaakseen tavoitteensa. Vaikka valvoja määrittää pahuuden ihmisen ominaisuudeksi, säilyi sen rinnalla luottamus ihmisestä löytyvään hyvään. Ihmisessä olevan hyvän löytämisestä ja vahvistamisesta tulee valvontatyön keskeinen sisältö. Psykopaatiksi kategorisoitu valvottava muodostaa uhkan valvojan psyykkiselle ja fyysiselle turvallisuudelle. Tällaisen valvottavan kohtaaminen vaatii valvojalta erityistä varautumista, tietoisuutta ja oman toiminnan reflektointia.

Valvottavan ja valvojan välisessä kohtaamisessa voi valvojalle syntyä tuntemus pahasta, jota on vaikea täsmällisesti määrittää. Paha jää epämääräiseksi tuntemukseksi, joka muovaa asiakkaan ja työntekijän työskentelysuhdetta. Sekä valvoja että valvottava voivat tunnistaa pahan läsnäolon, mutta eivät kykene sitä sanoittamaan. Jos työntekijällä ei ole valmiuksia käsitellä asiakkaan vaikeita tunteita ja kokemuksia, hän voi suunnata työskentelyn helpompiin asioihin ja muutoksen kannalta olennaiset asiat jäävät käsittelemättä. Tällöin asiakkaan tarpeet eivät tule kuulluksi ja käsitellyksi kohtaamisessa. Keinottomuus kohdata pahaa ja vaikeita tunteita altistaa valvojaa kynnistymiselle ja sijaistraumatisoitumiselle. Paha voi olla valvottavan tunnetila, esimerkiksi toivottomuus, joka määrittyy työskentelyn kohteeksi. Valvojan tehtäväksi tulee tällöin herättää valvottavan luottamusta tulevaisuuteen ja sen mahdollisuuksiin.

Asiakkaan elämänhistorian tunteminen auttaa valvojaa ymmärtämään pahan takana olevia tekijöitä ja on lähtökohta valvontatyölle. Valvottavan elämänhistoriasta haetaan selityksiä nykyhetken ongelmalliselle tilanteelle. Valvottava määrittyy usein sekä tekijän- että uhrinpositioon tekojensa ja kokemustensa perusteella. Selityksen löytäminen pahalle ei tarkoita sen hyväksymistä. Valvojan ei ole mahdollista ymmärtää tai selittää kaikenlaisia rikoksia ja pahoja tekoja. Tällöin työntekijän on reflektoitava omaa toimintaansa ja tunnistettava omat ennakkoluulonsa, stereotypiansa ja leimaavat kategoriansa, jotta voi kohdata ihmisen erilaisten kategorioiden takana.

Vaikka valvontatyön lähtökohtainen tavoite on lainsäätäjän asettama, asemoidaan sekä valvoja että valvottava toimijan positioon, jossa kumpikin osallistuu neuvotteluun työn sisällöstä ja tavoitteista. Valvojalla on asemansa perusteella asiakasta enemmän määrittelyvaltaa siitä, mikä merkityksellistetään pahaksi ja mihin työskentelyä kohdennetaan. Valvoja määrittää pahaa vuorovaikutussuhteessa asiakkaan ja työtovereiden kanssa sekä instituutionalisten määritysten

kautta. Paha on tunnistettava, jotta se voidaan kohdata ja poistaa (Hurtig & Laitinen 2002b, 194). Annetaan pahalle valvontatyössä millainen merkitys tahansa, on se jotakin, jota pyritään vähentämään tai poistamaan valvonnan aikana. Pahaan vaikuttamisen tapa ja työskentelyn sisältö muovautuu sen mukaan, miten valvoja tulkitsee pahaa.

Vaikuttava asiakastyö mahdollistuu luottamuksellisessa työskentelysuhteessa, jossa valvoja näkee valvottavan voimavaroja omaavana subjektina eikä epäluotettavana työn kohteena. Vain toimijan positiosta valvottava voi tehdä valintoja, muuttaa elämäänsä ja rakentaa uutta identiteettiä. Valvojan on kyettävä työskentelyssä erottamaan teko ja tekijä toisistaan, jolloin teon voi tuomita ja ihmistä voi arvostaa ihmisenä. Valvontatyössä korostuu eettinen työote, joka näkyy muun muassa ihmiskäsityksenä, asiakkaan arvostamisena, tilanteisena harkintana, moraalisisina pohdintoina ja erojen kunnioittamisena. Valvottava ei näyttyädy vain pahana, vaan hänet kohdataan ja nähdään ihmisenä, jossa on hyvää ja pahaa. Tällöin on mahdollista kohdata ihminen kokonaisvaltaisesti elämäntilanteessaan. Valvoja tarvitsee työssään kykyä tulkita ongelmia tai pahaa erilaisista näkökulmista ja ymmärrystä vaihtoehtoisten tulkintojen ja ratkaisumahdollisuuksien olemassaolosta (esim. Laitinen & Kemppainen 2010). Pahan kanssa työskentelyyn liittyvien riskien ja uhkien ymmärtäminen ja tunnistaminen sekä niihin varautuminen on valvojan ammatillista osaamista. Valvojan varautuminen asiakkaan taholta tulevaan psyykkiseen, fyysiseen tai ammatilliseen uhkaan ei muodostu asiakastyön ja asiakkaan kohtaamisen esteeksi, vaan tekee sen mahdolliseksi.

En ole tutkinut pahaa rakenteiden tai instituutioiden näkökulmasta vaikka tiedostan, että rangaistusten seuraamusjärjestelmä vaihtoehtottomuudessaan tuottaa itsessään myös pahaa. Vankilasta vapautunut on leimattu entiseksi vangiksi vapauduttuaankin ja rikollinen on vahvoilla kielteisillä määritteillä ladattu kategoria (Granfelt 2011, 215). Kirjoituspyyntöni on ohjannut valvoja käsittelemään pahaa yksilökohtaisen asiakastyön näkökulmasta, jossa paha merkityksellistyy valvojan ja valvottavan työskentelysuhteessa ja rakenteellinen näkökulma pahaan jää ohueksi. Ilmiön monipuolisen ymmärtämisen kannalta on tarpeen jatkossa tarkastella pahan rakentumista instituution tai seuraamusjärjestelmän näkökulmasta. Myös se, miten valvojat ja yleensä rikosseuraamustyöntekijät ylläpitävät työkykyään ja välttävät kyynistymisen kaiken kohdatun ja kuullun pahan keskellä, on työhyvinvoinnin näkökulmasta merkittävä jatkotutkimuskysymys.

Kirjallisuus

- Aromaa, Kauko 1983: Varkaan ammatti ja sen tuki-instituutiot. Kirjallisuuteen ja Lahdessa tehtyihin haastatteluihin perustuva tutkimus. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 57.
- Banks, Sarah 2006: Ethics and values in social work. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Forsberg, Hannele 2006: Tunteet työssä – esimerkkinä sosiaalityönä tehtävä ihmissuhdetyö. Teoksessa Määttä, Kaarina (toim.) Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 27–44.
- Granfelt, Riitta 2009: Syyllisyyden kahleet. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 164–176.
- Granfelt, Riitta 2011: Vankila auttamistyön ympäristönä. Teoksessa Pehkonen, Aini ja Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–231.
- Hannula, Päivi 2006: Sosiaalityön paikka kriminaalihuoltotyössä. Näkökulmia ammatillisen kriminaalihuoltotyön kehitykseen Suomessa. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, sosiaalityön julkaisematon ammatillinen lisensiaatintutkielma.
- Harrikari, Timo 2010: Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta. Toimijat, prosessit ja sisällöt. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2010.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2002a: Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 8–17.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2002b: Varjojen jäljillä. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 192–198.
- Hyytinen, Riitta 2007: Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 1995: Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionaistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993a: Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993b: Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1999: Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja 2008: Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 110–144.
- Joukamaa, Matti & työryhmä 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.
- Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anni (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Minna-Kaisa 2007: Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press. Acta Universitatis Tamperensis 1148.
- Kääriäinen, Juha 1994: Seikkailijasta pummiksi tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen Merja & Pohjola Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 138–177.
- Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna 2011: Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosesseissa. Teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen-Fomin, Marja (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 163–187.
- Lahti, Päivi 2010: Ehdonalaisvalvontaan määrättyjen kokemuksia vankilan jälkeisestä arjesta. Kuka tukee rikoksetonta elämää? Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiaalityön julkaisematon ammatillinen lisensiaatintutkielma.
- Laki ehdonalaisen vapauden valvonnasta. 23.9.2005/782.
- Linderborg, Henrik 2006: Tukihenkilö yhdyskuntapalvelun suorittajien apuna. Yhteiskuntapolitiikka 71(6), 646–652.
- Lindqvist, Martti 2002: Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 168–190.
- Lindqvist, Martti 2006: Auttajan varjo – pahuuden ja haavoittuvuuden ongelma ihmistyön etiikassa. Helsinki: Otava.
- McNeill, Fergus 2012: Conterblast: A Copernican correction for community Sentences. The Howard Journal of Criminal Justice. 51(1), 94–99.
- Nykysuomen sanakirja 1980: Helsinki: WSOY.
- Perttula, Juha 2002: Yksilön ja yhteisön vaikea suhde. Humanistisen ja eksistentiaalisen ihmiskäsityksen oletuksia pahasta. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 142–167.
- Pohjola, Anneli 2009: Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 69–89.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Pösö, Tarja 2002: Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–126.
- Pösö, Tarja 2009: Sosiaaliset ongelmat ja hyvän olon tunne. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Tabujen kahleet. Tampere: Vastapaino, 153–163.
- Rautniemi, Lasse 2012: Yhdyskuntapalvelu kansalaisyhteiskunnan ja valtion rajamailla. Teoreettis-empiirinen tutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitas Tampensis 1725.
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2012. Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja -sarja. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Saarijärvi, Anne 2005: Sosiaalityön mahdollisuudet yhdyskuntapalvelussa. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, sosiaalityön julkaisematon ammatillinen lisensiaatintutkielma.
- Schulman, Gustav 2004: Väkivalta ja sietämättömien tunteiden kierrätys. Suomen lääkärilehti. 59(3), 149–155.
- Severson, Margaret & Pettus-Davis, Carrie 2011: Parole Officers' Experiences of the Symptoms of Secondary Trauma in the Supervision of sex offenders. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. 57(5), 5–24.
- Särkelä, Antti 2001: Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön. Jyväskylä: Vastapaino.
- Toivola, Kristiina 2004: Myötätuntuupumus – auttajan työperäinen riski. Työterveys 22 (3), 330–332.
- Uusitalo, Tuula 2006: Kielletyt tunteet. Teoksessa Määttä, Kaarina (toim.) Tunteiden rakkaus ja rikkaus. Avaimia tunteiden tulkintaan. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab, 108–130.

- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan 1988: Discourse Analysis and the Identification of Interpretative Repertoires. Teoksessa Antaki, Charles (eds) *Analysing Everyday Explanation. A Casebook of Methods*. London: Sage, 168–183.
- Väyrynen, Sanna 2007: Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huumekuvioissa. Rovaniemi: Lapin yliopisto. *Acta Universitatis Lapponiensis* 118.
- Wood, Linda A. & Kroger, Rolf O. 2000: *Doing Discourse analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*. London: Sage publications, Inc, Thousand Oaks.
- Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset 2006. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006. Helsinki: Kriminaalihuoltolaitos.

OSA IV

ASUNTO VAI RIKOKSETTOMUUS ENSIN?

Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta

Riitta Granfelt

Johdanto

Hyvin harva kokee asunnon oikeudeksi, että mulla pitää olla, vaan että määhän haluaisin. Suurin osa on, että se on toive, se on halu. Se ei ole vaatimus. Se on ihan sama missä se on kunhan se vaan on mun oma. (ohjaaja/vapauteen valmennus)

Asunto ensin -mallin mukaan asunto on perusoikeus, jonka lisäksi asukkaan tulee saada tarvitsemaansa tukea toipumisprosessiin. Vuosien 2008–2011 asunnottomuuden vähentämishojelman aikana syntynyt, mutta toistaiseksi vielä vakiintumaton käsite *asumissosiaalinen työ* kuvaa sellaista asunnottomien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden parissa tehtävää työtä, jonka avulla pyritään vastaamaan asumista vaarantaviin psykososiaalisiin ja käytännöllisiin ongelmiin. Asumissosiaalisen työn ensisijainen tavoite on asumisen turvaaminen ja asunnottomuuden ennalta ehkäisy. Tämän lisäksi sen avulla voidaan parhaimmillaan edesauttaa merkittävästi asukkaan kuntoutumista. Asumissosiaalinen työ toteutuu usein ammattilaisten ja asukkaiden välisenä yksilö-, ryhmä- tai yhteisötason vuorovaikutustyönä, mutta se voi olla myös rakenteellista asumisen tai palvelujärjestelmän epäkohtiin kohdentuvaa moniammatillista verkostotyötä. Asumissosiaalista työtä voi luonnehtia relationaaliseksi, koska se tapahtuu suhteissa, joko suhteessa asiakkaaseen tai hänelle tavalla tai toisella merkityksellisiin toimijoihin.

Rikosseuraamusalan kuntouttavan toiminnan ensisijainen tavoite on desistanssi eli rikollisuudesta irrottautuminen. Desistanssia kuvataan joko prosessina tai lopputilana, matkana tai päämääränä (Kazemian 2007, 70). Pääsääntöisesti desistanssi ei ole lineaarisesti etenevä ura kohti rikoksetonta ja päihteetöntä elämää, vaan se on päinvastoin edestakaista liikettä sisältävä polku rikollisuuteen ja siitä irrottautumiseen. Myös pitkäaikaisasunnottomuudesta irrottautuminen voi olla monien vuosien mittainen prosessi, jonka aikana asunnottomuus ja tilapäiset asumisjaksot vaihtelevat. Kerran kariuduttuaan asuminen ei ole päässyt vakiintumaan ja sosiaaliset ongelmat ovat kasautuneet ja syventyneet. Kokemusta omasta kodista ei ole ehkä lainkaan, jos sijoitukset ja laitospaikat ovat alkaneet jo varhaislapsuudessa.

Rikosseuraamusasiakkaille asumispalveluita tarjoavat järjestöt ovat sitoutuneet toiminnassaan desistanssin tukemiseen. Se on niiden perustehtävä, jota vahvistamaan asumissosiaalinen työ ja asumispalvelut asettuvat. Desistanssin tukeminen ja asumisen turvaaminen eivät ole ristiriidattomasti yhteen sovitettavissa silloin, kun asukas jatkaa rikollista toimintaa, esimerkiksi laittomien päihteiden käyttöä. Käytännön työssä moraalisia ristiriitoja aiheuttavat paitsi rikoksia tekevien myös laittomia huumeita käyttävien, esimerkiksi opioidiriippuvuuden korvaushoitoon jonottavien asunnottomien asuttaminen. Asunto ensin -mallin periaatteiden mukaan desistanssiprosessin käynnistymisen edellytys on pysyvä asunto, ja varmuus asunnon järjestymisestä heti vapautumisen jälkeen tarjoaa mahdollisuuden keskittyä kuntouttavaan toimintaan. Rikoksettomuutta tukevien sosiaalisten suhteiden vahvistuminen, psykososiaalinen kuntoutuminen ja yhteiskuntaan integroituminen lisäävät asumisessa onnistumisen todennäköisyyttä.

Artikkeli kohdistuu vankilasta vapautuvien parissa tehtävään asunto ensin -mallin periaatteita toteuttavaan asumissosiaaliseen työhön ja rikollisuudesta irrottautumiseen eli desistanssiin. Desistanssitutkimus kiinnittää tekstin näkökulman rikosseuraamusasiakkaille suunnattuihin asumispalveluihin ja vankilasta vapautuvien ponnisteluihin rakentaa vähitellen rikollisuudesta vapaa identiteetti. Asunnottomina vapautuvat vangit ovat pääosin päihderiippuvaisia, yhteiskunnan marginaaliin ajautuneita miehiä ja naisia, joiden asumisen onnistuminen on sidoksissa siihen, miten he onnistuvat irrottautumaan rikos- ja päihdekierteestä.

Artikkeli on osa tutkimustani *Asumissosiaalinen työ: käsite ja sen soveltaminen vankilakontekstissa ja tuetun asumisen hankkeessa*. Tutkimus kuuluu Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimusprojektiin *Pitkäaikaisasunnottomuus ja asunto ensin -periaatteen soveltaminen Suomessa* (2011–2015). Tutkimukseni on lähestymistavaltaan sekä fenomenologinen, kokemusten tulkintaan kohdentuva että asumissosiaalisen työn ammattikäytäntöjen kehittämiseen suuntautuva hanke. Kiinnostukseni kohteena on vapautuvien vankien lähtökohdista toteutuva asumissosiaalinen työ ja vapauteen valmennus. Asunto ensin -malli ja sen sovellutukset on ajankohtainen tutkimus- ja keskustelunaihe niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Tavoitteeni on osallistua asunto ensin -mallia koskevaan keskusteluun vapautuvien vankien näkökulmasta ja tehdä asumissosiaalisen työn käsite tunnetuksi rikosseuraamusalalla.

Tutkimusympäristö ja -aineisto

Tutkimusympäristönä on kolmannen sektorin järjestö, joka on vuosien ajan kehittänyt rikostaustaisten henkilöiden asumispalveluja, vapauteen valmennusta ja monipuolista kuntouttavaa toimintaa. Järjestö tarjoaa vankilasta vapautuville tuettua asumista haja-asuttamisen periaatteella. Tutkimusajankohtana tuetun asumisen hankkeessa oli mukana 13 asukasta ja viisi ohjaajaa, joista yksi esi-

miesasemassa. Vapauteen valmennuksessa työskenteli kolme työntekijää. Olen kerännyt laadullista tutkimusaineistoa avoimen teemahaastattelun ja ryhmäkeskustelun menetelmällä tuetun asumisen hankkeen ja vapauteen valmennuksesta vastaavien työntekijöiden sekä täydentävästi asukkaiden näkökulmasta. Avoimella teemahaastattelulla tarkoitan haastattelua, joka rajautuu asumisen ja siihen kohdistuvan tuen sekä vapauteen valmennuksen tematiikkaan, mutta ohjautuu mahdollisimman pitkälti niiden aiheiden mukaisesti, joita haastateltavat tuottavat vuorovaikutukseen. Työntekijöiden haastatteluissa on keskitytty asiakastyön prosessien kuvaukseen ja työn sisällölliseen analyysiin joko tuetun asumisen hankkeessa tai vapauteen valmennuksessa. Asukkaiden kanssa olen keskustellut heidän kokemuksistaan vankilakuntoutuksesta, vapauteen valmennuksesta, asumisesta ja siihen liittyvästä tuesta, päihteiden käytöstä sekä erilaisista elämäntilanteen ajankohtaisista kysymyksistä.

Haastatteluaineisto sisältää viiden työntekijän yksilöhaastattelut ja seitsemän asukashaastattelua. Kolme työntekijää osallistui haastatteluun kolme kertaa, yksi kahdesti ja lähiesimiehenä toimivan työntekijän kanssa keskustelin yhden kerran. Yksilöhaastattelujen lisäksi aineistoon kuuluu kahdeksan työntekijöiden ryhmäkeskustelua, joista viisi toteutettiin tuetun asumisen hankkeessa ja kolme vapauteen valmennuksessa. Artikkelini on kirjoitettu tilanteessa, jolloin aineiston keruuprosessi oli vielä käynnissä ja analyysi vasta alkuvaiheessa. Teksti rakentuu pääosin kirjallisuuden varaan. Aineisto-otteiden tehtävänä on havainnollistaa käsiteltäviä teemoja ja peilata suomalaista asumissosiaalista työtä kansainvälistä tutkimusta vasten.

Desistanssin määrittelyä

Desistanssista ei löydy yhteisesti hyväksyttyä määritelmää, mutta useimmat kriminologit yhdistävät käsitteen sekä prosessina etenevään rikollisuudesta irrottautumiseen että tilaan, jossa rikosten tekemisestä pidättäydytään. Desistanssi on edestakaisessa liikkeessä oleva prosessi, joka pitää sisällään päätöksiä, päätösten perumisia, yrityksiä, ambivalenssia, retkahduksia ja taas uusia yrityksiä. Parhaimmillaan sosiaalisten ja psykologisten tekijöiden vuorovaikutuksessa rakentuva monivaiheinen identiteetin muutosprosessi johtaa vähitellen elämänkulun siirtymävaiheiden ja yksilön niille antamien merkitysten kautta identiteettiin, johon rikokset eivät enää kuulu. Vankilasta vapautuvan täytyy löytää paikkansa yhteiskunnan sosiaalisessa rakenteessa ja hän tarvitsee uusia sosiaalisia suhteita, joissa subjektiivinen toimijuus voi vahvistua. Esimerkiksi vankeusajan kuntoutukseen osallistumisen myötä parantuneet sosiaaliset ja kognitiiviset taidot saattavat johtaa vahvempiin sosiaalisiin siteisiin ja sosiaaliin integraatioon ja päinvastoin. (Kazemian 2007, 7; McNeill & Whyte 2007, 50–51; Weaver & McNeill 2010, 36–56.)

Desistanssitutkimuksessa usein toistuvia käsitteitä ovat sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen rakenne sekä toimijuus, jonka konkreettiseen toteutumiseen vaikuttavat rikollisuudesta irrottautumista yrittävän itseluottamus, optimismi ja toivon säilyttäminen pettymyksistä ja epäonnistumista huolimatta. Integroidun perspektiivin mukaisesti sosiaaliset, psykologiset ja yksilölliset tekijät yhdessä vaikuttavat desistanssin onnistumiseen. Jos ex-rikoksenteikijä ymmärretään tahtovana ja toimivana subjektina, on perusteltua puhua rikollisuudesta irrottautumisesta eikä irtautumisesta, koska termi *irrottautuminen* tuo vahvemmin esiin omaehtoisen toimijuuden. Desistanssi ei pääsääntöisesti ole kerrasta poikki -tapahtuma, vaan se konkretisoituu rikollisuuden asteittaisena vähenemisenä. Yhdellä yrittämisellä onnistunut irrottautuminen on äärimmäisen epätodennäköistä varsinkin niillä henkilöillä, jotka ovat eläneet rikoskierteessä varhaisnuoruudesta lähtien. (Kyngäs 2000, 168–169; Kivivuori & Linderborg 2009, 131–139; Healy 2010, 5–35.) Desistanssikirjallisuudesta löytyy suuri määrä tekijöitä, joiden katsotaan olevan yhteydessä rikollisesta elämäntavasta luopumiseen. Usein on kysymys jonkin aidosti merkityksellisen saavuttamisesta, jota ihminen ei halua menettää ja joka saa hänet arvioimaan uudelleen omaa toimintaansa. Yleisimmin mainittuja ovat työ tai opiskelu, elämänkumppani tai lapsen syntymä (Farrall 2002, 7–11).

No tää koulu on mulle ollu kyllä tää mun pelastus... Ilman sitä niin mä en siis, mä voin sanoo että prosentuaaliset mahdollisuudet että mä oisin selvinny olis jossain kahdenkymmen, kymmenen prosentin. Että mä oisin, ku ei oo päiväisin mitään tekemistä niin mä tiedän että mä oisin jotain keksiny ja menny, palannu sinne vanhoihin kavereihin ja...Että nyt mä en ollu oikeestaan tekemisissä kenenkään kans muuta ku luokkakavereitten ja ihan pari kaveria on sellasta jokka itte on lopettanu. Niin niitten kans oon ollu tekemisissä. (asukas)

Sille (asukkaalle, R.G.) on ollu hirveän voimaannuttava ja hyvä juttu se, että se pääsi tekemään useamman näytön koulussa... Et se siellä sitten paiskii niitä hommia. Ja sit se tekee mulle aina kauheen pitkät selostukset siitä, mitä koolauksia ja valuja ja mitä kaikkee siellä on tehty. (ohjaaja)

Näyttöä, järkeä, herkkyyttä

Vankiloissa ja laajemminkin rikosseuraamusalalla tehtävä kuntouttava toiminta on 1990-luvun alusta lukien keskittynyt voimakkaasti niin sanottuun ohjelmatoimintaan, jonka avulla pyritään vaikuttamaan lainrikkojien rikos- ja päihdekeskeiseen ajatteluun ja asenteisiin. Ohjelmatoiminnassa interventiot kohdistuvat samankaltaisina kaikkiin osallistujiin ja heidät nähdään ongelmansa kautta, tietyn vankikategorian, esimerkiksi päihderiippuvaisten tai väkivalta- tai seksuaalirikollisten, edustajina. Toimivista ohjelmista on kertynyt huomattavasti kansainvälistä

tutkimusnäyttöä, ja parantuneet sosiaaliset ja kognitiiviset taidot saattavat johtaa vahvempiin sosiaalisiin siteisiin ja sosiaaliseen integraatioon. Strukturoidut ohjelmat eivät kuitenkaan ole yksinään riittäviä tukemaan rikollisuudesta irrottautumista eikä niillä ole vaikutusta niihin olosuhteisiin, joihin vankilasta vapaudutaan. Ryhmämuotoisen ohjelmatoiminnan rinnalla tarvitaan psykososiaaliseen tilanteeseen kohdistuvaa yksilötyöskentelyä ja muurien ylitse ulottuvaa verkostotyötä. Esimerkiksi naisvangeille suunnatussa, monipuolisesti eri elämänalueille kohdistuvassa ”Vinn”-keskustelu- ja motivointiohjelmassa ryhmämuotoiseen kuntoutukseen on liitetty yksilötyötä ja vapauteen valmennusta. Niin ohjelmatoimintaa, vapauteen valmennusta kuin yksilötyötä kannattelee viime kädessä luottamuksellinen yhteistyösuhte työntekijään, joka tuntee vankilamaailmaa, osaa kuunnella inhimillistä hätää ja järjestää toimivia palveluja vapautuvan tueksi.

Empiiriseen tutkimusnäyttöön pohjautuva (evidence based) vaikuttavuustutkimus on ollut ohjelmatoiminnan kehittämisen perustana. Tarpeiden ja riskien arviointiin perustuva viitekehys tuo kuitenkin vain yhden, vaikkakin hyvin perustellun, näkökulman rikollisuuden pysyvyyteen ja rikollisuudesta irrottautumiseen. Desistanssitutkimus on edesauttanut sosiaalisten tekijöiden huomioon ottamista rikosseuraamusalan ammattikäytännöissä ja samalla se on raivannut tilaa laadulliselle tutkimusotteelle (Lavikkala 2011, 98–103; Viikki-Ripatti 2011, 197–222). Desistanssitutkimuksessa korostetaan, että empiiristen tutkimusnäyttöjen lisäksi on syytä luottaa järkeen ja sensitiivisyyteen. Fenomenologisella, kokemusten tulkintaan perustuvalla, tutkimusotteella on mahdollista tavoittaa rikoksenteekijöiden henkilökohtaisia merkityksenantoja kokonaistilannetta vasten tulkittuna. Tämä antaa tietoa siitä, miten desistanssia tukevat tekijät toimivat suhteessa toisiinsa. Fenomenologisesti suuntautuneeseen desistanssitutkimukseen sisältyy monitulkintaisuutta ja subjektiivisten arvojen merkityksen tunnustamista. Omien arvojen mukaiset tavoitteet vaikuttavat suuresti siihen, missä määrin desistanssia tukeviin toimintoihin sitoudutaan. (Porporino 2010, 62–71.)

X-asukas sanoi pari viikkoa sitten, että hänellä on mennyt hirveän hyvin, ei ole koskaan mennyt niin hyvin. Olen yrittänyt hänelle viestittää että yhteiskunnassa on tiettyjä arvoja, mutta sinä voit miettiä ovatko ne sinun arvoja. Elää voi monella tavalla ja elämä on silti hyvää... (ohjaaja)

Elämäkokemuksiin perustuvan ja ammatillisen kokemustiedon arvostus lisää fenomenologisen tutkimuksen monitulkintaisuutta, minkä voi nähdä myös rikautena. Frank J. Porporino (2010, 62–71) kirjoittaa, että desistanssitutkimus tuo lähemmäksi sen maailman, jossa rikoksenteekijät elävät ja josta käsin heidän kokemuksensa, ajattelunsa ja motivaationsa rikollisuudesta irrottautumiseen muodostuu tai jää muodostumatta. Desistanssista rakentuu kuva monimutkaisesti eritasoisin vuorovaikutussuhteisiin kietoutuneena prosessina, eikä tutkimus tarjoa valmista käytäntöihin sovellettavaa mallia. Sen sijaan rikosseuraamusalan eri toimijat haastetaan pohtimaan sitä, miten he voivat parhaalla mahdollisella

tavalla tukea asiakkaitaan desistanssiprosessin eri vaiheissa. Kuinka tarjota tukea sensitiivisesti ja asteittaisesti sen sijaan, että tuki pakotetaan tiukasti strukturoiduksi interventioiksi? Järkeä ja sensitiivisyyttä tarvitaan pyrkimyksissä tavoittaa rikollisuudesta irti yrittävien subjektiivinen ja sosiaalinen todellisuus. (emt., 62–71.)

Desistanssin tutkiminen pakottaa luopumaan staattisista malleista, joiden mukaisesti ihmiset nähdään vain ”rikollisina” tai ”vankeina”. Rikollisuudesta irrottautuminen edellyttää yhteistyötä ja asiakkaan osallisuutta häneen kohdistuvien interventioiden rakentamisessa. Staattisen lähtökohdan sijaan yritetään tunnistaa ja ymmärtää muutoksia asiakkaiden/tutkittavien henkilökohtaisissa identiteeteissä. Ei riitä, että rakennetaan subjektiivisia edellytyksiä muutokselle, koska muutoksen toteutuminen riippuu mahdollisuudesta hyödyntää omia vahvuuksia. Rikosseuraamusalan työn tulee olla sekä rakenteisiin kohdistuvaa vaikuttamistoimintaa että asiakkaita yksilöllisesti ja yhteisöllisesti tukevaa psykososiaalista työtä. (McNeill & Whyte 2007, 56–60.)

Desistanssi psykososiaalisena prosessina

Pyritään sellaista palautetta antamaan, mikä liittyy sinuun ihmisenä. Ei aina liity tekemiseen tai suorittamiseen... Jos on ollut jotakin negatiivista ja siihen on tullut muutos. (ohjaaja)

Yhä useammat tutkijat ovat hyväksyneet näkemyksen desistanssista asteittaisena prosessina. Staattiset määrittelyt peittävät alleen asteittaisen edistymisen desistanssiprosessin eri vaiheissa. Desistanssin näkeminen vain lopputuloksena saattaa johtaa siihen, että tukea jätetään tarjoamatta ajankohtina, jolloin sitä eniten tarvitaan. (Kazemian 2007, 7–22.) Tilanteet, joissa rikoksettoman elämän mielekkyys kyseenalaistuu, ovat kriittisiä, yhä uudelleen toistuvia vaiheita. Oma tilannetta ja etenemisen suuntaa joutuu perustelemaan itselle ja toisille.

Ja sitte ku toi on jääny toi, niinkun se käyttäjä, käyttäjäkaveripiiri tai kaveripiiri. Niin se on jääny tonne ihan taka-alalle että ne tietää kaikki että mä en enää käytä ja mä en niissä pyöri ja ne ei enää ees soitakaan mulle. Jossain vaihees se oli viel tossa puoli vuotta sitten aika rankkaa seki ku tuli puhelua koko ajan ja ehdotettiin kaikkee että otakko huumeita myyntiin ja tällästä. Et kyllä ne yrittää viimeseen asti mutta nyt ne on uskonu että... Ja sekin on itse asiassa monella se kompastuskivi just että oot perse auki, et saa rahaa mistään... Niinku tässä munkin tilanteessa niin joku tulee ehdottaan että saat tosta sen ja sen verran huumeita myyntiin että sä saat siitä heti tehtyä ittelles monta tuhatta, saatat tehdä parissa viikossa. Niin kyllä se vaan houkuttelee sillai että, mutta nyt ei oo tullu sellasia soittoja ku mä oon sanonu aikoja sitten että mä en nyt enää lähde siihen hommaan, että kiitos vaan. (asukas)

Desistanssin voi nähdä prosessina, jossa yksilöt toimivat itse itsensä kontrolloijina ja jossa sosiaaliset ja psykologiset tekijät vaihtelevasti ja vuorovaikutuksessa toisiinsa edesauttavat tai vaikeuttavat etenemistä (Kazemian 2007, 7–11). Prosessin etenemiselle ovat kriittisiä ne merkitykset, joita rikollisuudesta irrottautumista yrittävä antaa elämänsä tapahtumille. Tärkeää on myös merkittävien tai ainakin yhden merkittävän toisen luottamus onnistumisen mahdollisuuteen (esim. Järvinen 2007, 68–70). Vankilasta vapautuvien joukosta löytyy ihmisiä, joilla ei ole yhtään läheistä ystävää tai sukulaista. Tällaisessa tilanteessa luottamuksellinen suhde ammattilaiseen tai vertaiseen voi osoittautua äärimmäisen arvokkaaksi. Esimerkiksi Glasgow’ssa vuosina 2010–2013 toteutetussa asunto ensin -hankkeessa kovia huumeita käyttävät, yksin elävät asiakkaat antoivat työntekijöille erityisesti kiitosta siitä, että *nämä eivät luovuta koskaan* (Johnsen & Fitzpatrick 2013, 17).

Mä oon just tän kuntoutuksen henkilökunnan kans niin hyvissä väleissä, viel varsinki tän Y:n kans... Ja sit siihen tulee se näyttämisen halu jotenki ku ne on reiluja mua kohtaan niin mä haluan olla reilu niitä kohtaan. (asukas)

Sellaisten toimintojen löytyminen, joilla on aidosti merkitystä ex-rikoksenteikijälle, edesauttaa rikollisen leiman purkamista, kun identiteetti rakentuu uudelleen merkityksellisten toimintojen mahdollistamassa sosiaalisessa ja mielen sisäisessä vuorovaikutuksessa (LeBel & Burnett & Maruna & Bushway 2008, 131–140). Läheisten ja ammattilaisten lisäksi vertaistukijärjestöt voivat tarjota sekä merkityksellisiä toisia, jotka luottavat muutoksen mahdollisuuteen, että mielekästä tekemistä sosiaalisissa suhteissa, jotka ovat tuttuudessaan helposti lähestyttäviä (esim. Ihalainen & Järvelä & Rautniemi 2011, 232–233).

No sen (kuntoutuksen, R.G.) merkitystä ei voi mitata ees... Tai en pysty antaan sille ees mitään, mitään niinku semmost. Se on ollu ihan mittaamattoman arvokas itelle. Et siellä oon oppinu käsitteelen tunteita ja vastoinikäymisiä. Puhumaan asioista ku asioista. Saanu paljon eväitä matkalle ja jotenkin, käyttäytyminen muuttunu ja kaikki. Siis se on ollu ihan, ihan mittaamattoman arvokas paikka itelle. (asukas)

Desistanssin tutkimuksessa on tärkeää kohdistaa huomio elämänkulkuun ja erityisesti sen käännetapahtumiin kiinnittyvää positiivista kehää rakentavien psykologisten prosessien ja sosiaalisen rakenteen väliseen vuorovaikutukseen. Fenomenologisesti suuntautunut tutkimus tarjoaa mahdollisuuden tutkia desistanssiprosessia ja tapahtumien merkityksiä yksilöille ja saada ymmärrystä subjektiivisesta maailman tulkinnasta. (Healy 2010, 1–7.) Läheisillä sosiaalisilla suhteilla on suuri merkitys desistanssin alkamiselle ja toisaalta desistanssilla on niitä vahvistava vaikutus. Näin muodostuu myönteinen rikollisuudesta irrottautumista vahvistava kehä, joka luo edellytykset rakentaa vähitellen siltoja laajempiin sosiaalisiin verkostoihin, kuten työelämään ja muihin yhteiskunnan

toimintoihin. Positiivinen kehä vahvistaa fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia ja optimismia omiin mahdollisuuksiin irrottautua rikollisuudesta. Psykologiset prosessit operoivat "muutoksen etulinjassa", kun taas sosiaalinen konteksti tarjoaa prosessia tukevan kehyksen. Sosiaaliset, psykologiset ja yksilölliset tekijät yhdessä vaikuttavat desistanssin onnistumiseen. (Healy 2010, 101; myös esim. Järvinen 2007; Kivivuori & Linderborg 2009; Ihalainen ym. 2011, 234–242.)

Sosiaalisen rakenteen merkitystä ei voi missään vaiheessa sivuuttaa. Desistanssia tukevalla (re)integraatiolla on heikot toteutumisedellytykset, jos vapautumisen jälkeinen tuki on vähäistä. Rikoksentehtäjäiden kohdalla sosiaalinen rakenne voi olla siinä määrin torjuva, että siihen kiinnittyminen on lähestulkoon mahdotonta eikä myöskään toimijuuden vahvistumiselle ja sen myötä uusien elämän sisältöjen löytymiselle ole edellytyksiä. (Healy 2010, 117–121.) Kuntoutuminen ja (re)integraatio edellyttävät toisiaan ja muodostavat yhdessä perustan desistanssin sisäistymiselle osaksi elämänkulkua ja sen myötä tapahtuvaa identiteetin muutosta (Kazemian 2007, 18–22).

Ensisijainen väylä ulos rikoskierteestä on polku, joka rakentuu erilaisista elämänkulun käännetapahtumista ja ennen kaikkea niille annetuista subjektiivisista merkityksistä. Käännekohtia voi kutsua mahdollisuuksia luoviksi tiloiksi (chance events). Esimerkiksi asunnon saaminen, työllistyminen tai lapsen syntymä eivät sinänsä tuota desistanssia, vaan oleellista on se, minkä subjektiivisen merkityksen tapahtuma saa henkilön kokonaistilanteessa ja kokemusmaailmassa. Rajapinnalla, kahden sosiaalisen maailman välissä olemista voi kuvata metaforalla "*hedelmällinen pimeys*". Tämä tila sisältää itsetutkiskelua, ristiriitaisuutta ja sosiaalista vetäytymistä, mutta myös mahdollisuuden henkilökohtaiseen kasvuun ja muutokseen. Tunnustus ja merkittävien toisten taholta tuleva muutoksen tunnistaminen ovat erityisen tärkeitä tätä vaihetta eläville "ehkä-irrottautujille" (would-be desisters). (McNeill & Whyte 2007, 50; Healy 2010, 5–100.)

Pyöröovesta vapauteen?

Se on rankkaa monen kohdalla se yksinäisyys, rikoksettomuutta tukevien ihmissuhteiden puute. Kun kaatuu sellaisia asioita, jotka on olleet jäissä, esimerkiksi velkomiset. Niin kyllä aikamoiset voimavarat täytyy olla, että sen yksin jaksaa. (ohjaaja)

Vankilasta vapautumiseen liittyy usein paljon epävarmuutta ja ahdistusta siitä huolimatta, että se ainakin useimmiten on odotettu tapahtuma. Suljetuissa laitoksissa lyhyitä tuomioita suorittaville vankilakierteessä eläville rikoksenuusijoille ei aina ehditä tehdä edes vapautumissuunnitelmaa, eikä heillä yleensä ole mahdollisuutta osallistua vankeusaikana suunnitelmalliseen kuntoutukseen. Varsinkin jo varhaisessa nuoruusiässä rikollisuuteen ajautuneet, toistuvasti ly-

hyitä tuomioita suorittamaan palanneet, syrjäytymis- ja päihdekierteessä elävät vangit ovat vaikeassa tilanteessa. Heillä on suurimmat tarpeet jälkihuoltoon (mielenterveyden ongelmat, päihteet, velat, asunnon, työn ja koulutuksen puute) ja suurin riski uusimiseen ja vankilaan paluuseen. Jälkihuoltopalvelujen puute on heidän kannaltaan erityisen tuhoisaa varsinkin kriittisessä vapautumisen alkuvaiheessa. (Howerton & Burnett & Byng & Campbell 2009, 440–441; Kivivuori & Linderborg 2009, 156–159.) Toistuvat lyhyet tuomiot ovat laitostamisen ja yhteiskunnasta vieraannuttamisen merkityksessä rinnastettavissa pitkäaikaisvankeuteen. Yhteiskuntaan asettuminen on kovin hankalaa, kun uusi tuomio on odottamassa jo vapautumishetkellä.

Mut tää vuosi on menny kyllä, ei oo mitään valittamista. Ainoo mikä on tosiaan se tuomio oli siinä sellanen, paskamainen juttu et sen takia meni kaikki noi...(asukas)

On vaikea alkaa itse huolehtia asioistaan, menemisistään ja tulemisistaan sen jälkeen, kun on tottunut elämään tarkoin säädellyn päivärytmin mukaisesti. Vaikein asia vapautumisen jälkeen saattaa olla se, ettei ole päivittäistä rutiinia. Tämä korostuu varsinkin niiden vankien kohdalla, jotka vapautuvat suoraan suljetusta laitoksesta vailla vapauteen valmentavaa välivaihetta. Laitoselämän jälkeen on vaativa tehtävä ottaa vastuuta omasta elämästä, kun on tottunut siihen, ettei voi omatoimisesti päättää juuri mistään, jopa oven avaaminen on outoa. Rakenteen puute päivittäisessä elämässä johtaa ikävystyneisyyden, yksinäisyyden ja tarkoituksettomuuden tunteisiin, jotka puolestaan altistavat päihteiden käyttöön ja sen myötä rikoksiin (esim. Karsikas 2005, 145–149; Kivivuori & Linderborg 2009, 155–159).

Valmius sietää vankilaa on yhteydessä paikattomuuteen yhteiskunnassa. Vankila tarjoaa strukturoidun ympäristön, jossa saa lämmintä ruokaa, sängyn ja suihkun. Asunnottomuus, köyhyys, mielenterveys- ja päihdeongelmat, työttömyys ja tarkoituksettomuus sekä niin sanottu vankilatoleranssi ovat määrääviä tekijöitä tilanteessa, jossa desistanssi ei pääse edes alkamaan, vaan juuttuu pyöröivänkeuden alle. Vankila saattaa merkitä turvasatamaa ulkopuolisessa maailmassa sellaisille ihmisille, joilla sosiaalis-taloudelliseen huono-osaisuuteen on kietoutuneena vakavia, mutta tunnistamattomia mielenterveyden ongelmia. (Howerton ym. 2009, 440–459.)

Suljetusta laitoksesta tulevat miehet tuijottavat koko ajan kelloa tai ohjelmapaperia. Kysyvät, että miten täällä kutsutaan tai tullaan ja mennään. Alku on ihan tuskallinen. Kestää vähän aikaa hahmottaa, että on omalla vastuulla... Suljetusta laitoksesta tulevat miehet kysyvät ennemmin kuin olettavat, että näin voi tehdä. Varmistavat asioita enemmän: voiko näin tehdä. Myös ottavat toisenlaista tukea ehkä enemmän vastaan, kun eivät ole tottuneet avoimpiin oloihin niin kuin avolaitoksessa. Pelottavia tilanteita on näillä miehillä enemmän kuin avolaitoksesta tulevilla. (ohjaaja)

Rikollisuudesta irrottautuminen merkitsee suhteiden uudelleen rakentamista, rikollisen leiman hälvemistä ja mahdollisuutta rakentaa uusi identiteetti. Yksilöllinen prosessi edellyttää sitä, että työskentely on sovitettava kunkin asiakkaan ainutkertaiseen tilanteeseen ja muutoksen vaiheeseen. Jotta tämä mahdollistuu, on vastuutyöntekijän tunnettava asiakkaansa ja se tilanne, johon hän on vapautumassa. Jatkuvuuteen perustuva asiakassuhde tukee vapautuvan vangin selviytymistä väistämättä edessä olevista vastoinkäymisistä ja tällä tavoin vahvistaa luottamusta siihen, että yhteiskunnassa voi selviytyä syylistymättä rikoksiin. Asiakkaan tukemisen lisäksi tarvitaan myös rakenteellisiin, desistanssia vaikeuttaviin tekijöihin kohdistuvaa vaikuttamistyötä. Kokonaisvaltaisesti desistanssia tukevat ammattikäytännöt pyrkivät murtamaan eriarvoisuutta ja rikoksista tuomittuihin kohdistuvaa syrjintää. (McNeill & Whyte 2007, 48; Brayford & Cowe & Deering 2010, 255–258; Weaver & McNeill 2010, 36–56.) Tällaista toimintaa voivat olla esimerkiksi kannanotot lainsäädäntöuudistuksiin, osallistuminen erilaisiin yhteiskuntapolitiikan yhteistyöryhmiin, kuten pitkäaikais-asunnottomuuden vähentämishjelmat tai sekä nais- että miesvankien parissa viime vuosina toteutetut näytelmäproduktiot.

Vankilasta kotiin

Se on ihan elinehto että, siis toi asunto on oikeestaan tärkein tossa ku vankilasta pääsee niin, siis se asunto on kaikista tärkein. Ilman sitä ei voi oikeestaan suunnitella yhtään mitään. Et siitä se homma lähtee et kun on asunto ja tukikohta missä voi olla rauhassa. Eikä tarvi aina olla toisten tiäkkö kans niin et pääsee sinne omaan rauhaan. Niin se on se tärkein asia ihan ylivoimaisesti. (asukas)

Asunnottomuus tekee rikollisuudesta irrottautumisen äärimmäisen vaikeaksi ja toisaalta rikos- ja päihdekeskeinen elämä muodostaa ison riskin asumisen onnistumiselle. Vapautuvien vankien asunnottomuus on usein osa laaja-alaista marginalisaatiota, jossa yhteiskunnallinen huono-osaisuus on kietoutunut psykososiaalisiin ongelmiin. Asumisen ongelmat kiinnittyvät päihde- ja rikoskeskeiseen elämäntapaan, rikostaustan leimaavuuteen, köyhyyteen, elämän näköalattomuuteen ja yksinäisyyteen.

Vapautuvien vankien asunnottomuutta on yritetty 2000-luvulla vähentää useamman ohjelman ja projektin avulla. Rikosseuraamusasiakkaat olivat yksi kohderyhmistä vuosille 2008–2011 ajoittuneessa pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa (PAAVO I). Rikosseuraamuslaitos toteutti yhteistyössä kuntien ja järjestöjen kanssa Oma koti -hankkeen osana edellä mainittua ohjelmaa. Hankekunnissa panostettiin rikosseuraamusasiakkaiden asumis- ja tukipalveluihin ja moniammatillisiin yhteistyöverkostoihin. Hankkeen johtopäätöksissä painotetaan kotipaikkakunnan sidosryhmien keskinäisen yhteistyön ja

palveluohjauksen merkitystä. Vapautuvien vankien asumisen vaikeudet osoittautuivat vielä suuremmiksi kuin muiden kohderyhmien (päihdeongelmaiset, mielenterveyskuntoutujat, nuoret). Asunnon saaneista monet menettivät asuntonsa, mikä osoittaa vapautuvien vankien tukemiseen kohdentuvan asumissosiaalisen työn ja sen kehittämisen merkityksellisyys. Desistanssiprosessiin liittyvä elämäntavan ailahtelevuus asettaa asumissosiaaliselle työlle erityisen haasteen. (Oma koti -hankkeen loppuraportti 2012, 38–39; Kaakinen 2013, 17–18.)

Suomalaiseen pitkäaikaisasunnottomuuteen on perinteisesti liitetty alkoholiongelmat, joskin viime vuosina yhä yleisemmin päihteiden sekakäyttö. Vankien terveyttä, työkykyä ja hoidontarvetta selvittänyt tutkimus osoitti, että vankien päihderiippuvuus on kymmenkertaista niin sanottuun valtaväestöön verrattuna (Joukamaa ym. 2010, 74). Asunnottomina vapautuvilla vangeilla myös huumeriippuvuus on yleistä. Miesvangeista kahdella kolmasosalla on diagnosoitu alkoholiriippuvuus ja naisvangeista puolella. Sakkovangeista peräti yhdeksän kymmenestä on alkoholiriippuvaisia. Amfetamiiniriippuvuus on lähes puolella sekä mies- että naisvangeista. Riippuvuus opioideista, rauhoittavista lääkkeistä tai monista huumeista todettiin yhdellä viidesosalla. (emt., 47.) Päihteettömyyttä edellyttävät asumisvaihtoehdot eivät ole riittävä eivätkä ainoana vaihtoehtona myöskään eettisesti kestävä ratkaisu vankilasta vapautuvien asunnottomuuden vähentämiseen.

Perinteisen hoito ensin (treatment first) -näkömyksen mukaan vapautuva vanki tarvitsee ensisijaisesti tukea päihde- ja rikoskierteestä irtautumiseen ja arjen hallintaan. Tämä voi toteutua joko laitospäästössä tai vahvasti tuetussa, useimmiten yhteisöllisessä asumisessa. Hoidon tai kuntoutuksen merkitystä korostavan niin sanotun asumisen porrasmallin ydinajatuksen voi tiivistää näkömykseksi, jonka mukaan hallitsematon päihdeongelma tai hoitamaton mielen sairaus johtaa ennen pitkää asunnon menetykseen. Tästä seurauksena elämäntilanne kokonaisuudessaan vaikeutuu entisestään ja asuntonsa menettänyt henkilö saa jälleen yhden uuden epäonnistumisen kokemuksen taakakseen. Porrasmalli on toisaalta nähty ansaintalogiikalla toimivaksi vallankäytöksi, jossa asunnottoman on alistuttava kuntoutujan rooliin riippumatta siitä, kokeeko hän itse tarjolla olevan palvelun itselleen sopivaksi. Palkkiona päihteettömyydestä ja normien mukaisesta arjen hallinnasta siintää unelma omasta kodista.

Tuetun asumisen porrasmallissa on korostettu yhteisöllisyyden merkitystä asuminen tukevana ja asumisvalmiuksia vahvistavana tekijänä. Yhteisöasumisesta on saatu hyviä kokemuksia niiden asunnottomien, myös vapautuvien vankien, kohdalla, joita yhdistää pyrkimys päihteettömyyteen ja rikoksettomuuteen ja joille yhteisöllisyys merkitsee myönteistä, omia tavoitteita tukevaa sosiaalisuutta (Granfelt 2005, 124). Yhteisöasumiseen perustuva portaittainen asumisen malli voi tukea asteittaiseen vapautumiseen kiinnittyvää kuntoutusjatkumoa, mutta se on osoittautunut ylivoimaisen vaativaksi suurelle osalle asunnottomina vankilasta

vapautuville. Kaikki vapautuvat vangit eivät halua elämäntavan muutosta tai ainakin he suhtautuvat siihen ristiriitaisesti, mutta heillä on, asunto ensin -mallin periaatteiden mukaisesti, silti oikeus asuntoon. Yhä useammat rikosseuraamusalan tutkijat ovat hyväksyneet näkemyksen, jonka mukaan rikollisuudesta irrottautuminen eli desistanssi on asteittainen prosessi, joka sisältää päätösten perumista, ambivalenssia, epävarmuutta, kompromisseja ja retkahduksia. (Kazemian 2007, 7–10.) Edestakaista liikettä sisältävä prosessi edellyttää myös asumiselta sallivuutta. Tältä pohjalta on perusteltua lähteä tarkastelemaan asunto ensin -mallin mukaisesti toteutuvan haja-asuttamisen mahdollisuuksia vapautuvien vankien asunnottomuuden vähentämiseksi.

Sehän on ihan totta että ne, ketkä on ehdottomasti halunnu jatkaa, siis ehdottomasti rikosten tekemistä, niin he eivät hakeudu yhtään mihinkään tuetun asumisen piiriin. Mä en näe siinä sitä riskiä, et kyl ne ihmiset ketkä sit sen puhelun ottaa ja olis se asunnontarve ja on kuullu meidän hankkeesta, niin he on päättäny ainaki yrittää muuttaa sitä elämää. Sillon se mahdollisuus pitää tarjota, mä nään sen näin... Toki kyl mä olen sitä mieltä että asiakkaiks pitää valita sen kaltasii ihmisiä, ketkä on valmiita sit kumminkin tarttumaan myös siihen hoitoonohjauksen mahdollisuuteen. Kyl mun mielest se saa olla reunaehtona et jos toi käyttäminen jatkuu niin, sit se asuminen päättyy. (ohjaaja)

Tutkimusympäristönä toimivan järjestön ensisijainen tehtävä on tukea asiakkaitaan rikollisuudesta irrottautumisessa, päihteettömyydessä ja yhteiskuntaan integroitumisessa. Laittomien päihteiden käyttö ja asumisen jatkuvuuden turvaaminen ovat hankala yhdistelmä. Asumisohjaajat joutuvat arjen työssään kohtaamaan näihin kysymyksiin liittyviä ristiriitoja ja etsimään niihin eettisesti kestäviä, asiakaslähtöisiä ratkaisuja.

Asunto ensiksi, desistanssi toiseksi

Alun perin Yhdysvalloissa osana Pathways to Housing -organisaation toimintaa kehitetty asunto ensin -malli (Housing First) on sateenvarjotermi, jonka alta löytyy monenlaisia sovellutuksia. Laajaa kansainvälistä kiinnostusta herättänyt asunnottomuuden vähentämiseen kohdistuva malli lähtee siitä, että asunto on välttämätön perusedellytys kuntoutumiselle ja siten myös rikollisuudesta irrottautumiselle. Tavoitteena on tarjota asunnottomalle nopeasti pysyvä asunto ja siihen liittyvä yksilöllisesti suunniteltu ja riittävän pitkäkestoinen tuki. Asunnottoman ensisijainen tarve on saada asunto, eikä oikeus turvattuun asumiseen ole sidoksissa vaatimuksiin elämäntavan muutoksista, esimerkiksi rikollisuudesta irrottautumisesta tai päihteiden käytön hallinnasta. Hajasijoitettu asuminen eli koti omassa asunnossa pysyvällä vuokrasuhteella on ensisijainen vaihtoehto pyrkimyksissä poistaa asunnottomuus. Tavallisen vuokra-asunnon katsotaan

edesauttavan integroitumista asuinalueelle ja sen myötä yhteiskuntaan. Asunto ensin -malliin on sisäänrakennettuna tavoite toipumisesta (recovery), mutta haittojen vähentämisen -periaatteen (harm reduction) mukaisesti ensisijaista on turvata asuminen. (Tsemberis 2010; Busch-Geertsema 2013.)

Yksi asunto ensin -mallin toteuttamisen keskeisistä kysymyksistä on mallin siirrettävyys toisenlaiseen yhteiskuntaan. Esimerkiksi Guy Johnson, Sharon Parkinson ja Cameron Parsell (2012, 2–4) kirjoittavat, että yksikään australialainen asunnottomuusohjelma ei voi eikä pidä olla suora kopio alkuperäisestä Pathways to Housing -ohjelmasta. Heidän arvionsa mukaan asunto ensin -mallin toteutukseen jää samoja ongelmia kuin muihinkin asunnottomien parissa työskentelyyn suunniteltuihin ohjelmiin. Vaikeasti päihdeongelmaisten ihmisten poisjääminen Pathways to Housing -organisaation toiminnasta on yksi kriittisistä kysymyksistä ja toinen on se, että usein ihmisille jää ongelmia, jotka uhkaavat heidän asumistaan, vaikka asunto ensin -malli auttaa heidät asunnottomuudesta. (Johnson ym. 2012, 10–12; myös Pleace 2011, 113–122.) Toisaalta asunto ensin -mallin avulla on pystytty turvaamaan asuminen vaikeista psykososiaalisista ongelmista huolimatta (Benjaminsen 2013, 53). Tuore eurooppalainen arviointitutkimus *Housing First Europe* (HFE) osoittaa, että sekä Kööpenhaminassa, Glasgow´ssa että Amsterdamissa toteutetuissa asunto ensin -projekteissa on onnistuttu asuttamisessa siten, että yli 90 prosenttia vaikeiden psykososiaalisten ongelmien kuormittamista ex-asunnottomista oli säilyttänyt asuntonsa (Busch-Geertsema 2013). Suurimmalla osalla asukkaista oli päihteiden käyttö vähentynyt ja mielenterveys kohentunut. Toimettomuuteen ja yksinäisyyteen projekteilla ei sen sijaan onnistuttu kovin paljoa vaikuttamaan. Kaikissa kolmessa kaupungissa asutettiin myös huumeiden käyttäjiä. Glasgow´n projektissa suurin osa asukkaista oli heroinin käyttäjiä ja heistä useimmilla oli rikollinen tausta. (Benjaminsen 2013; Johnsen & Fitzpatrick 2013; Wewerinke & al. Shamma & Wolf 2013.)

Suomessa asunto ensin -mallia on toteutettu osana vuosien 2008–2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmaan sisältynyttä asuntoloiden muunto-ohjelmaa, jonka tavoitteena on ollut päästä eroon tilapäismajoituksesta. Asuntoloiden tilalle on perustettu asumisyksiköitä, joissa asutaan omassa yksiossassa tai kaksiossa toistaiseksi voimassa olevalla vuokrasopimuksella. Tällä tavoin on saatu asutetuksi suuri joukko pitkäaikaisasunnottomia ja turvattua heille tarkoituksenmukaiset tukipalvelut. Asunto ensin -mallia toteuttavaan asumisyksikköön kelpaavat asukkaiksi myös aktiivisesti huumeita käyttävät ja väkivaltaisesti oireilevat monisairaat ihmiset. Tarkoitus ei ole, että nuoret ja ainakaan kaikki keski-ikäiset asukkaat jäisivät pysyvästi tuettuun asumiseen. Alkuperäisen asunto ensin -mallin mukainen periaate on asumisen pysyvyys: asukas jää asuntoonsa, vaikka ei enää tarvitse palveluja. Asumisyksiköiden rasisiteeksi on nähty sosiaalisten ongelmien kasautuminen ja segregaatoin riski (Benjaminsen 2013, 3–4; Busch-Geertsema 2013). Laitosmaisuuksia on isossa

asumisyksikössä lähes mahdotonta välttää ja "laitoksesta laitokseen" -siirtyminen on perinteisesti ollut vapautuville vangeille erityisen vastenmielinen ajatus (esim. Granfelt 2003). Jos on asunut kuukaudesta toiseen vaikkapa kolmen hengen sellissä on yksityisyyden kaipuu ymmärrettävästi suuri.

Että on jotain omaa. Se oma asunto on mun oma paikka. Sen tarve on niin valtava, sen oman rauhan, sen oman paikan. (ohjaaja)

Yhteisöllisessä, asunto ensin -mallia toteuttavassa asumisessa on kuitenkin vahvuutensa. Isoissa asumisyksiköissä on henkilökuntaa paikalla myös öisin ja viikonloppuisin. Asumisyksikössä häädetyksi tuleminen kynnys on erittäin korkea: siedetään asumishäiriöitä, jatkuvaa runsasta päihdekäyttöä ja pystytään hallitsemaan väkivallalla oireilua. Henkilöt, joilla on vaikeuksia rajata omaa tilaansa häiritsijöiltä, hyväksikäyttäjiltä tai väkivaltaisilta kumppaneiltaan, saattavat asumisyksikössä kokea elämänsä turvallisemmaksi kuin yksin lähiöyksissä. Asumisyksiköissä on mahdollisuuksia kehittää erilaista yhteisöllistä toimintaa ja myös asukkaiden kesken voi muodostua keskinäistä yhteisöllisyyttä. (Granfelt 2013, 231–234.) Housing First Europe -projektin loppuraportissa esitetään, että asumisyksikkö on tarkoituksenmukainen vaihtoehto niille henkilöille, joilla asuminen ei ole onnistunut edes intensiivisen tuen avulla (Busch-Geertsema 2013, 84). Vapautuvien vankien asunnottomuuden vähentäminen osoittautui vuosien 2008–2011 pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelmassa kaikkein vaativimmaksi tehtäväksi. Asunnottomina vapautuvien vankien joukossa on varmasti myös heitä, joiden kaoottisessa elämäntavassa samanaikaisesti salliva ja rajoja asettava asumisyksikkö on realistisin vaihtoehto.

Vapautuvilla vangeilla sijoittuminen suoraan kaupungin vuokra-asuntoon ei isoissa kaupungeissa, joissa asunnottomien määrät ovat suurimmat, juuri koskaan toteudu. Köyhyys ja merkinnät luottotiedoissa tekevät asunnon hankkimisen yksityisiltä vuokra-asuntomarkkinoilta hankalaksi.

Mä rupesin sitte järjesteleä jotain asuntoa. Mutta, siin oli sitte se ongelma että ku mä tosiaan noilla aikasemmilla mokailuilla oon luottotietoni sössiny... Yksityisiltä ku mä hain niitä kämppiä niin ne kaatu melkein kaikki järjestäin siihen aina että ne tarkisti luottotiedot. Sitten ne sano että tääl on luottotietohäiriömerkintä ettei sulle voida vuokrata. (asukas)

Tutkimusympäristönä olevan järjestön tarjoama tuettu asuminen on niin sanotusti poluttuvaa: tavoitteena on päästä siirtymään onnistuneen tuetun asumisen jakson jälkeen kaupungin vuokra-asuntoon. Asetelma tekee järjestön asunnot väistämättä niin sanotuiksi näytön paikka -asunnoiksi. Työntekijät joutuvat perustelemaan asukkaiden asumisen onnistuneisuutta mahdollistaakseen heidän siirtymisensä kaupungin vuokralaisiksi. Tämä saattaa vaikuttaa siihen, että asukas ei uskalla kertoa esimerkiksi päihdekäytöstään, koska pelkää

rehellisyyden heikentävän hänen mahdollisuuksiaan päästä siirtymään pysyvään vuokrasuhteeseen. Järjestely voi myös tuottaa tilapäisyyden tuntua: on vaikea täysin kotiutua, kun asunnosta on tarkoitus siirtyä noin vuoden sisällä kaupungin vuokralaiseksi. Nykyisen ostopalvelukäytännön vuoksi työntekijät joutuvat perustelemaan palvelun jatkumisen tarvetta. Asuminen on määräaikaista ja palvelut ostetaan määräaikaisina toisin kuin alkuperäisessä asunto ensin -mallissa, jonka vahvuus on asumisen pysyvyys ja palvelujen jatkuvuus tarveperiaatteen mukaisesti.

Housing First Europe -projektin hankkeissa asukkaat arvostivat sitä, että asunto ensin -lähestymistapa teki mahdolliseksi kertoa asumisohjaajille rehellisesti päihdeongelmista, vailla pelkoa asumisen vaarantumisesta. Asukkaat kokivat luottamuksellisuuden edesauttavan heidän toipumistaan. (Busch-Geertsema 2013, 82–83; Johnsen & Fitzpatrick 2013, 17; myös Knutagård & Kristiansen 2013.) Tutkimushaastatteluihini yksi asukkaista nosti esiin kyseisen teeman. Hänellä oli luottamuksellinen suhde asumisohjaajaan, mikä oli mahdollistanut arkaluonteisten henkilökohtaisten asioiden jakamisen. Hänestä tuntui kiusalliselta se, että huoli ”asumispolun” etenemisestä vaikeutti vähemmän arkaluonteisten, mutta asumisen onnistumiseen liittyvien asioiden suoraa esille ottamista. Toisaalta joillekin asukkaille hanke oli mahdollistanut nopean avun saamisen tilanteissa, jolloin päihteiden käyttö oli riistäytynyt hallinnasta:

No kyllä se mulle merkitsee aika paljon, et oon täältä saanu tukea. Esi-merkiks oma työntekijä: oon sille voinu soittaa ja sit yks kerta soitin sille, mulla oli aika pitkä putki päällä ollu ja soitin et haluan hoitoon, nyt heti. Niin hänhän järjesti mulle sit heti hoitopaikan katkolle ja näin. Että kyllä avun saa jos pyytää vaan ja auttavat asioissa jos ei jotain tiedä tai näin... Et ne kyl kuuntelee ja osaavat silleen kyllä auttaa. (asukas)

K: Vaikuttikohan siihen et sää hakeuduit hoitoon et se sulla oli se asunto?

V: No siis, siihen vaikutti, se että mä olin tässä (X-hankkeessa, R.G.). Mä sain sen hoitopaikan paremmin....Siis joo, siis ihan selkeesti että mä en ois... Jos mä oisin ollu omillani niin mä en ois varmaan ees välttämättä lähteny sinne hoitoon. Et kyllä ne oli siinä ihan, ne sano suoraan että nyt Roope (nimi muutettu) nyt. Etten mä sitä välttämättä ees tajunnu että...

K: Onkse hyvä tällönnen suorapuheisuus?

V: No mä oon aina sanonu sitä, että mun kohdalla, mä tykkään siitä, että puhutaan suoraan asiat. Niitten oikeilla nimillä. (asukas)

Asunnosta kodiksi: asumissosiaalinen työ kotiutumistyönä

Ja se näkyy myös siinä, että kun se asunto varmistuu, niin sellainen 30–40 prosenttia (asiakkaan voimavaroista, R.G) vapautuu muuhun. (ohjaaja)

Viidessä Euroopan kaupungissa (Amsterdam, Budapest, Glasgow, Kööpenhamina, Lissabon) toteutettu asunto ensin -malliin kohdistunut kehittämis- ja arviointitutkimus, Housing First Europe 2011–2013, vahvistaa Yhdysvalloissa saatuja tutkimustuloksia asunto ensin -mallin toimivuudesta mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivien henkilöiden asunnottomuuden vähentämisessä. Haja-asuttaminen on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi asumismuodoksi vaikeista ongelmista kärsivien, myös kovia huumeita käyttävien asunnottomien asuttamisessa edellyttäen, että tukea on ympärivuorokautisesti ja riittävän pitkäkestoisesti saatavilla. Niin kansainvälisesti kuin Suomessa on onnistuneesti haja-asutettu vakaviin huume-, väkivalta- ja seksuaalirikoksiin syyllistyneitä vapautuneita vankeja.

Kokemusasiantuntijuus ja moniammatillisuus ovat tärkeitä asumissosiaalisen työn resursseja. Moniammatillisuus voidaan toteuttaa joko siten, että tiimiin kuuluu mielenterveys- ja päihdetyön ammattilaisia tai siten, että näihin palveluihin on joustavat yhteistyösuhteet. Esimerkiksi Kööpenhaminan projektissa työskenteli osa-aikaisesti psykiatri, sairaanhoitaja ja päihdetyön ammattilainen sekä sosiaali- ja työvoimatoimen edustajat. Tämä järjestely osoittautui erityisesti kaikkein moniongelmaisimpien asukkaiden kannalta tarkoituksenmukaiseksi. (Benjaminsen 2013, 22–30.) Tutkimukseeni osallistuneessa järjestössä työntekijät olivat sosiaalialan ammattilaisia. Järjestö on johdonmukaisesti kehittänyt yhteistyösuhteita eri viranomaistahoihin, kokemusasiantuntijajärjestöihin ja alueen vankiloihin. Työryhmässä pohdittiin avoimen kriittisesti omaa toimintaa, esimerkiksi sitä, toteutuuko moniammatillisuus riittävästi:

Ja se täytyy aina muistaa, että osalla meidän asiakkaista on myös mielenterveysongelma, ei pelkästään päihde. Ahdistusta, angstia, monenlaisia juttuja. Että meidän ollaan semmosen kohderyhmän kans tekemisissä että tää vaatis vielä paljon vahvemman työryhmän ja vielä moniammatillisemman työryhmän kuin me ollaan.

K: Mitä ammattilaista sä kaipaisit?

V: Just tällasta mielenterveyden puolen hoitohenkilökuntaa. Koska nythän me hyvin vahvasti puhutaan just tästä vaan päihteistä, ja sitä asiantuntijuutta mielenterveyspuolella meillä ei ole. Niin sitä myös tueks tähän näin. (ohjaaja)

Housing First Europe -projekti osoitti, että asunto ensin -mallin avulla voidaan paitsi saavuttaa asumisen pysyvyys, myös tukea toipumista. Tämä näkyi päihdeongelmien vähenemisenä ja psyykkisen hyvinvoinnin kohenemisena. Sen sijaan yksinäisyyteen, toimeentuloon ja köyhyyteen ei pystytty juurikaan vaikuttamaan. (Busch-Geertsema 2013, 84–85.) Toiminnallisuuden avulla on mahdollista vastustaa näköalattomuutta ja ylläpitää toivoa uusien merkitysten löytymisestä elämään. Tutkimukseeni osallistunut järjestö on omalta osaltaan madaltanut rikosseuraamusasiakkaiden kynnyksiä työelämään ja koulutukseen paitsi omalla tarjonnallaan myös verkostoitumalla asunto- ja työvoimatoimen, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä järjestöjen kanssa.

Kyl täs sitten on tapahtunu, sanotaan tän vuoden, aikana paljonkin... Tällasen sosiaalisen aktiivistumisen näkökulmasta eli niitä palveluja on tullu lisää. Nimenomaan sitte niitä matalan kynnyksen paikkoja, jois ei lähdetä siitä että sun pitää olla viitenä päivänä viikossa vähintään neljä tuntia vaan se, että sä voit käydä vaikka kahtena päivänä viikossa. Ja ei oo pakko käydä ees viikottain, et ne on tällasii hyvin starttivalheen palveluita. (ohjaaja)

Asunto ensin -mallin soveltaminen käytäntöön on monella tavoin ristiriitaista, luovuutta, rohkeutta ja realismia edellyttävää ammatillista toimintaa. Erityisen vaativaa se on niille työntekijöille, joiden tehtävä on turvata päihteistä ja rikoksista irrottautumista yrittävien, monesti mielenterveydeltään hauraiden miesten ja naisten asuminen. Asteittainen vapauttaminen luo uudenlaisia mahdollisuuksia asumisvalmiuksien vahvistamiseen jo vankeusaikana. Vapauteen valmennus -palvelu on hyvä esimerkki toiminnasta, joka toteutuu vankilan ulkopuolella ja tarjoaa vangille mahdollisuuden jo rangaistusaikana ottaa vastuuta ja sitoutua konkreettisesti oman vapautumisen suunnitteluun. Asumisen ja siihen liittyvän tuen suunnitelmallinen järjestäminen yhdessä vapautuvan vangin kanssa on yksi tärkeimmistä desistanssiprosessin rakentumisen edellytyksistä. Asuminen on niin perustavanlaatuinen lähtökohta kaikille muille toiminnoille, toipumiselle ja integraatiolle, että sen järjestämiseen on luontevaa kiinnittää vapautumisen ja mahdollisen jatkokuntoutuksen suunnittelu. Vaikka vapautumisen jälkeinen elämä ei usein etenekään alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti, niin turvattu asuminen tarjoaa pohjan yrittää uudestaan, esimerkiksi katkaisuhoidon tai lyhyen vankeustuomion jälkeen.

Kyl mä nyt ajattelen, et se on kumminkin se toimivin malli, et ne ihmiset saadaan hajasijotettuu... Täs on päästy kokeilemaan sit sellaista jopa et on ollu hoitoonohjauksia ja sitten on palattu asumaan ja vieläkö ei oo sujunu. Ja sitten on vielä tehokkaampi hoito järjestetty asukkaalle, että hän ei menettäis sitä asuntoa. (ohjaaja)

Haja-asuttaminen, johon liittyy intensiivinen, moniammatillinen ja riittävän pitkäkestoinen tuki on osoittautunut kansainvälisissä tutkimuksissa toimivaksi asumisen malliksi myös rikoskierteessä eläneille huumeiden käyttäjille (Benjaminen 2013; Fitzpatrick & Johnsen 2013). Aivan kaikki asukkaat eivät kuitenkaan ole missään hankkeessa onnistuneet säilyttämään asuntoaan. Täysin kielteisesti asumisen tukeen suhtautuva henkilö ei hyödy tuetusta asumisesta ja aktiivisesti rikoksia tekevä asukas päätyy takaisin vankilaan. Vaikka huumeiden käyttö ei ole asukkaalta kiellettyä, kariutuu asuminen tilanteissa, jolloin asuntoon kertyy majoilemaan huumeiden käyttäjiä tai kun asunnosta käsin aletaan käydä huumekauppaa. Myös väkivaltaisuus voi tehdä tuetun asumisen mahdottomaksi, jos henkilö on vaarallinen itselleen, naapurustolle tai asumisohjaajille.

Rikosseuraamusalan järjestöt voivat tarjota erityisasiantuntemukseen perustuvaa asumissosiaalista työtä vapautuville vangeille. Mikäli asumisohjaajat voisivat keskittyä ainoastaan tuen antamiseen olematta samanaikaisesti vuokranantajan edustajia, vähenisi desistanssin tukemisen ja asumisen turvaamisen välinen ristiriita. On perusteltua, että järjestöt keskittyvät ensisijaisesti niiden vapautuvien vankien asumisen turvaamiseen, jotka pyrkivät irrottautumaan rikollisuudesta ja laittomista päihteistä. Tämä rajausta ei edellytä päihteettömyysvaatimusta, vaan molempinpuolista sitoutumista epäonnistumisia ja ristiriitoja sisältävään desistanssiprosessiin, jolle turvattu asuminen luo perustan.

Asumissosiaalinen työ rikosseuraamusasiakkaiden kanssa edellyttää työntekijältä itseluottamusta, optimismia ja toiveikkuutta aivan samoin kuin desistanssi vapautuvalta vangilta. Tämän lisäksi asiakassuhteissa tarvitaan järkeä, herkkyyttä ja sekä rikosseuraamusorganisaation että yhteiskunnan palvelujärjestelmän tuntemusta. Ammatillinen kokemustieto luo edellytykset ymmärtää asiakaskunnan erityispiirteitä ja monitasoisia vaikeuksia integroitua yhteiskuntaan. Avoin asenne on tärkeä: jokainen vanki, asiakas ja asukas on omanlaisensa ihminen, mikä tekee samanlaisilta näyttävät tilanteet merkityksiltään erilaisiksi. Ja vaikka rikollisuudesta irrottautuminen ei ensimmäisellä eikä vielä toisellakaan kerralla onnistuisi, ehkä muutaman vuoden kuluttua vankila ei enää ole osa elämää.

Kirjallisuus

- Benjaminsen, Lars 2013. Copenhagen Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Saatavilla osoitteessa <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirst-europe/Copenhagen Housing First>. Luettu 27.7.2013.
- Brayford, Joe & Cowe, Francis & Deering, John 2010: What Else Works? Back to the future? Teoksessa Joe Brayford & Francis Cowe & John Deering (eds) What Else Works? Creative work with offenders. Cullumpton, Devon: Willan Publishing, 254–266.
- Busch-Geertsema, Volker 2013: Housing First Europe. Final Report 2013. Final-ReportHousingFirstEurope.pdf. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope>. Luettu 8.7.2013.
- Farrall, Stephen 2002: Rethinking What Works with Offenders. Probation, Social Context and Desistance from Crime. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Granfelt, Riitta 2003: Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Ympäristöministeriön julkaisu 613. Helsinki: Ympäristöministeriö, 12.
- Granfelt, Riitta 2005: Vapautuvien vankien tuettu asuminen. Teoksessa Hynynen, Raija (toim.) Asuntoja ja tukea asunnottomille. Arviointi tuetun asumisen toimintamalleista. Ympäristöministeriön julkaisu 745. Helsinki: Ympäristöministeriö, 119–157.
- Granfelt, Riitta 2013: Asumissosiaalinen työ läsnäolotyönä – Kokemuksia naisten yhteisöstä. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Tampere: Vastapaino, 219–243.
- Healy, Deindre 2010: The Dynamics of Desistance: Charting Pathways Through Change. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Howerton, Amanda & Burnett, Ros & Byng, Richard & Campbell John 2009: The Consolations of Going Back to Prison: What "Revolving Door" Prisoners Think of Their Prospects Journal of Offender Rehabilitation, 48 (5), 439–461.
- Ihalainen, Jari & Järvelä, Sampo & Rautniemi, Lasse 2011: Lainrikkokojen integraatio – mistä ja mihin? Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2, 227–249.
- Johnsen, Sarah & Fitzpatrick, Suzanne 2013: Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Saatavilla osoitteessa <http://www.socialstyrelsen.dk/housing-firsteurope/> Glasgow Housing First. Luettu 28.7.2013.
- Johnson, Guy & Parkinson, Sharon & Parsell, Cameron 2012. Policy shift or program drift? Implementing Housing First in Australia. AHURI Final Report No 184. Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute.
- Joukamaa, Matti ja työryhmä 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1.
- Järvinen, Minna-Kaisa 2007: Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaali-huollossa. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1.
- Kaakinen, Juha 2013: Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008–2011, loppuraportti. Saatavilla osoitteessa <http://www.asuntoensin.fi>. Luettu 22.4.2013.
- Karsikas, Vuokko 2005: Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3.
- Kazemian, Lila 2007: Desistance From Crime. Theoretical, Empirical, Methodological and Policy Considerations. Journal of Contemporary Criminal Justice. (23) 1, 5–27.
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009: Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämänkulusta ja rikollisuudesta. Helsinki: Oikeuspoliittisen laitoksen tutkimuksia 248, Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2.
- Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne 2013: "Mellan tillit och misstro". Paper for the Nordic Network for Research on Homelessness: "Housing First – a flexible concept?" Lund 12–14.4.2013.

- Kyngäs, Margit 2000: Vankeus miehen elämänkulussa. Tutkimus nuorena rikoksentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Rovaniemi: Lapin yliopisto, Acta Universitatis Lapponiensis 36.
- Lavikkala, Raino 2011: Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2, 93–134.
- LeBell, Thomas P. & Burnett, Ros & Maruna, Shadd & Bushway, Shawn 2008: The Chicken and Egg of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* 2008 5: 131.
- McNeill, Fergus & Whyte, Bill 2007: Reducing Reoffending. Social work and community justice in Scotland. Cullumpton, Devon: Willan Publishing.
- Oma koti -hankkeen loppuraportti 2012: Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishankkeen 2008–2011 osahanke. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3.
- Pleace, Nicholas 2011: The Ambiguities. Limits and Risks of Housing First from a European Perspective. *European Journal of Homelessness*. 5 (2), 113–122.
- Porporino, Frank J. 2010: Bringing sense and sensitivity to corrections: from programmes to 'fix' offenders to services to support desistance. Teoksessa Jo Brayford & Francis Cowe & John Deering (eds) What Else Works? Creative work with offenders. Cullumpton, Devon: Willan Publishing, 61–81.
- Tsemberis, Sam 2010: Housing First. The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction. Minnesota: Hazelden.
- Viikki-Ripatti, Sari 2011: Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Raino Lavikkala & Henrik Linderborg (toim.) Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2, 197–223.
- Weaver, Beth & McNeill, Fergus 2010: Travelling hopefully: desistance theory and probation practice. Teoksessa Jo Brayford & Francis Cowe & John Deering (eds) What Else Works? Creative work with offenders. Cullumpton, Devon: Willan Publishing, 36–60.
- Wewerinke, Dorick & al Shamma, Sara & Wolf, Judith 2013: Amsterdam Housing First. Final Report for the Housing First Europe Project. Saatavilla osoitteessa <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope/Amsterdam>. Luettu 8.7.2013.

OIKEUSPSYKIATRISTEN POTILAIKEN HOITO- JA RIKOSHISTORIA

Miisa Törölä

Johdanto

Psykoottinen henkilö voi poiketa käyttäytymiseltään, ajattelutavaltaan ja tunne-elämältään valtaosasta kanssaeläjistään. Hänen sairauden hoitonsa ja kuntoutumisensa on vapaaehtoista niin kauan, kun hän ei aiheuta vaaraa itselleen tai muille ihmisille. Oikeuspsykiatriset potilaat ovat ylittäneet tämän rajan tekemällä lakia rikkovan teon tai tekoja. Heidän mielisairautensa on todettu joko jo ennen kyseessä olevaa tekoa tai viimeistään mielentilatutkimuksessa, jonka perusteella heidät on arvioitu syyntakeettomaksi ja määrätty tahdosta riippumattomaan hoitoon. Oikeuspsykiatristen potilaiden käyttämät yhteiskunnalliset palvelut ja niiden tarjoama tuki, sekä toisaalta yksilöön kohdistettu sosiaalinen kontrolli eivät ole kannatelleet tai ohjanneet heitä toivottuun elämäntilanteeseen. Yksilön hyvinvointipalvelujen tarkoituksenmukaiseen käyttöön vaikuttavat yksilön puolelta sosioekonomiset taustatekijät (taloudellinen tilanne, yhteiskunnallinen asema) sekä sosiaaliseen perimään liittyvät tekijät (lapsuudenkodista perityt sosiaaliset, henkiset ja aineelliset voimavarat (kts. Kärkkäinen 2004, 32) suhteessa yhteiskunnan hyvinvointipalvelujen rakenteeseen. Ilmeisen oleellisena tekijänä voidaan pitää myös henkilön yksilöllisiä ominaisuuksia ja valintoja. Tässä artikkelissa tarkastellaan empiirisen aineiston pohjalta oikeuspsykiatristen potilaiden kohtaamia psykiatrisen sairaalahoidon, päihdehuollon ja vankeinhoidon piirissä ennen tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistä viranomaislähteitä käyttäen, painopisteenä edellä mainitut hyvinvointipalvelut sosiaalisen kontrollin tuottajina.

Artikkelin teoreettinen osa käsittelee Suomessa tapahtuneita muutoksia liittyen poikkeavan käyttäytymisen kontrolliin psykiatrisen ja vankeinhoidon piirissä. Psykiatrisen hoidon rakennemuutoksen eli deinstitutionalisaation myötä sosiaalista tukea ja kontrollia ylläpitävien instituutioiden työnjako on muuttunut. Mielisairaiden ihmisten eristämistä laitoksiin on pyritty vähentämään, ja vankien mahdollisuuksia olla tekemisissä vankilan ulkopuolisen elämän kanssa on lisätty 1970-luvulta lähtien. Myös päihdehuollon palvelut ovat muuttuneet avohoitopainotteisiksi. Avohoitopainotteisen palvelurakenteen muutoksen myötä yksilöä vastuutetaan enemmän käytännön arjen toiminnassa. Medikalisaatio ilmiönä on vaikuttanut poikkeavan käyttäytymisen kontrolloinnin muotoon siirtämällä huomiota ja ongelmanratkaisua yksilön psyykeen. Palveluntuotannon kehittyminen on muuttanut myös oikeuspsykiatrisiksi potilaiksi valikoituneiden henkilöiden palvelupolkuja. Artikkelin empiirisessä osiossa tarkastellaan poik-

keavan käyttäytymisen kontrolloinnin keinoja oikeuspsykiatristen potilaiden aiemman psykiatrisen laitoshoidon, päihdehoidon ja rikoshistorian kautta. Oikeuspsykiatristen potilaiden keskeisten diagnoosien ja hoito- ja rikoshistorian kuvailun lisäksi artikkelissa tarkastellaan psykiatrisen ja päihdehoidon eroja ikäryhmittäin ja aiemman rikollisuuden perusteella. Sosiaalinen kontrolli ja tuki kuvautuvat artikkelissa saman ilmiön kääntöpuolina; sekä sairaalahoidossa, päihdehoidossa että vankeinhoidossa sosiaalisen kontrollin ja tuen elementit ovat olemassa. Yksittäisen henkilön ja palvelun henkilökunnan välinen vuorovaikutus muokkaa jokaisen vastaanottaman tuen ja kontrollin laadun. Mahdolliset ikäryhmittäiset erot tuovat esiin palvelurakenteen muutokseen liittyviä eroja tutkittavien palvelupolkuihin.

Palvelurakenteen muutos

Aikaisempien tutkimusten perusteella suurella osalla henkirikoksen tehneistä tai sitä yrittäneistä oikeuspsykiatrista potilaista on todettu olevan päihderiippuvuutta ja aiempaa rikollisuutta mielenterveysongelmansa lisäksi (esim. Repo & Hellbom 1995, 2341; Tiihonen & Hakola & Eronen & Vartiainen & Rynänen 1996, 128; Putkonen & Kotilainen & Joyal & Tiihonen 2004, 66; Kivimies & Repo-Tiihonen & Tiihonen 2012). Psykiatrisen päihde- ja vankeinhoidon palvelut samanaikaisesti tuottavat ja ylläpitävät sosiaalista tukea ja kontrollia, jonka laitosmuotoisuutta on pyritty vähentämään Suomessa 1980-luvulta lähtien (psykiatrisen hoito kts. Rintala 1995, 39, 48; Salo 1996; päihdehuolto kts. Obstbaum & Lintonen & Aarnio & von Gruenewaldt & Vartiainen & Mattila & Hakamäki & Viitanen & Wuolijoki & Joukamaa 2011; vankeinhoito kts. Lappi-Seppälä 2006, 157–158; Lappi-Seppälä & Hakamies & Koskinen & Majanen & Melander & Nuotio & Nuutila & Ojala & Rautio 2009, 81–82). Rakennemuutoksen taustavoimana on ollut laitoshoidon ja -rangaistusten parantavan vaikutuksen kyseenalaistaminen (esim. Pajuoja 1995a, 11; yleisemmällä tasolla Cohen 1985, 16–17).

Psykiatristen palvelujen rakennemuutos sijoittuu Suomessa 1980- ja 1990-luvuille. 1950-luvulta 1960-luvun lopulle Suomessa rakennettiin runsaasti mielisairaaloita, joista 1960- ja 1970-lukujen taitteessa kaksi kolmasosaa oli tarkoitettu pitkäaikaipotilaiden hoitoon. Vuoden 1978 lakiuudistuksen myötä mielisairaanhoidon pyrittiin siirtämään avohuoltopainotteisemmaksi lisäämällä yleissairaaloitten psykiatrisia sairaansijoja. (Rintala 1995, 39, 48.) Lisäksi psykiatrista hoitoa pyrittiin tehostamaan ja tarkoituksenmukaistamaan osastojen uudelleenjärjestelyllä esimerkiksi iän ja hoidon aikaisten kontrollikeinojen tarpeen mukaisesti, ja kehittämällä psykiatrisen avohoitotyön toiminnallista ja moniammatillista asiantuntijatyötä (Salo 1996, 208). Psykiatrisia sairaansijoja on vähennetty 1980-luvun sairaansijojen määrästä viidennekseen 2000-luvulle tultaessa. Samanaikaisesti hoitojaksojen pituus on lyhentynyt merkittävästi. Pitkäaikaishoidossa (yli vuoden hoitojaksolla) olevien määrä on romahtanut,

ja pitkäaikaispotilaiden tukeminen on siirtynyt suurelta osin asumispalvelujen piiriin. (Tuori 2011, 2–3.) Tämä on lisännyt paineita kunnallisia avohoitopalveluja kohtaan, jotka eivät ole kyenneet vastaamaan lisääntyneeseen hoidon tarpeeseen. Rakennemuutosta on kuvailtu voimavarojen hallitsemattomaksi alasajoksi, joka on johtanut kestävämpään tilanteeseen psykiatristen potilaiden ja heidän läheistensä kannalta. (Lehtinen & Taipale 2005, 2–4.)

Samansuuntaista muutosta on tapahtunut myös vankein- ja päihdehuollon piirissä. Vankiloiden vankilukuja on pyritty maltillisesti vähentämään 1970-luvulta lähtien (Lappi-Seppälä 2006, 157–158; Lappi-Seppälä ym. 2009, 81–82). Vuonna 1975 uusitun rangaistusten täytäntöönpanoasetuksen keskeisiä tavoitteita oli parantaa vankien kontakteja vankilan ulkopuoliseen elämään mahdollistamalla siviilityön tai -koulutuksen suorittamista sekä vankilomien ja vankilatapaamisten avulla (Pajujoja 1993, 32, 73, 75). 1970-luvun loppupuolelta lähtien sosiaalisektori kasvatti päihdehaittojen kontrolliaan, jolloin päihdehuolto kehittyi enemmän kuntoutukselliseen muotoon. Päihdehuollon laitosvaltaisen palvelurakenteen kehitys avohoitomuotoiseksi 1990-luvun alusta ei ole kuitenkaan lisännyt avohoidon asiakasmäärää samassa suhteessa. Tämä avohoidon puutteellisuus on näkynyt päihdekontrollin pakkokeinojen lisääntymisenä vankiloiden ottaessa suuremman roolin kontrollin ylläpitäjänä 2000-luvulle tultaessa. (Obstbaum ym. 2011, 40–41.)

Psykiatristen sairaalapaikkojen ja pakkokeinojen tietoisesta vähentämisestä huolimatta mielenterveys- tai päihdeongelmainen henkilö voidaan toimittaa tahdosta riippumattomaan hoitoon, jos hoito on välttämätöntä henkilön oman terveydentilan tai hoitoon toimittamatta jättämiseen liittyvän väkivaltaisen tai muun riskikäyttäytymisen uhkan takia (Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116 ja Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41).

Tahdosta riippumattomien hoitojaksojen määrä onkin edelleen korkea Suomessa verrattuna muihin länsimaihin. Syinä tähän on nähty olevan jo esille tullut avohoidon puutteellisuus nopean hoitopalvelujen rakenteen muutoksen takia, sekä suomalaiselle psykiatriselle hoitokulttuurille ominaisen paternalistisen asenteen pysyvyys. (Tuohimäki & Kaltiala-Lehto & Korkeila & Tuori & Lehtinen & Joukamaa 2004, 201–202.)

Päihde- ja mielenterveysongelmat vankeinhoidon haasteena

Psykodiagnostiikka sekä lainsäädäntö ja normatiivisuus määrittelevät eri tavoin ja toisistaan erillään poikkeavaa käyttäytymistä. Nämä eri määrittelykeinot kuitenkin limittyvät tilanteissa, joissa käyttäytyminen on määritelty lainsäädännössä rikolliseksi toiminnaksi ja Suomessa käytettävässä ICD-10-tautiluokituksessa lääketieteellisesti ongelmalliseksi (esimerkiksi huumeiden käyttö). Rangaistuksen

ja hoidon sisältyminen vankeinhoitoon nostaa esille eettisiä kysymyksiä esimerkiksi hoitohenkilökunnan roolista vankilaolosuhteissa tai hoitomyönteisyydestä rikosseuraamusjakson suorittamisen edellytyksenä (kts. esim. Ward & Salmon 2009, 246; Kilty 2012, 166).

Uusintarikollisuuden ehkäisy psykososiaalisen kuntoutuksen avulla on noussut vankeinhoidon keskeiseksi tavoitteeksi Suomessa 1990-luvun loppupuolelta lähtien (Rikosseuraamuslaitos). 2000-luvulla tehdyn tutkimuksen mukaan (N=711) yli yhdeksällä kymmenestä Suomen vankiloissa tuomiota suorittavasta vangista on asetettu jokin psykiatrinen diagnoosi. Päihdehäiriöitä on todettu olevan 88 prosentilla kaikista tutkimukseen osallistuneista vangeista. Jokin skitsofreniaryhmän häiriö todettiin vain kuudella prosentilla ja jopa lähes kolmanneksella vangeista todettiin jokin mielialahäiriö. Persoonallisuushäiriödiagnoosi on asetettu noin kahdelle kolmesta vangista. (Joukamaa & Työryhmä 2010.) Samanaikaisesti vankien mielenterveys- ja päihdeongelmien kasvun kanssa (kts. Joukamaa & Lintonen 2013, 76) mielentilatutkimusten määrä on pudonnut 1980-luvun noin 250–300 vuosittaisesta lukumäärästä 120–130 kappaleeseen 2000-luvun puoliväliin tultaessa (Pajujoja 1995b, 76; Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2011, 2). Käytännössä mielentilatutkimusten vähentyminen voi tarkoittaa vakavampaa mielisairautta potevien rikostentekijöiden ajautumista psykiatrisen sairaalahoidon sijasta vankilaan (esim. Vandevelde & Soye & Vander Beken & De Smet & Boers & Broekaert 2010, 71). Toisaalta oikeuspsykiatriseksi potilaaksi valikoitumisen kynnys on korkea, koska halutaan välttää tilannetta, jossa diagnostinen rajatapaus päättyisi vankeusrangaistuksen sijasta lyhyeksi jäävään psykiatriseen hoitoon. Syytteenalaista rikosta edeltäneen psykoottisuuden todentamisessa aiemmat sairauskertomusmerkinnät ovat ainoa varma ja virallinen tiedonlähde, jolloin aiempi sairaalahoido oikeuspsykiatristen potilaiden joukossa on yleistä. (Oikeuspsykiatristen asioiden lautakunnan puheenjohtajan tiedonanto.)

Vankien mielenterveys- ja päihdeongelmien diagnosoinnin ja psykososiaalisten palvelujen käytön lisääntymiseen voivat vaikuttaa toisaalta vankeinhoidolliset muutokset (vankeinhoidon medikalisaatiosta esim. Kilty 2012), ja toisaalta mielenterveys- ja päihdeongelmien aiheuttamien ongelmallisten käyttäytymismuotojen kriminalisaatio. Kriminalisaatiohypoteesin mukaan henkilöt, jotka olisivat aiemmin saaneet psykiatrista hoitoa, päätyvät rikosoikeudellisiin prosesseihin ja vankilaan psykiatristen sairassijojen vähentymisen vuoksi. Yhdysvaltalaisen tutkimusten perusteella entisten mielisairaalapotilaiden ”siirtymisestä” vankiloihin tai mielisairauteen liittyvästä poikkeavasta käyttäytymisestä johtuvien tuomioiden kasvusta ei ole selvää näyttöä. Psykiatristen sairaalahoitopaikkojen vähentäminen ja laitoshoidon pääsykriteereiden tiukentuminen on kuitenkin vaikuttanut mielenterveyden häiriöistä kärsivien ihmisten putkakäyntien lisääntymiseen. (Markowitz 2006; Lurigio 2012, 2–6.) Yhdysvalloissa keskeisimmät tekijät mielenterveysongelmia potevien päättymiseen rikosoikeudellisiin prosesseihin ja vankilaan ovat asunnottomuus ja päihteidenkäyttö. Asunnottomuus on oleelli-

nen polku vankilaan, koska kodittomuus altistaa helpommin rikollisuutta ja/tai väkivaltaa sisältäviin tilanteisiin ja tiloihin. Myös päihdeiden ongelmakäyttö voi lisätä riskiä väkivaltaan ja rikollisuuteen (Markowitz 2011, 38–39.) Useat päihdeaineet ovat itsessään laittomia, joten niiden käyttö ja käsittely kasvattavat ns. kaksoisdiagnoosipotilaiden todennäköisyyttä olla tekemisissä virkavallan kanssa (esim. Obstbaum ym. 2011, 39–40; Schnittker & Massoglia & Uggen 2012, 448; vrt. Kilty 2012, 164, 178).

Metodologia ja aineisto

Artikkelissa tarkastellaan oikeuspsykiatristen potilaiden vankeinhoidon, psykiatrisen sairaalahoidon ja päihdehuollon palveluiden käyttöä ennen tahdosta riippumattomaan hoitoon määräämistä. Aineistona käytetään 2000-luvulla mielentilatutkimuksessa olleiden ja tahdosta riippumattomaan hoitoon määrättyjen oikeuspsykiatristen potilaiden mielentilatutkimuslausuntoja, Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (HILMO:n) tietoja tutkittavien psykiatrisista hoitojaksoista sekä Oikeusrekisterikeskuksen ja Rikosseuraamusviraston tietoja tutkittavien aiemmasta rikollisuudesta ja rangaistuksista. Aineiston kokonaismäärä on 218 kpl. Aineisto on kerätty syys-marraskuussa 2012, ja kerättyäessä valintakriteerit olivat oikeuspsykiatrisen potilaan status, syntymävuosi 1950–1982 sekä Suomessa syntyminen ja/tai eläminen lapsuus- ja nuoruusvuosina. Aineistoon päätyvien henkilöiden poiminta on tapahtunut satunnaisotannalla. Lapsesta asti Suomessa eläneiden ja aineistonkeruuhetkellä 30–62-vuotiaiden henkilöiden tietojen kerääminen on mielekästä palvelujen käytön ja palvelurakenteen muutosten tarkastelun mahdollistamiseksi. Ko. ikäluokan henkilöt ovat olleet mahdollisesti palvelujen piirissä jo lapsesta lähtien.

Aiemman psykiatrisen hoidon tietoja on kerätty kunkin tutkittavan kohdalla 18-vuotiaasta lähtien eli vuosilta 1969–2011. Tietojen vertailtavuuteen vaikuttavat diagnoosi- ja toimenpidekoodien vaihtumiset ja kerättävän tietosisällön muutokset (THL). Potilaiden tulotapa- ja hoidon aikaiset pakkotoimien tiedot ovat saatavilla vuodesta 1994 lähtien. Aiemman rikollisuuden tiedot ovat saatavilla Oikeusrekisterikeskuksesta rekisterimerkintöjen poistosäännön mukaisesti (Rikosrekisterilaki 8.1993/770, 10 §). Rikosseuraamusviraston vankitietojärjestelmässä on löydettävissä tiedot henkilöistä, jotka ovat suorittaneet tuomiota vankilassa vuonna 1992 tai sen jälkeen. Tutkimukseen saatu tieto vastaa marraskuun alussa 2012 ollutta tilannetta. Aineistosta mahdollisesti puuttuvat niiden tutkittavien rikostiedot 1) jotka on tuomittu ja jotka ovat suorittaneet tuomioita ennen vuotta 1992, mutta eivät sen jälkeen ja 2) joiden (kaikki) lainvastaiset teot on poistettu rikosrekisteristä poistosäännön mukaisesti.

Tulososiossa tutkittavien palvelujen käyttöä ja palvelupolkuja arvioidaan tilastollisesti ja vertaillaan keskenään iän ja aiemman rikollisuuden mukaisesti. Kolme

ikäryhmää on muodostettu sen mukaan, millä vuosikymmenellä tutkittavat ovat täyttäneet 18 vuotta (vuosina 1950–1961 syntyneet: täysi-ikäisyys saavutettu vuosina 1968–1979, vuosina 1962–1971 syntyneet: täysi-ikäisyys saavutettu vuosina 1980–1989 ja vuosina 1972–1982 syntyneet: täysi-ikäisyys saavutettu vuosina 1990–2000). Kahden henkilön rikosrekisteritiedot ja aiemman psykiatrian hoitohistorian tiedot puuttuvat mielentilatutkimuslausunnon virheellisen henkilötunnuksen kirjauksen takia. Aineiston rikosseuraamusjaksotietojen rajautuminen voi vaikuttaa tulosten vääristymiseen aineiston vanhimpien potilaiden kohdalla. Esimerkiksi vuonna 1950 syntyneen henkilön rikolliset teot ovat voineet ajoittua ennen vuotta 1992, jolloin hänen tietojaan ei ole ollut saatavilla vankitietojärjestelmästä.

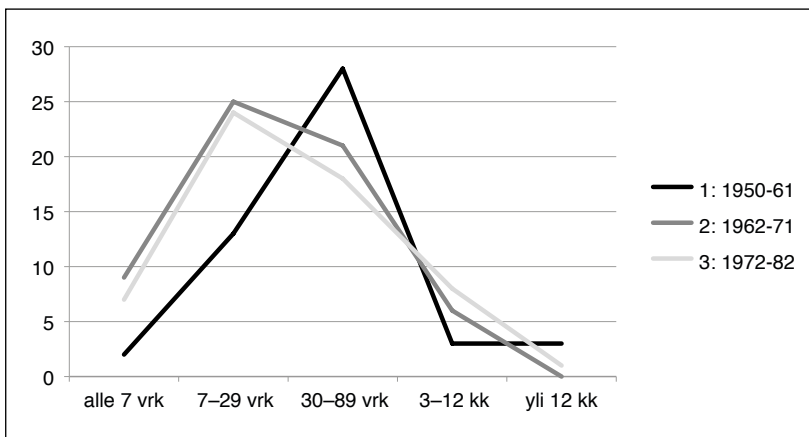
Psykiatriset diagnoosit, päihderiippuvuus ja hoitohistoria

Tutkittavat ovat olleet 23–60-vuotiaita tullessaan mielentilatutkimukseen keskimääräisen iän ollessa 39 vuotta. Tutkittavista 180 on miehiä ja 38 naisia. Mielentilatutkimuksen perusteella lähes kaikille tutkittaville on asetettu diagnoosi, johon liittyy psykoottisia oireita. Lähes kaksi kolmesta tutkittavasta sairastaa skitsofreniaa, joista suurin osa sen paranoidista muotoa (kts. liitetaulukko 1). Päädiagnoosin lisäksi yhteensä noin kolmasosalle tutkittavista on asetettu yksi tai useampi persoonallisuushäiriödiagnoosi. Yleisimmät määritellyt persoonallisuushäiriöt tai persoonallisuuden piirteet ovat epäsosiaalinen ja epävakaa persoonallisuus (50 henkilöllä ja 24 henkilöllä). Antisosiaalisen persoonallisuuteen yhdistettyjä piirteitä ovat väkivaltaisuus, aggressiivisuus, tunnekylläisyys, empatian puute ja toistuva normeja rikkova käyttäytyminen (Rodrigo & Rajapakse & Jayananda 2010, 31). Epävakaan persoonallisuuden kolme keskeistä ongelmaluetta taas ovat tunne-elämän epävakaus, käyttäytymisen säätelyn häiriöt ja ongelmat vuorovaikutussuhteissa (Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys Ry:n asettama työryhmä 2008, 2338).

Päihderiippuvuuden tiedot on kerätty yhdistämällä tiedot mahdollisesta asetetusta päihdediagnoosista ja suunnitelluista ja/tai toteutuneista päihdehoidoista. Kaikkiaan 135 tutkittavaa ovat olleet tai ovat päihderiippuvaisia. Suurimmalle osalle päihderiippuvuus koskee alkoholinkäyttöä (73 tutkittavalla). Usean päihdeaineen tai yksittäisen huumausaineen riippuvuuteen liittyvä diagnoosi on asetettu yhteensä 62 tutkittavalle. Muiden päihteiden kuin alkoholin käytön lisääntyminen näkyy tutkittavien joukossa huumausaine- tai monipäihderiippuvuus-diagnoosien suhteellisenä kasvuna nuoremmista ikäryhmissä ($\chi^2 = 16,745$, $p < 0,000$, vrt. Pajujoja 1995b, 157). Psykoosisairauden lisäksi päihderiippuvuuden diagnoosi on asetettu kolmasosalle tutkittavista. Heidän lisäksi psykoosisairauden, päihderiippuvuuden ja persoonallisuushäiriön diagnoosit on asetettu lähes kolmelle kymmenestä tutkittavasta. Päihderiippuvuus ja diagnosoitu persoonallisuushäiriö

ovat tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä tutkittavan aiempaan rikollisuuteen. (päihdediagnoosi: $\chi^2 = 41,391$, $p < 0,000$; persoonallisuushäiriö: $\chi^2 = 23,512$, $p < 0,000$). Aineiston analyysissa päihdehoidoksi on luettu päihdehoitojakso psykiatrisessa sairaalassa, katkaisuhuolto, päihdekuntoutusjakso tai avohoitokäynnit päihdetyöntekijällä. Psykiatrisessa sairaalassa toteutuneet päihdehoitojaksot on sisällytetty myös edellä oleviin sairaalahoitotietoihin. Yhteensä 104 tutkittavaa (48 prosenttia) on ollut jossain vaiheessa aikuisikänsä joko suljetussa tai avohoidossa toteutetussa päihdehoidossa. Kun päihdeongelmaisia on kuitenkin kaksi kolmasosaa tutkittavista, noin viidennes (ainakin jälkikäteen) päihdediagnoosin saaneista tutkittavista ei ole ollut koskaan päihdehuollossa.

THL:n poisto- ja hoitoilmoitusrekisteritietojen mukaan 168 tutkittavaa on ollut psykiatrisessa sairaalahoidossa ennen syytteenalaista tekoa jossakin vaiheessa aikuisikänsä. Aikaisempien sairaalahoitojaksojen määrä vaihtelee yhdestä seitsemäänkymmeneenviiteen (75). Yli puolella aikaisempia hoitojaksoja on ollut viisi tai vähemmän. Kuviossa 1 esitetään tutkittavien aiempien psykiatristen jaksojen keskimääräinen pituus ryhmiteltynä ikäryhmien mukaan. Vuonna 1950–1961 syntyneet ovat olleet mahdollisesti sairaalahoidossa 1970-luvulta lähtien, vuosina 1962–1971 syntyneet taas 1980-luvulta lähtien, ja nuorin ikäryhmä 1990-luvulta lähtien. Vanhimma ja nuorimma ryhmästä reilu seitsemän kymmenestä on ollut hoidossa ennen syytteenalaista tekoa, vuosina 1962–1971 syntyneiden joukossa osuuden ollessa reilu kahdeksan kymmenestä. Hoitojaksojen pituus on lyhentynyt 1990-luvulla sairaalahoitonsa aloittaneiden ryhmässä (ryhmät 2 ja 3) verrattuna vanhimpaan ikäryhmään. Erityisesti ryhmään 2 kuuluvien, vuosina 1962–1971 syntyneiden ikäryhmän hoitojaksojen pituus on lyhyempi tilastollisesti merkitsevästi verrattuna heitä vanhempaan ikäryhmään ($U=1132.5$, $p < 0.05$).

Kuvio 1. Keskimääräinen hoitopäivien määrä jaksoa kohden ikäryhmittäin (tutkittavien lkm, $n=168$. Pituusryhmittely Sohlman & Pirkola & Wahlbeckin (2006, 821) mukaan)

Tutkittavien mielenterveyden häiriöiden laatu vaikuttaa hoitojaksojen pituuteen¹. Psykiatristen sairaalahoitotietojen perusteella 143 tutkittavalla on todettu olevan psykoottisia oireita ennen mielentilatutkimusta². Taulukossa 1 on nähtävillä ensimmäisten psykoottisten oireiden ilmenemisen ajankohta vuosikymmenen tarkkuudella ja vertailuluvut aikuisiän sairaalahoitopäivien lukumäärästä per vuosi ennen mielentilatutkimusta. 1970-luvulla psykoottisia oireita potevilla potilailla keskimääräinen vuosittainen hoitopäivien määrä on ollut 2–4-kertainen myöhempinä vuosikymmeninä psykoottisten oireiden takia sairaalahoitoon tulleiden joukkoon verrattuna. Ko. joukon lukumäärä on tosin hyvin pieni (6 potilasta). Verrattaessa 1990-luvulla ja 2000-luvulla psykoosisairauden takia sairaalahoidossa olleiden keskimääräistä vuosittaista sairaalapäivien määrää, jälkimmäisen vertailuluku on puolet edellisen vastaavasta luvusta.

Taulukko 1. Sairaalahoitopäivien keskimääräinen vertailu tutkittavat ryhmiteltyinä sen mukaan, millä vuosikymmenellä potilas on ollut ensimmäisen kerran sairaalahoitojaksolla psykoosioireiden takia. (vuorokausia, n=143) Tilastollinen merkitsevyys * < 0,05

Ensimmäiset psykoottiset oireet todettu	1970-luvulla (n = 6)	1980-luvulla (n = 18)	1990-luvulla (n = 59)	2000-luvulla (n = 60)
Sairaalahoidon vuosittainen ka, ≥ 18v.*	61	21	25	13
Hoitojakson keskimääräinen pituus *	270	50	48	47

Psykoosioireiden toteaminen on aikaistunut mitä nuoremmasta ikäryhmästä on kyse (Kruskal Wallis-testi, $p < 0,05$). Ensimmäiset psykoosisairauden diagnoosit ajoittuvat vuosina 1950–1961 syntyneiden joukossa tasaisemmin eri-ikäisten joukkoon verrattuna kahteen muuhun ikäryhmään (43 henkilöllä). Psykoosioireilua on todettu ensimmäisen kerran keskimääräisen iän ollessa 35 vuotta. Vuosina 1962–1971 syntyneiden ryhmässä psykoosioireilun toteamisen keskiarvoinen ikä taas on 29,5 ja vuosina 1972–1982 syntyneiden ryhmässä 24 vuotta. Psykoottisia oireita on todettu sairaalaolosuhteissa tasaisesti eri

¹ THL:n (2010, 65) psykiatristen sairaalapalvelujen käyttötilastojen mukaan vuosina 1996–2008 keskeisimpien diagnoosiryhmien joukossa pisimmät psykiatrisen sairaalahoitojakson jaksot ovat olleet skitsofrenian ja skitsoaffektiivisten häiriöiden päädiagnooseilla (skitsofrenia 1996: 168 vrk ja 2008: 65 vrk; skitsoaffektiivinen häiriö 1996: 60 vrk ja 2008: 49 vrk). Vastaavasti kaksisuuntaisen mielialahäiriöiden tai masennuksen hoidossa sairaalajakson kesto on pysytellyt vuosien 1996–2008 aikana 26–36 vuorokaudessa.

² Psykoosioireiset sairaudet tässä tarkastelussa: Skitsofrenia, skitsotyyppinen häiriö ja harhaluuloisuushäiriöt, vaikea-asteinen psykoottinen masennustila ja kaksisuuntaisen mielialahäiriön psykoottiset oireet (ICD-10: F20-29; F32.3; F31.2 ja F31.5) sekä mahdollisesti vastaavat taudinkuvat Tautiluokituksissa 1987 ja 1969.

ikäryhmien kesken ennen mielentilatutkimukseen valikoitumista. Tutkittavien iällä ei näyttäisi olevan vaikutusta myöskään sairaalahoitopäivien keskimääräiseen vuosittaiseen lukumäärään tai päihdehoidon toteutumiseen. Psykiatrinen sairaalahoitojaksojen lyheneminen tai hoitojaksojen harveneminen on täten johtunut ennemmin psykiatrisen hoidon rakennemuutoksesta (ja mahdollisesti samanaikaisesta psyykelääkkeiden hoitotehon paranemisesta) kuin nuorempaan ikäryhmään kuuluvien psykiatrisen sairausprofiilin muutoksista.

Rikoshistoria

Tutkittavista 76 henkilöä on suorittanut rikosseuraamuksena vankeutta tai yhdyskuntapalvelua ennen mielentilatutkimukseen johtanutta syytteenalaista tekoa. Heidän lisäksi 21 henkilöllä on merkintä rikosrekisteriotteessa ainakin yhdestä tuomiosta. Tiedot rikosseuraamusten suorittamisesta voi olla puutteelliset etenkin vanhimman ikäryhmän kohdalla, joten tämän osion tuloksiin on suhtauduttava tietyllä kriittisyydellä. Tutkintavankeus on esitutinnan ja oikeudenkäynnin aikana toteutettava pakkokeino. Vähintään yhden kerran tutkintavankeudessa on ollut 26 tutkittavaa. Varsinainen vankeusrangaistus on joko määräaikainen (enintään 12 vuotta) tai elinkautinen. 65 tutkittavaa on suorittanut yhden tai useamman varsinaisen vankeusrangaistuksen. Yhdyskuntapalvelua on suorittanut 25 ja sakkojen muuntorangaistuksia 32 tutkittavaa. Nuorisovankeutta on suorittanut 10 henkilöä. Tutkittavien rangaistusseuraamusten päivien yhteenlaskettu summa vaihteli kolmesta vuorokaudesta noin 6500 päivään. Noin puolet tästä ryhmästä on suorittanut yhteensä yli kolme vuotta tuomiota tai tuomioita.

Taulukkoon 2 on koottu tutkittavien rikosseuraamusjaksojen lukumäärä ja pituus rikosseuraamusmuodon mukaan. Rikosseuraamusjaksojen lukumäärä on vähentynyt siirryttäessä vanhimmasta ikäryhmästä nuorempiin. Tarkasteltaessa rikosseuraamusjaksojen muotoa varsinaista vankeutta on suorittanut suhteellisesti eniten vanhin ikäryhmä (reilu seitsemän jaksoa per henkilö). Eniten sakko- vankeuksia suorittaneita löytyy taas vuosina 1962–1971 syntyneiden ryhmästä (noin 1,5 jaksoa per henkilö). Nuorisovankeutta ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittaneita on suhteellisesti eniten nuorimmassa ikäryhmässä. Em. rikosseuraamusmuodot onkin otettu käyttöön vasta 1990-luvulla (Rikosseuraamuslaitos). Aiemmin rikoksista tuomittujen ryhmässä rikosseuraamuspäivien lukumäärä on suhteellisesti pienin vuosina 1962–1971 syntyneiden ryhmässä. Nuorimman ikäryhmän kohdalla näyttäisi rikosseuraamusjaksojen lukumäärän pienenneen, mutta sitä vastoin tuomioiden pituuksien olevan keskimääräisesti jopa kaksi kertaa pitempiä muihin ikäryhmiin verrattuna. Rikosseuraamuspäivien lukumäärää nostanee yhdyskuntapalvelujen suurempi määrä. Myös varsinaisten vankeuspäivien keskimääräinen lukumäärä on suhteellisen korkea verrattuna muihin ikäryhmiin. Sen sijaan eroja rikoslajeissa ja rikosten määrässä ikäryhmittäin löytyy varsin vähän. Vuosina 1962–1971 syntyneiden joukossa ryöstörikosten

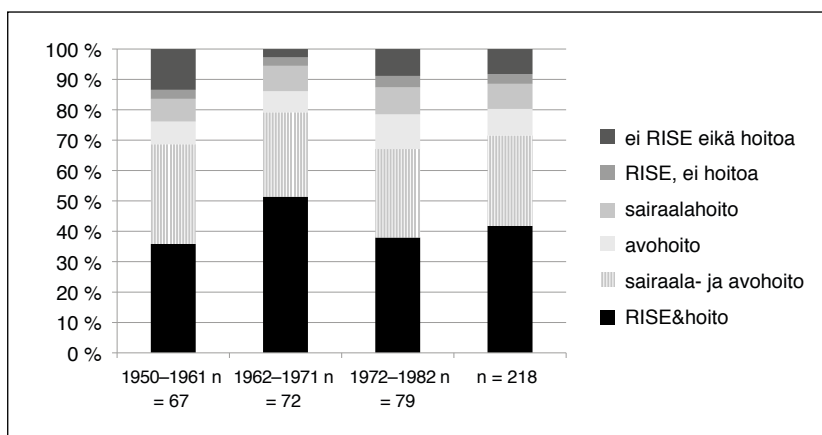
tekijöiden määrä on tilastollisesti merkitsevästi vähäisempi muihin ikäryhmiin verrattuna. Lisäksi huumausainerikosten tekijöiden määrä on suurempi nuorimassa ikäryhmässä ($\chi^2 = 6.925$, $p < 0,05$). Tutkittavien yleisimmät aiempien rikosten tekolajit ovat väkivaltarikokset ja omaisuusrikokset (kts. liitetaulukko 2).

Taulukko 2. Tutkittavien rikosseuraamusjaksojen ja -päivien lukumäärä ja pituus (varsinainen ja keskimääräinen, $n=76$). Tilastollinen merkitsevyys * $< 0,05$

	1950– 1961 (n=20)		1962– 1971 (n=30)		1972– 1982 (n=26)	
Rikosseuraamus- jaksot (lukumäärä)		keskiarvo / hlö		keskiarvo / hlö		keskiarvo / hlö
<i>Tutkintavankeus</i>	16	0,8	14	0,47	23	0,88
<i>Varsinainen vankeus</i>	145	7,25	116	3,87	62	2,38
<i>Sakkovankeus</i>	10	0,5	44	1,47	17	0,65
<i>Nuorisovankeus</i>	0	0	4	0,13	11	0,42
<i>Yhdyskuntapalvelu</i>	5	0,25	14	0,47	24	0,92
Yhteensä	176	8,8	192	6,4	137	5,27
Rikosseuraamus- päivät (vuorokautta)		keskiarvo / jakso		keskiarvo / jakso		keskiarvo / jakso
<i>Tutkintavankeus</i>	469	27	401	31	663	33
<i>Varsinainen vankeus</i>	43029	304	29426	271	25081	528
<i>Sakkovankeus*</i>	518	48	1578	29	568	38
<i>Nuorisovankeus</i>	0	0	675	169	2040	174
<i>Yhdyskuntapalvelu*</i>	803	189	2411	175	5206	261
Rikosseuraamus- jaksojen pituus yhteensä (vuotta)	123	0,7	94	0,5	92	1

Palveluiden käyttö

Kuvioon 2 on koottu tutkittavien kuusi eri ns. palvelupolkua ikäryhmittäin. Vuosina 1962–1971 syntyneet tutkittavat ovat olleet suhteessa eniten sekä vankeinhoidon (RISE) että psykiatrisen hoidon piirissä. Vanhimmassa ikäryhmässä on eniten niitä, jotka eivät ole olleet aiemmin tekemisissä poliisin tai psykiatrian hoitohenkilökunnan kanssa. Tähän voi vaikuttaa aiemman rikollisuuden ja rikosseuraamusten tietojen puutteellisuus (kts. Metodologia ja aineisto -luku). Nuorimassa ryhmässä avohoidon suhteellinen osuus psykiatrisen hoidon muotona on suurempi kuin vanhimmilla tutkittavilla. Kuitenkin avohoidon osuus kokonaisuudessaan on hyvin pieni. Edellä mainituissa eroissa ikäryhmien välillä ei ole havaittavissa tilastollista merkittävyyttä.

Kuvio 2. Tutkittavien palvelujen käyttö ikäryhmittäin (hlöä, n = 218)

Seuraavaksi vertaillaan tutkittavien päihdehoitoa ja psykiatrista hoitoa aikaisemman rikollisuuden suhteen. Tutkittavia, joilla on psykiatrista hoitohistoriaa, mutta ei aiempaa rikollisuutta, on yhteensä 102 henkilöä. Tutkittavista 91 henkilöllä on käytössä olleiden tietojen mukaisesti sekä aiempaa rikollisuutta että hoitohistoriaa. (kts. taulukko 3.) Hoidossa olleiden ja aiemmin tuomittujen ryhmässä psykiatrisen hoidon painopiste on ollut suljetussa laitoshoidossa, ja päihdehoito on ollut suuremmassa roolissa psykiatrisen sairaalahoidon jaksoilla. Lisäksi suurempi osa heistä on päätenyt psykiatrisen hoidon piiriin alle 22-vuotiaana. Tutkittavan päihderiippuvuudella ei kuitenkaan näyttäisi olevan merkitystä sille, onko tutkittava päätenyt ensin rikosseuraamuksen vai psykiatrisen hoidon piiriin. Päihderiippuvuus hoidon tarpeena vaikuttanee sairaalajaksojen keskimääräiseen pituuteen, joka on lähes puolet lyhyempi aiemmin rikoksen tehneiden keskuudessa. Tämä indikoi, että jaksot ovat olleet useammin tarkkailuluontoisia, eikä pitempään hoitoon ole ollut syytä joko lääkärin arvion mukaan tai tutkittavan oman motivaation puutteen vuoksi.

134 tutkittavaa on lähetetty psykiatriseen sairaalahoitoon tahdosta riippumatta ainakin kerran. Aiemman rikollisuuden lisäksi myös tutkittavan iällä on tilastollisesti merkitsevä yhteys tahdosta riippumattomaan hoitoon lähettämisellä: mitä nuorempaan ikäryhmään siirrytään, sitä useampi on lähetetty tahdosta riippumattomaan hoitoon (χ^2 7,232, $p < 0,05$). Aiemmin rikoksia tehneisiin on kohdistettu enemmän hoidon aikaisia pakkotoimia, joista eristys on ollut yleisin (muuta pakkotoimia ovat lepositeiden käyttö, tahdonvastainen injektio-lääkitys ja kiinnipitäminen). Hoidon aikana henkilöön kohdistettavien pakkotoimien ja rikosseuraamusjakson aikaisella psykiatrisella sairaalahoidolla on yhteys; ilmeisesti samanaikaisesti rangaistusta suorittavan ja psykiatrisessa sairaalahoidossa olevaa kohtaan kohdistettiin useimmin pakkotoimia. (χ^2 = 13,097, $p < 0,000$).

Taulukko 3. Tutkittavien psykiatrisen hoidon ja päihdehoidon vertailu aiemman rikollisuuden mukaan. Ryhmä ”Tutkittavat, joilla ei aiempaa rikollisuutta” (n=102), ryhmä ”Tutkittavat, joilla aiempaa rikollisuutta” (n=91). Tilastollinen merkitsevyys * < 0,05, ** < 0,01, *** < 0,000

	Ei aiempaa rikollisuutta	%	Aiempaa rikollisuutta	%
Psykiatrisen hoidon muoto aikuisiällä **				
<i>sairaala- ja avohoito</i>	65	30	46	21
<i>sairaalahoido</i>	18	8	39	18
<i>avohoito</i>	19	9	3	1
<i>päihdeavohoito</i>	0	0	3	1
Yhteensä	102	47	91	42
Päihdediagnoosilla psykiatrisessa sairaalassa olleet ***	21	10	65	30
Päihdejaksojen keskimääräinen osuus sairaalajaksoista **	-	12	-	43
Psykiatrinen hoito alkanut alle 22-vuotiaana **	35 hlöä	16	50 hlöä	23
Sairaalahoitojaksojen keskimääräinen lukumäärä / henkilö ***	7		12	
Keskimääräinen jakson pituus (vrk)	66		34	
Hoitopäivät / henkilö	454		402	
Lähetetty tahdosta riippumattomaan hoitoon ainakin kerran **	61	28	73	33
Kohdistettu pakkotoimia psykiatrisen sairaalahoidon aikana **	31	14	47	22

Valtaosa oikeuspsykiatrisiksi potilaiksi valikoituneista henkilöistä ovat olleet tekemisissä sosiaalisen, psykiatrisen tai rikosoikeudellisten kontaktien kanssa ennen mielentilatutkimukseen johtanutta syytteenalaista tekoa. Suurin osa, kahdeksan kymmenestä tutkittavasta, on ollut tekemisissä joko psykiatrisen hoidon, päihdehoidon tai vankeinhoidon kanssa joko samana tai edellisenä vuonna ennen syytteenalaista tekoa. Kolmella neljästä tutkittavasta viimeisin kontakti on ollut psykiatrisen hoidon piirissä. Vain alle kymmenyksellä viimeisin kontakti on ollut rikosseuraamuksen piirissä. 13 tutkittavaa asui syytteenalaisen teon aikana joko tuetusti tai mielenterveys- ja päihdekuntoutujille tarkoitetuissa palveluasuntoloissa. Noin yksi kymmenestä tutkittavasta on elänyt ilman em. tukikontakteja ennen syytteenalaista tekoa. (Kts. Taulukko 4.)

Taulukko 4. Tutkittavien viimeisin kontaktimuoto ennen syytteenalaista tekoa (tutkittavien lukumäärä, n = 218)

Kontaktimuoto	N	%
Psykiatrinen sairaalahoito	52	24
Psykiatrisen avohoidon kontakti	67	31
Psykiatrinen sairaalahoito ja avohoito	31	14
Rikosseuraamusjakso	16	7
Rikosseuraamusjakso ja psykiatrinen sairaalahoito	10	5
Rikosseuraamusjakso ja psykiatrinen avohoito	2	1
Päihdehuoltojakso tai katkaisuhuito	7	3
Asumispalvelu	13	6
Yksittäinen käynti psykiatrilla	3	1
Ei kontaktia	17	8
Yhteensä	218	100

Yhteenveto

Tahdosta riippumattomaan hoitoon valikoituneet syyntakeettomat rikoksenteekijät ovat heterogeeninen ryhmä. Yhteistä suurimmalle osalle heistä on kuitenkin miessukupuoli ja ilmeinen haasteellisuus kiinnittyä siihen sosiaaliseen tukeen, jota heille on tarjottu. Mielentilatutkimuslausuntojen perusteella suuri osa tutkitavista on henkilöitä, joiden käyttäytyminen on ollut häiritsevää lähiympäristön ihmisille jo ennen syytteenalaista tekoa. Heidän poikkeavaa käytöstään on määritelty sekä psykodiagnostiikan että rikosoikeudellisin keinoin. Usealla potilaalla psykiatrinen diagnoosi sisältää viitteitä vaikeuksista sitoutua tarjottuun hoitoon. Suurella osalla heistä on skitsofrenia, yleisimpänä sen paranoidinen muoto. Lisäksi yleisin persoonallisuushäiriön muoto on antisosiaalinen tai epävakaa, jotka kummatkin indikoivat sovittuihin sääntöihin sitoutumattomuutta, ja tietynlaista käyttäytymisen kontrolloimattomuutta. Kahden kolmanneksen päihderiippuvuus tuo oman lisänsä sekä psyykkisen sairauden hoitoon että laajemmin elämänhallintaan. Päihteiden ongelmallinen käyttö voi aiheuttaa mielenterveydellisiä ongelmia tai vaikeuttaa jo olemassa olevien mielenterveyden ongelmien hoitoa. Lisäksi laittomien päihteiden käyttö ja niistä riippuvuus aiheuttaa usein psykiatrisen hoidon piiriin siirtymisen lisäksi rikosseuraamuksia.

Oikeuspsykiatriseksi potilaaksi valikoituu henkilöitä, joista suurin osa on ollut psykiatrisessa sairaalahoidossa ennen syytteenalaista tekoa. Lisäksi lähes puolet heistä on syyllistynyt aiemmin rikollisuuteen. Vankitietojärjestelmän ja rikosrekisteritietojen rajoitteet ovat voineet vaikuttaa etenkin vanhimman ikäryhmän rikostietojen luotettavuuteen. Ikäryhmittäin tarkasteltuna psykiatrisen hoidon rakennemuutos näyttäytyy vuosina 1962–1982 syntyneiden, myös vakavasti sairaiden potilaiden sairaalahoitojaksojen suhteellisenä lyhenemisenä verrattuna vanhimpaan ikäryhmään. Vuosina 1972–1982 syntyneet tutkittavat

on ohjattu psykiatriseen hoitoon ja heidän mahdolliset psykoottiset oireensa on todettu verrattain varhaisemmassa vaiheessa. Samalla kuitenkin ko. ikäryhmässä tahdosta riippumattomien hoitojen määrä on korkeampi verrattuna vuosina 1950–1971 syntyneiden ryhmiin. Psykiatrisen hoidon piiriin päätyminen ja psykiatriseen sairaalahoitoon lähettäminen tahdosta riippumatta on yhteydessä iän lisäksi aiempaan rikollisuuteen.

Aiemmin rikoksia tehneitä löytyy tasaisesti eri ikäryhmistä. Rikosseuraamusjaksojen ja -päivien määriä vertaillen iän mukaisesti on nähtävissä yhdyskuntapalvelun ja nuorisovankeuden lisääntyminen rikosseuraamusmuotona vuosina 1972–1982 syntyneiden ryhmässä. Toisaalta osa nuorimman ikäryhmän edustajista on suorittanut pitempiä vankeustuomioita kuin vanhemmat tutkittavat. Rikollisuuteen jo ennen syytteenalaista tekoa syyllistyneiden joukko erottuu muista potilaista päihderiippuvuuden yleisyyden sekä myös päihdehoitojen käytön suhteen. Aikaisemmin tuomittujen ryhmässä päihdehoitojen osuus psykiatrisesta sairaalahoitojaksoista on lähes nelinkertainen verrattuna muihin tutkittaviin. Sairaalahoitojaksot ovat olleet suhteessa lyhyempiä ja runsaslukisempia kuin muilla tutkittavilla, ja pakkotoimet hoitojaksojen aikana on ollut yleisemmin käytössä. Pitemmällä aikavälillä mielenterveysongelmia potevien henkilöiden ajautumista rikosoikeudellisten prosessien piiriin psykiatrisen hoidon sijaan ei ole nähtävissä tämän aineiston perusteella. Aiemmin rikoksista tuomittujen joukossa psykiatrinen hoito ja rikosseuraamus ensimmäisenä kontaktimuotona vaihtelevat tasaisesti. Mielenterveysongelmista johtuvan häiriökäyttäytymisen kriminalisaation sijaan psyyken hoito otetaan huomioon enenevässä määrin vankeinhoidon piirissä. Tämä kehityskulku voi kenties lisätä aiemmin rikoksiin syyllistyneiden osuutta oikeuspsykiatristen potilaiden joukossa, kun otetaan huomioon psykiatrisen sairaalahoitohistorian merkitys mielentilatutkimusprosessissa.

Tutkittavat ovat olleet suurelta osin hyvinvointipalvelujen tuen piirissä ennen syytteenalaista tekoaan. Kolmella neljästä tutkittavasta on ollut kontakti psykiatriseen hoitoon samana tai edellisenä vuonna ennen syytteenalaista tekoa. Viimeisin kontakti on ollut avomuotoinen noin puolella tutkittavista. Suurella osalla avohoitoon sitoutuminen näyttää olleen heikkoa, eikä se ole antanut heille tarvittavaa tukea. Useassa tapauksessa tutkittava on jättäytynyt hoidon ulkopuolelle ennen syytteenalaista tekoa. Viitaten tutkittaville asetettuihin diagnooseihin, syitä tähän voivat olla luottamuspuula hoitotahoa kohtaan, ongelmallisen päihdeidenkäytön tuomat hankaluudet sitoutua hoitoon ja elämänhallinnan ongelmat. Aineiston viranomaislähtöisyys ja tilastollinen muoto asettaa rajoituksia arvioida tutkittaville tarjotun tuen oikea-aikaisuutta ja -muotoisuutta. Avoimeksi kysymykseksi jääkin, ovatko tarjotut hoito- ja tukikeinot olleet tarkoituksenmukaisia tutkittavien elämänhallinnan, luottamuksen ja vuorovaikutuksen tukemiseksi.

Kirjallisuus

- Cohen, Stanley 1985: Visions of social control. Polity Press. Cambridge.
- Joukamaa Matti ja Työryhmä 2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1.
- Kilty, Jennifer M. 2012: "It's like they don't you to get better": Psy control of women in the carceral context. *Feminism & Psychology* 22 (2), 162 – 182.
- Kivimies, Kristiina & Repo-Tiihonen, Eila & Tiihonen, Jari 2012: The substance use among forensic psychiatric patients. *American Journal of Drug Alcohol Abuse* 38 (4), 273–277.
- Kärkkäinen, Tuuliikki 2004: Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Väitöskirja. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos.
- Lappi-Seppälä, Tapio 2006: Rikollisuus ja kriminaalipolitiikka. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lappi-Seppälä, Tapio & Hakamies, Kaarlo & Koskinen, Pekka & Majanen, Martti & Melander, Sakari & Nuotio, Kimmo & Nuutila, Ari-Matti & Ojala, Timo & Rautio, Ilkka 2009: Rikosoikeus. Helsinki: WSOYpro.
- Lehtinen, Ville & Taipale, Vappu 2005: Mielenterveystyö ja psykiatrinen sairaanhoito. Saatavilla osoitteessa: http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=suo00054. Luettu 4.3.2010
- Lintonen, Tomi & Joukamaa, Matti 2013: Vankien terveys. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kela, 62–79.
- Lurigio, Arthur J. 2012: Responding to the needs of people with mental illness in the criminal justice system: an area ripe for research and community partnership. *Journal of Crime and Justice* 35 (1), 1–12.
- Markowitz, Fred E. 2006: Psychiatric hospital capacity, homelessness, and crime and arrest rates. *Criminology* 44 (1), 45–72.
- Markowitz, Fred E. 2011: Mental illness, crime and violence: Risk, context, and social control. *Aggression and Violent Behavior* 16, 36–44.
- Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116
- Obstbaum, Yaira & Lintonen, Tomi & Aarnio, Jorma & von Gruenewaldt, Virpi & Vartiainen, Heikki & Mattila, Aino & Hakamäki, Sirpa & Viitanen, Päivi & Wuolijoki, Terhi & Joukamaa, Matti 2011: Päihdehaittojen laitospuotoisen kontrollin jakautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin säilön ja vankilan välillä 1985–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (1), 30–44.
- Pajuoja, Jussi 1993: Vankilarakentaminen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1993. Helsinki: Painatuskeskus.
- Pajuoja, Jussi 1995a: Vankeinhoito 2000. Suomalaisen vankeinhoidon kehitysnäkymät ja tutkimustarpeet. Korian kirjapaino Ky (omakustanne).
- Pajuoja, Jussi 1995b: Väkipalva ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 201. Jyväskylä: Gummerrus.
- Putkonen, Anu & Kotilainen, Irma & Joyal, Christian C. & Tiihonen, Jari 2004: Comorbid Personality Disorders and Substance Use Disorders of Mentally ill Homicide Offenders: A Structured Clinical Study on Dual and Triple Diagnoses. *Schizophrenia Bulletin* 30 (1), 59–72.
- Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41
- Repo, Eila & Hellborn, Eira 1995: Kriminaalipotilaiden avohoito keskeytyy liian nopeasti. *Suomen Lääkärilehti* 50, 2340–2344.
- Rikosrekisterilaki 20.8.1993/770.
- Rikosseuraamuslaitos: Kriminaalihuollon historia. Saatavilla osoitteessa <http://www.rikosseuraamus.fi/15140.htm>. Luettu 9.9.2013

- Rikosseuraamuslaitos: Kuntouttava toiminta – Ohjelmatyö. Saatavilla osoitteessa <http://www.rikosseuraamus.fi/15982.htm>. Luettu 20.12.2012
- Rintala, Taina 1995: Medikalisaatio ja sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän rakentuminen 1946-1991. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus 1995, Tutkimuksia 54. Helsinki: Stakes.
- Rodrigo, Chaturaka & Rajapakse, Senaka & Jayananda Gamini 2010: The 'antisocial' person: an insight in to biology, classification and current evidence on treatment. *Annals of General Psychiatry* 9, 31.
- Salo, Markku 1996: Sietämisestä Solidaarisuuteen. Mielisairaalariformit Italiassa ja Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Schnittker, Jason & Massoglia, Michael & Uggen, Christopher 2012: Out and Down: Incarceration and psychiatric disorders. *Journal of health and social behavior* 53(4), 448–464.
- Sohlman, Britta & Pirkola, Sami & Wahlbeck, Kristian 2006: Psykiatrisen sairaalahoidon lyhenemisen yhteys hoidonjälkeisiin itsemurhiin. *Duodecim* 122, 819–825.
- Stoat, Taija & Häkkänen, Helinä 2008: Väkivaltarikollisten persoonallisuuspiirteiden ja attribuutioiden yhteydet rikosten uusimiseen. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2008.
- Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin ja Suomen Psykiatriyhdistys Ry:n asettama työryhmä 2008: Epävakaa persoonallisuus. Käypähoito-suosituksen tiivistelmä. *Duodecim* 124, 2338–2339.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2011: Mielentilatutkimus- ja vaarallisuusarvioitausten laatimishoito. Helsinki.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Erikoissairaanhoidon tilastokuvaus. Saatavilla osoitteessa http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi%20/tilastot/tietoa/tilastokuvaukset/erikoissairaanhoido. Luettu 21.12.2012
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Psykiatrisen erikoissairaanhoidon 2010. Suomen virallinen tilasto. Saatavilla osoitteessa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80162/Tr03_12.pdf?sequence=2. Luettu 1.8.2013
- Tiihonen, Jari & Hakola, Panu & Eronen, Markku & Vartiainen, Heikki & Ryyänen, Olli-Pekka 1996: Risk of homicidal behavior among discharged forensic psychiatric patients. *Forensic Science International* 79, 123–129.
- Tuohimäki, Carita & Kaltiala-Heino, Riittakerttu & Korkeila, Jyrki & Tuori, Timo & Lehtinen, Ville & Joukamaa, Matti 2004: Deprivation of liberty in Finnish psychiatric inpatients. *International Journal of Law and Psychiatry* 27, 193–205.
- Tuori, Timo 2011: Psykiatrisen rakennemuutos Suomessa. *Suuntaaja* 1, 1–4.
- Vandeveldt, Stijn & Soye, Veerle & Vander Beken, Tom & De Smet, Stefaan & Boers, Anja & Broekaert, Eric 2010: Mentally ill offenders in prison: The Belgian case. *International journal of law and psychiatry* 34, 71–78.
- Ward, Tony & Salmon, Karen 2009: The ethics of punishment: correctional practice implications. *Aggression and violent behavior* 14, 239–247.

Liitteet

Liitetaulukko 1. Tutkittavien päädiagnoosit mielentilatutkimuslausunnon mukaisesti (tutkittavien lkm, n = 218)

Päädiagnoosi	N	%
Skitsofrenia	138	63
Paranoidinen	90	41
Hebefreeninen	7	3
Katatoninen	1	0
Erilaistumaton	32	15
Erityisosatekijätön	6	3
Määrittämätön	2	1
Harhaluuloisuushäiriö	19	9
Skitsoaffektiivinen häiriö	37	17
maaninen muoto	10	5
masennusoireinen muoto	8	4
sekamuotoinen	16	7
määrittämätön	3	1
Tarkemmin määrittelemätön psykoosi	4	2
Mielialahäiriöt	6	3
Älyllinen tai psyykinen kehitysvammaisuus	5	2
Päihteiden käytön aiheuttamat mielenterveyshäiriöt	3	1
Elimelliset mielenterveyshäiriöt	6	3
Yhteensä	218	100%

Liitetaulukko 2. Tutkittavien aiemmin tehdyt rikokset rikoslajeittain (ikäryhmittäinen henkilöiden ja tekojen lkm, n = 85)¹: mm. ko-
tirauhan rikkominen, uhkailu, virkamiehiin kohdistuneet rikokset.²: mm. aseisiin ja vaarallisiin esineisiin liittyvät rikokset, järjestys-
rikkomukset. (Luokitus Stoot ja Häkkinen 2008, 38) Tilastollinen merkitsevyys ikäryhmien henkilöiden lukumäärissä * p < 0,05

Aiemman rikoksen laji	1950–1961 (hlöä)	tekoja (lkm)	1962–1971 (hlöä)	tekoja (lkm)	1972–1982 (hlöä)	tekoja (lkm)	Hlöt yht.	%
Väkivaltarikokset	20	203	25	134	24	158	69	32
Henkirikokset	5	18	3	4	4	4	12	6
Pahoinpitely	14	82	20	76	19	69	53	24
Ryöstö*	10	25	5	7	11	29	26	12
Muut henkilöön kohdistuneet rikokset ¹	14	78	16	47	17	56	47	22
Seksuaalirikokset	3	7	3	3	0	0	6	3
Omaisuusrikokset	17	488	25	1009	23	635	65	30
Varkaudet ja luvattomat käyttöönotot	16	313	22	667	22	538	60	28
Talousrikokset	13	128	14	304	11	32	38	17
Vahingonteko-rikokset	12	47	12	38	17	65	41	19
Liikennerikokset	17	169	19	212	23	326	59	27
Huumausaine-rikokset*	3	16	11	40	13	25	27	12
Yleisvaaralliset rikokset	4	29	5	6	2	2	11	5
Muut rikokset²	12	56	16	46	18	52	46	21
Yhteensä	24	968	33	1450	28	1198	85	39

KIRJOITTAJAT

Riitta Granfelt, VTT, dosentti, akatemiatutkija, Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Minna Haaraoja, YTM, sosiaalityöntekijä, Verve Oulu

Timo Harrikari, YTT, dosentti, akatemiatutkija, Helsingin yliopisto, sosiaalitieteiden laitos

Vuokko Karsikas, VTL, erikoissosiaalityöntekijä, ent. ylitarkastaja, Rikosseuraamuslaitos

Marjatta Kemppainen, YTM, rikosseuraamustyöntekijä, Rikosseuraamuslaitos, Kuopion yhdyskuntaseuraamustoimisto

Tytti Lassila, YTM, sosiaalityöntekijä, Rikosseuraamuslaitos, Pyhäselän vankila (rikosseuraamustyöntekijä, Rikosseuraamuslaitos, Joensuun yhdyskuntaseuraamustoimisto)

Ulla Lehtinen, YTM, apulaisjohtaja, Rikosseuraamuslaitos, Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimisto ja Vanajan vankila

Henrik Linderborg, VTT, dosentti, erikoistutkija, Rikosseuraamuslaitos

Jussi Putkonen, yht.yo, oik.yo, sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden laitos, aikuissosiaalityö

Teemu Rantanen, VTT, dosentti, yliopettaja, Laurea-ammattikorkeakoulu

Harri Sarpavaara, YTT, dosentti, akatemiatutkija, Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Mari Suonio, YTM, yliopisto-opettaja, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, Kuopion kampus

Timo Toikko, YTT, dosentti, yliopettaja, Seinäjoen ammattikorkeakoulu

Miisa Törölä, YTM, tutkija, jatko-opiskelija, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, Kuopion kampus

Kristina Westerholm, VTM, sosiaalityön jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto, turvallisuuskoordinaattori, Helsingin kaupunki/ kaupunginkanslia

Raija Väisänen, YTT, yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, Kuopion kampus

Marja Väänänen-Fomin, YTM, yliopisto-opettaja, Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos, Kuopion kampus

SUMMARY

Henrik Linderborg & Tytti Lassila & Mari Suonio

In the theory of punishment, the role played by the criminal sanctions field and the criminal sanctions system as a whole has traditionally been defined in terms of social measures rather than sanctions. Adopting this approach, criminal sanctions are seen as a social process with social causes and effects, rather than merely as a response to crime. (Garland 2013, 24.) In this context, according to Garland (ibid.) *social* refers to a situation where criminal law, criminal sanctions, and criminal policy decisions are guided by socially formed concepts of the appropriate responses to crime and punishment with respect to offenders. As a broader concept specifically associated with the criminal sanctions field, social has usually been understood to refer to the various means of rehabilitation and support that may be, in some contexts, considered contradictory to the retributive function of criminal sanctions. In this publication, the concept of social is principally discussed as a question of social support and social work.

The articles approach the concept of social from a number of perspectives. While not all articles are directly concerned with issues such as the definition of professional social work, they approach these questions from the perspective of social support and seek to use research data to expand on the idea of this multifaceted work as it is performed in the criminal sanctions field.

Part I approaches social work and social support – the nature of social – by means of theoretical analyses. It introduces theoretical viewpoints and, as it were, the coordinates and boundary conditions of the social question with respect to criminal sanctions. *Henrik Linderborg* analyses crime as a social problem within Criminal justice amidst a changing control culture, applying the systems theory model as his theoretical approach. In addition to developing various concepts, the article discusses the ways in which criminal law has adapted to change, its effects on modes of operating and thinking, and the formation of criminal law as a type of social control. The article argues that while social proficiency has become established in criminal law, it has remained subordinate to legal proficiency. In another article, *Timo Harrikari* and *Kristina Westerholm* discuss the changes in criminal justice social work in Finland from the 1960s to the present day. Applying the analysis of control, they seek answers to how the boundary conditions, institutional self-understanding, the object of work and work methods have changed within social work. They conclude that Finnish criminal justice social work can be divided into at least two, perhaps even three, historically layered control strategies or ‘dispositives’: probation and after-care, community service, and criminal sanctions. In her article, *Mari Suonio* outlines

the reference points between social work and criminal sanctions in the light of penological discussion. She explores how rehabilitation and other aspects of wellbeing in social work can be aligned with themes that have been raised in penological discussion, such as desistance from crime, change, motivation, communication and risk thinking. By means of these themes, several parallels can be found between social work and penology. However, in such discussions social work remains invisible and undefined. The position of social work in the penological framework should therefore be clarified through the theoretical basis and professional perspectives of social work.

Part II approaches the reference points between social work and criminal sanctions specifically from the perspective of social work. *Vuokko Karsikas'* article takes a historical approach to examining the development of prison social work in relation to general social work from the end of the 19th century to the present day. Her research data includes studies, documents and interviews with public authorities on prison social work. Content analysis was applied to the data. The article seeks to provide a picture of the development of the professional status of social work in the prison environment, by examining how trends and conventions in general social work are manifested in prison social work and how they have influenced its status in prisons. Karsikas argues that while prison social work has developed along the same professional lines as general social work, it has not been fully utilised in prisons. Any increase in the rehabilitative and social functions of prisons will therefore require the strengthening and clarification of the professional status of prison social work.

In their article, *Timo Toikko and Teemu Rantanen* discuss the visibility of evidence-based practice in the rehabilitative function of criminal sanctions. They outline the development of evidence-based practice in social work within criminal sanctions, as part of a wider discussion of the effectiveness of social work. The article describes the special features of evidence-based practice within the discussion on social work, and rehabilitation within criminal sanctions, and how discussions on the effectiveness of criminal sanctions and social work differ from each other from the perspective of evidence-based practice. The data covers scientific articles, research and strategy reports, management documents and professional publications. Among their conclusions, the writers verify the strong visibility of evidence-based practice in 'what works' thinking.

In their theory-focused article, *Raija Väisänen and Marja Väänänen-Fomin* ask how the orientations of adult social work are demonstrated in documents pertaining to the development of community service. A content-analytic approach was adopted in the study of the documents. All social work orientations were found to exist in the data, with a range of focuses (interactive and individual, statutory and administrative, social and communal). The main conclusion was that social work within community service is largely aligned with adult social

work, with a shared challenge of special clients. Adapting adult social work to community service should therefore be explored.

Marjatta Kemppainen writes about psychosocial social work within supervision of conditionally sentenced young offenders. Based on interviews with criminal sanctions officials, her article discusses how the elements of psychosocial work (dialogue, reflection and therapy) are manifested during the different stages of supervision and to what extent they can be realised. She finds that such elements are demonstrated in all stages of supervision, both simultaneously and overlapping with each other. However, organisational and financial boundary conditions restrict the more systematic utilisation of psychosocial work in supervision.

Minna Haaraoja and Jussi Putkonen define social work as work belonging to those tasked with preventing crime and acting as the defence counsels for society. They adopt a Foucauldian approach to social work within the framework of power and control.

In *Part III* social work and social support are manifested in a number of practical orientations, with a specifically criminal sanctions perspective. *Harri Sarpavaara* describes the significance of friendships in change talk among substance abusers during community service. The data includes client meetings in the *Viisi keskustelua muutoksesta* programme (Five discussions on change), which are analysed by qualitative research methods. Sarpavaara argues that friendships are important to the change motivation of clients and the effectiveness of substance abuse work. In addition to internal motivation, support provided by friends seems to play an important role in change. *Tytti Lassila* discusses the manifestation of motivation in discussions by community service clients sentenced for driving while intoxicated. The data is gathered from discussions between clients participating in *Liikenneturvaohjelma* (Traffic Safety Programme) ($n=3$) and workers ($n=2$). The discussions were recorded and analysed by means of discourse analysis. In the data, motivation was linked to the past, present and future, and the new opportunities they might present. Motivation speak is considered part of the interaction with the client. As such it is not limited to discussions on crime but covers the client's entire situation in life. Consequently it is linked to discussions on desistance from crime and the approaches supporting it.

Ulla Lehtinen has examined the meanings that criminal sanctions officials working with persons released from prison give to evil and how these meanings affect the content of supervision. She has studied the concept of evil as part of interaction; the related threats, challenges and opportunities. The article data is gathered from the writings of criminal sanctions officials. In these writings, evil was formed by four discourses: acts, characteristics, feelings and

explanations. Each of these discourses attached different meanings to evil, which was reflected in the content of supervision and the perceived threats and challenges.

Part IV focuses on social support issues from the perspectives of homelessness and forensic psychiatry. *Riitta Granfelt* discusses whether the *Asunto ensin* principle (Housing First) can be feasibly adopted in criminal sanctions. She has also conceptualised social work related to homelessness and approached it as part of the rehabilitation and desistance of those released from prison. Her article also outlines the perspectives on the, sometimes challenging, relationship between housing and rehabilitation. The article belongs to the Future of living and housing programme (ASU-LIVE) by the Academy of Finland. Data for the article has been gathered by using open themed interviews and group discussions with workers and residents within a supported housing project.

Miisa Törölä combines register data and research literature in its consideration of how the social support received by forensic psychiatric patients has developed and how this has affected their situations in life and criminality. She argues that while forensic psychiatric patients are a heterogeneous group, most of them are male and share an evident difficulty in committing to the social support offered. Her article leaves open the question of whether the treatment and support measures offered were appropriate to supporting the life management, trust and interaction of the patients.

Source

Garland, David 2013: Punishment and Social Solidarity. In Simon, Jonathan & Sparks, Richard (eds) *The Sage Handbook of Punishment and Society*. Los Angeles etc: Sage, pp. 23–39.

Tilaukset:

RIKOSSEURAAMUSLAITOS / Viestintä

Puh. 029 56 88500

Fax 029 56 65440

viestinta.rise@om.fi

ISBN 978-951-53-3531-9 (nid.)

ISBN 978-951-53-3532-6 (PDF)

ISSN 1798-9213

ISSN-L 1798-9213